Ed. Fraenkel
1926

M. ANTONII MURETI

EPISTOLAE.

AD

OPTIMARUM EDITIONUM FIDEM

ACCURATE EDITAE.

EDITIO STEREOTYPA C. TAUCHNITIANA.

NOVA IMPRESSIO.

LIPSIAE
SUMPTIBUS OTTONIS HOLTZE.
1866.

IMPRESSIT F. L. METZGER, LIPSIAE.

PRAEFATIO.

M. Antonii Mureti orationes et epistolas quum etiam nunc magni aestimari et a multis studiose legi satis constet, editionem earum instruere et emendatam et parvo parabilem eo minus inutile est visum, quod quae habentur editiones, aut partem tantum earum continent, aut maiore constant pretio, quam ut multorum in manibus esse possint. E duabus autem haec editio constabit partibus; atque epistolae, quae hoc volumine continentur, expressae quidem sunt ex Ruhnkenii editione Operum Mureti, ita tamen ut praefationes sive dedicatoriae quas dicunt epistolae, quas Ruhnkenius scriptis iis praemisit, ad quae pertinent, secundo subiungerentur libro, quemadmodum a prioribus editoribus factum erat, accederentque praeter mutuas Mureti et Lambini epistolas eae omnes, quae in Auctario Operum Mureti (Vol. IV. Ruhnk.) inveniuntur. Ita omnes, quotquot supersunt, Mureti epistolae, hoc in libello coniunctae sunt. In oratione autem Mureti quum aut editorum socordia aut scriptoris ipsius negligentia aperta quaedam vitia inessent, emendata pleraque cum ab aliis

tum a novissimo editore, Frotschero, ab librorum editorum auctoritate discedere, quam vitiosa exhibere satius visum est. Deinde loci veterum scriptorum, qui aut diserte commemorantur in epistolis aut significantur tantum, in adnotationibus subiectis accurate indicati sunt, quod quin magnae futurum sit lectoribus utilitati dubitari omnino non potest; eorum plerosque, epistolis libri secundi 9. — 25. exceptis, in reliquis iam Frotscherus investigaverat. Denique adnotationes quaedam accesserunt, quibus res in epistolis commemoratae illustrantur, Thomasii pleraeque; sed ex huius quoque observationibus, quamvis eo in genere utilissimis, omissae sunt omnes, quae ad epistolas rectius intelligendas non multum conferre videbantur*). Sedulo curatum esse, ut a typothetarum vitiis libera haec prodiret editio, vix est quod moneatur**). Scriptum Lipsiae, mense Ianuario a. MDCCCXXXVIII.

*) Epist. 25. lib. I. p. 33, 16. haec addenda est adnotatio: „Verba Mureti, ad quae respexit Fruterius, leguntur II. ep. 14."

**) In lib. III. numerum 38 omisit Ruhnkenius; error in hac editione est correctus, ita ut inde ab ep. 39. numeri epistolarum ap. Ruhnk. uno sint maiores numeris huius editionis.

M. ANTONII MURETI EPISTOLARUM LIBRI TRES.

M. ANTONII MURETI
EPISTOLARUM
LIBER PRIMUS.

I. M. ANTONIUS MURETUS
IOANNI NICOTIO V. CLAR. CONSILIARIO REGIO S. D.

Multae causae sunt, Ioannes Nicoti, vir clarissime, propter quas magnorum et illustrium virorum epistolae expetantur. Sunt, quas sermonis nitor et elegantia et nativa quaedam pulchritudo, nullo, ut videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet. Sunt contra, quae et verborum et sententiarum minime vulgato genere cultum et artificium ostentent. Nonnullae etiam ita scriptae sunt, ut historiam quasi quandam contineant eorum temporum, quibus ii, qui illas scripsere, vixerunt. Atque hae, sive a disertis et ingenuarum artium scientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur; sive etiam ab iis, qui lepore ac festivitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. *Historia* enim, ait Plinius, *quoquo modo scripta delectat.* Graves quaedam et philosophicae officii praecepta tradunt, falsas opiniones evellunt ex animis, quanta

in virtute dignitas, quanta in vitiis turpitudo sit, docent: quo in genere Seneca excellit. Quaedam, etiamsi ad res modo privatas et familiaria negotia pertinent, excitant tamen hominum studia, propter eorum, a quibus scriptae sunt, auctoritatem. Natura enim comparatum est, ut, quos admiramur ac magni facimus, eorum omnia maxima minima cognoscere cupiamus. Recteque ac vere Xenophon, virorum virtute praestantium non seria modo, sed et ioca digna esse ait, quae memoriae commendentur. Et certe si vascula quaedam, quibus illi usi erant, et alia, quae in eorum supellectile ac frivolis fuerant, mortuis ipsis, cupidos emtores invenerunt: quomodo lucernam Epicteti mille drachmis, Protei Stoici baculum talento venditum accepimus: multo magis eorum quamlibet tenues et exiles epistolae in pretio esse debent. Sed ego haec omnia mecum agitans, causam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epistolarum mearum librum videre multi istic, ut scribis, elegantis ingenii homines concupiscant. Sive enim Latinas litteras amant, et ad aliquam Latine scribendi facultatem pervenire cupiunt: quisquamne est, qui, cum exstent Ciceronis, Senecae, Plinii epistolae, non dicam ex meis, sed ex cujusquam, qui his mille annis vixerit, Latinae linguae aut integritatem, aut copiam sibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunque scribendae epistoloe artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius aut Seneca gravius aut Cicerone in omni genere perfectius optari potest? Gravidarum mulierum morbus ille fuerit, quae, neglectis bonis ac salubribus cibis, cinere se nonnunquam et carbonibus pascunt. Ne res quidem ipsae adducere aut invitare quemquam possunt ad epistolas meas cupide legendas. Homo enim privatus, qui ita in libris ac litteris consenuerim, nullam ut unquam attigerim reipubl. partem, nullam unquam epistolam scripsi, nisi quae ad mea

non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego sum, ut, quod postremo loco posui, auctoritate quisquam adductus mea, res meas cognoscere cupiat? Mitto iam, quod cum in ceteris, tum in hoc praecipue genere ita negligens sum, ut epistolas uno impetu fusas, raro admodum bis legere, certe quidem nunquam bis scribere, sed ut primum fluxerunt, liturarum saepe ac macularum plenas, ad amicos mittere soleam. Itaque multum negotii habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam praeter paucas, quas familiares quidam mei descripserant, ceterae ab iis ipsis, ad quos missae erant, aut ab iis, in quorum manus, mortuis ipsis, pervenerant, corrogandae quasique ostiatim conquirendae fuerunt. Quas non ullo ordine aut personarum aut temporum, (neque enim res tanti videbatur,) sed ut quaeque allata erat, et cum eis nonnullas ad me a viris doctrina et auctoritate praestantibus scriptas, in unum volumen congerendas curavi, ut tuae vel voluntati obsequerer vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim et amicitiae nostrae et prudentiae tuae in maximis muneribus publicis obeundis iam pridem spectatae tribuo, ut nulla in re tibi aut volenti negare aut suadenti adversari fas putem. Quare quid a me postules, aut quid me facere iubeas, ipse videris: certe, quidquid postulaveris, quod quidem in me situm sit, consequeris. Hoc autem aequiore animo passus sum exstare aliquas epistolas meas, quod quaedam multis iam abhinc annis editae sunt pro meis, de quibus scribendis ego ne per somnium quidem unquam cogitavi. Confinxerat eas is ipse *), qui tanquam a me ad se missas divulgaverat, homo eruditus ille quidem, sed improbus et natura nocendi ac male faciendi cupidus: cum plurima et maxima officia, quibus a me affectus erat, summis iniuriis compen-

*) Dionysius Lambinus. Ipsae epistolae extremo volumini adiectae sunt, ubi vide annot.

sare vellet. Qua de re olim a me graviter obiurgatus, multis cum lacrymis a me veniam petiit, laqueo digna commisisse se fassus, cum ei sermoni Hadrianus Turnebus et Ioannes Auratus praesentes interessent. Sed mittamus haec. A te pro amicitia nostra peto, des operam, ne quid istic excudatur pro meo, quod meum non sit. Quid enim futurum est, nisi coërceatur istorum audacia, qui superioribus mensibus poëma quoddam de laudibus Ioannis Austriaci, quod ego nunquam legeram, pro meo ediderunt? In quo et mihi et ei, cuius illud poëma est, imposita insignis iniuria est. Nunc tua potissimum fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale posthac eventurum esse confido. Vale. Romae. IX. Kalend. Septemb. MDLXXIX.

II. IOANNES NICOTIUS.

LIBELLOR. SUPPLIC. IN REGIA MAG. MARCO ANTONIO MURETO VIRO ERUDITISSIMO S. P. D.

Rem periculi mei me fecisse ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad plerosque amicos tuos dedisti litteras, tandem in manus hominum venire sinas. Ego vero, mi Murete, id quid periculi sit, non sane video: excidisse tibi quidem certe singularis hujus erga litteratos omnes beneficii gratiam facile perspicio, qui istam clavam de manibus me tibi extorsisse tam ingenue fateare. Nulla enim mehercule earum, quas memoras, causa satis iusta ad premendum tibi unquam fuit. Nam quum iam inde ab adolescentulo, unus e nostris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem et quovis scribendi et toto ipsius vitae genere ita sis consectatus, ut fato tuo civitate etiam Romana donatus fuisse videare, quisquam, quaeso, erit, qui quum

tuas epistolas leget, non ex orationis venustate (Romana ista quidem prorsus) et eximiarum atque praestantium rerum tractatione singularem et voluptatem et fructum capiat? Quae tu summe doctus, ad praestantes omni probitate atque eruditione viros scripsisti, quotidieque quin scribas, efficere plane nequis, non ex earum quidem commentationum genere sunt, quibus non amplius quodvis, quam familiarium epistolarum nomen, merito debeatur. Litteratorum, Marce Antoni, ac studiis doctrinaeque deditorum virorum inter ipsos per litteras consuetudo quidpiam egregium atque excellens semper habuit perpetuoque habitura est. Id adeo quidem, ut illorum, qui olim exstitere, etiam συμπόσια ac δεῖπνα in rebus opera et oleo nostro dignis esse ducamus. Fuit eritque, quoad quidem mortales terram colent, cuique seculo rerum et publicarum et privatarum, tum earum quoque, quas neutrarum expertes facile dixeris, sua quaedam norma ac ratio, quam, qui id aetatis degunt, multo certe magis e re sua condiscant perceptamque usurpent, quam quae longe anteactis seculis exstitit. Memini equidem me, quum in Lusitania Christianissimi Regis Legatus essem, non tam in rebus Legationis illius commode gerendis antiquis vel foederibus, quae cum Lusitanorum Regibus nostris olim intercessere, vel Annalibus utriusque gentis versandis, quam quorum aetati ferme suppares sumus, adiutum ac sublevatum fuisse. Enimvero, Murete, nonnihil haud ita dispar in isto etiam scriptorum genere contingit. Nam quum ad consuetudines hominum inter sese instruendas atque ornandas, quae viri omni doctrina eruditi cum sui similibus per litteras colloquuntur, magnopere conducant, ipsa autem consuetudinum colendarum ratio ac disciplina nequaquam in aetates solum, verum etiam prope iam in annos singulos varia eveniat: non tam aut Ciceronis quidem ipsius aut aliorum, quos refers, epistolis, qui nunc inter homines agunt, quam aut tuis aut eorum, qui tui sunt similes, qui profecto perpauci

sunt, adiuvabuntur. Non sunt denique eiusmodi tuae epistolae, quae seclis inumerabilibus manere, ac, ut Scaevola aiebat, canescere nequeant.) Itaque tu ne tibi desis, valde te hortor atque moneo. Meo res omnis plane, quandoquidem ita tibi cavere velle videris, periculo esto. Etsi vero id me tuto iubere facile sentio: ea lege tamen ac conditione quodvis periculum abfuturum promitto, si, quod nunc agis, id tu multo dehinc etiam prolixius ages, quaeque in isto genere posthac scribes, diligenter ac summa fide ad me perferenda curaveris. Quod autem scribis, partum a malevolo, nescio quo, per summam fraudem suppositum tibi fuisse, qui falso se tuum esse dictitarit, id equidem adeo immerito tibi accidisse, ut debeo, magnopere doleo. At hercle, ille mihi haud satis insidiose eam fraudem adornasse videtur. Qui enim scripta tua legerit, vix alterius cuiusquam, quantumvis affabre effictum commentum, pro tuo agnoscet. Sunt, mi Murete, pestes quaedam hominum, per summam nequitiam ac inertiam aliena laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateque vivendi ratio constat, propter magnitudinem et animi et ingenii moderate feras oportet. Huiusmodi ego hominum monstra a lacessitis ulciscenda minime esse censeo, quibus ipsis invidià, qua miserrime peruruntur, satis superque perenni supplicio est. Nam monstro sane haud absimile est, in obscuro patriam iacere malle, quam ferre aequo animo, lumen ei a praestantiore quopiam praeferri. Haud sane luminosior usquam Gallia nostra futura erat, quo illum animo fuisse intelligo, quam quantum ille sua face ei praelucere potuisset. Non, ut in praediis urbanis, aeque in litterarum morumque studiis ne altius quis tollat, actio ulla unquam iure prodita apud ullum unquam populum fuit. Quin τοῦ ἀγαθοῦ παντελῶς μὲν πᾶσιν ἐφίεσθαι ἐξεῖναι, tuus ille, aut si certe das, etiam noster in Νικομαχείοις**)*

*) Cf. Cic. de Legg. I. 1. §. 2.

**) Aristotel. Eth. Nicom. in.

docet. Nihil plane erat, quod malevolus ille iure queri posset, si tu, doctrina singulari ac ingenii vi admirabili, in sublime te efferens, ipsius (qui ne in secundis quidem fortasse consistit) fenestellis officiebas: quum ipsi pariter altius tollendi, omnium gentium institutis ac moribus, ius esset. Ut ille mihi prorsus ignaviter, ne dicam nefarie, sibi prospexisse videatur, qui patriae, in qua ambo et nati et educati, quod summo ornamento es erisque, dum Latinae loquentur litterae, id λίαν φθονερῶς damno sibi esse existimarit. Sed illum iam missum facio. Tu vero, mi Murete, qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi iniuriam factam magnifice contemne: ac perge porro, quo iamdiu contendis, ad palmam, quam sanctissimi mores et in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem, quoad vivam, si quidem me ad eam rem idoneum censes, non defuturum, hoc mihi credas, vehementer velim. Vale, et me, quod facis, etiam atque etiam ama. Dat. Braiae Comitis Roberti, pridie Kalend. Octobr. MDLXXIX.

III. M. ANTONIUS MURETUS
S. D. PAULO MANUTIO.

Heri redeuntem me a Balneis Aponi, quo me partim animi, partim valetudinis causa contuleram, exceperunt litterae tuae: quae quam mihi gratae fuerint, noli quaerere. Mihi crede, quidquid reliquum erat molestiae ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος, οὗ πέρι πρώην ἔμαθες, deterserunt. Habebant egregiam sane atque illustrem significationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui; do quo, etsi mihi nunquam, ut dubitarem, contigit, tamen fit, nescio quomodo, ut omnis illius expressio quasique professio pergrata mihi perque iucunda sit. Ego, mi Manuti, cum de eo, quod mihi contigerat, retulissem ad me-

dicos, meque illis omni ex parte indicassem, neque quidquam de tota mea ratione ac consuetudine vivendi reticuissem: nihil aliud reperire potui, nisi id, quod ipse per me facile suspicabar: nocere mihi, quod tam raro exirem domo, quodque, ut me impetus ceperat, ita me, nulla habita ratione temporis, aut ad legendum, aut ad scribendum darem. Itaque de eorum consilio meditor paullo laxius ac solutius vivere, et ante cibum ambulatiuncula modici sudoris aliquid excitare, praetereaque, cum videbitur, alienis et oculis legere et manibus scribere; quem ad usum parare cogito amanuensem quempiam, cui epistolas inambulans dictem, nisi si quid erit τῶν ἀποῤῥήτων· quanquam haec quoque interdum, sed ἐν αἰνίγμασι. Antea enim solebam statim a prandio calamum in manum sumere, et horam unam atque alteram epistolarum scriptioni dare: quo re ipsa comperi nihil esse perniciosius. Cavebo igitur, et, ut mones, parcam mihi, cum mea causa, tum mehercules etiam tua. Non enim levem neque contemnendam iacturam faceres, si quid mihi contingeret. Φίλου γὰρ οὐδὲν κτῆμα τιμιώτερον. Ego vero amicus tibi sum, et amicus ex animo: quales admodum paucos esse, non iniuria querebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu quidem mihi diem praefinis: sed tamen dabitur opera, ut satisfiat tibi. Torquatus Bembus respondit, se cognoscendi mei cupidissimum esse, mihique libenter gratificaturum, quacunque in re posset. Quod scribam, aliud nihil occurrit. Etiam atque etiam vale, mi Manuti. A. d. IV. Kalend. April. Patavio.

IV. EIDEM MANUTIO.

De Tibullo et Propertio, *Libenter hoc et omne militabitur bellum,* ut ille*) ait. Ita enim de me meritus es,

*) Horat. epod. 1. 23.

itaque assidue mereris, nulla ut in re unquam a tuo studio discrepare debeat voluntas mea. Sed quaeso te, quid tu facere cogitas? an forte eadem opera Catullum cum commentario meo, Tibullum autem et Propertium sine ullo commentario emittere, eosque tres unum in librum coniungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem suspicari. Hoc si est, non equidem reprehendo, neque improbo; etiam librum puto vendibiliorem fore: sed tamen novum, ut puto, multis videbitur. Sin alia quaedam tua ratio est, fac ut sciam. Nam, si ego recte conieci καὶ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐπέτυχον, capiam fortasse aliquid novi consilii, quod tibi non displiciturum esse confidam. Hodie constitutum factum erat cum amicis quibusdam, ut ad Torquatum adiremus una: sed hoc tempus nubilum, caliginosum, pluviosum vereor, ne illis obstet, quo minus ad me veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti ac scribenti, permirum perque incredibile videbatur. Accuratius igitur cogitabo, et cras aut summum perendie totam illam rationem minutissime καὶ τῇ ἀκριβολογίᾳ τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Uxoris tuae fratrem nondum vidi. Hercules quoque tuus sexto aut septimo abhinc die venit ad me, neque unquam postea rediit. Ego autem, quando praesenti tibi studium in te meum declarare non possum, libentissime illud, excipiendis et καθ' ὅσον οἷόν τε omni genere officii prosequendis tuis declararem. Quare etsi, quid eorum causa possim, non video, aut potius, nihil posse me prope video: tamen erit mihi pergratum, si ita ad eos scripseris, hanc domum aeque ipsis patere ac tuam, neque quidquam mihi posse accidere gratius, quam si me ipsi aliquid sua causa facere iubeant. Ama me, mi Manuti, et valetudinem tuam cura. Prid. Idib. April. MDLVIII. Patavio.

V. EIDEM MANUTIO.

De Torquato *) vehementer amo te. Exemisti enim mihi scrupulum sane molestum. Nam subverebar, si ad illum scribens patris mentionem facerem, quo id ipse animo accepturus esset; ideoque avebam videre epistolam tuam, quae me docuit, metum illum inanem fuisse. Illi igitur Tibullum, cuius principium mittam ad te cras, aut summum perendie. Interea operis, quod agant, non defore, tuarum litterarum sermo declarat. De Propertio videbimus. Summopere cuperem, si commode fieri posset, ut Tibulli principium cum Catulli fine eodem folio coniungeretur. Cuius meae cupiditatis quae causa sit, facile te suspicaturum puto. Esset, ut opinor, munus hoc pacto *οὐκ οἶδ ὅπως εὐπρεπέστερον καὶ μουσικώτερον*. Nihil tamen nisi tuo commodo velim. Quod tot versus deletos miraris, dicam tibi, quid factum sit. E libris, quos ad me misisti, neuter erat, qui non in primo illo folio tam multa ad marginem adscripta haberet, ut verendum esset, ne librarii fallerentur. Concerpsi igitur unum e meis, sed tam multa in eo menda reperi, ut coactus sim mutare consilium. Quod autem numerus versuum non congruebat, eo factum est, ut aliquot delendi fuerint. Nam quod ita cecidit, ut a pentametro inciperet pagina, non consilio factum est, sed casu. Potest autem facile corrigi. Characteres tui Graeci sane luculenti; ac dolerem Gallorum nostrorum vicem, quos a te ceteris omnibus rebus iam pridem victos, typorum quoque Graecorum elegantia superatum iri video, nisi plus te, quam plerosque illorum, amarem. Edendi autem Syriani consilium cui tandem displiciturum, displiciturum vero? immo cui, qui quidem homo sit, non summopere placiturum putas? Germanum illum ite-

*) Bembo, cui postea dedicavit Tibullum suum. Vid. II. ep. 12.

rum tibi commendo. Bonus vir est et litteratus, et bene apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quadam ad te scribendi, non sentio tempus effluere. Vale. Hercules Podocatharus miratur, te ad binas litteras suas nihil respondere: neque non tamen facile suspicatur, id quod est, te non libenter scribere, nisi urget necessitas, cum manu tua nunc quidem scribere necesse habeas. Salvebis ab eo et a Molinio nostro. De epistolis tuis noli laborare. Brevi eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maii. Patavio. Anno MDLVIII.

VI. EIDEM MANUTIO.

Si Pegasi sint isti tui operarii, tamen fieri nullo modo potest, ut uno die chartas quinque descripserint, quas heri te accepisse oportet: at tuae hodiernae litterae significant opus eis deesse. Itaque quid cogitem, nescio. Chartas quinque, cum istic essem, apud te reliqui; alteras quinque nudius tertius misi: tu, ut omnia iam confecta esse significes, cras tria folia impressa missurum esse de te dicis. Iterum tibi dico: quid cogitem, nescio. Nam sive illa ad te perlata sunt, deesse illis, quod agant, non potest; sive non sunt, verendum est, ne eodem modo aut intercipiatur aut pereat, si quid amplius misero. Itaque nihil amplius mittam, dum, quid illis factum sit, cognovero. Vale. X. Kalend. Maii. Patavio.

VII. EIDEM MANUTIO.

Miror, quid acciderit, quod a te nihil hoc triduo litterarum, praesertim cum adhuc ad binas meas ni-

hil responderis; quarum alteras accepisti cum indice eorum, quae in Catullo peccaverant librarii, alteras cum tertio folio Tibulli. Utinam ne vera sint ea, quae mihi veniunt in mentem. Nam, vere ut dicam, summus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuae. Quaeso te, eripe mihi hanc molestiam, et si apud te est, ut volumus, ad intermissum scribendi institutum redi. Ego, cum primum a te litteras accepero, mittam ad te et Tibulli reliquum, et scholia. Vale. III. Id. Maii. Patavio.

VIII. EIDEM MANUTIO.

Ego vero te nihil de me tam improbe suspicatum, certo scio; teque omnia scripsisse ἁπλούστατα καὶ ἀφελέστατα, persuasissimum habeo. Sed quod ea de re scripsi, iocatus sum, non tam in te, quam in me ipsum. Sed quando tu ita vis, omittantur sane haec nomina. Catulli quod reliquum est, ad te mitto. Cetera urgeo. In iis, quae accepi, non admodum multa librariorum menda sunt: nonnulla tamen, sed levis momenti, in Ode Sapphonis tria aut quatuor, quae sane excidisse nollem. At haec relinquamus. Cogito, cui Tibullum, cui Propertium, ex more, dicare debeam: neque satis explicare me possum. Nam ex iis, qui mihi veniunt in mentem, alii σεμνότεροι sunt, alii κενώτεροι. Adolescentes homines vellem, ingenio eleganti et non alieno ab his litteris, et totum φιλοδόξους magis, quam φιλοχρημάτους. Omnino Venetiis *) exeundum est. Nam ista littora plane littora sunt: frustra ares, frustra seras. Tu, si potes,

*) Dedicaverat patriciis Venetis plures libros, v. II. ep. 9. 10. & 11. aucupans haud dubie aliquod praemium; sed eum spe frustratum fuisse, ostendunt quae sequuntur.

consilio me adiuva. Nam mehercule, si nihil aliud ostendatur, potius amiculo cuipiam meae sortis hoc munusculum deferam, qui me amet, qui mihi bene cupiat, qui mihi saltem gratias agat, quam cuiquam ex istis splendidis, qui omnia sibi ultro deberi putant. Quaeso te, quando ego neque defugio neque defugiam unquam, quicquid tu voles laboris, suscipe hanc cogitationem causa mea, et quid facere debeam, mone. Novi te, ut in ceteris, ita in his quoque rebus acutissimum et sagacissimum. Ubi tu τῇ ἀρίστῃ γνώμῃ, ut soles, consilium dederis, quicunque erit eventus, aequissimo animo feram. Vale. a. d. v. Kalend. Maii. Patavio.

IX. EIDEM MANUTIO.

De Propertio quietus esto.

Libenter hoc et omne militabitur
Bellum, in tuae spem gratiae).*

Neque quod dixeram, eo dixeram; sed tu aliorsum accepisti: tantum enim loquebar περὶ τῆς προσφωνήσεως. Accipio tamen, quod das, fore, ut tui isti Pegasi minus incitate volent. Mitto ad te epistolam ad Bembum,**) αὐτοσχεδιασμένην. Mihi crede, semel scripsi, semel relegi: sed eo fidentius, quod ad te mittitur, tanquam Aristarchum, quidquid minus placuerit, ὀβελίσοντα. Per me quidem non interpoles modo eam licet, verum etiam de integro cudas. Tanto melior erit, si tua erit, ac ne sic quidem mea esse desinet. Nam in hoc quidem genere τὰ τῶν φίλων. Quid amplius? Reliqua Tibulli cras mittam, ac fortassis etiam scholiorum partem, ut gustum aliquem futuri operis ca-

*) Vid. ad ep. 4.
**) Vid. II. ep. 12 et supra ad ep. 5

pias. Tabellarii urgent. Vale. Molinius te salutat. Postrid. Non. Maii. Patavio.

X. EIDEM MANUTIO.

Cum Venetiis discederem, reliqui apud Sixtum Medicem, optimum et humanissimum virum, cuius, ut scis, hospitio usus eram, libros aliquot tuos, itemque volumen unum mearum variarum lectionum: quae omnia puto iam pridem ad te perlata esse. De Dionysio inieci iam mentionem Cardinali, cum ipse me de te tuisque rebus perhumaniter interrogasset. Tu, si me audis, videbis, ut ne res in longum differatur. Nolim enim contingere, ut alius quispiam occupet. De sene illo impuro quid vis tibi respondeam? Denuo confirmasse se dicitur. Omnino tamen si homo bulla, eo magis senex. Sed, o incertam conditionem nostram! ille exsuccus, exsanguis, exhaustus, senio confectus et ipse orbis senium, qui iam iamque animam efflaturus videbatur, vivit tamen: vivit? imo vero; sed nolo cetera, quae leviter immutata, pulchre, ut opinor, quadrarent. At Gallorum Rex, integra aetate, firma valetudine, maximis viribus, florentissimis rebus suis, inopina morte perculsus est. Quo quidem casu valde accisae sunt spes nostrae, magnaque hic et animorum et vultuum facta mutatio. Sed omittamus haec. Cum hic sunt studiosi nominis tui et scriptorum tuorum admiratores maximi: tum M. P. Medicus *οὐ τῶν τυχόντων*, homo et Graecarum et Latinarum litterarum scientia excultus, et philosophus, et, si quaeris, mehercules etiam poëta valde bonus, ita te amat, ut nihil ardentius fieri posse videatur. Est autem natura comparatum, ut, quos amamus, ab iis etiam nos amari velimus. Cupit igitur ad amicitiam tuam mea opera pervenire: et ea re scripsit ad te epistolam, quam ad

te cum his litteris mitto. Videor facturus iniuriam humanitati tuae, si te orem, ut ad ipsius litteras respondeas. Puto enim sponte facturum. Sed tamen, quia et ego hominem valde amo, et ipse te magnopere observat mecumque diligentissime egit, ut id a te peterem, peto et quaeso. Quid iam? quid aliud? Nihil, nisi ut valetudinem tuam cures et me ames et Aldum nostrum salutes meo nomine; quem ego, mediusfidius, in oculis fero. Vale. a. d. XIV. Kal. Sext. Ferrar.

XI. EIDEM MANUTIO.

Heri ad te scripsissem, sed volui gratificari Lazaro Mocenico, adolescenti optimo, ingeniosissimo, studiosissimo; quod et ipse incensus erat cupiditate cognoscendi tui, et eum ego cupiebam a te cognosci, de quo me tam saepe praedicantem audiisses. Hic enim est unus propemodum, de quo ego mihi omnia summa polliceri audeo: neque metuo, ne me spes fallat. Quaeso te, complectere eum mea causa quam poteris humanissime: dignus est enim omni benevolentia atque amore. Ingenium summum, industria mirifica, mores optimi atque incorruptissimi. Denique quicquid dici de illa aetate honorifice potest, id me de eo dixisse et merito dixisse tibi persuadeto. Accipies ab eo, quod superest Tibulli, et scholia mea in primum librum: de quibus cupio audire iudicium tuum. Quid est, quod hodie ad me Molinius scripsit, mira quaedam esse, quae tu mihi, cum istuc venissem, dicturus esses? Si me amas, quicquid est, scribe. Ego enim, nisi quid aliud acciderit, nondum me istuc venturum puto. Vale. XV. Kal. Iunii. Patavio.

XII. EIDEM MANUTIO.

Ego vero Herculi quidem, optimo atque honestissimo adolescenti, sua et tua causa; tibi vero, tua et mea ex animo gratulor. Nam et ipsius studiis et valetudini tuae praeclare consuletur, et ego epistolas a te accipiam non crebriores tantum et longiores, verum etiam, ita me Hercules amet, nitidiores et alacriores. Vel illa, quam hodie accepi, quam festiva est! quam hilaris! quam tua! Itaque Molinius exsultat quotidie addi aliquid ad laborem suum *): soletque mihi saepe in sermonibus dicere, ingenium tuum sibi agrorum Siculorum simile videri: e quibus

Aestiva quantum decerpunt luce capellae,
*Tantum fecundus gelida ros nocte reponit.***)

Heri misi ad te reliquam partem scholiorum in Tibullum. Nam in quartum librum cur hoc tempore nihil scribam, magna causa est. Propertium urgeo: cuius principium paucis diebus ad te mittam, id est, cum Tibulli quod ab operis descriptum est, accepero. Columbinum tuum misi, qui ad me accerseret; sed is negavit se domi esse. Cras, si non modo columbinis, sed aquilinis etiam feratur alis, non effugiet colloquium meum. Valde, mi Manuti, κἀμὲ, ὥσπερ εἴωθας, ἀντιφιλῶν διατέλει. VII. Kalend. Iunii. Mira illa, de quibus mihi Molinius scripserat, si potes, scribe, aut aperte aut συμβολικῶς.

XIII. EIDEM MANUTIO.

Si nihil est aliud praeter occultam quandam coitionem, factam a duobus civibus, amicis nostris, ad

*) Molinio enim, qui hanc in rem detulerat operam suam, describendae dabantur Manutianae, ut edituro eas Manutio remitti possent. Vid. III. ep. 6.

**) Cf. Virg. Georg. II. 201. 202.

deiiciendum eum, qui successit in Polyphemi locum: causa nulla est, cur id tantopere celatum velis. Nam hic quidem res omnium sermone celebrata est. De Ferrariensi neque nihil est, quod audisti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam, constitutum est. Omnino cuperem aliquam μεταβολήν. Non quin placeat magis in dies Patavium; sed quid intelligam, scio te quoque intelligere. Neque vero ita multum laborarem, Sigonione, an mihi etiam: si quaeris, mihi quidem magis arrideret ea conditio, qua nunc est Sigonius; idque cum aliis de causis, tum quia tecum essem. Spes est, aliquid super hac re ante Octobrem a III viris constitutum iri. Neque sane facere aliter possunt, nisi paullatim Patavinam scholam exinaniri velint. Exspectabimus igitur, et, si res succedet, ut volumus, gaudebimus: sin, humaniter feremus et prospiciemus rationibus nostris. Propertium urgebo, ut iubes. Scholia in Tibullum, cum inibi erit, ut excudantur, velim ad me paullo diligentius inspicienda mittas. In carminibus, quibus celebratur hortorum Deus, iambica quaedam sunt, quae ab omnibus tribuuntur Tibullo. Unum etiam eiusdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adiiciemus, si voles. Quartus liber tam multa habet, quae non intelligam, ut in aliud tempus differre satius putem. Valde me pupugit, quod scripsisti de simiolo illo Parisiensi: nunquam putassem sub tanta simplicitatis specie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum necessario scribendum est: egoque, si tibi ita videbitur, libenter faciam, ut inseram litteris meis testimonium meum iudicii de de eo tui. Tu maximo animo contemne ista omnia, ut facis, et ad valetudinem tuam vel conservandam vel confirmandam omne studium confer. Vale. IV. Non. Iun. Patavio.

XIV. EIDEM MANUTIO.

Cum constituissem hodie ad te scribere, hesterno die non scripsi, quod, *ἀτρέκειαν εἰπεῖν*, stomachum mihi moverant versus, quos ad me miseras; de quibus tamen valde amo te. Defunctus enim, ut semper, amici officium es, cum ea, quae ad me tantopere pertinerent, mihi non ignota esse voluisti. Sed impurum ego illum, si vivo; etsi rectius tu, qui tetra haec et impura animalia ut despiciam, mones. Coram igitur colloquemur. De Dulcio (eum enim significari puto) consilium tuum sequar. Ad te scribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, gestit animus: et est *ὑπόθεσις* praeclara aut innumerabiles potius *ὑποθέσεις*. Sed ita pridem versus facere destiti, ut valde metuam, ne nihil succedat. Tentabo tamen, etsi nunc propter hoc consilium de migratione animo non sum valde apto ad poëticas hilaritates. Erat et ad Petrum *τὸν ξηρόκρεων* *) (finge aliquod eiusmodi nomen aut Latinum aut vernaculum; ita, quem dicam, intelliges,) ode una iam pridem scripta, de qua, quid faciam, nescio. Nam neque cum homine in eam suspicionem adducto, nisi prius de illius innocentia constiterit, quidquam mihi esse negotii volo, et perire eam, etsi nihil est, nollem. Ad haec exspecto, quid sentias. Nunc est, quod te magnopere oratum velim. In iis litteris, quas ante hos xv dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam, deferri mihi conditionem opimam et honorificam inprimis, neque, quaenam esset, exprimebam; aiebam autem, me eam neque accipere neque plane repudiare audere, nisi

*) *Ξηρὸς, siccus*, Ital. *secco*; *κρέας, caro*. Opinor indicari *Petrum Carnesecum*, quem Thuanus lib. XXXIX. f. 779. scribit a Pio V. Pontifice anno 1566. damnatum ad ignem, quod cum sectariis (sic vocat) coluisset amicitiam. *Thomas*

bene penitus perspecto eius, qui me ad se vocat, animo. Nunc cuperem, (ac vide, quam improbus sim, qui te quoque mea causa improbum fieri velim,) cuperem igitur, epistolam ad me bene longam eo argumento scriberes, ut laudares consilium meum, qui et lucro praesenti, quod, ut scis, offerebatur, et tranquillitati studiorum meorum et aliis eiusmodi rebus huius familiaritatem ἢ θεραπείαν ἢ ἄλλο ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενον μάλιστ᾽ ἂν δέχοιτο, anteposuerim. Erit tibi campus amplissimus amplificandi conditionem illam, quam repudio; et tamen ex contentione ostendendi, quando sit haec honestior ac splendidior; dicendi de hominis ipsius laudibus; etiam de iis, qui cum eo sunt, si quis eorum tibi nominatim appellandus ac celebrandus videbitur: idque cum ad meas rationes accommodatissimum fuerit, tum tibi fortassis non inutile ad gratiam ipsius recolligendam et ad medicinam faciendam animo nonnihil, ut scis, exulcerato. Vellem etiam certo praediceres fore, ut magnos aliquando ex eo industriae meae perciperem fructus. Puderet eum fortasse olim, facere te ψευδόμαντιν. Eam autem epistolam ad ipsum finem tuarum imprimi vellem. Hoc a te vehementer peto. Ea lege tamen, si tibi quoque hoc e re utriusque nostrum fore videtur. Cras cetera. Vale, mi optime et optatissime Manuti. Epistolae tuae nullae praeterea sunt, quas quidem edi oporteat. Sunt enim in aliis pleraque omnia τῶν ἀποῤῥήτων. Iterum vale. Hodierna elegantissima est, sed ut videtur, non divulganda. Nicolaum tuum, aut nostrum potius, ἀντασπάζομαι.

XV. EIDEM MANUTIO.

Valde recreatus sum iis litteris, quas a te hodie accepi. Etenim qui natura in omnibus rebus meis

δύσελπις πέρα τοῦ μετρίου esse soleam, tantum ex indignatione quadam superioribus diebus concepta ad illam naturalem *δυσελπιστίαν* adieceram, ut non tantum aliis omnibus asper, morosus, *ἀπροσήγορος*, verum etiam mihimet ipsi odiosus atque invisus esse coepissem. Sed redibo ad me meque amabo, ne quid non amem, quod ames tu, in quo est, quidquid usquam est, amabile. Rasarium et illud alterum hominis somnium *πολλὰ οἰμώζειν* iubeo. Quanquam quae indignitas est, me a tam indoctis tamque abiectis nebulonibus oppugnari! hoccine saeculum? Mihi crede, nisi sustentaret me voluptas ea, quam ex amicitia nostra capio, evaderem aut Atheniensis ille *μισάνθρωπος*, aut Bellerophon Homericus, qui

> — *κὰπ πεδίον τὸ Ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,*
> *ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.* *)

De Pola, quid ego tibi, mi Manuti, gratias agam? aut quibus verbis istam animi tui magnitudinem plane regiam praedicem? Ecquod erit unquam tempus, cum ego tibi cum liberis tuis aliquam beneficiorum partem reponam? Sed quo tu liberalior es et amantior mei, eo me maiore studio cavere decet, ne maiorem commodi mei quam tuarum virium rationem habuisse videar. Neque enim aequum est, ut propter me peregrinum hominem, cui nihil est praeter animum bonum et fidem, quicquam de tua re familiari detrahatur. Omnia perpeti satius est: non deerit, unde vivam, et, si hoc deerit, non deerit, unde moriar. Satis diu vixero, si antequam e vita migrem, insigne aliquod voluntatis erga te meae testimonium edere potuero. Quanquam quid est, cur hoc sperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro praemio accipiendus est: quo tu si contentus esse nolles, ad meas maximas acerbitates accederet illa omnium

*) Hom. Il. VI. 201. 202.

gravissima, quod homini uni omnium optimo et de me optime merito gratiam referre non possem. Vale. a. d. VII. Kal. Septemb. Patavio. Scripseram iam nescio quid litterarum Ferrariam ad Petrum Morinum. Id cum, cui traderem, nescirem, visum est ad te mittere. Tuum erit, aliquam viam videre, qua illae et tuto et celeriter perferantur. Id, opinor, per Vincentium Valgrisium commodissime facere poteris. Ille enim solet interdum ad Morinum ipsum scribere. In eis litteris illud etiam adscripsi, cum quid scribere ad me vellet, ut ad te mitteret; te mihi diligenter curaturum. Id ut facias, peterem a te, si opus esse existimarem.

XVI. EIDEM MANUTIO.

Moriar, si quicquam unquam feci invitus: sed tamen effugere non possum, quin tibi de Tibullo parum obsequar. Etenim quae in eo libro maxime videntur operam meam requirere, ea ego aeque intelligo, atque si scripta non essent. In ipso quasi limine eius generis nonnulla sunt. Neque tamen despero fore, ut aliquando vel casu incidam, vel labore et diligentia perveniam ad aliquid, quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaque quantum me amas, tantum a te peto atque contendo, ut me hac in parte animo meo obsequi sinas. Nam quod vereri videris, ne dem sermonem hominibus malevolis, libero te hoc metu. Malo, si alterutrum necesse sit, silentium meum culpari, quam audaciam notari. Crede hoc mihi, non sine summa molestia facio, ut tibi petenti negem. Sed tamen iam pridem convenerat inter nos, ne quid tu a me peteres, nisi quod vires ferrent; quid autem illae ferant, ego unus omnium optime novi. Misi, qui Columbinum accerseret. Is se cras sub lucem ad me venturum esse dixit. Agam cum

eo de re tua accuratissime et pecuniae quantum opus erit, numerabo. Si fieri posset, ut sex aut septem Tibulli regia charta describerentur, esset mihi summopere gratum. Hac de re ipse statuas. Vale et me ama. Postr. Id. Iun. Patavio. MDLVIII.

XVII. EIDEM MANUTIO.

Obsecro te, quid tu tibi vis cum istis inscriptionibus: *Mureto meo, et si nolit: sed malo volentem*. Ego tuus esse nolo? aut omnino esse is, quem et esse me et haberi cupio, nisi tuus sim, possum? *Ego vero* (tuum enim tibi regeram) *tuus sum, et si nolis: sed malo volentis*. Quanquam illud verius, nostrum utrumque utriusque esse, neque quicquam esse alteri altero carius; idque quoniam ita uterque vult, alter etiam debet. An vero me aut oblitum esse, aut oblivisci posse putas, quid tibi debeam? Itaque valde me sane conturbasti, et miror, quid tibi in mentem venerit, ut id faceres. Quae errata sunt in Tibullo, et Propertii principium sine ulla dubitatione cras mittam. Nunc eo non possum, quod omnes mei absunt domo, non redituri, ut opiuor, ante coenae tempus: et quatuor illa Tibulli folia sunt in cubiculo Molinii, quod ipse abiens obseravit. De Propertio etiamnum incertus sum, sed facilis iactura. Nunc ad Columbinum: in quo cupio me falli; sed multa concurrunt, quae suspicionem faciant, eum non optima fide tecum agere et vulpina potius calliditate, quam columbina simplicitate praeditum esse. Primum, quod totum illud genus hominum, qui ex alienis litibus victitant quaesticulosque sibi ex aliena stultitia colligunt, mihi sane suspeotum est; iste autem tuus (nam quaesivi) homo tenuis est, cuius generis, nisi adest probitas eximia, in tractandis nummis sublesta est. ut

Plautus loquitur, fides. At haec καθολικώτερα sunt et a me ne animadverterentur quidem in eo, quem tu perveterem amicum vocas, nisi alia accederent. Ad me nunquam nisi ter quaterve evocatus venit; et saepe, cum se venturum constituit, fallit. Libellis tribus sibi opus esse dixerat ad iter; post quinque petiit; cum ad rem ventum est, aureum praeterea nummum poposcit et abstulit; biduo aut triduo serius profectus est quam dixerat, cum tanquam mox in iter se coniecturus a me discessisset; qui se mox ut redisset, ad me venturum pollicitus esset, non nisi biduo post venit, et quidem ter accersitus. Deinde σκήψεις καὶ ἀναβολαί· se ita rem constituisse, ut certissimum sit, his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri; melius nihil potuisse fieri. Mandavi ei, ut ad te de re tota quam primum quam accuratissime scriberet; isque ita se facturum recepit: neque tamen fecit, quantum litterarum tuarum sermonem audio. Omnino οὐκ ἀκίβδηλον οὐδὲ εἰλικρινὲς negotium. Ego eum denuo conveniam, et urgebo. Litteras, quas ad Duditium scribis, curabo. Vale. a. d. VI. Kalend. Quintil. Patavio. Duditius, cum haec scripsissem, venit ad me et litteras tuas accepit.

XVIII. EIDEM MANUTIO.

Iteradum eadem isthaec mihi. Tam εὔλυτοι sunt istic leges, ut, quo de loco neminem nostrum ἐθρυλλεῖτο cogitare oportere, eum ad locum ὁ Πολλὰς δ' ἰφθίμους tam facile pervenerit? Quos equidem puto, si forte is, cui Graece e venali silentio nomen est,*) Bononiam iverit, eadem prudentia τὸν τοῦ Ἀθηναίου

*) Sigonium interpretor, de quo vid. III. ep. 1. *Σιγή silentium. ὠνέομαι, emo. Thomas.*

ἑρμηνευτὴν in locum illius suffecturos. Ecquid tibi videor *σοφῶς αἰνίττεσθαι*? Sed tamen *τὰς τῶν κρατούντων*.*) Redeamus igitur domum. Mihi vero idem plane videtur, quod tibi: nihil esse ad rationes meas accomodatius, quam si istic aliquid, quale volumus, confici possit. Quare a te iam non magnopere postulo, ut de me agas; studere te illi alteri cuperem. Video enim, eadem via mihi quoque aliquid confectum iri. De te quidem (si ego tuos sensus bene cognitos habeo) non est, quod Bononienses cogitent. An tu conditionem quietam, opimam, cum prope certa magnarum rerum exspectatione coniunctam, interposita praesertim et tua et mea fide, illorum causa relinqueres? teque abiecta valetudinis cura, suscipiendo laboriosissimo munere, in praesentissimum vitae discrimen abiiceres? De Bargaeo iniecisti scrupulum. Nam si ille professus fuerit, video petitionem amico illi nostro difficiliorem fore. Absque eo quidem certus, ut opinor, esset. Te omnia mea causa facturum non dubito, mi Manuti. Scio enim te, quam constanter, quos semel complexus es, fovere pergas. Sed gratissima mihi tamen est, quam tuis litteris expressisti, significatio voluntatis tuae. Ego, ut me aliquando merito amasse dicaris, omni ope conabor efficere. Vale. De Philopono oblitus fueram; puto illum apud me esse. Prid. Non. Septemb. Patavio.

XIX. EIDEM MANUTIO

Adolescentes **), qui ad te has litteras perferent, si genus requiris, nobilissimo ac splendidissimo inter suos orti sunt loco; si bona animi et studia laudandarum artium spectas, coniecturam facere vel ex eo

*) Eur. Phoen. 393.
Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας φέρειν χρεών.
**) Cf. III ep. 9.

potes, quod, cum ipsis domi in summis deliciis et in maxima rerum omnium affluentia vivere liceret, longinquas peregrinationes suscipere seseque excolendi ingenii causa infinitis difficultatibus obiicere maluerunt. Ii cum iudicarent idem, quod omnes, qui recte sentiunt, iudicant, ingenii et eloquentiae gloria Italiam ceteris nationibus, in Italia autem longe unum ceteris omnibus Paulum Manutium antecellere: neque se studio suo satisfacere posse arbitrati sunt, nisi in Italiam venirent, neque cum in Italiam venissent, nisi Pauli Manutii adspectu et collocutione fruerentur. Quod autem de scriptis utriusque nostrum intellexerant, quanta inter nos voluntatum ac studiorum coniunctio esset: statuerunt, se id, quod cuperent, nullo modo melius quam per me consequi posse, mecumque egerunt, ut eos tibi quam diligentissime commendarem. Ita igitur facio, petoque a te, ut, si ulla unquam apud te mea commendatio valuit, quod scio valuisse quam plurimas, huic plus etiam quam ceteris tribuendum putes, adiiciasque ad illam humanitatem, qua omnes excipere solitus es, quidquid rogante atque obsecrante me adiici potest. Vale. Postrid. Non. Sept. Patavio.

XX. EIDEM MANUTIO.

Tibulli primum folium accepi. Scholia mitto locis aliquot leviter immutata. Lectionem non perfacilem fore operis puto, tum propter alia, tum propter crebras interpositiones. Sed in te spes est, etsi, ne vivam, si non interdum ac saepe vereor, ne mea scribendi negligentia noceat oculis tuis. Quaeso tamen a te, ut hanc molestiam mea causa devores, curesque, quod commodo tuo facere possis, ne tam multa hic peccentur, quam in Catullo. Ideo admonere te vi-

sum est, quoniam in primo illo folio, quod accepi, novem librariorum errata sunt; levia quidem nonnulla, sed plura animadversione digna, quale est charta tertia: *Sit dives, iure furorem:* cum scribendum sit: *Sit dives iure, furorem*, et cetera. Multum autem ad sententiam interest, utrubi nota illa hypodiastoles collocetur. Illud etiam gravius, quod charta quarta, ubi vulgo legitur *Capiti*, cum ego e veteribus libris emendassem *Capite*, nescio qui factum est, ut tui vulgatam scripturam retinuerint. Si me amas, iube eos omni diligentia in exemplar a me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad utrumque nostrum. Columbinus tuus profectus est, quo scis. Ego nudius tertius ei, mox, ut dicebat, iter ingressuro, aureum nummum (tantum enim opus esse dicebat) dedi. Puto hodie reversurum. Quid actum sit, faciam te confestim certiorem. Propertium sunt qui suadeant, ut mittam ad Franciscum Gonzagam. Qua de re aveo scire, quid tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salve a Molinio. II. Kalend. Quintil. Patavio.

XXI. EIDEM MANUTIO.

Venit ad te altera mea ad Pontificem oratio, quam cupio aeque placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt; quod, cum mihi venit in mentem tuarum plane Atticarum aurium et polituli illius ac limatuli iudicii, vel sperare improbum puto; cum cogito, quantum me ames, quamque esse soleas mearum rerum non aequus modo existimator, verum etiam benignus prolixusque laudator, ne posse quidem aliter evenire arbitror. Brevi, ni fallor, accipies et tertiam. Quodsi progrediemur ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quasi

σωμάτιον quoddam conficere. Me a te amari certo scio; neque dubitare te, quin ego tibi in amore respondeam. Salve a Ludovico Beccatello Archiepiscopo. Molinio meo multam salutem. Vale. a. d. IV. Kal. Ian. MDLX. Romae.

XXII. M. ANTONIUS MURETUS

S. P. D.

PAULO SACRATO.

Feci nuper nescio quid verborum de nobili illa victoria, qua Turcae a nostris ad Naupactum superati sunt,*) tanto hominum concursu, quantum ipse non facile credidissem. Quamvis autem res erat nihili, tamen ita multi quotidie petebant describendi sibi potestatem fieri, ut satius visum sit, semel, quidquid esset, librariis permittere: praesertim cum magistratus populi R. iudicarent, id ad ipsius populi dignitatem pertinere. Exemplum unum ad te mitto, quod semel inspectum cum Paladino, Canalio, Iacobo Canano, Antonio Montecatino ceterisque communibus amicis communicare poteris: ut sive placuerit, capiatis ex eo aliquid voluptatis, sive minus, intelligatis tamen, conservari a me, ut decet, memoriam vestri. Vale. Romae. VII. Kalend. Ianuar. MDLXXI.

XXIII. EIDEM SACRATO.

In multis, tenuibus illis quidem, sed ipsa assiduitate molestissimis occupationibus meis usus eram ea libertate, quam tu mihi dederas, ne prius ad litteras tuas respondere necesse haberem, quam Episcopus Hadriae istuc rediret. Quod dum exspecto etsi

*) Orat. Vol. I. 19.

quibusdam et meis et ipsius familiaribus negotium dederam, ut me tempestive de discessu ipsius admonerent: prius tamen eum abiisse rescivi, quam de abitu cogitare cognossem. Factum id nonmodo eorum, quibus id mandaveram, negligentia, sed et consuetudine quadam multos iam menses a me suscepta, nunquam, nisi cum urget necessitas, exeundi domo et perraro veniendi in aedes Cardinalis: non quin et ipse me libenter videat et ego eum, qua debeo, observantia colam: sed tanta me satietas, tantum odium et aulae et rerum aulicarum cepit, ut nunquam mihi magis solus videar quam in illa turba, nunquam melius comitatus, quam cum me solus in bibliothecam abdidi. Itaque cum Cardinale ipso ter, opinor, aut ad summum quater collocutus sum, postquam huc venit. Multi fortassis hanc aut asperitatem aut rusticitatem vocabunt. Vocent sane, ut libet. Mihi aegre est, quod non iam pridem ita vivere coeperim. Et tamen vivente Hippolyto Cardinali alia ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum convictu ac sermone aliquid perpetuo disceres. Ipse, quanquam doctrina mediocri, magno tamen et excelso ingenio et mirifice dedito studiis nostris. Itaque domus ipsius Academia quaedam videri poterat. Hic amat quidem et ipse mirifice homines bonarum artium scientia excultos; sed sua ei comitas damno est. Dum enim omnes blande excipit, cum omnibus humane colloquitur, facilem se atque obvium omnibus praebet: excitat quidem admirabiles amores sui; sed a tam multis gratiam ipsius ambientibus perpetuo obsidetur, ut ei vix ad curandum corpus satis temporis supersit. Quid quaeris? Ego qui quotidie cum illo altero suavissimis sermonibus horas aliquot transigere consueveram, nunc in alium quendam orbem mihi delatus videor. Sed haec mussanda sunt; quae tamen semel in tuum hominis amicissimi sinum effundere volui, putans in eo aliquid levationis fore.

Nunc ad alia venio. Quod tam saepe me in epistolis tuis tamque honorifice appellas, gratiam habeo, etsi video, te multo plus amori quam iudicio tribuere. Sed hoc ipsum non minus iucundum est, sentire me a te unice diligi. Quod nunc praeterea scribam, nihil habeo, nisi forte illud scire vis, me hoc anno, si Deus volet, explicaturum publice libros Politicorum Aristotelis: in quibus videor mihi navaturus operam et multa ab aliis interpretibus non animadversa dicturus. Hoc te puto malle, quam quid de bello aut pace dicatur, et quae eius generis vulgo a circumforaneis hominibus disseminantur. Ἕκαστος γὰρ τῶν ἑαυτοῦ κήδεται. Vivamus, mi Sacrate, vivamus et consenescamus in studiis nostris, contemnentes ea omnia, quae vulgo maximi fiunt. Deum et aeternitatem cogitemus. Alia omnia fluxa et caduca sunt. Vale. Romae. III. Id. Iulii. MDLXXVII.

XXIV. FRANC. DUARENUS

M. ANTONIO MURETO VIRO DOCT. S. P. D.

Cum nihil a te post discessum hinc tuum vel etiam de te accepissem, mi Murete, ac ingenti desiderio tenerer, de statu rerum tuarum aliquid cognoscendi, equidem litteris tuis tam opportune mihi redditis magnopere delectatus sum. Illud vero meam auxit voluptatem non mediocriter, quod ex eis intellexi, te mei memoriam absentis summa cum fide et benevolentia retinere. Verum hoc mihi adspersit molestiae epistola tua, quod dolorem illum aut gravissimum moerorem potius non obscure testetur, quem tibi ista peregrinatio attulit. At eo magis vicem tuam doleo, quod ante annos, ut opinor, duos et viginti istorum Scytharum σκυθρωπίαν *et barbariem expertus sum: quos ne nunc quidem resipiscere, sed* ἀρχαϊσμὸν *illum suum adhuc tueri ac mordi-*

cus retinere demiror. Sed hanc materiam atque segetem gloriae integram tibi Deus, opinor, reservat, ut hostibus, qui bello tentati a nobis et lacessiti sunt, profligatis ac de possessione iurisprudentiae expulsis, splendidum aliquando de iis triumphum agas. Id quód iam praesentire ac prospicere mihi videor, si ad eas copias, quibus abundas, aliae paulo firmiores atque instructiores accesserint: quas tibi parare, si nervos in ea re contendas tuos, perfacile est. Ac spero fore, ut haec cogitatio et εὐελπιστία *consolationem tibi non minimam afferat; cupio quidem certe. Nam et nos quoque superioribus annis, cum eadem cura sollicitaremur, qua te nunc angi video, ea spes valde confirmavit, nec nos omnino frustrata est. Etsi enim ne hic quidem confecta adhuc res sit, tamen eventus iam propemodum vicit exspectationem nostram: adeo plausibile apud nos populareque est, quod Scythae vestri insolenter, contumaciter, superbe contemnunt atque oderunt. Mitto Principis in nos scholamque nostram studium incredibile: de quo pluribus tecum, si opus fuerit, alias. Itaque quod in extrema epistola scribis, unum istic esse doctorem Cotelium, qui colat nos ac scriptis nostris faveat, ad id ego gloriosius forte et audacius, sed tamen vere, nisi fallor, respondere possum, quod Homericus Agamemnon Achilli,* παρ᾽ ἔμοιγε καὶ ἄλλοι.*) *In quibus et Cotelium tuum, immo nostrum, numerari, vehementer laetor. Qui si talis est, qualem esse eum mihi facile ex tuis litteris persuadeo, nae* εἷς ἐμοὶ μύριοι, *ut paucis, quod de eo homine sentio, dicam. Verum quia plerique studiosorum, quibus noti sunt doctores, qui istic sunt, mihi affirmarunt, neminem in ea urbe ius profiteri isto nomine: tu velim, Anacharsis hic quisquis sit, paulo plenius me litteris edoceas. Quanquam profecto malim, si rationes tuae ita tulerint, huc ad nos mature te recipias, ut de rebus omnibus coram inter nos conferamus. Qua de re et certius et subtilius*

*) Vid. Il. I. 174. 175.

ad te scribam, cum te mihi totum patefeceris, et quid consilii habeas (nam de animo dubitare me non sinit epistola tua) aliquanto apertius mihi declaraveris. Sic enim habeto, nos quae te velle, quaeque ad te pertinere significaveris, ea summo studio diligentiaque curaturos esse. Vale, mi Murete. Avarici Biturig. ipso Hilarium die. MDLIII.

XXV. LUCAS FRUTERIUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Ingratus merito, ne dicam improbus, videri possem, Murete doctissime, si cum a te non semel, verum saepius humanissime acceptus fuerim, ne litterario quidem officio tantum in me studium tuum compensare studeam. Deterruit certe me hactenus et rusticus quidem pudor, et ut quod sentio liberius exponam, ingenii mei non obscura tenuitas. Nunc vero cum didici ex scriptis tuis, ingrati vitio laborare non modo eum, qui, beneficiis amplissimis et honorum insignibus acceptis ab aliquo, τοῦτον οὐδ' ἔπει οὐδ' ἔργῳ, *ut ait ille,*)* ὀνέει, *sed et illum, qui praestanti ingenio et singulari doctrina virum in ea loca, ubi et ipse sit, appulsum non e vestigio liberali quodam scripto honestat: merito sane et ego in vitio sim, nisi te post tot colloquia, tot sermones ultro citroque habitos, non quidem opere aliquo laborioso, (qui enim possim?) sed epistola tamen officiosa munerer. His ego rationibus cum animo meo diligenter expensis, eo deveni audaciae, ut te, et Galliae totius et Italiae tuae clarissimum sidus, litterarum mearum cruditate ab opiparis illis et suavibus Graecorum et Latinorum epulis avocare non dubitem. In bonam tamen spem adducor fore, ut his meis legendis aliquid temporis lu-*

*) Hom. Il. I. 503. 504

bens volensque sis impensurus. Quanquam autem non ea sint, quae in doctissimas tuas aures oculosque veniant: da nihilominus hoc humanitati tuae, quam non obscure hactenus et intelligere et agnoscere potui, ut istaec officii mei in te certissima argumenta non alieno vultu amplexus videare. Semper enim hoc in doctis viris desideravi et etiamnum desidero, ut, cum ingenio plurimum valeant et possint, comi non minus alloquio sint et in omnes sapientiae studiosos obvia voluntate. Quod quidem in Mureto suo desiderare Fruterius nec potest nec debet. Non potest certe, quia humanitatem illius semper promtissimam expertus est et in dies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec novit nec veritatem odisse potest. Et haec quidem in mei excusationem adducenda putavi, Murete doctissime, ut intelligeres, quam religiose voluntatem in me tuam conservare, et si fieri potest, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem, ut quanti apud me sit virtus et ingenium tuum, exploratius tibi innotescat, libuit quaedam ex optimis quibusque auctoribus per me nuper animadversa iudicio tuo, ut politissimo, sic humanitatis plenissimo, exactius ponderanda relinquere: et hoc quidem non eo consilio, ut te omnium rerum peritissimum anagnosten docere videar, quod certe vel cogitare nefas esse duco; sed tantum ut ex te cognoscere possim, sintne in his meis aliqua, quae vero esse consentanea putes; quinimmo, ut quae a me si non corrupta, certe non emendata sunt, diligenti tuo studio nobis aliquando saniora reddantur. Satis vero mihi est, loca quaedam obscure depravata, qua possum, luce donare, vel certe tibi indicare. Tuum erit vicissim, ea in suam lectionem restituere: quod tibi quam facile succedat, non obscure testantur variarum lectionum praeclarissima opera, quae mihi quidem, multo ante quam in familiaritatem tuam veni, semper carissima fuere, et nunc, cum divino illo amicitiae tuae bono affectus sim, cariora in dies futura. Sed tandem ad rem: ne multa verborum cru-

ditate offenso stomacho, Theriacam Victorii haurire, non Varronis mulsum bibere *) *videaris.*

Festus itaque Pompeius, quem ego auctorem insigniter diligo, tum ob rerum omnium iucundissimam varietatem, tum verborum antiquitatem doctissimam, multis quidem partibus auctior et integrior ex Italia prodiit, non tamen omnibus in locis sui se similem ostendit: quod partim Paulo illi Epitomario, partim temporis iniuriae debemus. Sed ut tandem, quod agimus, probemus, locus est in P littera, qui satis quidem obvius est et expositus, sed tamen haud fideliter editus, si modo nec aetate impeditur iudicium meum, nec ipse mihi plus iusto indulgeo. Dicit Festus: Petissere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacessere et incessere; sed ut mihi videtur, tum significabant saepius petere, ut petissant, saepius petant. Legendum mihi nuper visum est: ut petissunt saepius petant; alioqui insulsum erit, quod Festus dicet. Nam cum subiiciat, petissere saepius petere esse, non opus est, ut opinor, id tertium repetere et inculcare, saepius iam explicatum; quinimmo simile quoddam verbum adiunxisse debuit, quod fecisse ipsum vel deierare ausim. Nunc, ut ad reliqua veniamus, faciliora praemittemus, alia, quae exactiori probatione indigent, in finem reiiciemus. Festus carissam apud Lucillium vafram significare vult; malim ego catissam dixisset. Nam catos pro callidis et ingeniosis apud veteres fuisse vel Cato testari potest. At dicat aliquis, catissam ductui litterarum non respondere. Fateor quidem, dummodo nec caprissam satisfacere loco huic concedas, quod ab aliquo difficultatem sentiente ad marginem Veneti codicis adiectum est. Quod vero ad religiosum illum ordinem litterarum, nihil est. Nam veteres Festi omnino sunt confusissimi, ut facile credam, Festum acrostichidem illam alphabeticam observasse, non tamen in

*) Vid. Mur. Var. Lect. IV. 14.

syllabis curiosulum fuisse. Alio in loco: Hirrire Garrire, genus vocis est canis rabiosae. In margine est ringere pro garrire: et certe garrire quid ad canes pertineat, non video: nisi forte, quod R litteram canibus esse peculiarem velint Grammatici. Herire quidem vetus est et prope ignotum, rabire quoque si tibi arridebit, vetus esse incipiet et obscuritate cum hirrio contendère.

Nunc in aciem producantur validissima illa bellorum robora, quae in triariorum vicem succedant, ut illis prioribus suapte natura parum solidis in auxilium veniant. A veteribus nobis exordium erit: quia scimus eam Romanorum prudentiam fuisse, ut longo usu bellorum exercitatos et annorum successibus prudentiores in belli catastrophen reiicerent. Prodeant itaque vetustissima illa succrescentis Urbis volumina: Numae nimirum Pompilii sanctissima instituta, quae ut sunt antiquissima, ita quoque antiquis scripta verbis fuisse negari non potest. Festus, cum, quae Pellices dicantur, diserte ostendit, poenam, quae huic mulierum generi per Numam est constituta, subiungit his verbis: Pellex aram Iunonis ne tangito; si tanget, Iunoni crinibus demissis agnum foeminam caedito. Hanc ego legem ut non esse corruptam arbitrer, vetustati tamen suae reddendam existimo, quod qua ratione faciendum putem, subscribam. Pellex aram Iunonis ne tagito, si tagit, Iunoni crinibus demessis arnum foeminam caedito. Veram esse et genuinam legis huiusce correctionem affirmare tibi nec ausim nec possim: non ausim quidem, quia id gloriosulum videri possit; non possim vero, quod singulorum exactam rationem nondum invenerim: hoc tamen polliceri ausim, aut talem omnino aut similem esse debere legis huiusce sententiam. Quod autem pertinet ad singula, non tibi novum esse debebit, ut nec futurum scio, si tagito reposuerim et tagit vel taget, cum vel Festo teste notissimum sit, veteres ita

loquutos, qui Pacuvii Teucrum citat, et hunc versum adducit: Ut ego si quisquam me tagit, tagam. Ceterum quod crines demessos, non demissos velim, ratio est, quod hac lege non levem quandam poenam imponi pellicibus sciam; tum quod existimem, Numam ut sapientissimum, ita et politicum maxime fuisse, neque omnino sanctissima coniugii foedera temere violari voluisse; quinimmo graviter admodum in huiusmodi nuptiarum corruptelas animadvertisse, ut iusserit eas Iunoni, quae et ipsa pellex est, arnum foeminam crinibus demessis immolare: crinibus verò demessis, ut quod in foeminis honorificum est maxime, iis auferret. Alioqui observare videor, in sacris comtissimas fuisse matronas et laetissimo cultu, quod indicat Tibullus, cum puellam suam Iunoni sacrificaturam inducit et Deae commendat. Sic autem scribit: *)

Natalis Iuno, sanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi est hodie; tibi se laetissima comsit,
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Hoc ego in loco non Tota, sed Lota legam cupidius. Arnum foeminam scripsi, quod sciam ex Festo sic veteres nominasse. Lex alia est eiusdem Numae apud Pompeium, ubi quid differentiae sit inter occisum et necatum meminit. Lex autem talis est: Si hominem fulminibus occisit, ne supra genua tollito. In hac Numae constitutione aliquid desiderari videtur; aut enim dicendum est: Si hominem fulminibus occisit, nimirum Iupiter; aut hoc pacto legendum: Si hominem fulmen Iovis occisit, ne supra genua tollito. Fuit tempus, cum sic legerem: Qui hemonum fulminibus occisus est, ne supra genua tollitor. Tu, quid ex his duobus sit sanius, iudicabis. Mihi sat est, tibi vel indicasse quid sentiam.

*) IV. 6. 1.

Supra genua tollere esse puto, ad sepulturam tradere. Nam Festus et aliam legem Numae adducit, quae de eadem re agens sic habet: Homo si fulmine occisus est, ei iusta nulla fieri oportet. Videtur autem mos fuisse olim, qui et nunc Galliae quibusdam in partibus est, ut restibus quibusdam vel lineis mantilibus feretro circumvolutis, earumque extremitatibus manui obvolutis, funus ultra genu sustollerent, sicque in locum communem Mettia porta transferrent. Hic ego finem legibus esse dabo, si unam modo adiecero, non quidem ex Festo, sed Macrobio,) qui libro primo Saturnaliorum, cum de noctu concubia disputat, Decemviros ait in* XII *Tab. inusitatissime nox pro noctu usurpasse et hanc legem citat: Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, iure caesus esto. Ego cum hunc locum legerem, miratus sum, cum de persona non admonuisset lex, tamen subiungere, si im aliquis occisit, statimque suspicatus sum, legi posse hoc modo: Qui nox furtum factum iit, si im aliquis occisit, iure caesus esto. Quam coniecturam meam si calculo tuo dignabere, Murete doctissime, erit quod gaudeam; sin minus, patiar certe vel tantulum temporis subitae huic emendationi datum esse. Legibus modum imposuisse me fateor: sed tamen omnibus Festi difficultatibus, nego. Sunt enim, praeter eas, quas tibi afferam, vel plurimae. Silicernium genus esse farciminis docet Festus, quo, inquit, fletu familia purgabatur. Dictum autem silicernium, quia cuius nomine ea res instituebatur, is iam silicem cerneret. Caecilius:*

Credidi silicernium eius me esse esurum.

Quid sibi Pompeius velit non video, cum dicit, quo fletu familia purgabatur: nisi forte distinctio interponenda est post quo, et intelligamus farcimi-

*) l. 4

ne, fletu familia purgabatur. Haec levia sunt, illud gravius. Multa et accurata cogitatio effecit, ut legendum putarem, quovis esu, quod ipsum et literarum ductus et Caecilii versus probant. Donatus in Adelphis) sic de silicernio meminit: Silicernium coena est, quae infertur Diis manibus: quod eam silentes cernant, id est, umbrae possideant; vel quod, qui haec inferunt, cernant, neque degustent: quod quidem meae sententiae opponi videtur. Tuum quidem iudicium esto, ego vel somniis istis meis facile cessero, tu vero variis tuis lectionibus, quas propediem auctiores exspecto, admiscere poteris haec loca genuinae lectioni suae per te data. Properabam ad alia Festi loca, et ecce venit in manus meas et alia* XII *Tab. constitutio, quam eo libentius tibi indicavi, quod et in eam Auratus tuus cogitationem et coniecturam suam interposuerit. Talionis mentionem fieri in* XII *inquit Verrius hoc modo: Si membrum capserit, ni cum eo pacit, talio esto. Auratus cum legit coniecturam meam, statim legi posse putavit hoc modo: Qui membrum capserit et cetera, et capserit interpretabatur privaverit, ut in illo, talpae oculis capti. Verbum non addam de homine et optimo et doctissimo, tantum a te petam, ut, quid tu de his legibus sentias, rescribas. Nulli certe felicius id negotii committi potest, ne Trebatio quidem alicui. Satis enim superque ostendisti in divinis illis operibus tuis, quantum tibi omnes Latini et Graeci auctores et debeant et debere velint amplius, si illos melius quidem iam habentes in ipsissimam sanitatem restituere pergas. Extremum adiiciam, quod in Festo corrigendum puto. Taminia, inquit, uva silvestris generis videtur Verrio dicta, quod tam mira sit, quam minium. Legendum existimo, quod tam rubra sit, quam minium. Mecum facit Plin. lib.* XXIII.

*) IV. 2. 48.

c. 1. ubi sic de taminia scribit: Maturescit astaphis, cum vindemia nigrescit, cum taminiae rubentes norimus acinos.

Nunc subiiciam loca quaedam, quae et obscura sunt, et correctione indigent; quali vero non dicam, quia nescio, nec multum scire laboravi: tibi vero facillimum erit ea ingenii tui divinissima acie penetrare et suis e tenebris eruere. Ait Festus, Redarguisse Scipionem Aphricanum per e literam protulisse eundemque pertisum dixisse non pertesum, de quo meminerit Lucillius, cum ait: Quo facetior videare, et scire plus quam ceteri, pertisum hominem, non pertesum dicere ferunt, nam genus. Primum quidem manifesto scribendum Rederguisse videtur, cum id aiat Festus. Tum Lucillii versus quadrati videntur, quibus tamen nigra est cauda. Tu his lacunis felicissime impletis nobis pro tenebris oblatis lucem reddes. Locus alius est eodem in Festo aeque deploratus; cui quidem aliquid opis attuli, quod tibi eum indicavi: tuum vero erit, qua es humanitate, nobis eum saniorem dare. Sponsis bene, beneque volueris in precatione augurali, Messala augur ait significare spoponderis, volueris. Cum hunc locum attentius legissem, sensi tandem Messalam, qui formulam quandam precationis antiquae referret, ea verba utpote obscura explicare voluisse, cum dicat sponsis significare spoponderis et volueris. Volueris dico ego vel nil cernere me, vel aetate impediri iudicium meum, aut locum hunc corruptum esse; quomodo tamen corrigendus sit ignoro, nisi forte vulsis legas aut volsis, itaque precere, Bene sponsis beneque volsis. Alia sunt, quae mihi sunt obscurissima, sed ea coram agentur latius. Nondum tibi molesta esse desinit infantia mea, quam revera simplicius erit et rectius garrulitatem appellare, quia non tam infans est, quam indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc observantiae in te meae. Dii enim meliora, quam

ut tantum temporis perire cupiam tibi, dum singula haec inspicias; quinimmo nisi ea essent, quae studiosis olim omnibus mihique inprimis utilissima forent, omnino te ab optimarum rerum studio avocare inanibus istis somniis nollem. Sed audi, quaeso, quod restat. Macrob. libr. II. Saturn. cap. VII. *cum de Laberio equite Romano agit, quem Caesar Iulius quingentis millibus invitarat, ut prodiret in scenam et ipse ageret mimos, quos scriptitarat, hos eius versus subiungit, quos tamen librariorum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi:*

Necessitas, cuius cursus transversi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detrusit pene extremis sensibus?
Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio *et cet.*

Hi versus ut sint venusti multum, tamen venustiores futuri videntur, si unius litterae mutatio accesserit. Legerem itaque libens tertio illo in versu:

Quo me detrusit pene extremis censibus?

Erat enim Laberio praemium a Caesare oblatum quingentorum millium. Quod tu quidem immane esse pretium nosti. Quin addit, se, cum iuvenis esset, nulla largitione, nullis honoribus de statu moveri potuisse. Sic scriberem ego, de te nondum certior, sed brevi, ni fallor, futurus. Intelligere possim, e x t r e m i s s e n s i b u s, in senecta aetate: sed nil ad rem, quia subiungit statim,

Ecce in senecta ut facile labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placide blandiloquens oratio!

Sequitur:

Ego bis tricenis annis actis sine nota,
Eques Romanus e lare egressus meo,
Domum revertar mimus?

Sic legi debere et versus ratio et ipse orationis contextus ostendunt.

Paulo post est:

Fortuna immoderata in bono aeque atque in malo,
Si tibi erat libitum literarum laudibus
Floris cacumen nostrae famae frangere *et cetera.*

Haec omnia sunt corruptissima. Quid enim est literarum laudibus floris cacumen famae frangere? Legendum putarem, Ludionum laudibus vel lusibus potius: sic enim locum quendam Propertii emendavit Auratus noster, ubi agitur de Spartae laudibus, quae nudas puellas in gymnasium mittebat cum viris decertaturas. Sic habet versus: *)

Quod non infames exercet corpore laudes.

Auratus ludos legit. Sic itaque Laberii versus repono:

Fortuna immoderata in bono aeque atque in malo,
Si tibi erat libitum Ludionum lusibus
Florens cacumen nostrae famae frangere,

vel certe florum cacumen, quod erit, floridum. Nam florus dixisse veteres pro eo quod floridus nunc est, exploratum habeo. Sequitur:

Cur cum vigebam membris praeviridantibus,
Satisfacere populo et tali cum poteram viro,
Non me flexibilem concurvasti, ut carperes?

Nec hic quidem bene habet carmen. Nam qui tandem ille est trimeter, Non me flexibilem concurvasti, ut carperes? lego, ut ceteros vel coeperas. Certe quiddam huiusmodi substitui debet. Extremum addit Fruterius, non minus, ut sperat, Mureto suo gra-

*) III. 12. 3.

tum futurum, quam vel alia omnia. Cum haec scriberem, incidi in librum quendam sodalis mei, ad cuius frontem amylo vel potius visco librario impactum erat folium quoddam membranae, in quo reperi haec, quae subscribam: (videbatur autem Grammatici cuiusdam fragmentum aliquod, de quo tamen affirmare non possum:) sic habent ea: Inveni marum promarium, quod tamen in raro est usu, genitivus apud Naevium in carmine belli Punici: Senex fretus pietate dominum adlocutus summi Dominum regis fratrem Neptunum regnatorem marum. Eius ablativum Caesar quinto belli Gallici ponit: Paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. In vulgatis codicibus statim a principio hunc in modum legas: Ad onera et ad multitudinem iumentorum transportandam paulo latiores, quam quibus in alio mari uti consueverant. Certe, si hic est locus, quem citat Gramaticus ille, mirum est tam sui dissimilem esse: sed fieri potest, ut in alio Caesaris libro sit hic versiculus. Tu vel optime id scies, qui optimos quosque auctores tibi familiares habeas, inprimis vero Caesarem. Haec pauca sunt de multis, Murete doctissime, quae ad te scribenda putavi, partim ut ἀχαριστίαν, qua tetrius esse vitium nullum puto, a me amolirer, partim etiam, ut, quo in te animo essem, non ignorares. Bene vale, Galliae tuae et Italiae totius clarissimum decus. Cuperem omnino, Murete optime, ut his meis non voce, sed tabellis respondere digneris, quod in suffragiis tabellariis factum nosti. Deus ero, si vel litterulam a te extorqueo. Iterum vale et nos ama.

XXVI. MURETUS

IACOBO CANANO MEDICO S.

Convalui. Hoc me gratius aut optatius tibi epi-

stolae principium reperire nullum posse, certo scio. Febris fuit tertiana duplex, qualem tu a me tertio abhinc anno Ferrariae depulisti: nisi quod haec mitior et remissior fuit. Itaque octavo me die, postquam corripuerat, reliquit. Curatus sum non medicamentis modo, sed et missione sanguinis, de consilio Angeli Iustiniani nostri, qui medicamenta non solum ipse praescripsit, sed et magnam partem eorum sua manu confecit ac concinnavit. Omnino et ipsius et omnium qui hic sunt, sed praecipue ipsius et Petri Normesini mirificum quendam expertus sum in me amorem, miram in curanda valetudine mea sollicitudinem, sedulitatem, assiduitatem. Neque ita hos praedico, ut non ceteris quoque plurimum debere me fatear. Nam et Bartholomaeus Ferrus (puto te ante nescivisse id nomen Theologo nostro esse) et Hieronymus Lippomannus et Abbas Rossettus contendere quodam modo inter se videbantur, quis pluribus atque expressioribus indiciis studium erga me patefaceret suum. Mihi crede, tanti erat aegrotare. Nunc confirmatus avide exspecto, quid vos istinc scribatis de nostro in Italiam reditu. Quanquam enim tuae litterae certa prope et explorata nunciant: non desunt tamen hic, qui sponsione certare parati sint, nos in Gallia hibernaturos. Alii aliter putant, sed tamen dubitationis aliquid affert, quod hic nondum pro certo auditum est, Nichettum abiisse. Qui si media hieme redierit, (et iam vix videtur aliter fieri posse,) tamenne se alienissimo anni tempore, asperrimo caelo, inviis viis, tam longinquo itineri commissurus est Cardinalis? Ita disputant quidam; qui mihi non satis cognitum habere ipsius ingenium videntur. Ego enim hoc ipso argumento utor, cur magis augurer fore, ut abeamus. Herus enim noster, qua est magnitudine animi, hanc ipsam occasionem arripiet declarandi omnibus hominibus, virtutem et constantiam suam neque aestatis ardoribus neque

asperitate hiemis retardari. Quare si aliud nihil obstiterit, ibimus, vel si caelum ruat. Meam voluntatem si exquiris, equidem negare non possum, quin tanto mihi desiderio sit Italia, quanto fortasse nemini nostrum: sed ad res meas multo accommodatius esset, exspectari a nobis tempus illud,

— gelidus canis cum montibus humor
Liquitur et Zephyro putris se gleba resolvit. *)

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed *quod fors feret*, ut ille ait, **) *feremus aequo animo*. Iter hieme capessendum si fuerit, incommoditatem reditus celeritate compensabimus; sin exspectandum ver, commoditate temporis ad conficienda quae volumus, desiderium Italiae leniemus. Sed utut futurum est, obsecro obtestorque te per amicitiam nostram, ut expiscere, si potes, aliquid certi, idque ad me scribas quam poteris certissime. Permagni mea interest, scire quid futurum sit, propterea quod consilium mihi ad rationem itineris dirigendum est, et aliud capiendum, si properatur profectio, aliud, si differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te sum, ut mittas ad me aliquid explorati. Id si tacitum haberi voles, nemini indicabitur. Mi optime et optatissime Canane, vale et ama me, ut facis. Salutem, quibus videbitur. Nostri omnes te salutant. E Karoliloco. Prid. Non. Oct. MDLXII.

XXVII. EIDEM CANANO.

Ego vero iam subverebar, ne mea haec nova ad te scribendi ratio parum tibi probata esset: adeoque

*) Virg. Georg. I. 43. 44.

**) Terent. Phorm. I. 2. 88.

(vide quanto in errore versatus sim,) meditabar excusationem. Sed gaudeo contra cecidisse, quam putaveram. Nunc tu a me et crebras et longas litteras exspectato: ea tamen lege, ut mihi liberum sit, nullo ordine, nullo delectu, quicquid in buccam venerit, scribere. Litterae tuae omnes mihi redditae sunt: neque facile credas, quantam mihi voluptatem attulerint. Quanquam enim non sum solitus valde magnam curam suscipere de iis, quae ad me nihil pertinent; neque quisquam usquam est minus, quam ego sum, rerum novarum curiosus: libenter tamen intelligo progressus istius calamitosissimi belli, praecipue cum ea nunciantur, quae spem afferunt aut victoriae aut honestae alicuius compositionis. De recepto Avarico iam hic auditum erat multo ante, quam tuas ea de re litteras acciperem. Sed videor per nebulam inaudisse quiddam, quod haud scio an litteris committere debeam; indicabo leviter. Etenim si falsum est, nihil periculi fuerit, etiamsi tu, quid sit, non assequare; sin verum, quamvis leviter admonitus, facile totam rem intelliges. Fuere igitur hic, qui pro certo ac comperto affirmarent, potuisse oppidum per vim capi, invitissimis hostibus, nulla deditione, nullis conditionibus, nisi quorundam aut scelerata collusio aut stulta clementia alienae virtuti impedimento fuisset. Quod si est, facile fuerit iam nunc prospicere, qui futurus sit exitus. Neque enim dubium est, quin suum quisque institutum conservaturus sit ad extremum. O mi Canane, qui tandem finis huius tam molestae peregrinationis futurus est? Quando erit, ut ad Eridani aut, quod malim, ad Tiberis ripam inambulantes concinere possimus illud Euripidis:*)

Suavis est laborum praeteritorum memoria.

*) Andromed. Fragm. XV. Dind.

ἀλλ' ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

quem versum Cic. de fin. II. 32. latine vertit.

Sed pedibus nobis ne conficiendum sit iter, metuo; si verum est, quod modo huc allatum est, equos omnes furto sublatos esse. Malam pestem illi abigeo, quisquis est. Sed quid est, quod ait Balbus, ferventius, quam unquam antehac, agi de pace? Utinam quidem eveniat! ut nobis tanto maturius in Italiam redire liceat, antequam incidamus in hiemem. Sed haec, ut opinor, somnia sunt: quae tamen cuicuimodi erant, scribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, quod scriberem. Praeclaras illas historias, quas tibi superioribus litteris promiseram, neque vacat scribere neque nunc quidem satis tutum est. Sed, mihi crede, mirificus homo est ille noster, neque magis in quoquam deprehendi verum esse id, quod ex te saepissime audivi, vitandam esse ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conservare auctoritatem suam vellet. Nostri omnes te salutant. Saluta mihi tu istic, quos videbitur; Contarellum praecipue et Gerardinum. Vale. Karoliloci. XII. Kalend. Octobr. MDLXII.

XXVIII. EIDEM CANANO.

Verum est quod audisti. Trepidatum hic est ab omnibus: neque sane iniuria. Quis enim constare animo posset, cum audiret, fusum ac fugatum esse exercitum regium, pedites concisos, equitatum disiectum ac dissipatum, ex ducibus ipsis alios interfectos, alios vulneratos, Comitem stabuli captum. Mihi crede, habent iustam excusationem timoris. Nam mea quidem, ut mox audies, non eadem causa est, quae ceterorum. Sed cum hic ita crederetur, nihil propius esse, quam ut ad hanc domum diripiendam turma aliqua militum accurreret: Theologus noster, homo, ut scis, minime bellicosus, qui videret sibi adversus illos homines nihil in Theologia sua

praesidii fore, quanta maxima celeritate potuit, collegit sarcinas suas et iter in Belgium cepit. Comitati eum sunt Abbates duo, neque de iis quicquam postea audivimus. Ceteri, ut scire te puto, Lutetiam ibant, sed cum in itinere alium nuntium accepissent, huc omnes multa iam nocte redierunt. Ego biduo ante Bellovacum profectus eram, quo me Cardinalis miserat. Ita autem fors tulit, ut eodem plane temporis puncto, quo illi redibant, ego quoque redirem. Quo factum est, ut prius redisse sciverim, quam abiisse scirem. Hilaratis igitur omnium animis multum inter coenam risimus; multa in eos, qui remanserant, plura in eos, qui fugerant, iocati sumus; mecum omnes praeclare actum esse dicebant, qui quasi prospicerem ac divinarem quid futurum esset, et fugissem ab acerbitate prioris nuntii, et ad posterioris laetitiam accurrissem. Nunc hic ego et Petrus Normesinus suavissime vivimus, venatu, aucupio, piscatu et quod caput est, bonis sermonibus: neque vobis invidemus, quos istic ambitio aureis compedibus alligatos tenet. Unum me male habet, Theologi absentia: quem desidero, et ut discipulum magister, et ut magistrum discipulus. Operas enim permutare inter nos coeperamus, ut ego eum Graecas litteras, ipse me Theologiam doceret. Valde magnam voluptatem mihi attulerunt litterae tuae, quod et laeta nuntiabant, et omnia accuratissime ac minutissime persequebantur. Conserva, quaeso te, istam consuetudinem; sed noli exspectare, ut tecum paria faciam. Tibi enim quae scribas, plurima quotidie suppetunt; mihi quod scribam fere nihil est, nisi hoc ipsum, nihil esse quod scribam. Ego et Petrus Normesinus te communiter salutamus, atque a te petimus, ut nostro amborum nomine Contarellum salutes. Vale. E Karoliloco. A. d. VII. Kal. Ian. MDLXII.

XXIX. EIDEM CANANO.

O tristem nobis et acerbum nuntium de Rege Navarrae! Quem nos hic etsi acceperamus ex aliis, sustentabamur tamen aliqua spe, donec allatae sunt litterae tuae. Quas ego utrasque heri vesperi acceptas communicavi cum omnibus nostris: neque eorum quisquam fuit, qui non ita certo statueret, cum tu ita scriberes, fieri aliter non posse, quin plane deplorata esset optimi et religiosissimi Principis salus. Cuius interitu quantam plagam Gallia, quantam causa religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno nostro malo sentiamus. En quos fructus civilia bella pariant! Hoc unum miserae Galliae restabat mali, ut veteres illas Thebanas calamitates in suo sanguine renovatas videret. Quid enim interest? nisi quod illic eiusmodi fratres contendebant, ut utrumque cadere expediret; quod et contigit: hic cum e duobus fratribus alter errore ductus et quasi praestigiis quibusdam occaecatus, contra patriam, quodque gravius est, contra Deum arma ferat; alter nihil unquam habuerit antiquius, quam ut et fratrem reduceret et famam caputque illius modis omnibus conservaret: ei allata nex est, cuius in vita et fraterna salus et magna ex parte totius regni tranquillitas nitebatur. Quodsi, qui pro patria dimicantes mortem oppetiverunt, eorum memoriam summo cum honore omnes anni consequentes excipiunt; si consecrari ac prope divinis honoribus affici post mortem solent, qui Christianae religionis defensionem vita sibi priorem ac potiorem esse duxerunt: quos tandem honores satis amplos congerere posteritas in eum principem poterit, qui, pro quarum rerum utravis mortuum esse satis est ad immortalitatem comparandam, pro earum utraque pugnans, anima spoliatus est? Nunc ille caelo receptus, ex alto res mortalium despicit; et ut nuper auctoritate, consilio, manu communem Dei et

Karoli regis causam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cuius adspectu fruitur, fusis, eandem fovere ac sustentare non desinit; inprimisque, ut credibile est, filiolo suo eiusmodi duces ac consiliarios precatur, qui ipsum in paternae potius constantiae, quam in maternae pervicaciae imitationem deducant. De fratribus autem, quos sibi superstites reliquit, pro altero petit, ut quam citissime mutetur, pro altero, ne unquam mutetur. Addit alia iis congruentia, quae nos sperare fortasse possumus, optare quidem sine ulla dubitatione debemus. Vides, quam et ipse otiosus sim et esse te putem: qui et tecum, poëtarum more, de iis, quae aguntur in caelo, fabuler, et tibi ad haec legenda otium suppetere existimem. Sed tua quidem conditio melior, qui desinere ubi vis, deinde si quando neque dormire vis et somnus urget, repetere intermissam lectionem potes: mea deterior, qui homo cum piger ad omnia, tum ad scribendum pigerrimus, cogor haec, tanquam ad clepsydram, scribere. Etenim tum denique admoneor, cum aliquis statim profecturus est. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quod et subito scribendum est, ne officio desim, cum tu ad me creberrimas de omnibus, quae istic geruntur, amantissime et accuratissime perscriptas litteras mittas; et multa scribenda, quo te expleam, cum in hac solitudine novi nihil, nisi ea, quae istinc afferuntur, audiamus. Dabis igitur veniam nuganti mihi, et, quia res non suppetunt, verba fundenti. Scio enim, te inanes, dum longas, epistolas anteponere aut nullis, aut brevibus. Nunc ad alia venio: hibernaturos in Gallia esse nos, iam, ut opinor, exploratum est; neque id mihi valde molestum erit, dum aut Lutetiae aut in aliquo alio oppido esse liceat. Nam horum quidem nemorum iam pridem taedet; neque mihi quidquam longius videtur, quam dum tecum sim: ut more nostro legamus una aliquid quotidie, seu novi quid suscipere libeat,

seu potius Taciti annales persequi; quos ego totos in hoc secessu devoravi. Interea peto a te, ut, quemadmodum instituisti, scribas ad me, quod commodo tuo fiat, quam poteris saepissime. Non enim facile credas, quam dulces mihi ac iucundae sint litterae tuae. Saluta mihi amicos omnes, inprimis Contarellum: cui dices, me de libello ad me misso maximas gratias agere et mandata ipsius diligenter curaturum esse. Haec ego ad ipsum scriberem; sed novi hominis occupationes. Itaque scribere mehercules ad eum non audeo, nisi cum est necesse. Salve ab omnibus nostris, et valetudinem tuam cura. E Karoliloco. Postrid. Id. Nov. MDLXII.

XXX. HORATIUS CARDANETUS
MURETO S. P. D.

Mitto ad te, Murete eruditissime omniumque politiorum litterarum decus, (liceat mihi, quod sentio ac potius, quod docti omnes sentiunt, sine ulla assentationis suspicione vere loqui,) paucas aliquot epistolas tuas,) ad me humanissime ac elegantissime scriptas, quas Lucas Sempronius noster, optimus iuvenis et utriusque nostrum studiosissimus, tuo nomine a me petiit. Descripsit eas libenter et eleganter Balthasar Ansideus, tuusne an meus dicam? utriusque certe quantum alter alterius esse potest. Agnosces facile ipsius manum, qui superiore anno in describendis variis lectionibus operam tibi suam navavit: tui quidem admirator ac laudator est mirificus. Si de tuarum epistolarum editione cogitas, recte cogitas. Nihil enim detrahent de eloquentiae tuae fama, quam luculentissimae tuae orationes tibi pepererunt. Excellis tu qui-*

*) Septem illas, quae sequuntur proxime.

dem, Murete, ac mirus es in omni scriptionis genere, seu carmen pangas, idque variis numeris; seu solutam texas orationem; seu poëtam, ut Catullum, interpreteris; seu oratorem, ut Ciceronem, explices; seu Graecos vertas, ut Aristotelem: quicquid denique quoquo modo litteris mandes, elegans est, politum, ingeniosum, eruditum, omnibus numeris absolutum. Tua me scripta omnia capiunt, tenent, revocant, nulla unquam eorum satietas. Vel ipsae epistolae, quas properanter exarare te scio, quam venustae, quam saepe eruditae, quam semper urbanae! Quod si volumen ipsarum legatur, studiosorum manibus teretur, ac, si ullius foret ponderis auctoritas iudiciumque meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembos, Sadoletos, Manutios (mitto alios) imitabere. Neque levius tibi scriptionis genus videatur tuoque ingenio ac eruditione indignum. Proponam enim gravissimos doctrinaque principes viros, qui minus sunt illud adspernati laudemque sibi ex eo quaesiverunt, Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam epistolam me tuam legere, in qua de bene scribendae epistolae difficultate disputas; hanc autem semper sequitur laus. Illud igitur tui iudicii erit, quo excellis. Verum hoc hactenus. Ego, quod iam diu litterarum officium intermisi, hanc arripui occasionem. Velim existimes, tantum me tibi tribuere in litteris, quantum alii nemini. Nisi igitur impudentior sim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis scriptis, quod tanquam sacrum Balthasar et ego custodiemus, nec emanabit unquam te invito. Appellarem te crebro per litteras, sed partim vereor, ne interpellem nugis, quamquam officiosis; partim per valetudinis infirmitatem docendique molestas occupationes, quibus invitissime distringor, haud commode licet. Cupio tamen consuetudinem repetere mercaturamque istam exercere, quam tu mihi aliquot abhinc annos proposuisti:) quam si exercuissem, multum fecissem*

*) Cf. I. ep. 32. in.

lucri. Quod si minus mihi licuerit, dabo negotium Balthasari meo, omnium, quos cognoverim, bonarum omnium litterarum cupidissimo ac studiosissimo, qui iam adest cum tuis epistolis descriptis, ac fasciculum obsignabit. Vale, mi Murete, atque ab eo salve. Lucam Sempronium semel a me tibi commendatum, quo primum tempore ad Urbem venit, nunc iterum commendo, non quod ipse a me petat, sed mea tantum benevolentia, in ipsum suscepta ob eximiam eius probitatem. Quibuscunque rebus illi commodaveris, mihi commodaveris. V. *Id. Ian.* MDLXXIX.

XXXI. M. ANTONIUS MURETUS
S. D. HORATIO CARDANETO SUO.

Quidni enim te meum vocem, Horati optime et humanissime, cum et ipse te singulariter diligam, et me ita tibi carum esse sentiam, ut nulli te veterum amicorum meorum in me amando cedere profitearis? Quod quidem ego, ut, quia summe cupio, facile mihi persuadeo, vere a te atque ex animo dictum esse: ita causas, quibus te ad istam voluntatem erga me suscipiendam adductum esse scribis, non agnosco. Immo vero maiorem in modum a te peto, ut si, cum me ac mea diligentius inspexeris et excusseris, animadvertes, non esse in me eam eruditionem eamque eloquentiam, quam tu fortassis aliquando credidisti, nolis me luere ac sufferre poenas erroris tui: neve, quasi vitiosum aliquid aut morbosum pro sano emeris, ex aedilitio edicto agere ad redhibendum velis. Si me ita amabis, ut hominem et honestis studiis deditum, et ingenuum, apertum, simplicem, rectum, minime fucatum, minime tectum, inprimis φιλόφιλον· praestabo tibi ea omnia cumulate, neque unquam in eiusmodi rebus fallam opinionem tuam. Eo tu si

praeterea aliquid addideris, ut multarum rerum scientiam, ut eloquentiam, ut cetera id genus: ipse, quomodo tibi caveas, videris; ego ea neque polliceor, neque praestabo. His legibus initam mihi esse tecum et constitutam amicitiam volo, quas a te quoque non gravate acceptum iri puto. Atque equidem cum multis de causis antea amaverim Gisbertum Oddum, adolescentem optimum et pleno gradu ita tendentem in ea studia, quibus nos delectamur, ut, quod serius in eam viam ingressus est, assiduitate et diligentia compensaturus esse videatur: habebo posthac cariorem etiam hoc nomine, quod is conciliator quasique προξενητής huius nostrae coniunctionis fuit. Magna sane cum voluptate repeto memoria tempus illud, cum ipse mecum de doctrina tua deque suavissimis moribus et creberrime et amantissime loquebatur. Addebat etiam nonnulla de studio quodam et amore mei tuo, quem sibi ex tuis sermonibus cognitissimum esse dicebat. Ego autem et audiebam ea libenter, et ei fidem habebam non invitus: ut ad credenda, quae iucunda sunt, faciles natura omnes sumus. Itaque iisdem ex eo saepe et constanter audiendis sic iam incalueram, ut quemadmodum in aridissimam siccissimamque materiam nulla potest incidere tam parva scintilla, quae non maximum subito incendium excitet, ita nulla posset a te dari tam pusilla tamque tenuis significatio eorum, quae de Gisberto audieram, quae non ad me totum mirifico quodam tui amore inflammandum satis habitura virium videretur. Adhuc haec erant, cum afferuntur a te ad Gisbertum litterae, non solum scriptae eleganter ac polite, quod tibi proprium ac perpetuum est, verum etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam saepe audieram, omni ex parte spirantes. Quid quaeris? ita exarsi, ut nihil fieri posset ardentius. Successerunt primis illis alterae, tertiae, aliae deinceps, eadem omnes suavitate perfusae, iisdem insi-

gnes amoris notis. Nonne igitur inhumanus sim planeque ferreus, nisi tam amanter a te ultro appetitus ac provocatus tibi in amore respondeam? Sed non committam, ut eo nomine accusari possim: semperque sine ulla retractatione, si quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut usui aut ornamento esse possit, ne qua in parte veri amici officio defuisse videar, studiosissime operam dabo. Quod ad litteras tuas tardius fortassis tua exspectatione responderim, scito, eas mihi nudius tertius tandem redditas esse. Vale. Postrid. Non. Decembr. ex Urbe. MDLXIV.

XXXII. EIDEM CARDANETO.

Volo tecum, Horati, si modo ab eo voluntas tua non abhorret, quasi mercaturam quandam instituere litterarum: ut quando iisdem fere in studiis nostrum uterque versatur, si quid et bellum atque elegans et non vulgare neque protritum, dum, ut longinqua littora, ita veterum scripta lustramus, reperisse videbimur, id in commune conferamus, et alter cum altero communicemus. Hoc fecisse veteres illos, quos *endo caelo*, ut Cicero in legibus*) loquitur, *merita locarunt*, Hippocratem Coum et Democritum Abderiten, Platonem Atheniensem et Tarentinum Archytam: tum e nostris (quanquam illos quoque quidni nostros vocare liceat?) sed tamen ex illis, quos usitatius nostros dicimus, idem inter se Ciceronem ipsum, Nigidium, Atticum, Varronem factitasse, satis aperte ipsorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me est, renovare cupiens, ad hanc te societatem, Horati, voco: quam nisi refugis, non dubito fore, ut ex ea primum uterque nostrum, deinde etiam alii, non eorum modo, qui nunc sunt, sed etiam,

*) II. 8. §. 19.

ut Homerico verbo utar, τῶν ὀψιγόνων, si non magnos atque uberes, aliquos tamen aliquando capiant fructus. Eius autem, nisi tibi secus videtur, eae leges ac pactiones erunt. Primum, ut quidquid alterutri nostrum quocunque in scriptore antiquo occurrerit, quod aut sit, aut videatur obscurum, ambiguum, depravatum, de eo ut ipsi alterius sententiam exquirere ius fasque sit. Deinde ut is, qui sententiam rogabitur, re diligenter pensitata, cum amicis etiam, si videbitur, communicata, quidquid aut commode cogitare ipse aut ex aliis expiscari potuerit, aperiat. Tum, ut si alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei solutumque sit, causas, cur eam non probet, exponere, isque qui reprehendetur aut potius admonebitur, non modo non laedi se ac violari in eo, verum etiam beneficium sibi tribui putet. Postremo, ut quidquid alter ab altero acceperit, nunquam neque privatim neque publice id se ab eo accepisse dissimulet: quin potius uterque omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occasiones non tantum oblatas arripiat, sed etiam studiose diligenterque perquirat. Haec si faciemus, alter alterius industriam acuemus, ingenium excitabimus, et discemus denique vicissim et vicissim docebimus. Gisberto quidem nostro, quem ego adolescentem quotidie plus amo, quod ipse quotidie honesta studia plus amat, praesens ex hac nostra negotiatione lucrum paratum est. Ego enim, qui cum ad cetera omnia, tum ad scribendum ita piger sum, ut nemo magis, eo posthac, cum ad te scribam, amanuensi uti cogito. Nam et ipse cum laborem causa mea libenter capit, tum hoc studiis suis inutile non fore arbitratur. Vale. III. Kalend. Ian. MDLXIV.

XXXIII. EIDEM CARDANETO.

Respondebo tibi breviter, ut et postulas et occu-

pationes meae cogunt. Non te praeterit, apud optimos utriusque linguae auctores reperiri quaedam seu de industria seu ab aliud cogitantibus peccata, quae Grammatici modo ἀνακόλουθα, modo σολοικοφανῆ vocant: cum illi non ipsam conformationem orationis aut vocum convenientiam, sed id modo, quod sensum est, respiciunt. Exempla scio tibi non deesse; sed tamen ut videas, me tecum ἀτεχνῶς καὶ ἀδόλως agere, congeram quae in mentem venient. Terent. Hecyra:*)

Nam nos omnes, quibus est alicunde aliquis obiectus labos,
Omne quod est interea tempus, prius quam id rescitum est, lucro est.

Ut omnia conere, non reperies, cum quo cohaereat illud, *nos omnes.* Sallustius: *Sed antea item coniuravere pauci contra rempubl. in quibus Catilina fuit: de qua quam verissime potero dicam.* Idem: *Interea servitia repudiabat, cuius initio ad eum magnae copiae concurrebant.* Idem: *Familia nostra cum populo R. bello Carthaginiensi amicitiam instituit: qua tempore magis fides eius, quam fortuna, pendenda erat, quorum progeniem.* Idem: *Abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt.***) Atque ut in aliis, ita in hoc quoque Sallustius Thucydideus fuit. Apud illum enim talia ὅσα κόνις. Plautus:***)

Hos quos videtis stare hic capteivos duos,
Illi qui astant, ii stant ambo, non sedent.

Sed ne apud Plautum quidem talium modus est. Huius generis sunt et illa Homerica:

Τέκνον φίλε.

et:

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο·
Τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορήνδε καλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς.†)

*) III. 1. 6. 7.
**) Cat. 18. et 56. Iug. 14. §. 5 et 37.
***) Captiv. prol. 1. 2.
†) Il. I. 53.

et:

> *Ἔθνεα πόλλ᾽ ὀρνίθων —*
> *— ἀγαλλόμενα πτερύγεσσιν.**)

et illud Virgilianum: **)

> *Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,*
> *Ingentes Rutulae spectabis caedis acervos.*

et:

> *Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis*
> *Fertur equis.*

Possum e Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: sed ne longior sim et ne tibi homini eruditissimo videar diffidere, pauca tantum tibi in memoriam ex ipso Cicerone revocabo. Ita igitur est in secundo Tusculanarum:***) *Etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus, (popularis est enim illa facultas et effectus eloquentiae est audientium approbatio;) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent,* etc. Scio esse locum quendam, ubi ad Atticum scribens, cum *epistolam* dixisset, ita reliquum orationis contexuit, quasi *litteras* dixisset, non *epistolam*. Sed nunc non venit in mentem. Inspice diligenter locum illum ex Catone maiore, †) ubi citantur hi duo versus Caeciliani:

> *Tum etiam in senecta hoc deputo miserrimum,*
> *Sentire, ea aetate esse odiosum se alteri.*

et vide, cum quo ea, quae statim subiungit, cohaereant: *Iucundum potius, quam odiosum.* Neque enim hoc dicit: *miserum est, sentire, se iucundum potius, quam odiosum;* sed hoc: *si quis commodus senex sit et*

*) Il. 11, 459. et 462.
**) Aen. X. 244 sq. et VII 624 sq.
***) c. 1. §. 3.
†) c. 8. §. 25.

humanus, eum iucundum potius esse, quam odiosum. Quae tamen sententia, si verba tantum spectes, effici nullo modo potest. Revocabo te ad illos ipsos libros de Oratore. Ita igitur loquitur in iocorum tractatione: *) *Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt, Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Acidinum consulem, praecoque dixisset: Dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, egregiumque civem esse arbitror.* Vide quam conveniat *Maluginensem illum*, cum verbo *inquit*, quod postea subiunxit. Eodem igitur modo cum dixisset: *etenim ceterae fere artes*, et cetera: ita dixit postea, *cuius terminis septa teneatur*, quasi non *bene dicere* dixisset, sed *ars bene dicendi*, quod orationis ἀκολουθία postulare videbatur. **) Habes verbosam et insuavem epistolam, ut scriptam a properante et occupato; etiamque ut tibi molestia duplicetur, mea manu scriptam, ut fortassis etiam in legendo aliquid tibi negotii futurum sit. Gisbertus enim noster, propterea quod ei hodie ad fores herilis cubiculi assidendum est, ut statis vicibus omnes cubicularii solent, operam mihi dare non potuit. A te peto, ut me ames: quod cum facies, mutuo te facturum esse scito. Vale. Romae. VI. Kalend. Mart. MDLXV.

XXXIV. EIDEM CARDANETO.

Ad eas litteras, quas a te amoris plenissimas nuper accepi, statim respondissem, si otiosus fuissem. Sed eram occupatus in recognoscendo volumine quodam orationum mearum, quod a me his superioribus diebus librarii extorserunt verius, quam impetrarunt. Omnino enim constitueram, nihil posthac scribere: sed me, ut consilium mutarem, amicorum

*) II. 64. §. 260.
**) Cf. de Orat. II. 2.

nimis bene de me sentientium non cohortationes modo, sed preces assiduae coëgerunt. In eo igitur eram occupatus, cum accepi litteras tuas: et simul cogitavi, si paullo serius responderem, damni nihil in mora fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin sententia tua vera sit. Nam vel id ipsum, quod ais videri posse obstare, magis etiam eam, si accurate inspicias, confirmat. Si quid aliud erit, de quo sententiam meam cognoscere cupias, scribito; non committam, ut quidquam a me, quod ego quidem praestare possim, frustra petas. Amo enim te vehementer, tum quod multis nominibus dignissimus es qui ameris, tum quod ita me amas, ut inhumanitatis notam effugere non possim, nisi tibi in amore respondeam. Vale. Romae. Prid. Idib. Aprilis, die ipso natali meo, quem tu mihi faustum ac felicem praecare. MDLXX. Saluta mihi Gisbertum meum: etsi ei subiratus sum, quod quiddam a me sibi in arcanis commissum continere non potuit. Veniam istuc, ut spero, mense Maio proximo, et praesens ab eo poenas reposcam. Qui enim tantum triduum domi ipsius esse decreveram, ulciscendi causa totos sex dies manebo. Ad eum scribere nunc non licet per occupationes: propediem scribam.

XXXV. EIDEM CARDANETO.

Nemini aut mirabilius est aut molestius, quam mihi, tam diu differri adventum ad vos meum. Sed nescio quo modo ter iam contigit, ut, cum in viam dare me vellem, iamque sarcinulas componerem, subito exstiterit aliquid improvisi atque inopinati impedimenti. Itaque nihil amplius ea de re vobis habeo polliceri, nisi illud certe mihi excuti nullo modo potest: veniendum tamen, et quae obstant, omnia qua-

libet ratione superatum iri. Sed ἀργαλέον πρᾶγμα alieno arbitrio vivere; praecipue si quis ei serviat, qui pro suo commodo omnia aliorum incommoda non nauci faciat. Equidem manibus pedibusque, ut dicitur, omnia faciam, ut vobiscum una esse possim ante Kalendas Iulias: sed si id non potero, certe quidem mense Septembri, si vivam, istic vero. Vos interea me, ut facitis, amabitis, et ad me scribetis, ubi commodum erit. Ego vos vicissim amabo, de vobis saepissime et cogitabo et loquar; si quid erit, quod vestra causa efficere possim, studiose atque amice omnia procurabo. Vale. Romae. IX. Kalend. Iun. MDLXX. Marcello Vestrio S. Qui etiam meo nomine, nisi molestum est, Paulum Aemilium Comensem salutabit. Vereor, ne ad te perlatae non sint litterae, quas ipso meo natali die scripseram.*) Nulla enim in tuis earum mentio.

XXXVI. EIDEM CARDANETO.

Valde tardi effecti sunt tabellarii vestri: qui quadragesimo demum die litteras huc istinc afferant. Idem mihi accidit haud ita pridem in litteris quibusdam Gisberti Oddi, quae cum scriptae ab eo essent mense Novembri, perlatae ad me sunt ineunte Ianuario. Sed hoc tamen commode, quod hodie potissimum: ut, qui dies unus ex omnibus summa hilaritate ab omnibus traduci solet, eo potissimum hilararer iucundissimo sermone litterarum tuarum et recordatione amoris erga me tui; simulque quoniam ab interpellatoribus nihil est periculi, (ludis enim et spectaculis omnes hodie detinentur,) vacui temporis

*) Ep. 34.

ad respondendum aliquid haberem. Igitur de me meisque studiis iam cognosse te aliquid puto ex iis litteris, quas proxime ad Gisbertum dedi: satis enim scio earum te statim participem factum. Terentianum illud, *si sit opus*, ioci causa dictum est: quasi evenire ullo modo possit, ut hoc quoque facto opus sit. Ergo *si sit opus; si quis a me id fieri postulet; si quis hoc sibi a me officium tribui petat; si quis in eo me sibi gratificari velit; si quid eveniat, ut publice intersit eum laborem a me capi;* et, si cogites, multa nos quoque vulgo ita iocantes dicimus: *Quando ita iubes, sedebo*, cum tamen nemo iubeat; *Honoris tui causa ad prandium ibo*, quasi qui id facit, non sua potius causa faciat; *Hodie in prandio pulchre tibi operam dedi*, quasi qui bene ac libenter vescitur, non sibi potius operam det, quam amico. Ex eodem genere est illud, *si sit opus*, de quo satis iam multa. *Albedo* Latinum non est, non magis quam *Nigredo*. Sed ita sumus omnes, etiam qui paullo melius Latine loqui putamur, quam vulgus solet. Dum confidimus, nos iam eam facultatem consecutos, ut vel aliud agentes emendate loquamur, multa inepta et ne in pueris quidem ferenda effundimus. Isti praecipue delicati, qui omnia sibi praeter Ciceronem putere aiunt; qui, si sine Nizolio possint unam aut alteram epistolam scribere, germanos se esse Cicerones putant; qui Senecam contemnunt, Plinium irrident, Tacitum damnant, ad inferiorum vero temporum scriptores etiam nauseant; qui me aut mirantur aut miserantur aut irrident, quod ex Apuleio ipso aut Sidonio quaedam petenda esse dicam ad usum Latini sermonis: illi igitur ipsi saepe ita et loquuntur et scribunt, ut non eos modo, quos ipsi tantopere abiiciunt, quos prae se contemnunt, sed eorum pistores ac coquos multo Latinius locutos fuisse constet. Ad omnia epistolae tuae capita responsum esse arbitror. Vale. III. Kalend. Martii. MDLXXI. Romae, quo ipse die litteras

tuas accepi, quibus adscripta erat dies VII. Kalend Febr. ne me tam sero tibi respondisse mireris.

XXXVII. EIDEM CARDANETO.

Postquam ad te nuper scripsi de illo Terentiano, *si sit opus*, venerunt mihi in mentem alia, quae apertius confirmarent explicationem meam. Simile igitur est illud ex Adelphis:*)

Tu inter eas restim ductans saltabis. M. *probe.*
Et tu nobiscum una, si opus sit.

Et illud Catulli ex epigrammate in Vettium:**)

Ista cum lingua, si usus veniat tibi, possis.

Sed nolo alterum versum adscribere, neque puto esse opus. Quamvis igitur sperabam, sententiam meam ita tibi probatam esse, ut nihil praeterea argumentis opus foret: tamen ne hanc quidem ad te scribendi occasionem praetermittendam putavi. Vale, et Gisbertum mihi saluta et si quos istic praeterea nosti amantes mei. Romae. Postrid. Non. Mart. MDLXXI.

XXXVIII. PETRUS IOANNES PERPINIANUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Onus Aetna gravius mihi videntur sustinere; qui alteri fidem suam adstrinxerunt, nisi eius, aut cui aut pro quo spoponderunt, humanitate subleventur. Scis,

*) IV. 8. 34. 35.
**) 98. 3.

credo, quid velim. De versibus illis in D. Mariam Lauretanam, qui eos a te optabat, propter singularem exspectationem elegantiae et doctrinae tuae, is me urgere non cessat. Ego tametsi, inscio et inconsulto te, me temere recepisse intelligo: tamen hanc temeritatem in spondendo meam tua eximia in re perficienda humanitate compensatum iri confido. Si quid possunt fontes et pomaria Tiburtia, si quid iste secessus otii a quotidianis occupationibus tuis attulit, oro te atque obsecro, ut ostendas, me nonnullum apud te gratiae locum obtinere. Quaedam tecum communicare cupiebam: sed ea melius, ut spero, coram, ubi ad nos redieris. Nam summus nostrae Societatis magister statuit, ut Romae anno proximo manerem. Nostri omnes te salutant. Vale. Ex urbe. XVIII. *Kalend. Sept.* MDLXIV.

XXXIX. M. ANTONIUS MURETUS S. D. PETRO IOANNI PERPINIANO SOCIETATIS IESU.

Cupio equidem et meam et tuam fidem liberare; sed mihi adhuc multa, ne id facere possem, obstiterunt. Primum quod quem locum, quodque tempus otii et quietis plenissimum putabam fore, in eo me et multa et longissime a studiis meis abhorrentia negotia occupatum atque exercitatum habuerunt. Nam, ut cetera taceam, his paucis diebus bis mihi Romam eundum fuit; quod etsi leve videri potest, tamen eae mihi profectiones octo amplius dies abstulerunt. Deinde quod multos iam et menses et annos intermisi poëtica studia, ut etiamsi quid olim fuisset in me eius facultatis, quod sane aut nihil, aut pertenue quiddam et perexiguum fuit: effluxisse id tamen et exaruisse necesse sit. Postremo (δεῖ γὰρ

τἀληθῆ λέγειν) tardiorem me ac timidiorem facit exspectatio illa, quam de meis versibus concitatam esse scribis. Scis enim, quam inutilis ea atque aliena sit placere cupientibus. Nam si illud a me postulatur, ut tuorum elegantiam aequem, a te ipso mihi versura faciunda fuerit. Utut est, meditabor tamen propediem aliquid: sed si me amas, (quod quidem ita mihi perspexisse videor, ut quin ita sit dubitare non debeam,) minue, obsecro, quantum potes, istam exspectationem: ac prospice, ut ille amicus tuus a me, tanquam a malo nomine, ut nummos, ita versus, etiamsi neque optimae notae erunt neque iusti ponderis, aequo tamen animo accipiendos putet. Bene factum, quod te Societatis vestrae magister Romae retinendum iudicavit. Mihi crede, magnam molestiam cepissem e discessu tuo. Nunc spero fore, cum istuc rediero, ut fruar tua suavissima mihique optatissima consuetudine, quam ego quanti faciam, spero te re ipsa aliquando cogniturum. Vale. Tibure. XVI. Kalend. Sept. MDLXIV

XL. PETRUS IOANNES PERPINIANUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Tuum tandem reditum exspectare non possum. Timeo namque, ne sit ille tardior: mihi autem maturato est opus. Quonam, inquis, adeo festinas, ut pauculos hos dies exspectare non possis? Nusquam equidem; noli metuere, ne mutata magistri nostri sententia mihi sit ex urbe proficiscendum: rem totam a principio audies. Praepositus iterum Rhetoricae scholae, a qua me solutum penitus ac liberum esse arbitrabar, de praefecti nostri sententia statui Aristotelis de arte dicendi libros explicare: ut si nihil tanti magistri subtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita

plane futurum esse video, certe conatus ipse in re perdifficili nonnihil ab auditoribus gratiae et benevolentiae consequatur, summique philosophi nomen, apud omnes illustre, languidiora iuvenum studia vehementius excitet ad discendum. Multa igitur ita, ut fit, legenti et meditanti mihi, quae ad eorum librorum explicationem usui fore viderentur, quaedam occurrerunt, quae meum animum ita dubium et incertum habent, ut non facile sit statuere quid sequar. De his tuam sententiam exquirere decreveram, ubi redisses. Verum, ut dixi, timeo, ne serius, quam mihi est opus, revertare. Quare agam tecum per litteras absens, quod verbis praesens agere non possum, et quid ex te scire velim, paucis perscribam. Non enim dubito, tametsi longe abes a libris, quin omni me dubitatione nullo negotio sis liberaturus: eo magis quod de quibus ambigo, ea tibi iam dudum quaesita, cogitata, tractata esse scio. Primum itaque velim cognoscere, quid tibi videatur de partitione artis Aristoteleae in III libros: praeteritumne putes hoc opus, quod nemo Aristotelis esse negat, a Laërtio, qui duorum tantum librorum fecerit mentionem,) an in numero librarios fuisse mendosos; an in duas duntaxat partes totum illud quasi corpus ab auctore distributum, ab aliis postea in tres fuisse divisum? num quidnam aliquando legeris apud antiquos Aristotelis interpretes aut alios idoneos auctores, ex quo perspici possit, quot in libros partitus ipse fuerit hanc artem bene dicendi tam accurate conscriptam. Deinde περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀκροαματικῶν συγγραμμάτων ecquid comperti habeas? Nam ut a Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Ammonio, Simplicio divisionem hanc operum Aristoteleorum confirmantibus dissentiam, nullo praesertim duce, nullo auctore, cuius nomen grave apud alios esse debeat, animum inducere non queo; argumenta contra sentientium qua ratione refellam, non*

*) V. 24

video. Cur enim in I. libri Νικομαχείων*) *libros de anima, quos subtilitatis plenos esse omnes confitentur,* ἐξωτερικοὺς *appellat? Cur hos ipsos de moribus libros ad Nicomachum modo vocat* ἐξωτερικούς, *ut in III.* Πολιτικῶν *libro, modo* ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν *seiungit, cum in ipsis* τὰ ἐξωτερικά, *veluti genere prorsus diversa, citet? cur* τῶν ἀκροαματικῶν *nulla usquam mentio? Quod enim octo libri* τῆς φυσιολογίας, περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως *inscripti sunt, eam ego inscriptionem idcirco Aristotelis ipsius non esse suspicor, quod nusquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Postremo doceri cupio, an Dialecticae nomen sic ab Aristotele aliquando usurpetur, ut non* τὴν τοπικὴν *solum, sed totam omnino Logicam comprehendat. Alexander enim in prooemio* τοπικῶν *tres tantum tradit huius verbi significationes: de hac vero vulgari notione prorsus nihil. At mihi in hoc, quod subiiciam, loco primi de Rhetorica libri,***) περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος τῆς Διαλεκτικῆς ἐστὶν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης ἢ μέρους τινος, *non alia notio ei videtur esse subiecta. Nolim tibi esse molestior: his nunc ero contentus. Si quid est aliud, de quo scire velim quid sentias, id ad tuum in Urbem reditum reservabo, ne iure queri possis, ne in otio quidem tibi licere esse otiosum. De versibus, quos avidissime exspecto, nae tu prudentissime fecisti, qui tamdiu nostros animos tenueris exspectatione suspensos, ut tanquam poculum aquae frigidae longinqua siti exarescentes, sic nos illi multum cupientes et diuturno desiderio flagrantes insolita quadam suavitate perfundant. Accipio tamen excusationem, modo quam citissime, quod commodo tuo fiat, eos ad me mittas. Nam quod vereris, ut exspectationem de re concitatam possis explere, vide, ne, dum modestus haberi studes, parum de nobis amice existimare videaris. Quid enim? hic tu nos intelligentiae communis expertes esse putas, ut quantum a quo-*

*) c. 13. p. 1102, 26. ed. Bekker.

**) p. 1355, 8. ed. Bekker.

que sperandum sit, videre nequeamus? aut tam parum studiosos tui, ut quemadmodum nobis satisfacias, vehementer sit tibi laborandum? Facis tu quidem, quod te decet; ut nihil a te nisi summa industria elaboratum atque perfectum exire patiaris: verum sic habeto, tantam esse omnium nostrum erga te benevolentiam, eam de ingenio et doctrina tua existimationem, ut si quid minus dignum tuo nomine editum a te fuisse videremus, id quod accidere nullo modo posse intelligo; sed si quid a te elucubratum scriptorum tuorum dissimile forte legeremus, noluisse te potius tantum contendere, quantum posses, quam quantum contendisses, efficere non potuisse crederemus.

XLI. M. ANTONIUS MURETUS
S. P. D. FRANCISCO BENTIO SOCIETATIS IESU.

Utraeque litterae tuae mihi gratissimae fuerunt: hae posteriores eo etiam gratiores, quod subdubitabam, ne aegre tulisses, nihil a me ad illas Senenses responsum esse, etsi videbar satis respondisse, cum quae petebas, ad te miseram. Mihi enim videtur melius petenti respondere, qui silentio facit quod rogatur, quam qui verborum affatim rependit, rei nihil. Gaudeo te Perusiam venisse, unde (opinor) crebrius a te litteras exspectare potero. Cupio autem scire, quem potissimum scriptorem explicandum susceperis. Nam, si nihil aliud, exacuam industriam tuam, teque fortassis ad locos quosdam diligentius, quam ab aliis solent, tractandos excitabo. Cave enim putes, quidquam mihi accidere posse iucundius, quam videre te τηλυγέτην, ut ita dicam, disciplinae meae alumnum, florentem laudibus et quotidie lon-

gius progredientem in ea via, quam me tibi olim monstrare memini: etsi tu quidem, ut a me discessisti, multo, quam ego sum, meliores magistros nactus es. Sed quid tum? blandior mihi γεροντικῶς, et quia te olim nescio quid docui, videor mihi te, quantus quantus es, aut potius quantus futurus es, produxisse. Sed ut haec missa faciam, scin' tu, me nuper a Pontifice iterum antiquo, ut ait Horatius,*) inclusum ludo? Cum enim Caesarius multorum iam stipendiorum veteranus missionem impetrasset, egerunt mecum primum Cardinales, deinde etiam αὐτὸς ὁ ἀρχιερεύς, ut eam provinciam susciperem. Multa argumenta allata sunt, quae me moverent, sed unum ἄλυτον καὶ ἄφυκτον, quod pro ducentis aureis annuis quadringentos proposuerunt: homini autem egenti et propter imminentem senectutem paullo ad rem attentiori nullum medicamentum adhiberi potuit efficacius. Itaque redibo iam ad veteres illos congerrones meos, Ciceronem, Horatium, ceteros, et mihi quoddammodo repuerascere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me Pandectas audiebant, et negant se quenquam alium ferre posse: plerique etiam, nisi me habeant, Iurisprudentiae se multam salutem dicturos esse profitentur. Ipsi viderint. Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, θεοῦ θέλοντος, concludam, ut sit aliquando unde otio frui possim. Beatum te, qui eam vivendi rationem ingressus es, ubi a talibus curis animus liber est. Noli tamen putare, a me ipso haec ita curari, ut angar: λαμβάνω τὰ διδόμενα, et quia usque huc paullo negligentior fui, ex illa negligentia ita aliquid detraho, ut nihil detraham ex hilaritate. Adolescentem, qui mihi litteras tuas reddidit, vidi perlibenter, et mihi, quantum ex una collocutione existimandi potestas fuit, visus est tua commendatione dignissimus. Saluta mihi, si quos istic nosti studiosos mei. Vale,

*) Ep. I. 1. 3.

mi Benti optime et suavissime, et me ama. Romae. v. Kalend. Sept. MDLXXII.

XLII. GUILIELMUS CANTERUS
M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Etsi satis audacter facere videor, vir doctissime, cum te litteris meis interpello: quoniam tamen hunc libellum) proximis his mensibus edidi, putavi me non satis ex officio facturum, nisi cum eundem ad te mitterem, tum veniam a te rerum tuarum peterem. Etenim, cum id, quo libellus noster est exornatus maxime, (Athenai fragmentum dico,) a te primum in manus nostras devenerit, postquam tu id cum Aurato nostro communicaras: nemini potius hoc totum, quidquid est, mitti debuerat quam tibi. Iam quod ea fuerim audacia, ut rem a te* κειμηλίου δίκην *habitam publicare sim ausus, non miraberis, si quanta debeat esse studiosorum hominum inter ipsos rerum omnium communitas, tecum cogitaris. Huc accessit, quod non leviter suspicabar fore, ut alii, nisi ego praevertissem, eam gloriam, cuius ego te participem iure feci, sibi solis essent praerepturi. Quanquam nihil magnopere video, cur ea res gloriae tuae, quae iam pridem est toto orbe clarissima, multum addere ponderis potuerit. Quis est enim in omni, quae incolitur, terra ita barbarus et omnis expers elegantiae, ut Muretum non cognoscat, amet, exosculetur? Ego certe,* ὁ τῶν λόγων ὅσον οὔπω γευσάμενος, *tanti te, libere ut loquar, facio, quanti haud scio an alium neminem. Sed ut ad ipsum redeam libellum; in eo si forte alicui maiorem videbimur habuisse veritatis quam hominum rationem, suggeret tibi, spero, memoria tua, qua vales plurimum, quid de veritate Socratem Plato sensisse tradiderit. Quid, quod eam praebent*

*) Novas lectiones, in quibus vid. l. III. c. 2.

optimae litterae suis cultoribus libertatem, ut in utramque partem sine periculo disputare possint? nec enim hic opus est τὸν περὶ ψυχῆς δραμεῖν. Quocirca, si hoc a te consecutus fuero, vir doctissime, ut nihil huius libelli editione offensum te ducas, non admodum timebo, ne quis de me conqueratur alius: sperabo potius, me, quod ille dicebat,) sine invidia laudem deinceps invenire et amicos parare posse. Et quoniam non facile fortassis me, qui sim, agnosces: velim tibi Aurati tui atque mei in mentem veniat, cuius ego convictu, cum tu ante annos duos in Galliam venisses, fruebar; Fruterii quoque, cum quo me aliquando, si non es oblitus, vidisti. Si quid etiam dignaberis rescribere, (quanquam nos tantum boni non meremur,) ad Oporinum vel Petrum Pernam, typographos Basileenses, litteras curabis. Bene vale, vir doctissime, et eum te a nobis haberi crede, ut quod aliquando de nobis Auratus, condiscipulorum comparatione, ludens dicere solebat, id merito tibi doctorum omnium respectu tribuamus. Quid hoc? inquies. Τὰ δ᾽ ἄκρα κορυφοῦται τῷ Μουρήτῳ. Francofurti, nundinis autumnalibus anni* MDLXIV.

XLIII. ALEXANDER IUSTINIANUS
M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Te post tuum discessum Venetiis in febrim incidisse, aegre sane tuli, ut debui: idque statim meis litteris significassem; sed praeter morbum tibi molestus esse nolui. Nam indies experior, quam molesta aegrotantibus omnia paene esse soleant. Ceterum, mitescente iam morbo, nullum παραμυθικοῖς λόγοις, in tam magno praesertim elatoque animo, adversum omnem fortunae temeritatem, mihi locum relinqui video: et fortassis, ipso iam fugato, convalescenti gratulandum potius. Aliquid serii ad te scriberem, nisi id mihi medicorum

*) Terent. Andr. I. 1. 38. 39.

legibus περὶ τῶν ἀνακομιζομένων interdictum scirem. Scribam alias, et quod toties recepi, tandem cumulatissime praestabo, praesertim cum χρύσεα ἀντὶ χαλκείων a te sperare liceat. Interim cura ut valeas. Ego vero et Ioannes Datianus noster valemus teque plurimum salutamus, et cum primum per valetudinem tuam licuerit, a te litteras exspectamus. Vale. Venetiis. Prid. Kal. Octob. MDLVIII.

XLIV. EIDEM MURETO.

Veteris illius familiaritatis ac necessitudinis, quae mihi maxima tecum olim Venetiis intercessit, minime te oblitum esse opinor, neque tot annorum ἀπροσηγορίᾳ ex animo tuo nostri memoriam effluxisse dubito. Plurimum sane momenti ad vulgaris cuiuspiam amicitiae diuturnitatem in assiduitate litterarum positum esse non diffiteor: mutuam vero inter nos benevolentiam, certo iudicio semel susceptam, eam ipsam virtutem, quae genuit, et continuisse et conservasse certo scio. Nam illam sane παροιμίαν, quam Athenaeus iure μισανθρωποτάτην appellat, ad cuius praescriptum

τηλοῦ φίλοι ναίοντες οὐκ εἰσὶ φίλοι,*)

tibi probari nequaquam credo: cum amicitiam non locorum spatiis, sed amicorum moribus metiendam esse non ignores. Quodsi ad meam erga te benevolentiam accessionem quoque mearum litterarum a te desiderari mihi significaveris, non solum hoc officii genere tibi posthac satisfaciam, sed etiam eius longo tempore a me praetermissi usuram cumulatissime reddam. Quanti vero te faciam, quamque tui sim memor, testem habes Ioannem Bissonerium, quem tibi cum morum probitate, tum doctrina singulari conciliatum esse audio. Eum, mi Murete, sic velim tua humanitate complectare, ut

*) Athen. V. p. 187. a.

ea omnia, quae in me, si Romae essem, conferres, in eum conferas. Est enim mihi amicissimus tuique amantissimus, neque te unquam poenitebit in eum beneficium contulisse. Experieris mehercle re ipsa et grati animi iuvenem et commodorum memorem. Exspectabo litteras tuas, quibus et me a te amari adhuc intelligam, et, si quid Genuae a me agi voles, certior fiam. Vale. Genuae. VII. *Kalend. April.* MDLXXV.

XLV. MARTINUS BELLIVICEIUS*) PANNONIUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Iuvenis quidam natione Gallus, vir clarissime, qui Roma huc venerat, scribendarum ad te litterarum ansam mihi praebuit; quarum quidem auctor, vel si saepius eas percurreris, vix tuo innotescet animo. Cum enim mense Martio te et Paulum Manutium Romae salutarim, quid miri, si usque ad hoc tempus in tanta temporis intercapedine memoria tua, quae gravissimis studiis continuo fatigatur, exciderim? Hoc etsi persuasum habeo, non tamen dubito, quin facile in tui memoriam redigar; praesertim si et album tuum, in quem nomen meum relatum esse voluisti, intueberis, et memineris, quibus verbis Huberti Giphanii, Lucretii editionem collaudaveris, cum adiiceres, nihil esse quod non Giphanii causa libenter faceres. Quare cum tibi in mentem rediisse nomen meum existimem, ad iuvenem illum revertor; a quo cum quaesissem, quid rerum ageres, an quicquam de Plautina editione cogitares, quam nos iam dudum et ceteri omnes, qui elegantiorum litterarum cupiditate tenentur, avidissime exspectant: a philosophia naturali ad civilem hanc nostram

*) Berzevicaeus vocatur ep. 73. huius libri, et lib. II. ep. 5. *Thomas.*

philosophiam, quam tu ante aliquot annos humanarum litterarum causa intermiseras, te contulisse respondit. Qua in re cum tuum factum vehementer probavi, tum ratus sum, ad studium iuris illustrandum maximum adiumentum allatum iri, si tuum exemplum huius aetatis Iurisconsulti imitarentur, quos et barbarorum interpretum inanissimas controversias toto animi impetu consectari videmus, et omnes suum studium ad calumnias litium et ad turpem et invidiosum quaestum conferre. Sed quod Cuiacius et tu homines Galli in studiis sapientiae consecuti estis, id non sine munere divino vobis evenisse credo. Idem sentire videtur Giphanius, Cuiacio amicissimus et tibi carissimus. In hac enim nostra Academia Patavina superioribus diebus fuit, atque de te saepius honorifice loquutus est, et nullo in sermone libentius eum versari vidi, quam cum de Plauto loqueretur: existimans scilicet, quod res est, bene actum cum studiosis litterarum fore, si tam bonus Latinitatis auctor tua diligentia, doctrina, opera nitidior et emendatior in lucem proferretur. Cupit sane esse in tua gratia, quam humanitate tua fretus, tuis verbis ei non solum pollicitus sum, sed etiam spopondi. Itaque non erit tuae bonitatis committere, ut sponsorem appellet, cum ipse facile possis dependere. Unum est, quod a te contendendum mihi putem, ut duas orationes tuas ad me mittas; quarum altera de laudibus iuris studii scripta abs te nuper est, altera in Collegio Pontificum habita. De Plauto fac promissa appareant. Diutius enim deberi politis et ingeniosis hominibus non potest. Et hercle tua maxime gloria agitur. Vale, et salvebis a Giphanio, qui Venetiis apud Oratorem Regis Galliae degit. Patavio. Kal. Dec. MDLXIV.

XLVI. M. ANTONIUS MURETUS
FRANCISCO TURNONIO S. R. E. EPISCOPO CARDINALI S. P. D.

Si tempus ad te scribendi usque eo differre voluissem, Francisce Turnoni, Cardinalis amplissime, dum par a me aliqua tuis erga me plurimis maximisque beneficiis reperiretur oratio: magnopere mihi metuendum erat, ne et in eo quaerendo, quod nunquam consequi possem, inani ipse me labore torquerem, et immodica silentii diuturnitate suspicionem tibi aliquam angusti et humilis animi neque satis, quantum a quoque acciperet, sentientis afferrem. Cum igitur, diem assidue ex die ducens, sine dubio diutius, quam par fuerat, reticuissem, plane obstupefactus admiratione istius erga me tam prolixae tamque beneficae voluntatis tuae: confirmavi me tandem, et ad haec pauca, quoquo modo possem, scribenda me contuli; quibus, quod tam multis tamque claris et illustribus signis me, quamvis nihil prorsus tale promeritum, tibi tamen non vulgariter carum esse declaraveris, gratias, quando nihil praeterea neque tu exspectare neque ego praestare possum, tibi agerem immortales. Est omnino haec tota gratiarum actio perpusillum quiddam perque tenue; praesertim si comparetur cum magnitudine eorum beneficiorum, quibus tu me a te ornatum esse voluisti; sed eam tamen, cum haec scriberem, pro certo atque explorato habebam, tibi non ingratam neque iniucundam fore: cum, ut scis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam ullo alio modo remuneremur. Officiorum vicissitudo eas amicitias continet, quibus inter se eiusdem sortis homines aut certe non admodum dispares devinciuntur: vobis, quos supra ceterorum conditionem evectos, in ipso rerum humanarum fastigio divina providentia locavit, illud cum corporibus caelestibus

communne est, quod ut illa efficientiam quidem suam declarant in inferiora haec viresque in ea exercent suas, sed ab eis nihil vicissim accipere et, ut Graeci sua lingua dicunt, pati queunt: sic vos potestatis quidem copiarumque vestrarum documenta sublevandis inferioribus datis; ipsi vicissim quicquam ab eis praeter laudem ac praedicationem, testem grati ac memoris animi, percipere non potestis. Ago igitur tibi quam maximas gratias, Cardinalis clarissime, humanissime, optime, agamque, dum vivam, tibique a summo huius universitatis effectore ac gubernatore Deo assiduis votis fausta ac felicia omnia precabor; non quod me dignum existimem, cuius vota ab eo attendantur, sed quod tu dignissimus, pro cuius salute atque incolumitate etiam eorum, qui per se nullo numero habendi sunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam: conservabo diligenter memoriam eius humanitatis, qua tu me immerentem, talis tantusque vir, complexus es; utque tuo de me amplissimo atque honorificentissimo testimonio, quantum in me erit, respondeam, modis omnibus operam dabo. Illustrissimo quidem Cardinali Ferrariensi, ad quem, tua potissimum auctoritate adductus, me cum primum potero conferam, commissurus non sum, ut unquam venire possit in mentem, quod fidem tuam in me recipiendo secutus sit, poenitere. Vale. III. Non. Feb. MDLVII. Patavio.

XLVII. EIDEM TURNONIO.

Non puto ulla mihi excusatione apud te utendum esse, quod ad te rarius scribam. Nam tum demum peccare ipse mihi viderer, si tanti me facerem, ut tibi, tanto viro tantisque assidue occupationibus impedito, frequenter litteris meis obstreperem. Ideoque

contineo me: et, cum quotidie de te cogitem, votaque, uti debeo, pro tua salute atque incolumitate faciam, in scribendo sum rarior, neque unquam id facio, nisi cum aliquid accidit, ut, nisi scripsero, officio videar defuturus. Quale est, quod me hoc tempore, ut scriberem, adduxit. Cum enim nuper octo variarum lectionum libros edidissem: etsi satis intelligebam, eos leviores esse, quam ut tu, qnem nihil nisi praeclarum atque eximium capit, ullam magnam voluptatem ex eorum lectione percipere posses: iudicavi tamen, omnino mihi faciendum esse, ut eorum exemplar unum ad te mitterem, neque dubitavi, quin tu eos libenter accepturus esses; vel quia mei sunt, vel quia scripti ad eum, qui ut a te singulariter amatur, ita te ipse admirabili non amore solum, sed cultu medius fidius atque observantia prosequitur. Unum est, quod quanquam mihi conscius sum, me optimo animo fecisse, tamen, quia fieri potest, ut confidentius in eo me gesserim, quam decebat, per illam et aliis et mihi inprimis perspectam humanitatem tuam, mihi ut ignoscas, etiam atque etiam a te peto. Ausus enim sum quodam ex eis libris loco*) nominare te, ac versus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoria haeserant ex edyllio, quod olim ad te misi una cum tragoedia, quam de C. Caesaris caede factam in tuo nomine divulgaveram. Qua in re si quid a me peccatum est, (nihil enim debueram te inconsulto facere, praesertim cum te Venetiis convenissem,) peccatum est incredibili quadam abundantia amoris erga te mei: quam ut aequo animo feras, omnibus a te precibus atque omni obsecratione contendo. Etenim vere hoc dicam, nihil videtur esse ita difficile atque arduum, in quo ego paratus non sim voluntati et auctoritati tuae morem gerere. Unum est, in quo tibi, ne quid dissimulem, non possem nisi invitissimus obtemperare: si me iuberes tacere de tuis vir-

*) Var. Lect VIII. 1.

tutibus et continere in sinu immortale illud gaudium, quo efferor, quia me tibi carum esse sentio. Hac una in re dum me mihi obsequi et animo indulgere patiaris, quo minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuso. Quod scribam, aliud nihil est, nisi omnes hic omnia tibi fausta et prospera precari, et gratulari aquis istis, quod eas tibi salubres et fuisse et esse audivimus. Vale.

XLVIII. CORNELIUS VALERIUS
M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Vide, quanta in te sit humanitas, eruditissime Murete, et quae opinio apud exteras gentes. Iustus Lipsius, familiaris et idem discipulus meus, qui litterarum et antiquitatis causa in Italiam proficisci velle coepit, petiit a me, amicis quibusdam commendari; inprimis autem contendit, ut ad te, cuius cognoscendi et videndi studio mirifice flagrat, litteras sibi darem. Ego autem, etsi videbam putidum esse, me, hominem fortassis ne fama quidem tibi cognitum, litteras ad te dare, eiusmodi praesertim, quibus onus aliquod officii tibi imponerem: morem tamen gessi adolescenti tam vehementer petenti, et voluntati eius obsequi volui potius, quam aut naturae aut pudori meo. Quod feci eo libentius, quod non ad aliquem nescio quem duris et asperis moribus scribendum mihi viderem; sed ad eum virum, qui, cum humanitatis studiis et iis artibus omnibus, quae ingenuo homine dignae sunt, sit perpolitus, abesse non potest, quin cum in omnes, tum praecipue in earundem artium studiosos propenso animo sit ac humano. Accedit similitudo professionis et studiorum nostrorum; nam et nos pro mediocritate ingenii nostri eloquentiae et humaniorum litterarum studia voce et scriptis, quod in nobis est, in hac Belgi-

ea nostra excitare conamur, et tu, M. Antoni, antea quidem in Gallia, nunc in illa Italiae luce haec ipsa studia cum immortali tua laude et omnium gentium admiratione tractas. Quare non tam quaerenda mihi est excusatio et praetextus pudoris mei, quod scripserim, quam gaudendum, oblatam mihi in amicissimi mei negotio facultatem scribendi simul et testificandi amoris mei. Sed veniam ad id, quod caput est epistolae meae. Mitto ad te, Murete, hunc Iustum Lipsium, alumnum, ut dixi, disciplinae meae, adolescentem ea probitate, modestia, ingenio, eruditione, iudicio, quanta testari possum equidem me in alio nullo in ista imbecillitate aetatis adhuc esse expertum; tum vero, quod apud te plurimum valet, studiosum antiquitatis et artium illarum, quas tu amas et in quibus maxime excellis, id est, optimarum. Cave autem existimes, me haec ambitiose et supra quam res est, commendantium more, scribere: immo vero minus fortasse, quam virtus et eruditio adolescentis merentur, scribo, ne, dum eum laudo, videar nos ipsos institutionemque nostram velle extollere. Quamobrem rogo te, Murete mi, vel potius precibus omnibus oro atque obtestor, per communia studia nostra, per illum amorem, quo litteras et litteratos omnes prosequeris, adolescentem hunc omni studio, amore, benevolentia tua complectare atque devincias. Et quoniam is honesto quidem genere et optimis parentibus natus, ea tamen mediocritate fortunae est, ut se in longinqua et extera regione difficulter suis facultatibus sustentare possit: verecunde etiam hoc a te petam, (vides quantum mihi sumam,) ut, si qua in re commendatione et opera tua iuvare eum potes, quod certe potes, ei ut ne desis. Hoc quidem tibi spondeo et in me recipio, te, si quid ei commodaveris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quam nos universos. Impedior verecundia, ne pluribus verbis te rogem. Illud tantum dicam, quod in sermone saepissime mihi significavit, eum paene non alia ulla de causa in Italiam

e tam longinquis regionibus venisse, quam ut te inprimis tuique similes eruditos viros videret et cognosceret. Quo erit aequius, eius laborem per te ex parte levari, cui tu laboris causa fuisti. Quodsi tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hic habes aut fortasse habiturus es, utere eadem audacia et familiaritate apud me, qua ego tibi praeivi: efficiam, ut intelligas, mihi ad benigne faciendum nec voluntatem deesse nec facultatem. Litterae hae meae si aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primum enim Lipsio meo, cui vehementer cupio, commodavero; deinde mihi ad amicitiam tuam quasi fores et aditum patefecero. Quo nihil mihi potest contingere optabilius. Vale. Lovanio. Ante diem XIV. *Kalend. Septembrium.*

XLIX. M. ANTONIUS MURETUS
S. D. CORNELIO VALERIO.

Redit ad te Lipsius tuus, et redit magno meo dolore. Ita enim me devinxit sibi praestantia ingenii et doctrinae, integritate morum, suavitate sermonis ac consuetudinis suae, ut, eo discedente, a memet ipso mihi avelli viderer. Felicem te, Corneli, cuius ex disciplina adolescens tam rari exempli prodiit. Equidem antea et magni faciebam te ex scriptis tuis, et amabam pro iudicio, quod amantissime de emendatis a me Terentii fabulis feceras. Nunc vero, mihi crede, tanta accessio propter Lipsium facta est et ad opinionem de te et ad amorem erga te meum, nihil ut magis cupiam, quam occasionem mihi aliquam dari declarandi tibi re et factis, quanti apud me sis. Cuius rei si libebit periculum facere, quaeso te, si qui huc venient, quos tu ames, praecipueque qui habeant aliquid simile Lipsii, ut eos mihi potissimum commendandos putes. Nam eadem opera et ego mihi

videbor abs te beneficium accipere, et conabor efficere, ut ipsi quoque eo nomine aliquid se tibi aliquando debere fateantur. Vale. Romae. III. Non. April. MDLXX.

L. M. ANTONIO MURETO
NATHAN CHYTRAEUS S. P. D.

Cum V. Id. Octob. anno abhinc quarto Romam ex Campania rediissem, postridie eius diei magna cum admiratione te, Murete clarissime, orantem audivi coram Pio V. Pont. Max. cum Christianissimi Regis legatus usitata solemnitate magnifice exciperetur. Ea ego oratione, etiamsi iam antea ex monumentis scriptorum tuorum, qualis esses, cognovissem, ita sum tamen admiratione tui inflammatus, ut ex omnibus, quos ego antea praestantissimos existimassem, tibi uni in oratoria palmam deberi, certissimo mihi persuaderem. Quin si animo tum obsequi licuisset, una cum illo exclamare veritus non fuissem: ὦ σύνεσις· ὦ λόγοι· ὦ μνήμη· ὦ συνθήκη· μακάριος εἶ λέγειν οὕτω, μᾶλλον δὲ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος. *Cum autem id eo quidem in loco et in clarissimorum virorum corona me non deceret, illo ipso die te adii, ut amorem tui sane ardentissimum, qui oratione tam excellenti in animo iam inflammatus esset meo, apud te ipsum detegerem, et litteris Caselii nostri, quas tunc mecum habebam, amicitiae tuae quasi fores mihi aperirem. Accepisti tum me, ut soles, humanissimo amplexu, et litteris nondum lectis notum me tibi esse ex sermone Caselii, quem tecum ad oppidum Saucassianense paulo ante habuisset, ostendebas. Id certe longe mihi fuit gratissimum, coepique ut antea doctrinam et eloquentiam tuam admiratus fueram, ita hinc etiam virtutem et bonitatem tuam suspicere et exosculari. Verum illa congressio fato quodam meo infelici diuturna esse firmasque radices*

agere non potuit. Senis enim cuiusdam interventu vix dum inchoata collocutio nostra interrupta est: et ipse etiam propter comitum festinationem et hiemem imminentem, celerius opinione istinc sum avulsus. Quod itaque tum necessitate quadam impeditum est, quid vetat, quo minus id ipsum litteris restituamus? cuius quidem consilii auctorem habui eundem illum, qui me primus in animum tuum insinuavit. Cum eo enim ego hic in iisdem litteris et studiis, in quibus tuae quoque lucubrationes non parum nos adiuvant, vivo amantissime. Quodsi ille, ut primo fuit, ita nunc quoque felix erit, tuamque mihi hoc modo benevolentiam denuo conciliabit, quis me erit beatior? quis ipso denique in animis hominum conglutinandis fortunatior? Ego certe Mureti notitiam et benevolentiam omnibus Croesi thesauris longe anteposuero. Vale. Rostochio. Kalend. April. Anno MDLXX.*)

LI. M. ANTONIUS MURETUS
AGAPETO GIDETO SUO S. P. D.

Vere es, qui diceris: neque, quam tu, ἀγαπητότεϱος quisquam. Itaque nihil mihi longius videtur, quam dum Romam redeam, te ut videam, tecum quotidie ut sim; tibique vel prosim re aliqua, vel certe prodesse coner; ut voluntatem erga te meam vel declarem re ipsa, vel tibi saltem conatu probem: quorum hoc, si me tantum respiciam, satis est; illud, quia te ex animo amo, multo optabilius mihi videtur. Et quanquam nihil mihi iucundius est, quam abs te quam maxime amari: tamen, ita mihi eveniant quae volo, ut, si mihi detur optio, malim iustam tibi causam esse, cur me ames, quam abs te sine ulla iusta causa amari. Agam causam meam. Debes et tu talem amicum magni facere, qui nihil a te aliud expe-

*) Non rescripsit Muretus. Causam ipse exponit infra ep. 91. *Thomas.*

tens eo te tantum amat, quia dignum iudicat, qui ameris. Quod M. Antonium Bizonum potissime delegisti, ad quem itares, cui crederes, cui te in disciplinam dares: vehementer te, mi Agapete, laudo, et ut eum assecteris, ex eius ore pendeas, eius doctrinam avidissime combibas, suadeo. Spero me istic fore ante Kalendas Septembres: et ut sim, operam dabo; eo magis, quia te videre discupio. De Macarano meo, qui mihi perpetuo ante oculos obversatur, quaeso, Agapete mi, si quid habes, quod me exhilaret, scribe. Vivere ipse mihi non videor, donec vitam ipsius in tuto esse cognovero. Nolito aegre ferre, quod dicam. Illum unum plus amo, quam te: et ne hoc tibi durum videatur, te a me proximum habeo, illum aeque amo ac memet ipsum. Vale. Tibure. III. Non. Augusti. MDLXXVII.

LII. EIDEM GIDETO.

Vix ausus essem a te postulare, ut ad me Latine scriberes; veritus, ne id tibi oppido difficile videretur. Quo mihi gratiores fuerunt eae litterae, quas a te Latine scriptas nuper accepi: non illae quidem omni ex parte emendatae, multo tamen nitidiores et cultiores, quam credidissem. Itaque bene te sperare iubeo, neque dubitare, quin aliquando duce me aliquam sis huius quoque generis facultatem consecuturus. Adventus huc tuus quam mihi optatus ac iucundus futurus fuerit, nihil necesse est affirmare. Satis enim, ut opinor, nosti magnitudinem amoris erga te mei. Sed ita multos hic adolescentes, qui Roma venerunt, aegrotare video, ut veritus sim, ne quid tibi ista hoc tempore caeli commutatio periculi afferret. Ego ante nonum Kal. Septemb. spero fore, ut non nihil remittant calores. Tunc igitur, si Deus volet, excurram istuc, cupidus videndi tui: teque

statim accersi iubebo. Non habeo nunc ad manum superiores illas tuas, in quibus nescio quid quaerebas de dominio directo et utili, cuius tamen totius quaestionis molestia facile liberare ipse te potes. Dominium enim directum et utile nusquam a Iurisconsultis, nusquam ab Imperatoribus nominantur, sed commenta ac somnia sunt eorum, qui obscurando et ineptiis suis contaminando iure civili sibi se acuminis et eruditionis laudem quaesituros putarunt. Quod usucapitur, fit pleno iure eius, qui usucepit. Qui tamen si postea id pro derelicto habeat, aequius est, rem redire ad veterem dominum, si eam forte recuperare studeat, quam adiudicari ei, qui neque usucepit et sine titulo possidet. Datur igitur vindicatio veteri domino adversus eos, qui pro possessoribus, ut dicitur, possident: aequitate quadam, qua fingit lex, eam rem nunquam usucaptam fuisse. Nam cum is, qui usuceperat, iure illo sibi quaesito uti velle desierit, prope pro eo est, ac si usucapta non esset. Erat et aliud quiddam in iisdem litteris, de quo quaerebas: sed nunc non recordor. Huius generis litteras, in quibus aliquid est, quod ad studia tua pertineat, et ego libentius scribam et tu maiore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fratribus tuis salutem. De Matthaeo vehementer doleo, sed gratum est, quod scribis, spem esse, eum sine ope praetoris in integrum restitutum iri. Horatio audio meliuscule factum esse: quod quam mihi iucundum sit, ipse scis. Vale, Agapete mi, meque ama, ut facis. Tiburi. VII. Idib. August. MDLXXVII.

LIII. CONSTANTIUS BARGELLINUS EPISCOPUS REATINUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Afficior laetitia incredibili, quod, ut ex litteris tuis

accuratissime scriptis intellexi, a nunnullis Lutetiae impressoribus urgeris, ut epistolas tuas mittas, quas praelo subiiciant. Auguror enim ex eo bonarumlitterarum studiosos multum voluptatis, plurimum etiam utilitatis ad Latinam eloquentiam vel comparandam vel augendam percepturos. Equidem etsi fateor, in his politioribus litteris, quae ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrime non esse versatum, gravissimis occupationibus abductum: tamen, ut sententiam meam dicam, necesse est. Nihil epistolis tuis elegantius, nihil, quod ad illam Ciceronis maiestatem propius accedat. Atque id antea testatum apud animum tuum reliquissem, nisi me verecundia mea a rei perspicuae testimonio non necessario revocasset: nunc, quando te amicis tua scripta flagitantibus invitum gratificari intellexi, audaciae notam subire malui, quam in bonum publicum inofficiosus iudicari. Illa etiam non levis coniectura ad id me valde impulit: his enim diebus, cum schedas aliquot, quibus olim in arena mea uti consueveram, evolverem, nihil tale opinanti epistola tua in manus venit, quae me, quod amantissime et disertissime loqueretur, mirifice delectavit. Itaque cum eam ipsam vesperi inter alia scripta, quae forent magis in promptu, retulissem, postridie mane ecce tuae literae, quibus epistolam postulabas; sic admirantem ea cogitatio me excepit, ut illam exstare Deus sine dubio velit. Eius igitur exemplum mitto teque hortor, aut, si pateris, rogo ac flagito, ut negotium conficias neve in aliud tempus reiicias. Quod scire cupis, an aequo animo laturus sim, si quae a me scriptae sunt litterae, una cum tuis emittantur, vereor, mi Murete, ne quod aiunt, κολοιὸς ἐν Μούσαις. Ego profecto non tam tuas admirari, quam meas improbare soleo: tamen ubi quove pacto amicos sub tuo nomine cohonestare possis, tui consilii est, nec est, cur aliorum sententiam exquiras. Quodsi tibi statutum est, ut illae horridulae meae litterae exeant, impones extremam manum. Sunt enim in-

diligenter scriptae, quod res ipsa declarat; nec earum editionem aut probarem aut paterer, nisi ut nostra amicitia, in qua non minimum mihi ornamenti pono, omnibus esset nota, vehementer desiderarem. Vale, mi Murete, et de bonis litteris optime mereri, quando id vel uni tibi maxime licet, ne desistas, ac Bargellino tuo ad omnia utere.

LIV. EIDEM MURETO.

Ita diu iucundissime vivam, mi Murete, ut allato nuncio de tua valetudine, quae te in vitae periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita fui commotus, ut magis fortassis nemo, cuius praecipuum aliquod bonum repente in discrimen esset adductum. Incredibilis est enim amor in te meus. Nihil eum extrinsecus accedens, nihil adventitium peperit, sed virtus, quae est ipsa per se amabilis cuiusque omnia in te elucent ornamenta, et animi inductio cum perpetuo quodam iudicio meo conciliavit. Postea vero quum te morbo levatum esse cognovi, difficile dictu est, quanto gaudio paene exsiluerim. Ex diuturna enim animi perturbatione ad adspiciendam lucem nunc primum mihi videor esse revocatus. Qua quidem de re tibi magnopere gratulor, etsi nostra certe gratulatio omnibus, qui modo sint et virtutis amantes et humanitatis pietatisque non expertes, iure debet esse communis. Etenim quis te non amet, tanta probitate, virtute, humanitate, tam denique excellenti eruditione atque industria virum; cui salus tua aeque exoptanda non sit ac sua? Eum profecto ferreum et ab omni humanitate alienum esse dicam, nihil perspectae spectataeque virtuti, nihil illustri gravissimi viri gloriae dare, haud temere affirmarim, qui Muretum omni liberali doctrina politissimum diutissime vivere non modo non expetat, sed ab

immortali Deo precibus ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo, triumpho. Iam, ut spero, (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum est,) poteris Musis tuis operam reddere: cum quibus quoque praeclare actum putem, cum omnes delicias, amores, omnia denique ornamenta te incolumi recuperarint, iis omnibus cariturae, si te, quod Deus omen avertat, patronum, te ducem, infelici ipsarum fato morbi vis eripuisset. Quocirca mihi gratissimum feceris, si illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atque in earum clientelam me quam diligentissime commiseris. Haec hactenus. Mitto tibi nonnullas radiculas ex melle confectas conditasque, quales fert haec regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maxime consentaneum: e cuius lingua, quod Nestori tribuit Homerus,) melle dulcior fluit oratio. Habebit etiam meae erga te benevolentiae significationem: de qua etsi te pro tua humanitate non dubitare video, eam tamen et omnibus cognitam esse et studiis officiisque quam plurimis colere et confirmare desidero. Quod si per tenuitatem meam assequi non potero, certe hanc voluntatis meae propensionem liberalissime, uti soles, complectere. Inservi valetudini: huic quantum studii diligentiaeque adhibueris, tantum te mihi publicaeque utilitati, cui consulere gloriosum est, elargitum esse cognovero. Reate, ex aedibus nostris. Non. Feb.* MDLXXVI.

LV. M. ANTONIUS MURETUS
CONSTANTIO BARGELLINO EPISCOPO REATINO S. P. D.

Nunquam putassem fore, non modo ut ex tuo, sed ut ex cuiusquam dolore voluptatem capere possem.

*) Il. I. 249.

Et tamen, si vera dicenda sunt, fatear necesse est, iucundissimum mihi fuisse, quod ex litteris tuis intellexi, vehementer doluisse te, cum primum de invaletudine mea nuncius istuc allatus est. Dolor enim ille aliunde quam ab eximio quodam amore erga me tuo proficisci non potuit; et mihi, ex quo te primum vidi, atque ex aliis plurimis audivi, qua tu eruditione ac virtute vir esses, nihil optatius fuit, quam ut abs te amarer. Iam optabilium rerum signa atque argumenta omnia iucunda esse, notum est. Incredibiliter igitur gravisus sum, Bargelline, vir praestantissime, tanti me a te fieri, ut et mirificum dolorem senseris, cum me graviter aegrotare audisti, et exhilaratus sis, simulatque Dei beneficio, morbum depulsum esse cognosti. Quanquam ego ipse nondum satis constitui, utrum mihi satius fuerit, ex huius vitae miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere. Certe enim, cum omnes summo consensu medici dictitarent, nullam prope amplius reliquam esse spem evadendi: ita me compararam atque ita animum composueram, ut neque angerer neque terrerer mortis, ut putabatur, imminentis metu; neque quidquam aliud a Deo peterem, quam ut mecum misericorditer ageret, condonaret errata anteactae vitae neque pateretur me in illa separatione animi a corpore aut diutius aut vehementius torqueri, quam vires meae ferre possent. Hoc ego tum unum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc ceteros quoque, qui mihi assidebant, ut a Deo mihi impetrare conarentur, obsecrabam. Spero tamen, relictum esse me a Deo in hac vita, ut maculas superiori aetate contractas lacrymis deleam, tandemque omissis et abiectis vitiorum illecebris, saltem iam senex eam vivendi rationem capessam, quam tenere a principio debuissem. Atque a te, vir clarissime, etiam atque etiam peto, ut me ad hoc animi mei propositum persequendum, ut exemplo incitas, ita et monitis ac

praeceptis et fusis pro me ad Deum precibus adiuvare digneris. Iucundissimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculae illae non tantum palato suaves sunt, sed etiam ad valetudinem meam valde accommodatae. Mitto ad te, ut te pro opibus remunerer, librum unum orationum mearum et poëmata quaedam, quae spero te libenter lecturum esse, non quod valde bona sint, sed quod mea. A te peto, uti me amare pergas, tibique pro certo persuadeas, te a me ita observari ac coli, ut paucos admodum habeas tui, quam ego sum, studiosiores. Vale. Romae. XIV. Kalend. Mart. MDLXXVI.

LVI. CONSTANTIUS BARGELLINUS
EPISCOPUS REATINUS M. ANTONIO MURETO
S. P. D.

Amavi te semper, mi Murete, ex quo primum die cognitus es mihi, cum te nunquam antea vidissem, commotus fama laudum tuarum; postea vero quam te de superiori loco docentem audivi, ita tui studio sum incensus, ut nullam amoris accessionem fieri posse putarem. Acceptis tuis litteris XIV. Kalend. Mart. datis, (fatear necesse est) ad summum amorem tantus cumulus accessit, quod fieri iam non posse arbitrabar, ut nunc denique videar amare, antea dilexisse. Nam si omni observantia insignes doctrina et gravitate viros colere debemus, quanti fieri a me ipso debes, qui omni liberali doctrina ita sis excultus, ut habeas paucos admodum pares, superiorem vero neminem, cum haec ipsa sint tibi cum tanta Christiana pietate coniuncta? In qua quidem nemo sapiens veras virtutes omnes inesse negabit, quibus nobis ipsi felicitatem comparamus. Hanc unam laudo et admiror et ante omnia expetendam esse censeo; hanc non modo Crassi divitiis, sed

omnibus etiam animi ornamentis, quae humanis viribus pateant, antepono: haec ipsa te olim mihi carissimum longe iam cariorem reddidit. Hinc illa tua in periculosissimo morbo fiducia modo concepta. Non angebaris, non terrebaris mortis imminentis metu, sed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, sperans fore, ut eius beneficio post has aerumnas et calamitates tandem beatiorem vitam consequi posses. Hi sunt nimirum animi fructus, nullius culpae, quae Dei gratiam discutiat, sibi conscii: qui cum a corpore separabitur, licet sit periculis ac terroribus undique circumfusus, nihil tamen, benefactorum conscientia fretus, timendum arbitretur. Hoc oro non modo ut utrique nostrum, sed cunctis salutari renatis aqua contingat. Quod autem dubitas, utrum satius tibi fuerit, ex huius vitae miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere, id etsi est eiusmodi, ut non facile explicari possit, tamen est quod Deo immortali gratias agamus incredibiles, qui tibi vitam, optabile suapte natura donum, prorogavit, bonarum artium cultoribus consuluerit, teque sine dubio ad maiorem laborum tuorum mercedem reservarit. Praeclara enim ista tua a Deo accepta dona si intelliges te ea conditione accepisse, ut cum ea ad communem utilitatem contuleris, reddere cum foenore debeas; quis dubitet uberiora ac praestantiora praemia tibi parata fore? Quare te hortor, ac, si aequum est, rogo, ut habeas rationem valetudinis paulo diligentius, teque in dies magis magisque confirmes, sentiasque in eo verti communem causam: quam quidem, ut arbitror, nemo unquam, qui saperet, non privatis commodis anteposuit. Ego vero etsi me exiguis omnino meritis adiutum esse probe novi, tamen a Deo summopere contendam, ut te incolumem diu servet in vita, atque ad eorum numerum adscribat, quos antequam orbis conderetur, elegit. In quo quidem si minus gratia potero, gaudebo me tamen pietati amicitiaeque debitum officium praestitisse. Venio ad

orationum ac poëmatum tuorum librum, quem sane legi libentissime. Orationes habitae de philosophia me delectarunt, quantum vix credas: omnes vero ea eloquentia ac doctrina conscriptas esse video, ut, quemadmodum mea fert opinio, quam tamen ab amore falli non credam, summa vigeat eloquentia praestanti cum eruditione coniuncta. Non verborum elegantiam aut splendorem, non sententiarum gravitatem desideres. Quid est vel antiquitatis vel historiae vel exemplorum, quod non ita proferas, ut nihil ignorare videaris? Sed mirari satis non possum, quam venuste quantaque cum dignitate theologiae locis eas perspergere consueris; ita fit, ut et summum oratorem exprimant, omnique scientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem dum lego, etsi ἄφωνοι sunt, crebro tamen aures meae praeclara illa voce tua, qua praelegens in publicis gymnasiis uteris, personare videntur. Poëmata mirum in modum me ceperunt. Quid enim vel a diuturno studio vel a divite vena proficisci potest, quod non fueris consecutus? et quidem tum illa prosunt, tum magnopere delectant. Crebrae sunt et acutae sententiae; miros pietatis igniculos excitant; stilus quoque ita rei consentaneus, ut facile quivis intelligat, te parem eandemque in utroque genere laudem assecutum. Quamobrem tibi cum plurimum debeo, tum vero quibus verbis gratias agam, non reperio. Sed cave suspiceris, me hoc auribus tuis dare. Nam etsi mirifice amicos colo, plus tamen veritati tribuo. Quod enim ita sentio, idcirco meam de tuis sententiam aperire non dubitavi. Utinam aliquid esset in me ingenii, ut laudes tuas non dětererem, sed augerem. Scio id a modestia tua minime postulari; malui tamen iudicium periclitari meum dicendo, quam silentio rem non sine suspicione improbitatis praeterire. Da operam, ut valeas, atque me ipsum una cum universa familia mea ad omnia tua paratissimum esse confidas. Reate. VI. *Idib. April.* MDLXXVI.

LVII.
AD M. ANTONIUM MURETUM.

O qui flos hominum politiorum es,
Quot sunt, quotquot erunt, quot aut fuerunt,
Doctrinae decus elegantioris,
Lumen Italiae, Murete, salve.
Salve, et has aliquid puta esse nugas,
Quas mittit tibi, maximo Poëtae,
Longe pessimus omnium Poëta.
Sic Calvus tenero ausus est Catullo
Saturnalibus optimo dierum,
Dono mittere pessimos poëtas,
Quis is continuo die periret.
At tu, ni caveas, Murete, nugis
Istis, tam illepidis et invenustis,
Plenis ruris et inficetiarum,
Non dies aliquot velut Catullus,
Sed totum male nauseabis annum.

IUSTUS LIPSIUS.

LVIII. M. ANTONIUS MURETUS
ALEXANDRO RIPARIO SUO S. P. D

Dulces litterae tuae, ut omnia, quae a te proficiscuntur, etsi in eis multa peccaveras. Sed ut filioli balbutientes libenter audiuntur a patribus, suntque eorum etiam ipsi errores voluptati: sic mihi ista tua in litteris infantia iucundissima est. Eas ipsas ad te remitto mea manu emendatas. Scis enim ita inter nos convenisse. Tu, mi Alexander dulcissime ac suavissime, sequere magno animo eam viam, ad quam et tua te natura fert et ego tibi hortator atque impulsor fui. Magnam de te spem meo testimonio apud parentes tuos concitavi: quae ne et eos et me fallat,

omni tibi cura ac studio providendum est. Vale. Nonis Iulii. Tibure. MDLXX.

LIX. EIDEM RIPARIO.

Ne priores litterae tuae ad te pervenirent, Caroli incuria factum erat, cuius tu quoque negligentiam nosti. Nunc una cum his meis utrasque tuas accipies, simulque hoc intelliges, (quod tibi gratuleris,) posteriores multo meliores esse prioribus: ut, si ad istum modum pergas, magna mihi spes sit, te praeclare responsurum expectationi meae. Vide igitur, si me amas, quod et facis et facere certe debes, ut omnibus aliis rebus neglectis, quantum quidem valetudinis ratio patietur, urgeas studia tua; multa legas, multa ediscas, multa audias, frequenter cum iis versere, quorum familiaritate ac consuetudine melior ac doctior fieri potes. Fac cogites, gravissimam esse iacturam temporis; praecipue autem ista aetate, qua tu nunc es, hora nulla tibi perire sine magno dispendio potest. Saluta mihi praeceptorem tuum, cui meas ad te litteras ostendas licet. Eas quidem, quas tu ad me missurus es, nemini prorsus ostendi volo; eas enim mihi gratiores facient ipsi errores tui. Vale, mi dulcissime Alexander. IV. Id. Iulii. MDLXX. Tibure. Oblitus eram scribere, heri in mensa iniectum esse sermonem de comoedia: qua occasione multa de te quoque dicta sunt. Valde tibi tunc aures tinnivisse oportet. Omnino spero fore, ut huc tibi ad me veniendum sit.

LX. EIDEM RIPARIO.

Perge, ut facis, mi Alexander, amare litteras, eis

te oblectare, in eis omnia et seria et ioca tua collocare. Non magnus labor magno tibi olim honori futurus est. Ista via, quam tu nunc ingrederis, multi humili et obscuro loco orti ad amplissimas dignitates pervenerunt. Atque etiamsi nulla eiusmodi praemia litteris proposita essent: ipsa tamen doctrina amanda est per se, neque quidquam in homine ingenuo turpius est ignoratione earum rerum, quarum scientia sine litteris comparari non potest. Voluptas, quae ex turpibus capitur, celeriter transit, dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honestis collocatus, ipse quidem effugit; memoriam autem sui in animo relinquit plenam honestissimae et solidissimae voluptatis. Haec cogita et vale. Postrid. Id. Iul. Tibure.*)

LXI. EIDEM RIPARIO.

Etsi nihil erat quod scriberem, ac praeterea mirum me quoddam scribendi odium tenebat: nolui tamen verberonem hunc meum sine meis ad te litteris istuc venire. Amo te quotidie magis, quod a te litterarum studia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter scribas, quo te nunc scriptore oblectes, Cicerone an Tereetio, an, quod malim, utroque? Dare etiam operam debes, ut in iis, quae ad me scribes, iis loquendi generibus utare, quae in illorum scriptis notaveris; ut ea ipsa res fidem mihi faciat diligentiae in eis legendis tuae. Vale. Tibure. v. Kalend. August. MDLXX.

LXII. EIDEM RIPARIO.

Nemo est omnium, ad quem libentius, quam ad te,

*) Vid. Auctar. epist. 1

scribam. Sum enim animo ac voluntate erga te plane paterna. Sed vix credas, quam sim in hoc secessu occupatus; quem tamen plerique omnes esse plenum otii putant. Et quotidie quinas aut senas ab amicis litteras accipio, ad quas si respondere omnes velim, nil aliud agendum sit. Gratum est mihi, quod applicuisti te ad consuetudinem P. Aemilii et Horatii Macarani. Eorum enim uterque te et doctrina et exemplo efficere meliorem potest. Tales sectare. Qui autem alio ingenio sunt, eorum consuetudinem quasi pestem aliquam vita. Aetati tuae nihil diligentius providendum est, quam quibus sodalitatibus utare. Neque ego severum esse te ac tetricum omnique generi voluptatum inimicum volo. Hoc tantum moneo, non eas amicitias quaerendas, quae dulcissimae videantur, sed inducendum animum, ut quae honestissimae sunt, easdem etiam dulcissimas esse ac suavissimas putes. Mi Alexander, etiam atque etiam vale. Tibure. v. Id. August. MDLXX.

LXIII. EIDEM RIPARIO.

Vide, quam te amen. Cum a multis hodie litteras acceperim, nihil mihi prius faciendum esse duxi, quam ut ad te potissimum rescriberem. Cave putes, Alexander mi, ipsi te patri tuo cariorem esse, quam mihi. Ac si quaeras, quae causa sit huius erga te tanti amoris mei, ne vivam, si aliam afferre possum, quam quod videor mihi animadvertisse in te ingenium excellens, et, si tu volueris, ad omnia summa natum. Sed tu hoc facito tecum cogites: multas res esse suapte quidem natura bonas, sed quae culpa eorum, qui illas possident, interdum pessimae ac perniciosissimae fiant. Bonae sunt opes; sed si quis non recte utatur, malae. Bonum forma; sed id bonum

multis exitio fuit. Ex eodem genere est ingenium. Si recte utaris, nullum prope hominum generi dari potest maius aut praestabilius donum; sed si ad bonum ingenium mala mens accesserit, itidem erit, ut gladius in manu furiosi. Quo erit melior et acutior, eo plus afferet mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare desinam, si tu bono ingenio male uti coeperis. Sed id spero non fore, teque bono ingenio bene usurum esse confido, vel tuapte sponte vel quia videris mihi valde amare amorem erga te meum: quem tueri ac conservare alia ratione nulla potes. Vale et, si me amas, virtutem ac litteras ama. Nulla in humanis rebus maiora bona sunt. Iterum vale. Tibure. VIII. Kalend. Sept. MDLXX.

LXIV. EIDEM RIPARIO.

Accepi ternas tuas litteras; in postremis autem quaedam erant ita negligenter scripta, ut facile constaret, aliud egisse te, cum illa scriberes. Ostendam ea tibi, cum istuc venero, et auriculam pervellam tibi, ut postea in scribendo attentior sis et saltem eos soloecismos effugias, quos effugerent etiam pueruli, qui primis litteris imbuuntur. Noli tamen ex hac mea admonitione molestiam ullam capere. Non enim propterea volo quidquam de tua hilaritate detrahi, sed ad diligentiam addi. Vale. Tibure. IX. Kal. Octobr. MDLXX.

LXV. EIDEM RIPARIO.

Versiculi, quos ad me misisti, ostendunt illi qui-

dem, te, si ad poëticam ingenium tuum contulisses, et bonos magistros nactus in eo studio perstitisses, ad aliquam praestantiam pervenire potuisse. Nam et numerosi sunt, et sententias habent neque inconcinnas neque ineleganter collocatas, et ipsum dicendi genus non abhorret a recto. Planeque sperare posses, te aliquando bonum poëtam fore, si hoc agere velles. Sed maiora tibi proposita sunt, quae, quantum potes, urgeas, censeo: et subsicivis horis veterum poëtarum scripta manibus teras, non tam ut imiteris, quam ut eis te oblectes, simulque aliquid ex eis assidue, quod tibi usui sit, colligas. In scribendis versibus tempus a te collocari, verum ut fatear, nolim. Malos versus facere, turpe est; mediocres, inglorium; bonos difficilius, quam ut praestari possit ab iis, quibus aliud agendum est. Quid in tuis lima egeat, praesens praesentem monere possem: per litteras non aeque facile possum. Recteque ac vere mihi videtur Ovidius*) dixisse, emendandi laborem maiorem esse, quam scribendi. Mihi hoc credas velim, me hodie non difficilius ad saltandum, quam ad faciendos versus adduci posse. Si quid erit serium, in quo meam operam desideres, non deero; in his levioribus, si quando de me cogitabis, peto a te, illud quoque cogites, non multo iuniorem esse me, quam erat Horatius, cum illa de se scriberet:

*Nunc itaque et versus et cetera ludicra pono.***)

Vale. Romae. Id. Febr. MDLXVIII.

LXVI. M. ANTONIUS MURETUS
PAULO SACRATO SUO S. P. D.

Tandem ad te remitto epistolas tuas; neque enim

*) Epp. ex Pont. III. 9. 20.
**) Epist. I. 1. 10.

per assiduas occupationes et per molestissimum oculorum dolorem, quo dies aliquot laboravi, citius licuit. Eae si conquerentur, se a me paulo severius acceptas esse: recordari debebis, hoc ipsum a te mihi mandatum esse; ut, si mollius ac lenius eas tractare voluissem, verendum mihi fuerit, ne tibi non satis obsequens viderer. Sed de his satis. Nunc exponam tibi totum illud negotium Polonicum, quando litterae, quas ad te, re adhuc recenti, scripseram, perierunt. Stephanus, Poloniae rex, qui et aliis regiis virtutibus ornatissimus est, et hoc supra ceteros omnes reges, qui multis abhinc saeculis vixerunt, eximium habet, quod et amat unice homines eruditos, et ipse omni elegantis doctrinae genere mirifice excultus est, miserat in Italiam unum e domesticis suis, qui quasi delectum quendam haberet praestantium doctrina virorum, eosque opimis admodum propositis conditionibus in Poloniam invitaret ad Academiam novam, quam rex Cracoviae instituere parabat. In mandatis autem regiis, quod ad alios quidem attinet, facta erat potestas ei, qui huc venerat, optimum quemque et in docendo exercitatissimum deligendi: de tribus nominatim perscriptum erat, de me, de Carolo Sigonio et de Fulvio Ursino. Ac mihi merces proposita mille quingenti quotannis aurei nummi. Addebat rex, si sacris initiari vellem, (nondum enim sciebat, me sacerdotem esse,) perfecturum se, quo mihi magis liberet manere in Polonia, ut intra breve tempus honesto aliquo sacerdotio, ex quo non minus quingentos annuos aureos nummos caperem, cohonestarer. Ea de re unus e primoribus illius regni, Ioannes Zamoscius, qui nunc magnus regni Cancellarius est, litteras*) ad me peramanter perque honorifice scriptas dedit. Commotus sum non tam ipsius praemii magnitudine, etsi his quidem temporibus inusitata, quam tanti regis tam propensa ac benefica

*) Cf. I. ep. 79.

erga homines litterarum studiis deditos voluntate. Neque me commovebat itineris difficultas, qui exploratum haberem, cum lectica, una cum filiolo fratris mei, puero sex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum (eo enim, religionis ac pietatis causa, iter facere decreveram,) gestatus essem, posse me cisio Cracoviam usque commodissime vehi. Et iam convenerat, ut mihi regis nomine ad iter conficiendum darentur trecenti aurei nummi, ad quos ego ducentos de meo praeterea addere cogitabam. Iam mihi illud sanctitatis et doctrinae specimen, Stanislaus Cardinalis Varmiensis, gratuitam habitationem in palatio, quod Cracoviae habet amplissimum, offerebat. Multae a summis viris litterae commendatitiae in Germaniam et in Poloniam promissae erant, ut cum eo venissem, nunquam fere in diversoria publica ingredi necesse haberem. Neque verebar illam, quae in Polonia esse dicitur, inclementiam caeli asperitatemque frigoris. Sciebam illa omnia re multo minora esse quam fama, et alioqui sum ipse quoque natus in parte Galliae maxime montosa ac frigida. Quod autem quidam, qui deterrere me cuperent, clamabant, gentes illas feras ac barbaras esse: interdum mihi risum, interdum stomachum movebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Polonis familiaritas, magnus usus, magna necessitudo fuit. Semper eos expertus sum bonos viros, rectos, simplices, apertos, humanissimos praeterea et prope omnes eo vitae cultu ac munditia, quae ad elegantiam potius quam ad ullam barbariem accederet. Nugae istae sunt hominum, eos, qui adulari et fallere et aliud loqui, aliud cogitare nesciunt, barbaros vocantium. Utinam nos eo modo barbari essemus! Utri vero barbariores sunt: nati in media Italia, quorum vix centesimum quemque reperias, qui Latine aut Graece loqui sciat, aut litteras amet? an Germa-

ni ac Poloni, quorum permulti et earum linguarum utramque perfectissime callent, et ita litteras ac liberales disciplinas amant, ut in eis tempus omne consumant? Olim illi fortassis asperi ac barbari fuerunt; hoc quidem saeculo, vereor, ne ad nos barbaries, ad illos cultus et splendor vitae et eruditio atque humanitas, mutatis sedibus, commigrarint. Itaque, ut verum tibi fatear, libentissime eo commeassem, si nihil obstitisset. Quicquid enim commodi mei causa ab eis petebam, id omnes prolixe ac copiose offerebant, ut iam constaret, inter nos sine ullo negotio conventurum esse. Quid quaeris? Fidem eis dederam, venturum esse me, si per summum Pontificem, cui servio, et per Cardinalem Estensem, cuius in clientela ac familia sum, liceret: alioqui enim non posse me, nisi eorum permissu, de me ipso quidquam tale polliceri. Putabam autem, neutrum eorum hoc iniquo animo laturum, cum Cardinalis quidem gratis me alat, (nullam enim ad rem mea opera utitur,) summus autem Pontifex ingentem copiam habiturus esset eruditissimorum hominum, qui se in locum meum substitui postularent. Contra tamen accidit, quam putaram. Etenim cum rumor de meo discessu tota iam urbe pervulgatus esset, Conservatores populi Romani (is summus magistratus est eorum, qui hodie populi suffragiis deferuntur,) ad Pontificem accedunt, cum praesentes etiam adessent ii ex Cardinalibus, quibus studiorum cura commissa est, remque ei exponunt, atque ab eo supplices petunt, ne me abire patiatur; addunt multa de me, quae malo te ex aliis cognoscere. Pontifex benigne eos audit, bono animo esse iubet, se quod opus foret imperaturum esse confirmat. Paucis post diebus, per Ludovicum Castaneum Rupipozaeum, Christianissimi regis oratorem, virum et claritate generis et virtute et eruditione praestantem, iubet mihi denuntiari, ne abeam: sibi curae fore, ne me, quod au-

ctoritati suae paruissem, poeniteret. Respondi, nullam pecuniam mihi esse tanti, ut mihi quidquam placeret, quod Pontifici displiceret, et honorificum quidem mihi visum esse, quod a tanto rege vocarer, sed multo honorificentius, quod et a Pontifice et a tali Pontifice retinerer. Pontifex postea epistolam ad me misit amantissime scriptam, qua ad stipendium quingentorum nummorum aureorum, quod iam pridem capiebam, significabat se ducentos praeterea addidisse. Eodem tempore Matthaeus Contarellus, Pontificis Datarius,*) vir et eximia quadam integritate vitae et singulari Romanarum rerum intelligentia insignis et mei, ut scis, amantissimus, certiorem me fecit, sibi a Pontifice mandatum esse, ut mihi quam primum attribueret et assignaret annuam trecentorum aureorum nummorum pensionem. Itaque rex tam longinquus effecit testimonio et iudicio de me suo, ut sanctissimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas accesserint annui quingenti aurei nummi. Sed et Cardinalis Estensis, simul atque istinc rediit, amplo me atque honorifico munere donavit: quod ego eo magis praedicare gestio, quod ipse tacere me iussit. Parendum tamen est, ne, dum gratus haberi volo, me illi non satis morigerum praebeam. Sed et ego scribendo defessus sum, et te suspicor, cum haec tam verbose scripta legeris, fessum fore. Vale. Romae. Prid. Kal. Maii. MDLXXVIII.

LXVII. M. ANTONIUS MURETUS

IACOBO CUIACIO I. C. S. P. D.

Biennium iam est et eo amplius, Cuiaci, V. C. cum Laelius Ubaldinus et Octavius Bandinus, summo genere nati adolescentes, in Galliam se studiorum causa, auctore potissimum atque impulsore me, contule-

*) Cf. infra ad I. ep. 81.

runt. Nam cum ex me ipsorum propinqui quaesiissent, quid eis potissimum faciendum esse quaque ratione ipsorum studiis optime consuli posse censerem: auctor eis fui, ut Lutetiam primum irent, ibique se Graecarum litterarum et philosophiae magistris recoquendos darent; deinde Ius civile, cuius studio incensi erant, neque usquam hodie nisi in Gallia, neque in Gallia nisi a Cuiacio, recte ac vere disci posse sperarent. Ita igitur fecere: et quod meo consilio paruerint, sibi magis magisque in dies gratulantur. Ego autem, Cuiaci, ambitiosum fateor esse me, et, quod Thucydides ait, unum hoc πάθος senii expers esse, vere ab eo dictum, demum experior. Quare cuperem, eos, qui mihi iam multum se debere agnoscunt, quod indicaverim sibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod a te mea causa libenter viderentur exciperenturque ea humanitate ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo ac liberali praeditos ingenio soles. Sed vereor, ne mea iam sera commendatio sit, neve ipsi, qua sunt et morum et ingenii elegantia, ita te iam, hominem ὑπὸ τῶν τοιούτων εὐάλωτον, ceperint, ut novae commendationi nullus supersit locus. Peto tamen a te, quantum me amas: et puto me a te non vulgariter amari: ut, sive aliquid est, quod addi ad tuam erga eos benevolentiam possit, id mea causa adiicias; sive ita iam eos amas, ut nulla fieri possit accessio, reperias ipse tamen atque excogites aliquid, quod commendatione mea adductus eorum causa fecisse videaris. Ego te, Cuiaci, eximie amo, et, quantum in me est, excito horum hominum ingenia ad evolvendos libros tuos et ad cognoscendam doctrinae tuae praestantiam. Te quoque aequum est aliquid mea causa facere. Maius autem facere nihil potes, quam si his duobus adolescentibus ostendas, meam commendationem aliquid apud te valere. Vale. Romae. VII. Kalend. Feb. MDLXXIX.

LXVIII. IOANNES CASELIUS
M. ANTONIO MURETO S. D.

Ego vero quam sum importunus? Toties te interpello, sive hoc facit tuus in me animus, sive mea de te persuasio, sive hominum tui sitis. Mihi enim quaevis harum causa sufficit ad excusationem. Ut autem praeteream, quae in nobis mutua esse lubens mihi persuadeo: nemo est vel modicum tinctus litteris, quin et te magni faciat, et si istuc proficiscatur, audire vocem tuam, vultum contemplari et humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus sim. Hi amici mei, Ioannes Lubecius et Gallus Beccius, Germani, fama tui nominis permoti, et ipsi te salutare iampridem in animum induxerant. Quod cum mihi mirifice placere intelligerent, ut qui te iam penitus perspexissem: visi sunt a me epistolam hanc cupere, quam ipsis dedi brevem et incultam, ut vides. Haec tamen munus suum obierit, si ipsis fores in sermones tuos patefecerit, quod haud dubie, sive illa etiam, antequam huc legendo processeris, sive tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris praeterea, cognosces viros et virtute praeditos et litteris probe excultos et cum omnium eruditorum, tum tui observantissimos. Quae cum in iis deprehendes, erunt tibi me quoque tacente commendatissimi: cui commendationi si fiet quaedam quoque ex hisce litteris accessio, multo magis et ipsos et me tibi obligabis. Vale, Murete clarissime. Florentia. Kal. Martiis, anno MDLXVII.

LXIX. ANDREAS DUDITIUS
M. ANTONIO MURETO V. C. S. P. D.

Pudet me ad te, virum eloquentissimum, scribere. Neque tamen impetrare a me ipso possum, ut nullas po-

tius, quam eius generis, cuiusmodi soleo exarare, litteras ad te scribam. In quo tu, humanissime Murete, non quam in scribendo sim infans, sed quam studiosus, quam tui cupidus, spectare debes. Magnum mehercule benevolentiae cum verecundia fuit certamen; sed vicit tandem benevolentia erga te mea, et ad scribendum me impulit. Neque vero nullos stimulos addidit ingens illa perspecta mihi et cognita superiore anno humanitas tua, cum ego te officii causa adirem: qua tu me hominem tibi ignotum ita obstrinxisti, ut quibus plus, quam tibi, debere me sentiam, quam paucissimos habeam. Admirabar equidem antea doctrinam atque incredibilem quandam in dicendo suavitatem tuam, ac summam in familiaritate atque amicitia tua gloriam statuebam. Nunc vero non id modo, sed ex quo die te cognovi, ita te amare coepi, ut illis, quibus tua consuetudine frui datum est, demum invideam, illos solos felices esse ducam. Atque utinam hac eadem et mihi felicitate frui liceret! Sed non licet. At quod licet facio, meumque incredibile hoc tui fruendi desiderium levo frequentissimis et honorificentissimis de te deque excellenti tua doctrina sermonibus. Ex quo enim ego te die coepi diligere, omne studium, omnem orationem meam, qualiscumque ea sit, ad laudem et tui nominis gloriam contuli. Quod sane non eo dico, quod meis sermonibus et praedicatione quidquam ad tuam famam putem accessisse, (neque enim tam sum a ratione alienus, ut facibus solem illuminari posse credam,) sed ut, quanti te faciam, quam observem, quanta benevolentia complectar, intelligas. Quod tibi persuasum esse ita cupio, ut nihil optem magis. Audio te habere paratos quosdam annotationum libros, quos in manus hominum emittas: quos equidem quales exspecto, futuros auguror, hoc est, omni doctrina eleganti refertos. Quid enim aliud a tali tantoque viro exspectari queat? Peto abs te, ut cuius generis id totum sit, ad me perscribas, et quae tua est humanitas, si quid iam est a typogra-

pho descriptum, ad me mittas. Nam plane non fero desiderium legendi eius libri. Superioribus annis, cum Lutetiae Parisiorum, magna tua cum laude et omnium admiratione philosophiam ita doceres, ut non minus sententiarum gravitatem, quam verborum elegantiam dicendique artificium homines admirarentur, audio te quiddam in quintum Aristotelis ἠθικῶν Νικομαχείων *librum scripsisse, quem ego librum iam ab aliquot annis legere discupio. Pergratum igitur feceris, si etiam hunc mihi litteris tuis adiunctum miseris. Vale, mi optime atque eruditissime Murete, et meae libertati ignosce, ac hominem tui studiosissimum cupidissimumque mutuo ama. Patavio.* VI. *Id. Maii.* MDLIX.

LXX. PETRUS MORINUS*)

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Cum Theologum Graecum praedicatione incitatus tua admirari coepissem, isque huc venisset, cum ego discipulo meo forte operam darem: permoleste tuli, eam me conveniendi hominis doctissimi atque humanissimi potestatem per imprudentiam amisisse. Et quo dolorem meum desideriumque tanti viri lenirem et aliquid earum litterarum elicerem, quibus inprimis delector, scripsi ad eum, mandavique ei, cui litteras dederam, ut studiose percontaretur, ubinam esses, ut valeres, quid ageres. Is te ibi esse renunciavit, se veritum esse tecum loqui, et propter redeundi festinationem expectare non potuisse, dum esset commodum. A te summo studio peto, mi Murete, ut de rebus, de litteris, de consiliis tuis ad me scribas; Amiotumne conveneris, et quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victorino? hic si etiam in manibus, an iam divulgaris? consiliumne sit sacros et ecclesiasticos reliquos scriptores studio

*) Cf. Varr. Lect. I. 19.

et opera simili adiuvare atque Victorinum? Iam enim leviores litterae παιδιαὶ tibi sunt: σπουδὴ καὶ διαγωγὴ sanctiores. Tu illa αὐτοσχεδιάζεις. Ad haec vero matura iam aetate animum studiumque tuum contulisti. In quibus te iam arbitror, ut ait Theognis, τὰ μὲν μῶσθαι, τὸ δὲ δεικνύναι, ἄλλα δὲ ποιεῖν.) Velim item teque id etiam atque etiam oro, si quando erit otium, si quid homini amicissimo et observantissimo tui cogitationum tuarum impartiendum putas, perscribas ad me, quid de his miserrimis temporibus sentias, quibus ἐκ τῶν νεωτερισμῶν, ἐκ τοῦ κινεῖν τὰ ἀκίνητα καὶ τὰ μὴ νῦν γε καὶ χθὲς ζῶντα, in hanc perniciosissimam στασιωτείαν et ἀναρχίαν incidimus. Graecum Theologum meis verbis plurimum iube salvere. Vale. Cantilii. A. d.* IV. *Kalend. Septembr.*

LXXI. IDEM
M. ANTONIO MURETO
VIRO OPTIMO AC DOCTISSIMO ET HOMINI AMICISSIMO S. P. D.

Proximae congressionis nostrae grata iucundaque recordatio facit, ut sermonis vel non necessarii occasionem et facultatem etiam absens quaeram. Atque hoc vel singularis humanitas tua vel nostra coniunctio mutuaque benevolentia patitur, vel requirit potius, ut nullo scribendi argumento inter nos tamen per litteras nonnunquam colloquamur. Tu quidem, quae mihi epistolae materia prope una fuerat, ut res meas curae tuae bonitatique committerem et commendarem, eam mihi singularibus tuis in me studiis et eximia liberalitate praeripuisti. Nam cum antea semper rationibus meis per te consultum esse voluisti, tum nuper in hac

*) Theogn. 767 sqq. ed. Gaisf.

provincia, quam te potissimum auctore suscepi, sic dedisti operam, ut ea mihi quam honestissima et quam fructuosissima esset: ut si de fratre laborares tuo, (etsi me quidem fratris loco semper habuisti,) nec diligentius a te nec amantius agi potuerit. Quo in munere cum non solum rem meam, officium, famam agi viderem, sed etiam existimationem et gratiam tuam: effeci, quantum potui, ut id in me iudicii te haud temere contulisse homines existimare possent. Atque in eo negotio, quod tuo hortatu susceperam, eo maiorem curam et diligentiam mihi adhibendam esse constitui, quod in eo gerendo me intelligerem auctoritati et voluntati tuae inservire. In quo, ut coram tibi significavi, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi esse, τῷ, κατὰ τὸν νέον Ὀδυσσέα, χεῖρα ἔχειν ἐργάτιν, γλῶσσα γὰρ ἐνεργὸς *modo in opere reliquis temporibus cessationi suae veniam speravit datum iri,* καὶ εὐγνωμόνων ἀνθρώπων τεύξεσθαι· *quod ut iam ne me fefellerit; confido quidem certe. Hoc vero docendi officium cum consilii et moniti tui memor studerem in honorem adducere, processit quidem: sed tamen hominibus valde repugnantibus. Itaque* ἀποταγὴν *meditor. Tu, ut spero, conficies,* πᾶν δὲ τέλος ἐκ τῶν ἔργων. *Ego te illud tuum honestissimum otium ad Ecclesiae historiam litteris tuis illustrandam conferre, iamque tibi, quod de Basilio Magno Gregorius scripsit theologus,* λόγους τὸ πάρεργον εἶναι, *mirabiliter laetor. Vivent scripta tua in aeterna hominum memoria, et valebunt adsanciendam et stabiliendam veterem perpetuamque Ecclesiae disciplinam et eos homines errore pravisque opinionibus liberandos,* οἵτινες, ὡς ὁ ἡμέτερος ἔφη ἀπόστολος, τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρῶνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας. *Peto a te, ut Niceto, quas ad eum scribo litteras, reddendas cures eiusque voluntatem tibi quam maxime ad me tuendum et agendum adiungas. Si quid tu ad me litterarum, ut et opto et spero, quod ad Iulianum Granuccium medicum*

miseris, is ad me perferendum curaturum se est pollicitus. Vale. Poli. Postridie Non. Sept. MDLXVII.

LXXII. IDEM MORINUS
EIDEM MURETO.

Cum exspectarem, dum aliquod serium argumentum haberem ad te scribendi, litterae a Niceto venerunt comitatae tuis. Ibi ego agnita manu mihi carissima teneri non potui, quin vel nulla materia aliquid tamen exararem, et apud te, qui huiusmodi negotium perbelle devorare soles, περιαυτολογίᾳ ineptirem. Ex hoc, mi Murete, tam diuturno litterarum mearum silentio intelligere potuisti, quam otio et praeter consuetudinem nihil agendo languescerem. In qua tamen desidia narro tibi quid mihi optatissimum et iucundissimum nec opinanti contigerit. Aedes hic sacra est D. Virgini dicata; eius aedis custos et praeses, senex optimus ac religiosissimus, coetum habet virorum summa nobilitate et humanitate praeditorum domi suae, quae divinae iuncta est. Quo ex numero cum apud Archiepiscopum esset vir singulari virtute, doctrina, probitate, in eumque ego casu incidissem: Quid tu, inquit, in hac solitudine consenescis? et simul me humanissime invitavit, ut secum apud eum, quem dixi, aeditimum, si quando liberet, esse vellem. Ego eius studium et liberalitatem secutus, pauculis post diebus cum me eo, quo vocarat, contulissem, hominem offendi cum illo sanctissimo sene Gregorii Theologi scripta studiose legentem. Adiunxi me vel auditorem vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me utrique; alterum etiam assidue in republ. versantem, et studiosum rhetoricorum Aristotelis ac Demosthenis orationum, ut potui, adiuvi. Hi etiam viri humanissimi et probissimi aliquid esse credunt, Gregorium nulla meditatione interpretari, (cuius

ego librum tum lectitando detriveram,) et Demosthenem explicari ab homine Manutii, Mureti, talium virorum discipulo mirantur: ut mihi, (fatendum est enim, praesertim apud te,) paulo iam beatior esse videar et haec nostra studia non adeo contemnenda ducam. Nunc nobis magnus ille frater Gregorii est in manibus, ut ab ambobus, eruditione, sanctimonia, gloria germanis, communia et intelligendi et bene vivendi praecepta ducantur. Tantum est, cuius te participem fieri et mea causa laetari cupiebam. Ab Archiepiscopo quidem ita liberaliter et a principio sum acceptus et quotidie tractor, ut quid illustrissimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendastis, non solum scribendo, sed ne cogitando quidem assequi possim. Utor inprimis familiaritate Vicarii: qui Iurisdictionem exercens sibi demandatam et diiudicandis controversiis operam navans, mihi saepissime, negotiorum molestia pressus, gratulatur, qui rationem cum Musis humanioribus et sanctioribus litteris habeam; dum ipse, litibus et turbis implicatus, horridas interpretum Iuris chartas non sine stomacho pervolutat. A quibus etiam, si quando rogem utendas, me deterret, nec a veterum Iurisconsultorum, quos saepiuscule in manus sumo, usu discedere patitur: nec quicquam proficio, quod dicam consecuturum me, cum illa degustaro, ut ipsi et Archiepiscopo in consilio esse possim: otium hoc tuear et norim fortunas meas, qui politiorum et elegantiorum litterarum studio incultis sordidisque caruerim. Hoc idem ambo hi mei συμφιλόλογοι dictitant. Qui quidem se suaque omnia liberaliter mihi detulerunt, et, nisi meas copias viderent, uti cogerent suis; habent συμμελετητὴν rebus necessariis infructum, non sumtuosum, non gravem amicis; et tamen aliquid a se sumere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epistolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis utar, si opus erit, id est, si Mediolanum proficiscar. Nondum enim quicquam certi consilii cepi, ac minimum

unum me hic mensem etiam commoraturum puto. Vale. Genuae. Post. Id. Ian. MDLXIX.

LXXIII. HUB. GIPHANIUS
M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Etsi de tua liberalitate atque facilitate multa saepe in Gallia Auratum, Fruterium et Canterum praedicantes audivi; atque adeo ipse viderem, doctrinam tam egregiam singulari humanitate iunctam esse debere: nunquam tamen, qui meus est pudor, imperare mihi potui, ut, nulla accepta occasione, mea sponte ad te mihi viam aditumque munirem. Nunc eam nactus percommodam, nihil prius habui, quam ut studium in te meum et quo ab ineunte aetate te ob scripta et magnas Dei in te collatas ingenii dotes, licet ignotus, colui, amorem litteris ad te datis testarer. Nam Berzevicaeus,) iuvenis Hungarus, amicus meus, Roma nuper huc reversus, cum tuos de me minime licet idoneo humanissimos sermones commemorasset: facile impulit, ut has ad te litteras darem. Ego, mi doctissime Murete, non is sum, de quo tam praeclare sentire et existimare debeas. Dedi quidem semper operam, ut cum Iurisprudentia nostra encyclia et humanitatis studia coniungerem; sed sentio et agnosco, eam esse ingenii imbecillitatem, ut in utroque (quando ad Iuris scientiam philosophiam necessariam esse non ignoras,) satis mihi respondere votoque meo non possim. Et sunt tamen subcisiva quaedam, quae suavissimae illi humanitati non possum, quin adsignem. Hinc ea in Lucretium perpusilla, hinc et in Gellium quaedam iam diu paramus: quanquam post tam male acceptum Parisiis a Lambino Lucretium nostrum, aut me potius, haud*

*) Huius ad Muretum epistola supra legitur 45. ubi tamen Belliviceius scribitur.

*scio, an quicquam in eo genere novare debeam. Mirifice tamen Gellium expolitum cuperem. Sperabam posse me hic, quod in Gallia non potui, integrum aliquod idque pervetustum eius exemplum nancisci. Sed nihil dum reperire potui. Utinam tu hac in re nos iuvare velis. Nam quin possis, non dubito, in tanta librorum veterum, quos Romae esse audio, copia. Ad solos VII priores libros vetustum, hoc est, in quo et diphthongi sint pleraeque integrae et Graeca, exemplum requiro. Nam reliquos ad vetustissimum collatos et emendatos habeo. Ecce autem meam libertatem, ne dicam impudentiam, qui in primo familiaritatis, ut ita dicam, vestibulo et aditu onus etiam imponere tibi non sim veritus. Sed hoc tuae humanitati partim ut tribuas, deinde et studiis communibus ut des, rogo. Neque vero ignoras, teneras etiam familiaritates officiis utrinque maxime ali et augeri. Quod reliquum est, te oro, ut eorum loco numeroque me esse velis ac patiaris, qui te et colere et observare ob singularem tuam eruditionem consueverunt. Quibus ego rebus etsi aliis facile concedo: fide tamen, diligentia, summoque in te studio ne minimum quidem cedere sum paratus. Vale et salve. Si quid rescribes, facile poteris, ad aedes Legati Regii *). Salutat te Alfonsus Delbenius. Venetiis.*

LXXIV. IDEM GIPHANIUS
EIDEM MURETO.

Ne me putes, clarissime Murete, vel oblivione tui vel graviore culpa tardius ad te rescribere; quem cum alias et antehac semper, tum post litteras illas ad me

*) Pauli Foxii, Legati Regis Galliae; apud hunc enim degebat Giphanius. Vide supra ep. 45. extr. et infra II. ep. 5. prope fin. *Thomas.*

tuas omnis liberalitatis plenissimas, amare et in oculis ferre soleo. Longinqua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem sustinet. Domum igitur, hoc est Venetias, tandem aliquando reverso nihil prius mihi faciendum putavi, quam ut humanissimis tuis litteris responderem. Quibus ut ὁμηρικῶς *respondeam, scito, illustrissimo Legato nostro* *) *gratissimam accidisse voluntatem illam tuam, qua munus aliquod illi ostendis. Quod si ille gravioribus rebus districtus exigere non curaverit: ego tamen urgere et flagitare pergam. Ne tamen nostri sensus ignores, si forte hoc tibi utile ad eam rem futurum putas, multus est in Aristotele eoque inprimis delectatur, maxime physiologo: quod equidem saepe miror. Ceteroqui omnia tua illi pergrata esse et fore, tibi confirmo. De studio in acquirendo Gellii exemplari gratias tibi agam, cum erit commodum: nunc quam possum habeo maximam. Intellexi postea ab iis, qui Romae superioribus mensibus Fulvium Ursinum, de quo litteris meministi, salutarunt, habere illum Gellium satis antiquum, etsi non integrum: vidisse namque se illum apud Fulvium mihi confirmarunt. Quare etiam atque etiam a te peto et quaeso, mi Murete, ut mihi librum illum ab Fulvio, homine, ut audio, perfacili tibique amicissimo, ad paucos dies nobis impetres, eumque commode compositum et involutum vel tabellario Veneto, aut amico notoque, si qui certus occurret, des huc perferendum. Dabo operam, ut paucis post diebus ad te istuc referatur. Nam de fide mea ne dubites, tuam tibi prudentiam et constantiam testor, qui et apud quem virum agam memineris, et ipse me in amicitiam iam susceperis. De fructu et utilitatibus, quae ex hoc scriptore mea opera exspectanda sint, etsi pudor multa polliceri me vetat: quaedam tamen hic apponam, ex quibus tu, coniector hac in re sollertissimus, coniecturam de reliquo capere possis.*

Libr. X. cap. XV. initio: ***item casus multiplices,***

*) Paulo Foxio.

legendum ex vetere libro puto, item castus multiplices. Quid castus, apud Nonium et Festum, Minuebatur, in fine. Eod. cap. legendum cum strue atque ferto et mox arborem felicem, et quod in rica ex veteri libro: etsi in vetere erat, in rita. De rica Festus, et de ferto. Cap. XXI. Aelius illo. Legendum ex veteri codice, L. Aelius Stilo; et mox: Quod extremum, inquit, dicebatur, dici novissimum coeptum vulgo. Cap. XXV. rumices, trifaces. De utroque teli genere Festus. Cap. XXIV. Sicut pristini et pristine: legendum, praefiscini et praefiscine;) et mox: Sacerdotes populi R. cum condicunt. Lib. XII. Cap. I. Non partitionem solam, tanqudm ille. Accipe quoque versus pulcherrimos Ennii lib. XII. cap. IV. ita emendatos ex libro vetere:*

Haecce locutus vocat, qui cum bene saepe libenter
Mensam sermonesque suos rerumque suarum
Comiter impertit, magnum cum lassus diei
Partem fuisset de summis rebus gerundis
Consilio, endo foro lato, sanctoque senatu,
Cui res audacter magnas parvasque iocumque
Eloqueret, et cuncta malus quae et bona dicta
Evomeret, si qui vellet tutoque locaret.
Quo cum multa volupia gaudia clamque palamque
Ingenium, cui nulla malum sententia suadet,
Ut faceret facinus levis, haud malus, doctus, fidelis,
Suavis homo, facundus, suo contentus, beatus,
Scitus, secunda loquens in tempore, commodus, verbum
Paucum, multa tenens antiqua sepulta vetustas
Quae facit et mores veteresque novosque tenentem
Multorum veterum leges, Divumque hominumque
Prudentem, qui dicta loquive tacereve posset.

*) Probat emendationem Mur. t. Varr. Lect. IX. 3

Et mox L. Aelium Stilonem. Et lib. XVI. *cap.* IV. *versus Lucilii ita legendi ex veteri codice:*

Illud opus durum, ut Setinum accessimus finem,
Αἰγίλιποι montes, Aetnae omnes asperi Athones.

Eiusdemmodi complura afferre possem, adeoque vellem, nisi illa iam nimia esse vererer. Videbis igitur, humanissime Murete, an expoliendum mihi scriptorem illum putes; hoc est, adiuvandum me in Fulvii libro impetrando. In Caesare similem operam posui, quod ipsum pronuper in epistola ad lectorem Lucretio praefixa sumus testati, verum ab Lambino postea ita verberati; et, quia a iure paulum temporis locique nobis, ut ita dicam, subciditur, omniaque accuratissime sine librorum veterum copia expoliri nequeunt, tardius fortasse quam debueram, certe, quam putaram. Caesarem tamen brevi, Deo volente, daturus sum, adiecta explanatione modica, (gratum, ut spero, opus Celtis nostris seu Transalpicis futurum,) tua illa epistola (eo namque redeundum est) mirifice recreatus atque adeo munitus adversus furores illos Dionysiacos:) quem iam audio libellum illum, qui vulgo Aemilius Probus, a me certissimis rationibus in Lucretium plurimis in locis Cornelius Nepos dicitur, de illustribus imperatoribus Graecis explanationibus longissimis, ut solet, oneratum in lucem edidisse. In quo libello, si, quemadmodum in Cicerone, omnia illa, quae in collectaneis Lucretianis emendata proposui, sumsit sibique arrogavit. veniam mihi viros eruditos daturos spero, si, manu iniecta, illa, quae mea legitimis documentis ostendero, asseram et vindicem, incusso plagiario pudore, quando aliud non licet. Vale, doctissime et humanissime Murete. Venetiis. Idib. August.* MDLXIX.

*) Alludit ad nomen Dionysii Lambini. *Thomas.*

LXXV. IDEM GIPHANIUS
EIDEM MURETO

Quia Tibure Romam te iam reversum puto, auctore etiam Tesserano nostro, qui tuam in me singularem voluntatem praedicavit, tertium ad te scribo de Gellio, teque etiam atque etiam oro, ut a doctissimo Fulvio librum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas, vel quod commodius fortasse erit, cum editione aliqua comparandum des, non totum, sed id duntaxat, quod in eo exemplo reperietur ad VII primos libros eius scriptoris. Cave enim putes, mi Murete, ullum scriptorem mendosiorem reperiri posse. Ex posterioribus libris cum possim afferre loca innumerabilia, tum proxime quaedam indicavi. Quo argumento commotus non dubito, quin priores simili malo laborent; praesertim qui iam periculum et in his fecerim, adiutus nonnihil a libris quibusdam, sed minime vetustis. Verbi gratia libro primo cap. VII.) expavidusque Demosthenes avertit iter: in vetere codice reperi avertitur; hinc legendum fortasse avertit, inducto iter, ut Plato in Phaed.* καὶ ἅμα διακρούσας μεταστρεφόμενος ἀπῄει.**) *Et cap. XX. quales sunt ferme metae triangulae quas, sic scilicet legendum. Cap. XXVI. Convertit ad me, sic vetus liber. Et libro secundo capite V.***) Sic in actionibus civilibus auctor laudari dicitur. Et capite septimo: aut pro reo Catilina aliquo aut Tubulo aut P. Clodio. De Tubulo, saepe hic. Habeo emendationes aliquot in Epist. Cicer. famil. quas Manutius (eum explanationes scribere, ex filio eius, qui iam pridem hinc Asulae abest, cognovi,) si me mittere ad se volet, mittam quam primum, sed tua fide et auctoritate. Nam Manutium etsi virum doctissimum esse scio, et fi-*

*) c. 8. extr.
**) Cf. c. 65. §. 150.
***) c. 6.

lio Aldo sum usus perquam familiariter: temere tamen meis non nimis acutis emendatiunculis interpellare ipse non ausim. Vale, mi humanissime et doctissime domine. Venetiis. VI. *Kalend. Dec.* MDLXIX.

LXXVI. IDEM GIPHANIUS
MURETO S. D.

Magnam tibi gratiam habeo, Murete humanissime, qui laborem eum ipse ceperis, quo nemo id melius praestare possit, teque rogo, ut, quod facis, reliqua item descripta usque ad libr. IX. *quae quidem reperies, mittere velis. Valde gaudebam de Tubulo libro secundo capite septimo, ibi, Catilina aliquo aut Tubulo. Nam ex clarissimi Pinelli libro, minime tamen vetusto, in quo ita erat, aliquo aut cubant, iam pridem Tubulo conieceram; quod an ad te praescripserim, dubito. Sambucus certe, ad quem ea de re scripseram, nuper ita rescripsit: De Tubulo coniectura non displicet, cum facilis sit lapsus de Tu in Bi. Nam de Tubulo, qui palam ob rem iudicandam pecuniam accepisset, condemnato, viro improbissimo, Cicero II. de finibus, III. de natura deorum et pro Scauro*) meminit. In fragmentis orationis pro Scauro haec Ciceronis verba: Si me hercule, iudices, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratissimum et audacissimum fuisse accepimus, et caetera: ea, inquam, verba huic loco inprimis conveniunt. Existimo in veteri codice vestro caput I. libri I. desiderari. Scio namque varietatem aliquam reperiri in aliis, atque adeo in primis versibus. In cap. XIII. lib. I. scripsit ad magistrum* ἀρχιτέκτονα *molis Atheniensum. In veteri codice quodam vidi, ad magistratum Graecum more*

*) Cic. de finn. II. 16. §. 54. de nat. deor. III. 30. §. 74. pro Scaur. 1. §. 5.

Atheniensium. *Ex quibus verbis mendum odoratus legendum putabam, ad* ἀρχιτέκτονα *Atheniensium. Hoc igitur consideres velim. Deinde an eodem libro cap.* XXIV. *pro Orchio traditus thesauro non sit scriptum Orcivo; et libro* II. *capite* X. *Favissae, duobus SS an uno S exaratum sit. De nomine scriptoris etsi ipse dubito: nam ea quoque re in Lucretio infinite illum voco scriptorem noctium Atticarum: tamen argumenta in utramque partem quae habeo proximis tibi perscribam. Nam Lambinus, qui paulo momento huc illuc impellitur et in Ciceronem plerumque Agellium vocat, cur nunc*) ita clamet contra se quoque, tu fortasse ignoras; ego nunc etiam tibi indicabo. Et quia vidisse te sentio**) ponderosas illas explanationes in Cornelium Nepotem seu Aemilium Probum, deprehendimus nos, eum nostras emendationes in eum scriptorem, quas de veteri codice, quem habemus, desumtas in Lucretiana collectanea conieceram, sibi sumsisse omnes. Qua de re memini ad te scribere timide. Sed ipse faciam, ut comperias ita rem se habere, si libebit conferre haec loca ex collectaneis nostris et commentario Lambini, quae hic notavi. Sunt hic eruditi viri, qui, re cognita, fabulam egisse dicerent Lambinum: qui, ut aliis persuadeat, se non legisse nostra, Puteanum* ὥσπερ θεόν τινα ἀπὸ μηχανῆς *adhibet, cum nodus vindice dignus occurrit.***) Excusatum me habebis, quae tua est humanitas, mi Murete, qui in rerum nostrarum vindicatione diligentior fortasse tibi videar: in quibus usurpandis vir ille propriis*

*) Innuit locum Lambini e praef. ad Lect. Comm. in Cornel. Nepotem, ubi haec verba: *Aulus Gellius. (Aulus Gellius, inquam, non Agellius, ut quidam nuper exorti homines novitatis quam veritatis cupidiores novo et Romanis inaudito nomine appellare coeperunt.) Thomas.*

**) Sentit e Mureti verbis II. ep. 6. *Iam clamat* etc. quae conferenda sunt cum Lambini loco modo allato.

***) Cf. Hor. de A. P. 191.

lapsis, machinas etiam adhibuerit. Laudat te, quem ita tamen accepit. Scit scilicet, quem laudet, et cur; metuit, ne offendat solido. Valde laboro in praenomine Cornelii Nepotis inveniendo: tu, si potes, me explica. Vale, mi doctissime et humanissime domine. Salutem dixi clarissimo Oratori. Venetiis. Kal. Ian. MLXIX.

LXXVII. MURETUS

GIPHANIO S.

Tum demum non recusabo, quin te mihi aliquid debere fatearis, mi Giphani, cum tua causa laborem aliquem cepero. Quae enim usque huc a te oratus feci, non magis causa tua feci, quam mea. Nihil est enim, quod libentius faciam, cum quid vacui temporis datur, quam ut libros pervulgatos cum veteribus conferam. Nondum possum ad te mittere quod reliquum est, iis occupationibus, quae tibi quoque ipsi non ignotae sunt, impeditus. Contuli loca, quae notaveras, et admiratus sum hominis*) impudentiam: quam tamen in memet ipso iam pridem expertus eram. Non enim tantum, cum multa a me accepta pro suis publicasset, ultro conquestus est, sua sibi a me subrepta esse; sed etiam (vide, quaeso te, inauditum improbitatis genus,) cum admonitus esset a me de locis quibusdam Horatianis, quos ita stulte interpretatus fuerat, ut omnibus eruditis debere ludibrium**) videretur: non est veritus dicere ac scribere, eam ipsam sententiam, a qua ipse monitu meo discesserat, meam fuisse, meque ut illius auctorem, exagitare iisdem illis argumentis, quae a me acceperat. Quid eiusmodi homini facias, aut quid ad tam insignem impudentiam addi posse arbitrere? Sed

*) Lambini.

**) Cf. Hor. Carm. 1. 14. 15.

bene, quod non in me unum eo modo iniurius fuit. Reperiet alios minus iniuriae patientes, quam ego sum. Fortassis ne ipse quidem tacite hoc tulissem calidus iuventa. Nunc vix credas, quam mihi a toto illo controversandi genere abhorreat animus. Tu quoque, si me audis, non nimis acriter eum insectabere. Ulciscentur hominem mores sui. Vale. Romae. Id. Ian.

LXXVIII. HUB. GIPHANIUS MURETO S.

Paulo tardius rescribo, quod de auctoris) nomine quae requiris denuo mihi conquirenda fuerint. Quae etsi olim Brugas ad Guidonem Laurinum diligenter collecta perscripseram, cum et ille de Cafrania aliisque id genus conditionibus**) monuisset: nunc tamen in schedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos fere nullos hic habeo. Sed de Lambino φεῦ τῆς ἀναιδείας, in quem ut omnia pulchre conveniant, accipe et aliud eius strategema. Cum Lutetiae thyrsum, non Lucretianum illum, sed suum in me quatere instituisset, (ego interim domi virgam tam pueriliter peccanti minitabar,) prima concione dixit cum Belgis omnibus familiaritatem sibi esse; me unum sibi male cupere: protulitque duodecim fere Belgarum nomina, qui tum ibi agerent studiorum causa. Multi ex his, admirati hanc publicam testationem et citationem, quod illum ne salutassent quidem unquam, me autem uterentur familiarissime, immo eo*

*) Noctium Atticarum: Gellium enim innuit. *Thomas.*

**) Editio epistolarum Ingolstadiensis anni 1584. p. 170. *contentionibus.* Lego: *contractionibus*, ut infra in hac eadem epistola, ubi *Cafraniae* mentio recurrit. Fuisse enim, qui ex *C. Afrania* contraherent *Cafraniam*, intelliges ex epistola Mureti II. 6. *Thomas.*

ipso tempore epigrammata in illum partim proscripsissent, ad me accurrerunt, et acumen Lambini artesque eius oratorias mihi exposuerunt. Mirantibus omnibus, unde eorum nomina collegisset, intervenit mox eius convictor, Bruxellensis, qui scrupulum illum nobis exemit. Se namque rogatum et coactum fuisse Lambino petenti domi aliquot Belgarum nomina dictare, caussae ignarum. Atque ita res in risum abiit. De Agellio quae afferam, te rogo, ut accurate perpendas: quae si tibi probabuntur, fac ut ratione aliqua affirmes. Lovanii Buslidianum antiquum satis, sed minime integrum; alterum Cuiacii, in quo decem libri posteriores, item bonum; tertium Maemianum, clarissimi senatoris Henrici Maemii, eiusdem bonitatis ac magnitudinis; duo praeterea erant Pinellini, quos tamen, quia minime esset vetusti, non libuit totos conferre, ut neque Rhedingeri unum, iuvenis nobilissimi Germani. Septimus, quem Lutetiae diligentissime contuli, Danielis, amici cuiusdam mei, advocati Parisiensis erat, omnium longe pulcherrimus et antiquissimus. Accedat huic bonitate, ni fallor, proximus Fulvianus. In iis omnibus, uno eoque optimo excepto, in quo A. Gellii ter scriptum reperi, (neque saepius nomen in eo codice aderat,) constanter vidi exaratum Agelli. Itaque veterum codicum auctoritate sola usitatam descriptionem mutare nolim. Nam tametsi omnes alii habent Agellii: unus tamen omnium antiquissimus habet A. Gellii. Rursus hic etsi iam vetustus est, unus tamen habet A. Gellii: cum reliqui omnes, ex quibus duo aut tres etiam bene vetusti, habeant Agellii. Hoc igitur ex vetustis codicibus argumentum in medio relinquendum censeo. Reliqua sunt duo, prius, meo quidem iudicio egregium: quod hic auctor nunquam adducatur (saepe autem adducitur) Gellii nomine, sed semper A. Gellii, ut quidem in vulgatis codicibus perscribitur. Ab Servio in Virgilium minimum ter adducitur, a B. Augustino usurpatur quinquies, a Pri-

sciano ter. Loca sunt haec: Prisc. lib. VI.) A. Gellius noctium Atticarum IX. Historia ex libris Heraclidae Pontici, et cetera. Et eodem libro:**) A. Gellius noctium Atticarum VI. Sole medio, inquit, et arido, et cetera. Et lib. VII.***) Unde A. Gellius noctium Atticarum inscripsit. August. de civit. Dei lib. IX. cap. IV. In libris, quibus titulus est noctium Atticarum, scribit A. Gellius, vir elegantissimi eloquii et multae ac facundae scientiae, et cetera. Mox ibidem: Narrat A. Gellius, et cetera. Postea: quaesivit A. Gellius a philosopho, etc. in eo libro se legisse dicit A. Gellius, sed certe brevius, et cetera. Sic Augustinus in uno eodemque capitulo. Servius in commentario Vergilii, ad illum versum lib. V.†)*

Et me saevus equis oriens afflavit anhelis: Haec autem (inquit) plene exsequitur et Cicero in Auguralibus et A. Gellius in libris noctium Atticarum, et lib. VII.††) ibi: Et quos maliferae despectent nomina, et cetera; et in Georgicis,†††) ni fallor, semel.

Alterum est argumentum, quod illis omnibus in locis, in codicibus eorum scriptorum manu descriptis constanter exaratum vidi Agellius, et interdum Agerius. Contuli autem codices Prisciani sex manu scriptos, Servii duos, Augustini unum, omnes valde antiquos, sed Augustinum illum antiquissimum. Possem et auctoritates doctorum quorundam hominum afferre, quibus haec probarem. Nam Lambinus, ut solet, paulo momento huc illuc impulsus, in edendo Cicerone Agel-

*) c. 11. §. 61. Krehl.
**) c. 14. §. 75. Kr.
***) c. 16. §. 80. Kr.
†) Aen. V. 739.
††) 740.
†††) I. 260.

lius probat, in Nepote detestatur. Accepi, Gabrielem Faernum Agellii quoque nomen probasse, commotum maxime versiculo quodam antiqui nescio cuius Grammatici, in quo haec vel similis fuerit clausula: ut doctus Agellius inquit. Tu si eum Grammaticum et versiculum (Fulvius fortasse eum tibi subiiciet, quem valde familiarem Faerno audio fuisse,) mihi indicaris, magnopere hanc opinionem confirmaveris.

*Agellii autem nomen Romae usitatum fuisse, (ut et Agerii, de quo cum alia in Pandectis loca, tum L. qui Romae, Agerius de verb. obligat.) cum ex inscriptione quadam antiqua, quam reperi in iis, quas multas et fortasse nimis multas in parvum libellum suum de orthographia retulit Aldus iunior, et ex Statii Poëtae matre, quam vocatam Agellinam scribunt, tum ex Prisciano, qui mihi nostrum auctorem αἰνίττεσθαι videtur *). Sic igitur ille lib. IV **): In ius desinentia sive a nominibus sive a verbis derivata, servant i ante ius, et cetera, ut servus servi Servius, servilis Servilius, agellus agelli Agellius, silva Silvius, virgula Virgilius, et cetera. Nunc respondeamus obiectionibus, quas puto esse posse duas. Una est, potuisse depravari manu scripta contractione quadam facilique lapsu, scripto Agellio pro A. Gellio, ut in Cafrania et aliis nonnullis accidit. Altera est, Romani hominis nullum fore praenomen, quod novum sit et inusitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere. Proferat enim quis nomen aliquod scriptoris noti, quod constanter et perpetuo ita contractum et depravatum in plurimis locis reperiatur; quod certe nemo unquam (aut valde erro) facturus est. De praenomine, ea aetate mirum non sit, qua certum est multa Romanorum propria instituta iam exolevisse. Fortasse et praenomen et cogno-*

*) Supple: *confirmare me posse arbitror:* aut quid tale. *Thomas.*

**) c. 6. §. 31. Kr.

men habuit hic noster, quae tamen interciderint, aut quae ipse auctor, Agellii nomine notior, praetermiserit adscribere. Pauli et Ulpiani et omnium fere Iuris auctorum praenomina, quis unquam audivit? Possem fortasse probabiliter A. Agellium dicere appellatum, sed coniecturis huiusmodi non puto esse opus. Haec fere sunt, quae de Agellio habeam: quae, si probas, obsecro, si potes, adiuva, maxime illo Faerni versiculo; si minus probas, tamen et versiculum illum et tua perscribas.) Sed enim volumen ut habeas, teque civiliter lacessam, cupio mihi explices tuamque indices sententiam, cur Ulpianus Ius a iustitia deducat. Ego quidem etymon hoc non grammaticum, sed philosophicum esse puto: Ius enim, ut actionem, ex habitu iustitiae manare. Quaero etiam, cur Iuri gentium Florentinus adscribat vindicationem in L. tertia: cum et belluis ea sit communis. Plura alias, iam satis. Vale, mi doctissime Murete.* v. *Kalend. Febr.* MDLXX.

LXXIX. IOANNES ZAMOSCIUS
REGNI POLONIAE VICECANCELLARIUS BELZENSIS KNISSYNENSIS ZAMCHENSIS CAPITANEUS ETC.
M. ANTONIO MURETO S.

Tum ex constanti fama, tum ex scriptis tuis, quae in lucem a te edita manibus omnium ob eorum elegantiam teruntur, cognovi quantus sis in litteris. Facile igitur tua virtus me, etsi tanto locorum intervallo a te remotum, et eum, qui te nunquam viderim, in tui amorem trahere potuit: cum et ipse eas, licet earum ignarus ac in vita civili occupatus, amem. Id tibi litteris hisce meis breviter significare volui; plenius vero per generosum Ioannem Zamoscium, serenissimi Regis nostri Secretarium, qui istuc a Rege missus est. Cui

*) Cf. II. ep. 6.

tu fidem in iis, quae tibi nomine meo nunciabit, adhibebis, et me tui amantem redamabis. Vale. Ex castris ad Gedanum. III. *Kalend. Iulii.* MDLXXVII.

LXXX. SERENISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI STEPHANO DEI GRATIA POLONIAE REGI ETC. M. ANTONIUS MURETUS S. P. D.

Nihil in vita aut optabilius aut honorificentius mihi contingere potuit, serenissime Rex, quam ut homo neque ingenio neque doctrina praeter ceteros praestans, amplissima et honestissima conditione proposita, a Maiestate tua in Poloniam vocarer. Quo equidem venire cupiebam, non tam privati commodi spe, quam mirifico quodam studio incensus videndi ac venerandi cominus eum Principem, qui solus hodie confirmat vetus dictum hominis sapientissimi:*) *tum demum beatas civitates fore, cum aut philosophi regnarent, aut reges philosopharentur.* Sed id cum ita cuperem, ut nihil unquam cupierim ardentius, cur efficere non potuerim, Regia Maiestas tua ex Ioanne Zamoscio Secretario suo intelliget.**) A qua supplex peto, ut ne propterea dedignetur me in suorum numerum adscribere, neque iniquo animo ferat, me, dum vivam, quibuscunque modis potero, et loquendo et scribendo, quantum Regiae ipsius liberalitati debeam, profiteri ac praedicare. Deus opt. max. Regiam Maiestatem tuam rebus omnibus florentissimam quam diutissime servet. Romae Kal. Decembr. MDLXXVII.

*) Platonis, de republ. V. pag. 473. C. D. H. St.

**) Intervenit Pontificis auctoritas. Vid. ep. 81.

LXXXI. M. ANTONIUS MURETUS IOANNI ZAMOSCIO REGNI POLONIAE VICECANCELLARIO BELZENSI KNISSYNENSI ZAMCHENSI CAPITANEO ETC. S. P. D.

Praeter spem et opinionem meam accidit, ut, cum inter me et Ioannem Zamoscium, serenissimi Regis Secretarium, omnibus prope de rebus convenisset, iamque ego me ad iter accingerem, atque istic animo et cogitatione totus essem, subito ostenderit Gregorius Pontifex maximus profectionem meam sibi non placere, meque per viros summa auctoritate praeditos monendum curaverit, ne ex urbe discederem; sibi curae fore, ut ne in urbe deteriori conditione essem, quam quae mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum nummorum stipendium, quod mihi iam pridem constitutum erat, statim ducentos adiici iussit, mandavitque Datario suo,*) primo quoque tempore quoquo modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium, quod ceperam, veniendi ad vos: a quo, ne vivam, si me alia ulla res, quam summi Pontificis voluntas atque auctoritas abducere potuisset. Interea, etiam tacente me, facile omnes vident, quantum serenissimo ac potentissimo Regi Stephano, quantum tibi, Zamosci clarissime, debeam. Vobis enim, nisi plane ingratus sim, hanc tam luculentam fortunarum mearum accessionem acceptam feram necesse est. Quare, dum vivam, me utrique tantum debere fatear oportet, quantum ab homine deberi homini plurimum potest. A te etiam atque etiam peto, ut mihi veniam a serenissimo Rege impetres,

*) *Datarius*, qui praeest cancellariae pontificali (*Kanzleidirector*). Nam dataria dicitur Romae curia, in qua pontificis nomine cum aliae litterae perscribuntur et consignantur, tum beneficia per litteras promittuntur. *Kraft.*

tibique persuadeas, si ullum tempus unquam eveniat, ut me vitam ipsam vel pro Maiestate ipsius, vel pro tua, clarissime Zamosci, dignitate in discrimen exponere oporteat, nemini me concessurum, qui id promtius aut maiori animo faciat. Vale. Romae Kalend. Decembr. MDLXXVII.

LXXXII. IOANNES ZAMOSCIUS
REGNI POLONIAE CANCELLARIUS BELZENSIS KNISSYNENSIS CAPITANEUS ETC.
M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Nostrum tui studium tam bene cessisse tibi, ut scribis, tibi quidem gratulor: mihi gaudere non possum, qui te hic careo, ubi et frui e propinquiore loco poteram tuis litteris, et eas etiam ornare magis, uti quidem summopere cupiebam. Sed haec Deo committamus, cui necessario obtemperandum est. Tu vide, ut ad nos quam saepissime scribas, et cum quid habes, quod tuis ipsius oculis atque auribus dignissimum esse arbitrere, nos quoque eo beare ne praetermittas. Rem nobis feceris gratissimam et nostra amicitia dignissimam. Vale. Datum Varsoviae, die XXV. *Mart. Anno domini* MDLXXVIII. *Scias, te Regi nostro inprimis commendatum esse.*

LXXXIII. MURETUS
GERARDO SUO S. P. D.

Mihi crede, irascerer Titio nostro, nisi vererer, ne ipse eandem rationem iniret placandi mei, quam iniit abhinc biennium. Etenim si nescis, cum ego eum, nescio qua de causa, subaspere appellassem, meque illi iratum esse dixissem: renidens ille, *faxo,*

inquit, *istud verbum magno redemtum velis.* Eo ipso die sub vesperam, cum mihi iam parata coenula esset, ecce tibi homo ad fores. Quid tu, inquam, huc? *Tecum*, inquit, *ut coenem, si forte placare te possim*, *φιλίαν ἀμφὶ τράπεζαν*. Tu vero coenare mecum potes: placare me neque tam cito neque tam facile potes. Inter coenam multa, ut solet, festive narrare, multa urbane dicere: quae omnia ego, non facile quidem, sed tamen mihi imperans silentio audiebam; ita composito ad severitatem vultu, ut ne illud quidem facerem, quod canes iratae solent. Discessurus, *Etiamne*, inquit, *iratus es?* Multo, inquam, iratior, quam prius. Postridie eadem hora, cum tanquam ad constitutum venisset, quaerenti mihi: Quid tu huc denuo invocatus? *Αὐτόματοι δ' ἀγαθοί,**) inquit ille. Itane, inquam, salsis dictis et versiculis coenam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non coeno. *Recte sane*, inquit. *Ego igitur, te spectante, bona tua comedam. Scio enim, quid tibi in coenam paratum sit.* Forte autem eo die amicus quidam ad me turdos et ficedulas aliquot miserat. Quarum cum partem coqui, partem in crastinum servari vellem: praeteriens ipse coquo meo, homini simplici ac credulo, apud quem valde gratiosus est, persuaserat, ut omnes coqueret; alioqui enim fore, ut corrumperentur. Ita mihi denuo hospes habendus fuit non multi tantum ioci, sed multi etiam cibi. Ubi assedimus, tam multa dixit, ut non ceteris tantum domesticis risu ilia distenderit, sed postremo mihi etiam ipsi, qui tristitiam simulare cupiebam, risum invitissimo excusserit. Facile iam perspicere poterat, iram in se meam aut nullam fuisse (et ita erat) aut plane depositam esse: sed expediebat homini, putare me adhuc iratum sibi. Redit tertio: et quaerenti, quid hoc negotii esset, *Volo*, inquit, *parere veteri sententiae:*

*) Plat. Symp. c. 2. §. 5.

Οὐ χρὴ συμποσίοισι φίλων ἀπέχεσθαι ἑταίρων
*Δηρόν.**)
Tum tu igitur, inquam, unum me sodalem habes? *Ego vero*, inquit, *te unico magis unicum, neque mihi unquam bene est, nisi cum et esse et comesse una tecum licet.* An tibi igitur diu videris abfuisse, qui mecum et heri et nudiustertius coenaveris? *Quin immo*, inquit, *ita erga te affectus sum, ut Medus ille erga Cyrum*,**) *καὶ ὅσον σκαρδαμύττω χρόνον πάνυ πολύς μοὶ δοκεῖ εἶναι.* Abi, inquam, quo dignus es, cum istis tuis ineptiis. An te mihi pro ignoto verba dare postulas? Licuit dicere, licuit obiurgare: ipse tamen absterreri nunquam potuit, quin mecum coenaret. Sublatis mensis, Quaeso, inquam, amoto ludo, an hoc quotidie facturus es? *Quotidie*, inquit, *donec te mihi plane placatum esse cognovero.* At ego, inquam, potius iusiurandum in eam rem arbitratu tuo dabo. Quid quaeris? Nisi irasci desiissem, adhuc, opinor, eum σύνδειπνον quotidianum haberem. Itaque quidvis iam perpeti possum potius, quam ut istis irascar, qui se tam bene vindicare norunt. Extra iocum, mi Gerarde, neque Titio quisquam vir melior est neque officii plenior, neque cuius aut sermo aut convictus mihi dulcior sit: sed tamen interdum in me nimis sibi multa permittit. Nihil est in bibliotheca mea ita abstrusum ac reconditum, ut ei non pateat: omnia inspicit, omnia perscrutatur. Fuit etiam tempus, cum, quicquid visum erat, etiam me inconsulto, auferebat ac deinde referebat: sed id facere desiit, postquam me aegre ferre animadvertit. Et tamen sic quoque, absente me, pervolutat omnia, omnes forulos excutit, neque si quid modo absolutum ac perpolitum est, sed rudia etiam, si collibuit, et inchoata describit. *Quis neget hoc nimium?* ait Hispanus poëta***). Sed

*) Athen. V. 2. p. 186. B. ubi nunc συμποσίῳ legitur.
**) Cyrop. I. 4. 28.
***) Martial. epigr. XI. 23. 3.

sit satis; saltem ne me traduceret, sed, quod semper pollicetur, nunquam praestat, nugas meas legeret solus. Nunc, quia ita me amat, ut mea omnia miretur: vos quoque sibi esse huius erroris socios putat; et ea saepe vobis, ut admiranda, dilaudat, quae vos, sat scio, contemneretis. Mitto cetera. Hoc de Graeca tragoedia quale est? Neque enim uni tibi, ut putas, sed aliis compluribus amicis dixit, vidisse se apud me tragoediam quandam Graecam admirabilem; cum tamen ego Latine quidem duas tantum adolescentulus tragoedias scripserim, de Graeca tragoedia scribenda nunquam, ne per somnium quidem, cogitarim. *Non ea vis animo.* *) Et tamen vix credas, quot mihi tragoedias ficta illa tragoedia concitarit, multis qui ex eo illud audierant, eius legendae potestatem sibi fieri postulantibus, mecumque, quod id non facerem, expostulantibus. Narrabo tibi rem totam, ut tu porro narrare aliis possis. Sumseram haud ita pridem otiosus in manus Senecae tragoedias, easque animi causa evolvebam, ac forte incideram in principium Troadum. Ita enim vocandam puto, quae vulgo dicitur Troas. Libuit tentare, numquid Graece simile possem; et subito quodam impetu ita exorsus sum:

Εἴ τις τυράννῳ θυμὸν ἐξαρθεὶς τύχῃ
Φρένας γέγηθε γαῦρος ἢ κομπάζεται,
Ἐς ἀεὶ τὸ θεῖον ταὐτὸν ἐλπίσας μενεῖν,
Ἐμοί τε καί σοι δύσμορε Τροΐ᾽ ἐμβλέποι.
Οὐ γάρ ποθ᾽ οἱ θεοὶ τὰ παρὰ τοῖς θνητοῖς σεμνὰ
Σαφέστερον ἀπέδειξαν ὡς πάντ᾽ ἀσθενῆ,
Παίδων τ᾽ ἄθυρμα, καὶ καπνοῦ σκιᾶς ὄναρ.
Φεῦ, φεῦ, τὸ κλεινὸν ἔρεισμα τῆς πρὶν ὀλβίας
Ἀσιάτιδος γῆς, θεῶν πεπονημένον χερί,
Ὡς ᾤχετο πολεμίῳ κατασκαφθὲν δορί,
Κεῖταί τε φροῦδον οἷον ἐξ οἵου φανέν;

*) Virg. Aen. I. 529.

Vereor, ne proiicias epistolam, si perrexero. Et tamen blandiente progressu, persecutus sum totam illam Hecubae ῥῆσιν. In illud αὐτοσχεδίασμα, absente me, inciderat Titius, et putans se reperisse, quod*) pueri in faba, avidissime legere exorsus, superveniente me destitit. Vix a me digressus erat, cum, ut in quemcunque amicorum inciderat, spargit, mirificum poëtam esse me: visam a se tragoediam Graecam meam, δαιμόνιόν τι χρῆμα· sed me non temere quemlibet ad mea legenda admittere, *Iovis*, ut ait Horatius,**) *auribus* illa *servare*. Paucis post diebus, ut quisque amicorum mihi obvius factus erat, ita omnes orare, obsecrare, obtestari, uti sibi saltem inspiciendae praeclarae illius tragoediae facerem copiam. Cum ego, qui vix iam illorum versuum meminerам, negarem ullam unquam a me scriptam esse tragoediam Graecam, idque etiam iureiurando confirmarem; neque tamen aut hoc persuadere possem, aut ab eis cognoscere, quis eius fabulae auctor fuisset: exstitit tandem unus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, statim suspicatus sum id, quod res erat. Itaque cum quibusdam eorum, iis praecipue, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amice agere me secum putarent, eos versus ostendissem, feci, ut tragoedia in mimum verteretur. Video tibi quoque illud mendaciolum aspersum. Tu vero, mi Gerarde, cave quidquam meorum esse arbitreris, quod ego non tecum libentissime communicem. Quodsi tanti essem, ut quidquam tale scripsissem, non te modo auditorem, monitorem, censorem admitterem; sed alios operis inspectores quam possem plurimos corrogarem. *Neque enim mihi cornea fibra est.****) Neque quisquam unquam, qui bonos versus aut fecisset, aut fecisse se putaret, occultos

*) Scribendum *non quod pueri*, e Plauto Aul. V. 1. 11. *Ruhnken.*
**) Epist. I. 19. 43.
***) Pers. Sat. I. 47.

illos haberi voluit. Ego de tua valetudine, de studiis tuis, quid in isto amoenissimo secessu legas, quid scribas, cognoscere discupio. Vale, et alumnum tuum, praestantissimum adolescentem, Ascanium Columnam, quando me ab eo amari scribis, meo nomine saluta. Romae. Prid. Id. Sextil. MDLXV.

LXXXIV. M. ANTONIUS MURETUS AUGUSTINO VALERIO EPISCOPO VERONENSI S. P. D.

Soleo libenter, quoties incidit occasio, de summis virtutibus tuis loqui et commemorare in omni sermone eum usum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac suavissimus intercessit: cum et ego te propter tantam doctrinae copiam tantamque morum sanctitatem, quantam in homine adolescente nunquam videram, colerem atque adsectarer, et tu mecum, quae tua est humanitas, tua omnia familiarissime communicares. Ex eo igitur plerique, qui mecum versantur, in eam opinionem venerunt, ut putent me apud te aliquid posse; neque ego, ut verum fatear, hanc ipsorum opinionem aut refello aut imminuo; confirmo potius et, quantum in me est, augeo, qui praeclare intelligam, quantopere mihi pulchrum atque honorificum sit, arbitrari quam plurimos me a te tali viro amari. Saepe igitur multi, qui a te obtinere aliquid vellent, egere mecum, ut ad te sua causa scriberem: quod tamen facere usque adhuc nolui, quod, quae ipsi volebant, non erant eiusmodi, ut ea vel me a quoquam vel a te quenquam petere debere arbitrarer. Nunc cum ea se res obtulerit, in qua non modo clarissimi viri mihique amicissimi commodum, sed, quod multo pluris est, existimatio tua quodam modo agitur: putavi me, nisi ad te, praeser-

tim rogatus, scriberem, officio defuturum. Iam diu est, cum qui hic Pauli Sadoleti, Carpentoractensis Episcopi, viri praestantis planeque magno illo patrŭo digni, negotia gerunt, conqueruntur, non solvi pensiones annuas: quarum alteram ipsi, alteram eius fratri patrueli Camillo ex Ecclesiae tuae proventibus deberi asseverant. Iamque hic tertius mensis est, cum ad te super ea re, ipsorum rogatu, Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, cuius ego, ut scis, in familia sum, litteras dedit. Cum hoc omnibus, qui te norunt, novum atque incredibile videtur, dare te cuiquam causam ullam de te querendi: tum te nihil dum ad Cardinalis litteras respondisse, non alii tantum, sed et ipse miratur. Hic ego te, Valeri optime ac sapientissime, non orabo, des operam, ut Sadoleto quam primum satisfiat: novi non integritatem modo, sed et altitudinem animi tui longissime remoti a sordibus et prae honestate nihil cetera omnia facientis. Hoc tantum petam, ut, cum ei satisfaciendum curaveris, quod te celeriter facturum non dubito, et certo mihi persuadeo, per te non stetisse, quo minus suo tempore factum sit; hoc igitur cum feceris, ut significes Cardinali, litteras ipsius tantum apud te, quantum debent, ponderis habuisse. Vale. Romae. Idib. Mart. MDLXVIII.

LXXXV. M. ANTONIUS MURETUS

IOANNI ANTONIO ODISCALCO SUO S.

Etsi pro mutua inter nos voluntate tibi dubium esse non potest, quin tua omnia mihi cara ac iucunda sint: tamen mihi hoc affirmanti credas velim, litteras tuas mihi etiam iucundiores fuisse, quam tu existimare facile possis. Nam et, quod ego summo opere cupiebam, continebant λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, et quae istic vita, qui mores, quae cum ceterarum artium, tum iuris docendi ratio, ita

disserte ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo ac Phaeacibus minus fuisse iucundam putem. Admiscueras etiam eis plurimum nativi illius leporis et *αὐτοφυοῦς* urbanitatis, qua praesens tuos sermones condiebas, ut eas legens, tantum non spectare te ac tecum confabulari viderer. Accessit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V. C. qui eas mihi usque in Quirinalem (ibi enim nunc sumus) ipsemet attulit, ostendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum scripseras: quibus eadem prope, quae in meis, sed Latine expressa continebantur. Tum demum agnovi, quid te adduxisset, ut ad me populari sermone scriberes. Neque enim illud te movit, in quo iocaris, Phormionis exemplum: sed id potius fecisti, *φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπείᾳ.* Quod artificium tuum cum iam detectum esse videas: censeo posthac ad me quoque Latine, si videbitur, scribas. Quod tamen ea lege a te peto, ut ne propterea minus crebras aut minus longas litteras des. Quidvis enim malo, quam earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis, qui istic Ius civile profitentur, vanum fuisse, et eos scriptores, quos ego tibi dilaudare consueveram, etiam istic vigere. Felicius hac in parte tecum actum est, quam cum quibusdam aliis *συμφοιτηταῖς* tuis, qui, ut a me digressi sunt, inter illos *συρφετώδεις* ac *βορβορώδεις* splendidarum ineptiarum magistros consenescunt. Ego et tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, et cupide tempus illud exspecto, cum ad nos non illa inani *δοκησισοφίᾳ*, sed vera ac solida Iurisprudentia instructissimus revertaris. Nondum audiisse te puto, me hic Pandectas publice interpretari, non sine aliqua molestia eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, et *quae iuvenes didicere, senes ridenda fateri.**) Equidem dabo studiose operam, ut eripiam ex animis hominum stultissimam

*) Cf. Hor. epist. II. 1. 85.

illam opinionem, nihil in Iure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse ineleganterque dicatur. Spero, me his aestivis mensibus, quibus res proferentur, in Tiburtino secessu aliquid novi edolaturum. Quidquid erit, si quid modo erit, sum enim mirifice Callippides, ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis. Scis enim, te id mutuo facere, et ad me, quam saepissime poteris, scribes. Vale. Romae. III. Non. Ianuar. MDLXVIII.

LXXXVI. HIPPOLYTUS*)

CARDINALIS FERRARIENSIS ARCHIEPISCOPUS AUSCITANUS A. SORBINO THEOLOGO S. P. D.

Cum allatum esset ad nos de doctrina et eruditione tibi in rebus sacris a Deo concessa, deque studio, quod a te perpetuo adhibetur in vera et Catholica religione defendenda atque in pravis opinionibus refellendis ac labefactandis, libenter sane fecimus, ut te potissimmum deligeremus, qui in Ecclesia nostra Auscitana Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus, hortamur te, ut magno animo suscipias, utque te, cum primum poteris, ad ipsam Auscorum civitatem conferas: ut animus noster, de populo illo dies noctesque sollicitus, aliqua ex parte in tua fide ac diligentia conquiescat. Multa nobis de te pollicemur, neque diffidimus, ea a te, Deo adiutore, praestitum iri. Laborum ac vigiliarum, quas in populo illo docendo collocabis, vera quidem et solida praemia ab ipso Deo, cui servies, exspectare te convenit; sed ne nobis quidem ullo aut loco aut tempore ornandi tui voluntas defutura est. Hoc re ipsa verum esse comperies. Vale. Romae. VI. *Idib. Mart.* MDLXVIII.

*) Haec epistola Card. Ferrariensis, et mox altera Castanaei, quod Mureti ingenio formatae sunt, inter Muretinas locum invenerunt.

LXXXVII. PETRUS VICTORIUS LUDOVICO CASTANAEO RUPIPOZAEO ORATORI REGIS CHRISTIANISS. AD GREGORIUM P. M. S.

Nosti, maxime illustris et omni liberali doctrina erudite Orator, quod litteris proditum fuit a M. Cicerone) de Themistocle, sapiente ac forti viro, respondisse eum, cum quidam illi pollicitus esset, se artem ei memoriae traditurum, oblivisci se malle discere. Quae sane vox egregia est et summo hoc nomine digna: recteque fecisset, quicunque litteris mandasset, ne prudentiae plena sententia vetustate interiret. Laudo igitur Ciceronem, qui in illustri loco ipsam collocavit. Nam Plutarchus, qui vitam eius diligenter scripsit, in aliis pluribus eius ἀποφθέγμασιν hanc non commemoravit: non tamen, cum de ipsa saepe mecum accurate cogitarim, probo declarationem ipsius, qui putavit hoc a Themistocle dictum esse, quod haerebant in memoria, quaecunque audierat aut viderat. Etsi namque hoc praestare potuit, ut novum illud artificium despiceret, cum minime ipso egeret: nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem sitimque explendam, quae in animo Themistoclis vigebat, eiiciendi inde, quod tum molestum erat ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur (ut libere, quod sentio, loquar) hoc summum illum virum significare voluisse, se valde omni mortali obligatum futurum, qui rationem ipsi viamque monstrasset, qua penitus oblitteraret cuncta, quae non sine dolore in memoria insiderent; praesertim cum feratur Themistocles in adolescentia culpas non parvas admisisse, famaque ipsius eo tempore quasi ad metas haeserit: quod postea ipse quoque confessus est, et simili, ad rem declarandam satis accommodato, purgare conatus. Et sane existimo ego, paucos mortales inveniri, qui vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in*

*) Acad. prior. II. 1. §. 2

lubrica illa aetate, et cui voluptas corporis libidoque dominatur, quae imperium suum durum atque iniustum exercet aliquando etiam in graves et moderatos viros. Cum igitur mecum multum iam de hoc quaesiverim, exspecto modo de ipso iudicium tuum, teque iudicem huius quaestionis statuo: quem ob exquisitam honestarum artium scientiam magnumque usum rerum spero facile cogniturum, an verum ego in hac re attigerim, sive contra lapsus opinione fuerim valdeque peccarim, qui temere a tanti viri auctoritate discedere ausus sim. Vale. Florentia. VI. *Kalend. Ian.* MDLXXVIII.

LXXXVIII. LUDOVICUS CASTANAEUS RUPIPOZAEUS P. VICTORIO S. P. D.

Fontes quidem ipsi, quod dicitur, sitiunt, Victori, cum tu, talis tantusque vir in hoc genere litterarum, de eo quod ipse statuisti, cuiusquam tibi sententiam praeterea exquirendam putas. Sed si maxime aliquem quaerebas, qui de tuo iudicio iudicaret: ego tamen minime omnium ad eam rem idoneus videri poteram, qui dicis tantum causa, ut vos loquimini, haec studia attingo, multisque ac gravibus curis impeditus exceptas tantum et subcisivas horas eorum tractationi tribuo. Facile itaque adducor, ut credam, te magis ornandi mei causa fecisse, ut quaereres, quid mihi de tua Themistoclei dicti interpretatione videretur, quam quod me valde bonum talium rerum existimatorem esse iudicares. Sed tamen, si mihi quoque in vestro eruditorum hominum senatu sententiae dictio est, assentior tibi, Victori, atque ita assentior, nihil ut putem super hac re verius aut sapientius cogitari posse. Nam ut tu recte ratiocinaris, si omnia in animo Themistocli, quaecunque aut audierat aut viderat, haerebant: poterat quidem despicere artem illam memoriae, ut sibi

minus necessariam: sed nihil tamen erat causae, cur artem praeterea requireret obliviscendi. At cum gaudium, quod capiebat e rebus suis praeclare gestis, contaminaretur recordatione eorum, quae adolescens libidinose ac nequiter fecerat, non immerito cupiebat eorum oblivisci posse, ut illo gaudio liquido sinceroque frueretur. Habes igitur me adstipulatorem sententiae tuae: quod tu quanti facturus sis, nescio; ego ita demum a te non omnino parvi me fieri putabo, si me, quod tuo commodo fiat, talibus epistolis saepe provocaris. Interea, mi Victori, si quid vides, quod ego hic aut tua aut tuorum causa facere possim, fac ut sciam; atque hoc pro certo habeto, tua omnia maiori etiam studio, quam mea, semper a me procuratum iri. Vale. Romae. VI. *Non. Ianuarii.* MDLXXIX.

LXXXIX. M. ANTONIUS MURETUS
S. D. HERCULI CIOFANO.

Ita crebra sunt tua erga me officia, ut ego, quia nihil adhuc causa tua ex animi mei sententia efficere potui, quoties de te cogito, (id quod facio saepissime,) totus pudore suffundar. Sed tanta his temporibus in urbe est ἀπορία conditionum, quae quidem ex usu tuo esse possint, ut nunquam fuisse maiorem putem. Video hic quotidie homines adolescentes optimo ingenio, amabilissimis moribus, mediocri utriusque earum linguarum, quae in pretio sunt, intelligentia; qui, cuius domi vivant, reperire neminem possunt. Non defetiscar tamen experiri, eniti, laborare, πάντα λίθον, ut Graeci dicunt, κινεῖν, donec aliquam rationem repperero, qua nobis una vivere liceat. Remitto ad te orationes, quae mihi non magno usui fuerunt. Liber est neque antiquus neque descriptus ex ullo valde antiquo, et negligentissime scri-

ptus. Ago tamen de eo tibi gratias sane maximas. Priscianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, spero aut potius video multo meliorem fore. Si frater Vincentii Stampae eos ad me libros, de quibus scribis, mittere voluerit, obstringet me sibi memoria beneficii sempiterna. De Gellio, amabo te, da operam, ut noster sit. Sumtuum quidquid factum erit, statim tibi diligenter et cum fide curabitur. Sardum tuum aut potius meum quoque salutabis meo nomine diligenter. Velim, dum istic es, si qua ratione potes, Graeci sermonis saltem prima elementa perdiscas. Ex labore non magno magnos fructus, si feceris, capies. Mi Ciofane optime et suavissime, etiam atque etiam vale. XIV. Kal. April. MDLXIX. Ex urbe. Sardus ecquid litterarum a me acceperit, scire cupio.

XC. M. ANTONIUS MURETUS

M. ANTONIO CIOFANO S. P. D.

Tu vero neque mihi illiberalis visus es, neque videri unquam potes: neque tantum apud me pondus habere debuit abiectissimorum hominum cupiditas, ut quidquam de te suspicatus sim alienum a moribus et natura tua. Munus quidem tuum mihi, supra quam dici potest, gratum atque acceptum fuit; partem autem illius interceptam fuisse, antequam ad me pervenisset, ex tuis primum litteris intellexi. Factum quidem ab eis est sordide et illiberaliter, qui, si quid a me eo nomine amplius pecuniae postulassent, dedissem non invitus plus etiam, quam quanti erat, quo ipsi me fraudarunt. Sed in ea re est quod tibi gratias agam, ut sane ex animo facio, valdeque cupio occasionem mihi aliquam obiici declarandae voluntatis erga te meae. Ipsos propterea in iudicium vo-

cari nolim; obiurgari modeste possunt, ut discant posthac, si possunt, esse fideliores. Ad Herculem fratrem tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi ipsi cedo. Itaque curabo et adiuvabo, quacunque re potero, ipsius commoda; neque committam, ut ullum a me munus hominis vere amici aut ipse aut tu ullo aut loco aut tempore desiderare possitis. Interea peto a te, ut amare me pergas, et tibi plane persuadeas, te a me fraterne amari. Vale. x. Kalend. Maii. Romae. MDLXX.

XCI. EIDEM M. ANT. CIOFANO.

Et ad litteras tuas et ad versus suavissimi adolescentis Iulii Roscii citius respondissem, si habuissem, per quem arbitrarer litteras meas ad vos perlatum iri. Cepi tandem hoc consilium, ut eas mitterem ad amicum quendam, qui mea causa eas perferret in seminarium ad Roscium; a quo spero has quoque tibi redditum iri. Eadem causa est, cur nihil rescribam ad litteras Germani illius,*) quas tu a Manutio tibi datas ad me misisti. Scribit enim ad me Rostochio, cuius ego oppidi nomen nunquam antea audiveram, neque ubi terrarum sit scio. Et alioqui, ut verum tibi fatear, non admodum libenter scribo ad homines ignotos, praesertim ortos in iis regionibus, ubi vulgo a recta et vera religione homines desciverunt. Vereor enim, ne imprudens ad aliquem τῶν μεμιασμένων litteras dem: cum quibus ego nihil mihi esse aut familiaritatis aut commercii volo. Nec causa quidem ulla est, cur hoc quidem tempore, praesertim occupatus, respondeam ad litteras fratris tui, quibus mihi gratias agit, quod se Episcopo Sulmonensi commendandum curaverim. Ego semper, quae

*) Nathani Chytraei, cuius epistola supra legitur, 50.

ad te quaeque ad illum pertinebunt, studiosissime procurabo: neque in tanta nostra coniunctione ullus unquam gratiarum actioni futurus est locus. Manutium, si adhuc istic est, meis verbis salutes velim, eique adfirmes, invaletudinem ipsius mihi summo dolori esse: qui si forte animum induceret huc ad nos secedere et nobiscum transigere hos aestivos calores, fortasse perciperet eandem utilitatem e salubritate coeli Tiburtini, quam multi alii capiunt; a me certe exspectare posset ea omnia officia, quae vetustissimae inter nos amicitiae et summis ipsius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam meo nomine optimum et eruditissimum hominem, Fulvium Cardulum, eique, quod adductus mea commendatione rationibus tuis consulere conetur, ex me quoque gratias ages. Plura scriberem; sed avocor. Vale. XI. Kalend. Sextil. MDLXX.

XCII. EIDEM M. ANT. CIOFANO.

Gratulare mihi, Caesar valet: cuius invaletudo tantum mihi moerorem attulerat, quantum ego ipse nunquam credidissem. Mihi crede, non putabam eum tantopere a me amari. Fuit ille quidem ità propinquus, ut poëtae loquuntur, ᾄδου πύλαις, ut iam iamque efflaturus animam videretur. Aliter Deo visum est, qui maluit eo conservato, quam sublato, sibi gratias agi. Potero nunc (antea enim non poteram) ad fratrem tuum scribere, eique ut decet, gratias agere, et de vasis quatuor, quae ad me misit, sane elegantibus et operis eximii, et de litteris amantissime scriptis. Interea tu, cum ad eum scribes, significabis ei, munus mihi fuisse gratissimum, purgabisque me, quod ad ipsum non statim scripserim. Nihil tunc aliud quam de Caesare cogitabam. Nunc

quoque exspectandum est, dum hoc recens gaudium conquieverit. Ita sumus homines: et dolore et gaudio aeque impedimur. Vale. Tibure. v. Id. Septembr. MDLXX.

XCIII. M. ANTONIUS MURETUS
IULIO ROSCIO S.

Ex Elegiis, quas a te nuper accepi, dici non potest, quantum ceperim voluntatis: non tantum quia me laudabant, etsi ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος, sed quia id elegantissime venustissimeque faciebant. Omnino multa mihi Hercules noster de ingenio tuo deque praestantia in pangendis versibus dixerat. Sed tu eam opinionem, quam ego ex ipsius sermonibus de te conceperam, longe multumque superasti. Vere hoc tibi affirmo: nullum a multis iam annis vidi aequalem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem; neque dubito, si perrexeris, quin possis aliquando inter optimos huius saeculi poëtas censeri,

Insignemque tuo capiti petere inde coronam,
Unde prius paucis velarint tempora Musae.)*

Sin te, quod fore auguror, gravius aliquod studium, progrediente aetate, ab amoenitate poëmatum abduxerit: tamen te, mi Rosci optime et suavissime, hortor, ne Musas unquam plane deseras, neve unquam ita te addicas cuiquam illarum severioris, ut ita dicam, supercilii artium, ut non tibi identidem ex Musarum cantibus si nihil aliud, petendam certe graviorum cogitationum allevationem putes. Neque te hoc facturum esse diffido.

*) Lucret. I. 928. 929.

Μοῦσαι γὰρ ὅσους ἴδον ὄμματι παῖδας,
*Ἄχρι βίου πολίους οὐκ ἀπέθεντο φίλους.**)

A me vero ut posthac omnia officia exspectes, quae ab homine amicissimo exspectari possunt, te etiam atque etiam oro. Cum istuc rediero, erit mihi gratissimum, si interdum ad me, quod modo permissu eorum fiat, apud quos educaris, ventites, meque ac rebus omnibus meis aeque libere utaris ac tuis. Spero autem, consuetudinem sermonesque nostros ad istam ipsam laudem, ad quam adspiras, consequendam tibi non prorsus inutiles fore. Vale, mi Rosci, tibique persuade, te a me plane in filii et quidem *ὀψιγόνου* loco amari. XI. Kal. Sextil. MDLXX. Litteras, quas cum his accipies,**) peto, ut Ciofano, cum primum poteris, reddendas cures.

XCIV. EIDEM ROSCIO.

In hac commutatione consilii de instituenda ratione studiorum tui, nihil me magis sollicitum habet, quam quod nescio, quos progressus in Graecis litteris feceris. Quarum sine mediocri saltem cognitione cave putes ad ullam doctrinae praestantiam perveniri. Eis si ita imbutus es, ut possis Aristotelem suapte lingua loquentem intelligere, eiusque etiam interpretes Graecos sine cuiusquam interpretatione Latina consulere, non invitus patiar te ad studia philosophiae gradum facere; etsi, ut verum fatear, Demostheni, Thucydidi, Herodoto, Xenophonti, et huius generis scriptoribus praetereaque poëtis Graecis annum adhuc unum dari maluissem. Volo equidem, quicquid ages, prospere tibi ac felici-

*) Callim. epigr. XX. 5. 6.
**) Ep. 91.

ter evenire: sed tamen non committam, ut, si absque illo instrumento te ad philosophiam contuleris, dicere unquam possis, Muretum tibi eius consilii auctorem fuisse. Neque haec a me ita disputantur, quasi tibi in iis litteris, quae humaniores dicuntur, consenescendum arbitrer: longe semper ab ea sententia meus abfuit animus; sed tu et ea aetate es, ut properare non debeas, et eo ingenio, ut, si firma ac solida doctrinae fundamenta ieceris, ad summa omnia facile perventurus esse videaris. Nam quod ais, sine eloquentia multos ad summam amplitudinem pervenisse, sine sapientia neminem: verius dixisses, et sine sapientia et sine eloquentia et sine ullo vero bono multos ea, quae vulgo habentur amplissima, et olim consecutos esse et quotidie consequi. De quibus constitueram hoc loco pluribus disserere; sed avocor. Tres enim hic habemus Cardinales, Augustanum, Varmiensem, Alciatum: qui mihi omne prope tempus eripiunt. Mi Rosci, ignosce occupationibus meis, et vale. Tibure. III. Non. Octobr. MDLXX.

XCV. M. ANTONIUS MURETUS
HERCULI CIOFANO SULMONENSI S. P. D.

Accepi volumen orationum: de quo amo te, ut debeo, plurimum; eo simul atque usus ero, remittam. *Demere partem de solido die* apud Horatium *) sine ulla dubitatione est *meridiari* id est, ipso meridie horam unam aut alteram dormire: quod qui faciunt, diem quodam modo frangunt ac dividunt neque eum unum ac solidum et ὁλόκληρον esse patiuntur. Itaque is, qui demit partem de solido die, dicitur id facere, *nunc viridi membra sub arbuto stratus, nunc*

*) Carm. I. 1. 20

ad aquae lene caput sacrae. Et hoc ipsum Varro alicubi*) vocat *diem dividere.* De verbo *deducendi,* cur eo vim ullam significari putes, non sane video. Cleopatra quidem neque volens, neque invita in triumpho ducta est. At non est tamen dubium, neminem volentem *θριαμβεύεσθαι.* Nemo enim volens vincitur, aut poenas dat ei, adversus quem bellum gessit. Versus tui non insuaves sunt; et erit mihi gratum, si te, cum licebit, in hoc quoque genere exerceas. Vale. Romae. IV. Id. Mart. MDLXXI.**)

XCVI. P. GILBERTUS MALLOCIUS
M. ANTONIO MURETO V. C. S. D.

Dupliciter sum delectatus tuis litteris: et quod me ad amicitiam applicare propiusque adiungere cupientem, tam humaniter tamque benevole exceperis; et quod Francisci Flehardi Episcopi nostri causam ita sis amplexus, ut in ea iuvanda et consilio tuo promovenda, non mediocrem naturae tuae bonitatem et humanitatem expresseris. Qua quidem de re non solum apud me, qui tibi multa debere cupio, sed apud illum quoque suosque omneis summam mirificamque gratiam iniisti. Ille igitur, te admonente et hortante maxime, sacris initiatus in numerosque relatus est, ut, quae antea rebus absolute perficiundis difficultas opponebatur, nunc penitus sublata ereptaque videatur: adeo ut ex postrema litterarum tuarum parte in spem certam venerimus, totam negotii istius explicandi rationem perfacilem iam fore atque expeditam. Quod totum prudentissimis tuis consiliis amantissimisque admonitionibus acceptum ferre volumus. Episcopum itaque nostrum rursus tibi commendare necesse non habeo;

*) de re rust. III. 2. §. 15.
**) Vid. Auctar. ep. 13.

commendo tamen; hoc enim ad officium meum adeo pertinere arbitror, ut nunquam, nisi re perfecta et absoluta, de illa et laborare et sollicitus esse desinere neque possim, neque debeam. Te vero vehementer oramus obtestamurque, ut, quemadmodum praeclare initia posuisti, ita in eadem voluntate perseveres. Quod de te et speramus, et sane confidimus. De turbulento rerum nostrarum statu nolo quicquam ad te scribere. Neque enim id ego praestare possum sine moerore, neque tu sine summo doloris sensu intelligere posses. Satius est igitur res nostras silentio involvere et obtegere: quae aliud nihil sunt, quam

bella infanda, neces, incendia, furta, rapinae,

ut uno versu complectar omnia. Nolo enim tibi esse molestus in recensendis particulatim nostris miseriis: tametsi non dubitem, te patriae quoque calamitatibus, etiam longe dissitum, non mediocriter affici et commoveri. Neque enim solus Ulysses amans est patriae. Ad rem nunc redeo. Ego certe, Murete, vir clarissime, nisi pro illo tuo tam propenso ad me amandum complectendumque studio, proque illa, quam de me habes, opinione tibi perpetuo devinctus obstrictusque permaneam, ingratus plane sim meique dissimillimus. Quod nulla neque dies nec anni efficere poterunt consequentes. Extremum illud erit, ut Drachium ad nos, re peracta, laetum contentumque quam primum dimittas. Vale. Gratianopoli. XII. *Kal. Octobr.* MDLXX.

XCVII. M. ANTONIUS MURETUS
S. D. SINIBALDO ANTONINO SUO.

In summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quae me respirare vix sinunt, legi tamen Dialo-

gum tuum, et voluptatem longe maximam ex eius lectione percepi. Delectarunt me argumenta et ingeniose excogitata et densa et vivo, ut ita dicam, ac spiranti orationis genere expressa. Itaque ut Pythagoram aiunt e modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, iudicasse: sic et ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine ac praestantia iudicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quaerere, quantopere mihi gratus ac iucundus fuerit. Neque enim ullum unquam mihi maiorem fructum vigiliarum ac laborum meorum proposui, quam ut a tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, ut aiunt, in me congeris: summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perspicaci tenebras offuderit, eaque de me sentire ac praedicare coëgerit, quae ne tu quidem, quamquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriae tuae mea modestia obstet. Auctor enim tibi sum, ut alta meditere ac procudas, neque reformides obtrectatorum voculas: quae in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestae futurae sunt; ubi tibi semel ipse audientiam feceris, conticescent. Vale. Romae. Idib. Decemb. MDLXXVIII. *)

XCVIII. M. ANTONIUS MURETUS

IACOBO PONTANO E SOCIETATE IESU S. D.

Quod ad te scribendi principium capiam, nescio: ita me pudet tam diu in aere tuo fuisse, et humanissime scriptis a te litteris nihil adhuc respondisse. Sed magna mihi spes est in facilitate et comitate tua,

*) Legitur eadem epistola lib. III. 44. paucis mutatis.

daturum te non gravate veniam occupationibus meis, quae me ita undique districtum tenent, ut erga plerosque amicos parum officiosum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciscus Bencius, qui mihi omni asseveratione confirmat, ita te cupidum esse litterarum mearum, ut quicquid a me mittetur, in solutum accepturus sis. Quod ego te, ut facias, Pontane optime, vehementer oro: idque ea lege, ut me posthac (iam enim, ut spero, liberior ac solutior futurus sum) copiosius tibi satisfacturum esse pollicear. Interea, quoniam *δῶρα*, ut ille*) ait, *θεοὺς πείθει*, mitto ad te, quo te facilius placem, *λογάριον* quoddam meum, et versus nescio quos illustratos notis cuiusdam familiaris mei **) Hoc munusculum, qualecunque est, peto a te ut boni consulas, meque quanquam immerentem amare pergas. Vale. Romae. Id. Iulii. MDLXXXIV.

XCIX. EIDEM PONTANO.

Cur et tam rarus et tam brevis in scribendo sim, puto te ex Bencii nostri litteris cognovisse: cui cum promisissem heri, me hac nocte aliquid ad te scripturum, ita postea sum totam prope noctem acerbissimo sinistri pedis dolore vexatus, ut neque de legendo neque de scribendo cogitare potuerim. Nunc albescente caelo, cum paulum se remiserit dolor, cuperem quidem scribere; sed quod scribam, hoc quidem tempore, nihil habeo, nisi te a me mirabiliter amari, quod tibi, etiam tacente me, dubium non esse arbitror. Utinam quidem esset aliquid, in quo id tibi re ac factis testari possem: sed quando aliter non licet, curabo, ubi quid scriptorum meorum edetur,

*) Eurip. Med. 964. Dind.
— *πείθειν δῶρα καὶ θεοὺς λόγος.*
**) Intelligit Var. Poem. I. 14. Cf III. 52. et 81.

ut ad te quam primum perferatur. Etsi hoc ipsum non video, cur aut tibi aut cuiquam valde gratum esse debeat. Quid enim tale in scriptis meis inest, ut non satius sit vel nihil agere, quam eis legendis operam perdere? Obsequamur igitur studio vestro: ne, dum arrogantiae crimen effugere conor, hoc ipso in id incidam, si iudicium meum iudicio vestro anteponere voluero. Quid iam? quid scribam aliud? etiam, ut et tu et quos istic habere diceris tui erga me amoris socios, hunc miserum senem precibus vestris Deo commendetis, atque ab eo petatis, ut, qui tot annis in vitiorum sordibus vixi, beneficio ipsius hac saltem extrema aetate aliquid efficere et edolare possim, quod et ad gloriam ipsius et posterorum utilitatem pertineat. Vale, Pontane mi, vale et me ama. Romae. XVI. Kalend. Ian. MDLXXXIV.

M. ANTONII MURETI
EPISTOLARUM
LIBER SECUNDUS.

I. M. ANTONIUS MURETUS
S. D. IUSTO LIPSIO SUO.

Nihil est aut te amabilius aut litteris tuis dulcius: ad quas ego nudius tertius acceptas statim respondissem, si aut fuisset plus otii, aut statim responderi tua interfuisset. Cum et essem paulo, quam soleo, occupatior, et in unius diei mora nihil esse incommodi viderem, indulsi naturae meae, qui perspectam haberem facilitatem tuae. Desiderio tibi esse mutuam consuetudinem nostram, si vis me aperte ac simpliciter loqui, ut mea consuetudo fert et ut nostra summa coniunctio postulat, gaudeo: quodque ipsi mihi admirabile videtur, ex molestia ipsa tua voluptatem capio. Nam neque tu, nisi me valde amares, tam iniquo animo ferres absentiam meam, et mihi nihil iucundius est, quam a te valde amari. I nunc et dicito, verum esse illud Euripideum, ἐς κοινὸν ἀλγεῖν· *) cum duorum, qui certe inter se amicissimi

*) Iph. Aul. 408.

sunt, videas, uni alterius aegritudinem esse iucundam. Cave tamen putes, minus a me sermones tuos requiri, quam a te meos. Hic enim etsi affluimus omnibus deliciis, planeque Phaeacum vitam vivimus, ubi

— εὐφροσύνη μὲν ἔχει κάτα δῆμον ἅπαντα,
Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζονται ἀοιδοῦ,
Ἥμενοι ἑξείης, παρὰ δὲ πλήθουσι τράπεζαι
Σίτου καὶ κρειῶν· *)

nemo tamen est, qui iisdem, quibus nos, studiis delectetur: ut iam verear, cum istuc rediero tam diu a Musis et a litteris omnibus peregrinatus, ne quis vestrum, quibus assidue in libris versari licet, mihi illud occinat,

Ἐβαρβάρωσε χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις. **)

At tu, mi Lipsi, si me audis, hominem si non valde prudentem, certe quidem insigniter amantem tui, obdura, et noli tam cito de Roma relinquenda cogitare. Mihi crede,

Iste tibi quondam laetitiam feret labos.

Conventum esse a te Manutium meum, gaudeo, et talem repertum, qualem ego tibi eum saepe descripseram. Hoc tibi liquido confirmare possum, eum virum bonum esse, φιλόφιλον et studiosissimum bene faciendi quam plurimis. Quare auctor tibi sum, ut te, quantum potes, insinues in illius consuetudinem. Cogitabam de eodem oleo et opera ad Plautum nostrum scribere: sed alio vocor. Interea salutabis eum meo nomine, et, ut coepisti, reddes quotidie tua consuetudine doctiorem. Cras ad eum scribam. Bene vale, mi suavissime Lipsi. Tibure. XII. Kalend. Septembr. MDLXIX.

*) Hom. Od. IX. 7. sqq.
**) Eur. Or. 475.
Βεβαρβάρωσαι, χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις.

II. M. ANTONIUS MURETUS
S. D. IUSTO LIPSIO SUO. *)

Neque enim puto aut malevolorum rumusculos aut tenues quasdam et obscuras suspiciones tantum potuisse, ut meus esse desieris, cum ego plane sim tuus. Quod inter amantes solet, zelotypia me quaedam incesserat, quod alios quosdam, de quibus inter nos ridere interdum et iocari solebamus, et qui certe te, cum hic esses, non ex aequo mecum amabant; si verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis superstites sunt: eos igitur subiniquo animo ferebam, a te et saepius et honorificentius quam me, prae quo illos contemnere solebas, nominari. Sed missa haec faciamus. Electorum tuorum γεῦμα mirifice mihi placuit. Cetera exspecto, et cum Saturnalia, tum multo etiam magis de vita ac scriptis Senecae; quem ut accepero, in eodem te genere, ut potero, remunerabor. Illis, quae ais in undecimo meo **) aliorsum ab iniquis capi posse, medere, ut vis***). Sin fortasse integrum non est, omitte sane istam curam. Ego ante tres aut summum quatuor menses efficiam, ne quis aut de voluntate mea erga te aut de iudicio dubitare possit†). Ni fecero, tum

*) Ad idem, quod hic [et ep. 3.] agitur negotium referendae libri III. epistolae duae, 72 et 73. quamquam repugnare videatur annus epistolae 73. adscriptus. Σφάλμα enim aliquod ibi agnosces. *Thomas.*

**) *Variarum Lectionum libro*, cuius cap. 1. parum abest, quin manifeste litterarii plagii in se commissi accuset Lipsium Muretus. *Thomas.*

***) Sudabat per ea tempora Variarum Mureti altera editio iam quindecim constans libris, cum initio non nisi octo (v. III. ep. 72.) prodiissent, sub prelo Plantini. Hic undecimi libri caput parum iucundum sibi Lipsius viderat. Iubet ergo nunc Muretus, ipse pro lubitu mutet in eo, quae displicerent. *Thomas.*

†) Ubi aut quomodo praestiterit hoc Muretus, quaerendum amplius. Suspicabar aliquando, ipsum correxisse quaedam in

tu sane de me, ut de homine parum bonae fidei, conqueritor. Amemus inter nos, mi Lipsi, eo constantius, ut urantur ac ringantur isti, qui amicos esse nos nollent. Quaeso de tuarum omnium rerum statu fac me, cum primum poteris, certiorem. Vale, mi Lipsi, cuius ego nunc suavissimum os intueri mihi videor. VI. Idus Febr. Romae. Litteras tuas Kalendis ipsis Februarii accepi, ne me tardiorem fuisse in rescribendo putes: neque antea fuit tabellariorum copia.

III. M. ANTONIO MURETO
S. D. IUSTUS LIPSIUS.

Causa mihi scribendi nata ex tuis ad Plantinum litteris: quas cum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tua conspecta laetabar: quanto magis in hoc animo et tam insigni testimonio amoris? quem si a quoquam mortalium, a te certe volo. Ita adolescens iudicavi, ita nunc, consensum quendam esse conspirantis iudicii nostri et naturae: qui ad coniunctionem, quaeso te, valeat, non ad aemulationem, aut, quod pudet me dicere, simultatem. Et fuere tamen improbi homines, qui id sperarent: a quibus alia quaedam ad me delata olim, non nego:) sed vana, falsa, ut nunc*

illo variarum capite, antequam excuderetur. Sane vero legimus in eo magnificas Lipsii laudes. Verum nihil nunc definio ac dubito potius, an unquam hoc promisso steterit Muretus. Quicquid sit, non fuisse Lipsio satisfactum, dubitare nos non sinit extremum eius caput Electorum. *Thomas.*

*) Cum his conferenda, quae scribit Lipsius ad Bencium Cent. I. epist. LII. (cui quidem adscriptus annus, nescio an recte, MDLXXXIV.) *M. Ant. Muretum amo aestimoque. Minus promtu id ostendo, quia multa in me ab illo non amica. Quo meo merito? Tacitum edidi, quid ego? an illius? Quae hic iniuria est, si campum eundem famae decurri sine fraude? etc.* Atque ad Tacitum Lipsii ea quoque pertinent, quae Muretus in

video; et quibus caput, homines non professi solum, sed utrique nostrum infesti. Ea, per communes Deos Deasque, obliteremus, mi amice, et beneficiis inter nos certemus, non querelis. Electorum librum) iam nunc vulgavi: paro Saturnalium sermonum et de vita ac scriptis Annaei Senecae. Quem nec invitus ad te miserim, quasi vadem amicitiae coeuntis et sanescentis. Etsi quid in ea aegrum? nec aliud peccatum utrinque, quam cessatione et amicitiae, ut sic dicam, inusu. Quod ipsum emendemus. Viximus amicissime una, vivamus porro, et moriamur. En ego ille, cuius ingenium et os coram probasti: nec amorem absentis requires profecto aut fidem. Te ut eundem sperem, faciunt paucula, sed impressa et signata epistolae tuae verba: quae ruminor identidem et examino, ut solent amantes. Vale. Lugduni in Batavis, ad magnum et sine terminis mare.* III. *Kal. Decemb.* MDLXXI. **)

IV. M. ANTONIUS MURETUS
HIERONYMO MERCURIALI S. P. D.

Cum tuae litterae***) ad urbem allatae sunt, Tibur

Lipsium stomachatur undecimo Variarum, de quo ad epist. praeced. *Thomas.*

*) Duo leguntur Electorum libri Lipsiani. Sed quo tempore scripta haec fuit epistola, non nisi unus e prelo Plantiniano exierat, in altero adhuc occupatis operis. Itaque primum hunc Muretus, aut fortasse particulam tantum eius aliquam sibi missam a Plantino (v. lib. III. epist. 72.) epistola praecedente non nisi γεῦμα vocat Electorum. *Thomas.*

**) In Lipsianis adscriptus est annus 1581. *Thomas.*

***) Consuluerat Mercurialis Muretum per litteras de quodam Hippocratis loco in libro περὶ τροφῆς, quem ipse Mercurialis e Gellii lib. III. c. XVI. cum iam sanasset, ex Puteano intellexit, medicinam illi iam factam a Mureto fuisse. v. Mercurialem Var. Lect. IV. c. 10. (cui et hanc Mureti responsoriam adiunxit,) et Muretum ipsum Var. Lect. XV. 12. *Thomas.*

iam omnes, ut nos quotannis facere solere scis, secesseramus. Eo illas accepi biduo aut triduo serius. Tibure autem neque Hippocratem habebam neque Gellium; exspectandum denuo fuit, dum Roma arcesserentur. Allatis, ecce tibi aliud incommodum. Corripit me febricula, non illa quidem, ut eventus postea docuit, periculosa, sed quae tamen animum nonnullo metu suspensum ab omni scribendi cogitatione avocaret. Haec ideo, ne mireris me ad tuas tardius respondere. Locus est ex libello *περὶ τροφῆς·* *) *οὐκ ἔστι, γίνεται δὲ ἐν τούτοισι καὶ πλέω καὶ ἐλάσσω.* Huc ego addebam illa ex Gellio, aut potius pro illis, *οὐκ ἔστι καὶ ἔστι*, supponebam illa, *ἔστι δὲ καὶ οὐκ ἔστιν ὀκτάμηνος γένεσις.* Quodsi tibi quoque ita videtur, non dubito, quin verum sit; sin tu secus iudicas, nunquam mihi dubium erit, quin tua sententia verior sit. Semper enim non in his modo rebus, quarum tua propria possessio est, sed in omni litterarum genere iudicium tuum libentissime anteponam meo. Vale meque ama, et certo tibi persuade, te a me mirifice et amari et coli. Tibure. Kal. Sept. MDLXX.

V. M. ANTONIUS MURETUS
HUB. GIPHANIO S. D.

Litterae tuae supra quam dici potest mihi gratae fuerunt: cum enim iam pridem te valde amarem, mirifice cupiebam animum illum meum tibi notum esse, non dubitans fore, ut vicissim abs te amarer. - Sed ad eas idcirco serius opinione tua respondeo, primum quia eas quoque sero admodum accepi, hoc est, Kalendis Ianuariis ipsis: in quo mihi visum est etiam inesse aliquod laetum ac prosperum omen, ut spem vel ex eo aliquam conceperim, totum hunc

*) Tom. II. p. 23. ed. Kuehn.

annum (σὺν θεῷ δ' εἰρήσεται,*) mihi faustum ac felicem fore. Deinde tentare volebam, num quid, antequam rescriberem, de Gellio, quale tu cupis, efficere ac praestare possem. Sed nihil adhuc repertum est, quod quidem sit magni pretii. Spes adhuc una reliqua est, in bibliotheca Cardinalium Farnesii et Sforzae, quas nondum excussi: id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus sim, cum primum per occupationes meas licuerit: quae sane et multae sunt et eo molestiores, quod alienae sunt ab omni genere litterarum. Sed multa ferenda sunt iis omnibus, qui coguntur aliena, ut ille ait, vivere quadra. Tu vero, mi Giphani, qui et ingenio excellis et doctrina abundas et ea es aetate, quae sit labori ferendo, perge, ut facis, aliquid assidue elaborare, quod et tibi gloriae sit, et nobis ac posteris usui. Nam de Lambino quidem nihil video causae, cur eius obtrectatio deterrere te aut abducere a studio debeat. Ille in te fuit, qui in alios solet. Et ita mihi omnia, quae cupio, eveniant, ut ego valde mirabar, si tibi eum impune laudare licuisset. Ita enim homo est: eis solis plurimum invidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, nosti: quantum autem mihi debeat, et ipse et alii plurimi norunt. Tu vero pro uno frigido obtrectatore habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in caelum ferent. Sed haec alias. Peto a te, ut me ames, neque de mea erga te propensissima voluntate dubites. Plura scriberem: sed urget hic amicus meus, vir bonus et litteratus, quo nomine eum a te quoque humaniter excipi volo. Is cum statim discessurus esset, vix ad haec ipsa scribenda satis mihi temporis dedit. Quare ignosces etiam, si quid forte minus accurate scriptum erit. Quaeso te, scribito aliquid ad Berzevicaeum nostrum, et significato ei, multum accessisse ad veterem meam erga eum benevolentiam, quod

*) Eur. Med. 630.

conciliator fuerit amicitiae nostrae; item illud, me paucis diebus ad eius litteras*), quas una cum tuis accepi, copiosissime responsurum. Saluta etiam mihi diligenter clarissimum virum, Paulum Foxium, Oratorem regium, qui quando tanti me esse duxit, ut me ad scribendum litteris suis excitandum putaverit, mirari non debebit, si quando ego honorifica ipsius appellatione scriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime et eruditissime Giphani, etiam atque etiam vale. Romae. Prid. Id. Ian. MDLXIX.

VI. EIDEM GIPHANIO.

Pudet me tum sero ad litteras tuas rescribere: sed velim, qua humanitate es, ignoscas occupationibus meis, non magnis illis quidem, sed multis tamen et molestis, quaeque me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officiosum esse, quam vellem. Impetravi tandem librum a Fulvio, qui (ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν) minime respondit exspectationi meae. Nam neque totus est ille noctium Atticarum scriptor, neque quod est, valde diligenter scriptum est. Contuli quicquid erat accuratissime ipsemet cum meo Gryphiano anni MDXLVI. Quod aliter quam vulgo reperi, id omne tibi hic cum fide repraesentabo. Primum igitur moneo, librum Fulvii σύμμικτα quaedam esse ex Gellio sive Agellio et ex Valerio Maximo, ita ut alternis singulis Agellii capitibus singula Valerii subiuncta sint: idque nullo certo ordine. Graeca nusquam comparent, nisi paucis admodum locis, idque ubi una tantum aut altera vox Graece scripta erat. Iam tu facile potes coniicere,

*) Hae sunt, opinor, quae leguntur supra I. ep. 45. quanquam ibi *Bellivicelus* exaratur, non *Berzevicaeus*. *Thomas*.

librum non valde magni pretii esse. Antiquus tamen videtur. Ac ne te diutius suspensum animi teneam: quid in eo a vulgatis editionibus discrepet, accipe. Scriptoris nomen ita in eo libro fere notatur *AG.*, semel tantum omnibus litteris *Agellius*. Sed scis in Pandectis *Pantonium* esse pro *P. Antonio*, *Cafraniam* pro *C. Afrania*, ut quidem nonnulli putant. Sic *Maurelium* aut *Maurilium* dixerunt, qui erat *M. Aurelius*. Sed hoc tu videris. Iam enim clamat Lambinus,*) indocte atque inscienter facere, qui hunc scriptorem *Agellium* vocent: itaque verendum est, ne det aliquam pugnam denuo. Ego quidem Priscianum veterem habeo, in quo aperte et constanter vocatur Agellius. Habeo et alia quaedam argumenta non infirma, quibus adducor, ut existimem rectius *Agellium* vocari, quam *A. Gellium*. Ἀλλὰ ταῦτα ὑμῖν μελήσει. Cap. XVII. libri primi: *irarumque et molestiarum*. liber vetus: *rerumque et molestiarum*. Eodem: *Satyra*, *Satura:* ita etiam alibi saepe. *lepido quidem*, scr. *lepide quidem*. Cap. XIX. *desiperet*, *risit: derisit*. *apposuit*, *apponit*. *deussit*, *deurit*. *reliquos sex an eodem*, etc. illud *an* abest a libro vetere. Cap. XX. Graeca omnia Latinis litteris notata sunt, praeter illa in extremo μῆκος ἀπλατές. In eodem *metae triangulae*. et in fine *inlatabile*. qualia posthac non notabo; ut neque illa, *adferre*, *adponere*, non ut vulgo, *afferre*, *apponere*, et similia, quae vix unquam aliter scripta in libris veteribus reperias. Cap. XXIII. *scriptaque est a M. Catone*. *venustate atque luce*. *cum haec dictavi*. *Tum cum in senatu*. *percunctata est filium*. Ita semper hoc verbum scribit, non, ut vulgo quidam, *percontari*. *Tum puer matre urgente*. *utrum videretur utilius*. *quid sibi postulatio isthaec vellet*. *ne introeant praeter ille unus Papirius*. hoc verum puto. *in aetate praetextae prudentiam*. Cap. XXIV. *postquam mortem ade-*

*) Cf. ad I. ep. 16.

ptus Plautus. hoc quoque fortassis rectum sit. Cap. XXV. *Induciis mumnsum aliquo.* Ego, *mensum. Cessationem istam pugnae pacticam.* ἰὸς *pacti causa. non pugnetur, nihilque incommodetur.* Cap. XXVI. *post cotidianas lectiones.* Ita fere semper scribit, non *quotidianas*, etsi hoc quoque modo interdum. *In ipsius commentariis. neque iam querimoniam aut gemitus heiulatusque. Non ita esse Plutarchum, ut philosophum deceret. tu hoc age.* *ἀοργησίαν* et *ἀναλγησίαν.*

LIBRO SECUNDO.

Cap. I. *ad fortuitas patientiae vices firmandi; id quoque etc. Valitudine.* Ita semper, ut et *benivolus* et *malivolus. Quae in belli Peloponnesiaci principiis ipsam Ath. civ. internecivo gerere.* Cap. VI. *Nonnulli ex Grammaticis. A timidos nautas. Omnia iam vulgata*, hae tres voces absunt a libro vetere. *Inlaudati*, et sic semper. *non laude solum indignus, sed detetione.* Ego suspicor legendum, *detestatione. squalentem* semper, non, ut vulgo, *squallentem. quam iacere, unde id verbum*, etc. *aut vento aut pulvere laborare videmus.* duae postremae voces absunt a libro vetere. *Hannibal;* sic semper. *M. Tullius IV. in Verrem, non ut ab hoste. Nemo quisquam tam effictis est moribus;* ἴσως, *efflictis. Inlaudatus quoque igitur finis est* etc. *Sic in actionibus civilibus aut laudari dicitur, qui est nominatus.* Recte autem scripsisti, legendum ibi esse, *auctor. Illaudabilis et innominabilis*, duae postremae voces absunt. *Dianae Efesiae.* Sic et *Favorinum*, non, *Phavorinum*, et alia quaedam eodem modo. *auro et purpura praetextae.* Cap. VII. *Omnia quae pater imp. parendum. Super ea prius quae dicta sunt, ut accessitum venire. Catilina aliquo aut Tubulo. Non ergo est integra propositio di-*

cendum. Ego, *dicentium.* Cap. XXI. *procedentis noctis spatio. Sed ego, inquit, cum Laelio.* Lego autem, *L. Aelio. triones rustico cetero vocabulo, elegantisque esse visum.* Cap. XXII. *Atque etiam appetebamus. regionesque esse caeli quatuor. Septemtriones. Iupyx et Iapygem* semper per litteram y. *Sed qui ab activa et solstitiali meta venit. Africus, qui Graece λίψ, unum meridionalem ventum. Sunt qui pro octo XII faciunt, tertios quatuor in media,* etc. *Cur medie septentriones eadem* etc. *in suis quisque regionibus, quem saevissimum putant. Apuli eodem quo ipsi sunt nomine, λεκον φε αυτον ως ο καικιας νεφος.* Ego,

ἕλκων ἐφ᾽ αὑτὸν ὡς ὁ καικίας νέφος.

Vocem κακὰ omnino delendam puto, neque sane est in illo vetere. Cap. XXVI. *aliter ostrum, aliter crocum, nihil a vocabulo rufi differunt. in iis tamen colirib. q. m. d. denominandis. Nam phoeniceus q. t. G. φοίνικα dixisti, et rutilus, et spadix phoenicei συνώνυμος. Lassitudinemque minuam. Rudibus autem est rufus atrior, et nigrore multo inustus. Luteus contra rufus color est dilutior. Unde ei quoque* etc. *Nostris autem veteribus Caesia, quod in versu H. est id facis.* Cap. XXIX. *neque imperiose. iret cibum quaesitum. idcirco die crastini, misit qui amicos roget. Mater iubet eos animo otioso esse. Sol fervit, et fit nihil. et dies amici nulli erant.* Ego legendum puto: *Sol fervit, et fit nihil, it dies, amici nulli erant. Vos modo, inquit, advertite. In ipso enim iam vertitur, cuia est res, non aliunde petitur. migravit. seges a domino* etc. *levi plerunque et inani fiducia.* Sperabam me, quae reliqua sunt, perscripturum; sed interpellor. Ea tamen sine ulla dubitatione intra quatriduum mittam. Ac si quid aliud est, quod me tua causa posse arbitrere, peto a te, mi Giphani, ut tibi plane persuadeas, te mihi ex animo carissimum esse, meque omnia. quae ad te pertinebunt,

semper studiose ac diligenter procuraturum. De locis, quos emendasti in epistolis Ciceronis, auctor tibi sum, ut eos ad Manutium mittas: et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, ut est vir bonus, non dissimulaturum esse, quid a quo acceperit. Vale. Romae. XVII. Calend. Ian. MDLXIX. Clarissimo Oratori,*) quaeso, ut plurimam salutem meo nomine impertias.

VII. EIDEM.**)

Risi, conferens Lambiniana cum tuis: et praeter ea, quorum tu indicem ad me miseras, alia etiam complura reperi. Tu, quae ab illo in puteum***) illum mersa sunt, cum tibi commodum erit, in lucem extrahas tibique vindices, censeo. Quod me laudat, vellem tam merito id faceret, quam olim immerito notavit. Equidem possum, mi Giphani, ostendere tibi, si hic sis, litteras ipsius manu scriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibusdam sibi explicatis, quos ipse postea questus est a me sibi subreptos esse. Et eas litteras diligenter asservo, non ut edam, neque enim tanti esse duco, sed ut ostendam interdum amicis, si quando de me et Lambino sermo incidit. A me quidem sibi metuere non debet. Nunquam natura contentiosus fui: et nunc quotidie magis *lenit albescens animos capillus.*†) Tua potius causa verendum est, ne a quopiam audiat:

*) Paulo Foxio. Cf. ep. 5. fin.

**) Cf. I. ep. 77.

***) Allusio ad nomen *Puteani*, ad quem Lambinus alicubi, ne Giphanium necesse haberet nominare, provocaverat; v. I. ep. 76. *Thomas.*

†) Horat. Carm. III. 14. 25.

Ὦ γέρον, ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί. *)
Sed haec omittamus. De *Tubulo* ita plane in Fulvii libro omnibus litteris scriptum est. Cap. XIII. l. I. neque quod divulgatum est placet, neque coniectura tua, quod venia tua dictum sit, mihi explet animum: praecipue cum statim sequatur: *Tum magister ἀρχιτέκτων.* Cogitandum igitur, si quid melius. In libro Fulvii scito non tantum primum caput libri primi, sed omnia omnino, in quibus nihil notatum a me videbis, desiderari. Libri moles est perexigua: et in eo ipso admixta, ut dixi, Valerii Maximi capita prope pari numero. *Orchio* ibi scriptum est, non *Orcivo.* Libri secundi caput decimum in eo libro non est. De scriptoris nomine exspecto quae polliceris. De praenomine Nepotis nihil habeo, nisi quod semper suspicatus sum ex C. Cornelio Nepote librarios, qui eandem litteram bis ponere laboriosum putarent, fecisse Cornelium. Saepe hoc ita commissum scio. Quae reliqua sunt in Gellium, superest, ut exsolvam Illud mihi molestum est, quod eorum librorum, quos tu maxime requiris, vix πολλοστημόριον quoddam est in Fulvii libro. Cap. v. lib. III. *Arcesilaum.* Sed hoc praetereundum erat ad te scribenti, et talia postea omittentur. *Incorruptus tamen et a stupro integer. Nam quum vocem infractam prioribus an posterioribus.* Cap. VI. *in VII. problematorum.* Cap. IX. *memoria atque ammiratione.* Sic saepe scriptum reperias. *Colore puniceo, florea et comanti iuba. Argos evertisse, cupidineque habendi. Eum Cassium postea s. n. est, victis partibus f. q. e. s. misera morte oppetiisse.* Cap. XV. *Polycritan. Is Diagoras tris filios. eos omnes vidit. Cum populus gratulabundus, ibidem in stadio, in osculis atque in manibus, non diu post eam pugnam exanimata est.* Post hunc locum usque ad librum novum nihil est in illo libro vetere. In libros sequentes quaedam sunt, pauca quidem, sed in iis tamen

*) Il. VIII. 102.

quaedam non contemnenda. Ea, si voles, ad te mittentur simulque, si quid erit aliud, quo hoc tuum institutum a me adiuvari posse arbitreris. Vale. Romae. Prid. Kal. Ian. MDLXIX.

VIII. HUB. GIPHANIUS

M. ANTONIO MURETO VIRO ERUDITISS. S. D.

Vellem, Murete, V. C. ea esse tempora, ut litteris nostris liber esset commeatus; haberem fortasse, de quibus te vel consulerem interdum, ut quendam velut μουσηγέτην, vel ut amicus commonefacerem. Nunc quae sint vides. Itaque consilium cepi, quantum potest, temperare scriptionibus et litteris, maxime ad longinquos. Quod tamen institutum ut iam migrarem, fecit Iacobus Zelenius, familiaris meus, cui haec ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cum magnopere me rogaret, ut sibi ad te, quem iam diu colit, quasi viam et aditum munirem: amico optimo exiguum hoc litterarum officium negare nec potui nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commendatum esse cupio, adolescentem, mihi crede, suavissimis moribus, et elegante doctrina expolitum, omniumque doctorum hominum observantissimum: genus enim domi nobile multisque ad laudem insignibus viris clarissimum omitto. Exspectas autem fortasse et de Agellio nostro aliquid; sed et eum, et alia nostra remorantur cum occupationes nostrae cotidianae, tum librariorum hoc in loco inopia. Iuris quoque civilis, in quo et explanando et respondendo toti versamur, quasi rigor, et Musae, ut poëta vetus) eas vocat, severiores, sive, ut Fortunatianus loquitur, duriora iuris scripta, vix patiuntur, ut in humanitatis illa velut vireta saepe exspatier. Ne tamen me putes aut vale humanitati et politis illis Cri-*

*) Martial. epigr. IX. 12. extr.

ticorum studiis plane iam dixisse, aut eorum sectam Consultorum sequi, quorum barbara modo esset oratio, (ferri enim ea quoquo modo posset: quamquam et vestis honesta matronam nobilem ornet ac deceat,) et non Iuris ipsius ac rerum totiusque fere scientiae civilis nostrae magna ignorantia atque perturbatio: de qua et tute iam pridem eleganter in oratione quadam) disseruisti: quare ne his me vitiis affinem existimes, parerga nunc accipe ex iis quaedam, quae in ipsas Lectiones tuas quasi praeteriens aliquando notavi:*

Non ita certandi cupidus, quam propter amorem,
Quo te imitari aveo,

*ut Carus ait.**) Vidisti acute lib. VI. lect. cap. XVI. locum illum Ciceronis II. de Divinat.***) Totas noctes somniamus, neque ulla fere est, qua non dormiamus: et miramur, aliquando id quod somniamus, evadere? esse mendosum. Qui tamen ita fortasse rescribendus est: Neque tamen ulla fere est, qua non; et miramur, etc. ut τὸ qua non praecise sit positum pro eo quod, qua non somniemus; non vero ita, ut tu putas: totas noctes dormimus, neque ulla fere est, qua non somniemus, etc. id enim a vetere scriptura longius aberrat: et nosti, ob orationes concisas quam saepe in veterum scriptis peccatum sit. Agitur de somniis, et non de somno: quamvis et illa in somnis. Illum autem locum pro Archia:†) Quodsi non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animadversionem humanissimam iudicaretis. Alii aliter, tu lib. XII. Lect. cap. XV. ita emendas: hanc animi aversionem. Vide, quaeso,*

*) Oratt. Vol. I. 17.
**) Lucret. III. 5.
***) c. 59. §. 121.
†) c. 7. §. 16.

ne ita rectius, hanc humanissimam: hanc, nempe delectationem et voluptatem. Saepe enim his articulis, hanc, illam, et similibus non adiungitur nomen aliquod, sed prius allatum tacite repetendum intelligitur, ut apud Senecam epist. XCV. At illam habentem praecepta plurimum ait proficere: ubi delendum illud, habentem praecepta: nam ibi non de paraenetica sive, ut Seneca, praeceptiva, ut Cicero in lib. de Offic. loco vulgo non intellecto,) quae in praeceptis posita est, parte philosophiae, sed de theoretica agitur. Sic et pro Ligario: **) Valeat vox illa tua, quae dicit, etc. id, quae dicit, perspicue spurium. Eiusdem libri tui cap. I. in his verbis Senecae lib. I. de Benefic. Nemo beneficia in Kalendario scribit: nec avarus exactor ad horam et diem creditorem appellat: mendum esse recte admonuisti, atque pro creditorem, fortasse legend. debitorem, quomodo etiam pridem Brissonius lib. I. de verb. signif. illum ipsum locum adducit. Haec enim cognata sive potius inter se relata vocabula, magis et minus, emtor et venditor, conductor et locator, debitor et creditor, migrasse interdum alterum in alterius locum videntur, quod et Iacob. Cuiacius observavit lib. I. cap. X. et lib. IX. cap. VII. cui tamen d. l. si in emtione. D. de contrah. emt. et l. XVIII. solutione. D. ad exhibend. cur non assentiar, iisque in legibus nihil mutandum putem, alio in loco explicabo. Hoc autem in loco Senecae, etsi τὸ debitorem non improbo, omitti tamen utrumque potest, et creditorem et debitorem, sed intelligi debitorem; ut verbum appellat praecise et absolute ibi sit positum. Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib. II. de finib. bon.***) de quo et tu lib. VI. cap. XX. et Turneb. aliique rant: Resplendeat his vestis,*

*) I. 3. §. 7.
**) c. 11. §. 33.
***) c. 8. §. 23.

argentum, odrilitium, locus ipse, aedificium, etc. eum ita emendandum puto: vestis, argentum, locus ipse: reliquis inductis; aut certe ita: vestis, argentum, aurum, locus ipse, ut odrilitium sit depravatum ex oro sive auro. Paulo ante apud Cicer. haec, quibus vinum defusum e pleno sit Hirsiphon, ut ait Lucilius, cui nihil ius et sacculos abstulerit, portenta potius quam verba, (quae tamen ita exarata sunt in libris manuscriptis,) aliter Paulo Manutio, aliter Ios. Scaligero in append. ad coniect. in Varr., mihi ita, e pleno sit inophoro, ut ait Lucilius, cui nihil sacculus abstulerit, fortasse, inquam, ita (nam et ipse dubito) rescribenda videntur. Inophorum certe, vel, ne mentiar, inoforum in vet. lib. reperio, nunquam oenophorum. Et recte. Romani enim veteres Graecum οι non modo oe Latinum, quod vulgare, ut Demoe, Edeatroe, (sic enim legendum puto apud Festum,) Adelphoe Terentii, de quo et tu in Terent. Clarumenoe apud Plaut. et Canephoroe apud Cicer. Verrin.) de quibus nos ad Lucret.; sed etiam interdum aut ino nudum, ut in poëta, poëma, diocesis et diocetes apud Cic. pro Rabirio Posth. ubi antea mendose Diogenes, et Parochia, παροικία, vocab. ecclesiast. (falluntur enim, et omnium scriptorum, etiam Iustiniani et Theodos. Codicum exemplaribus antiquissimis repugnant, qui nuper scribere coeperunt dioecesis et dioecetes, paroecia et paroecus, quos miror eadem ratione non scribere poeeta et poeema, poeesis) interdum in i merum vertebant, ut videre est in iconomus, quod contra usum veterum quidam hodie mutarunt in oeconomus, ut et Alciat. admonuit lib. IX. Parerg. c. III. in hodidocus apud Festum, id est, grassator qui Graece ὁδοιδόκος, Inomaus apud Orosium in lib. vet. qui a Graecis Οἰνόμαος, et in Cimiterium: sic enim Latine a veteribus Christianis*

*) IV. 3. §. 5.

scriptum id fuisse, quod Graece κοιμητήριον, vetera monumenta confirmant; unde et Acimitense *monasterium in l. inter claras C. de SS. Eccles. dicitur, quod a Graecis τῶν ἀκοιμήτων. Solent scilicet Romani Graeca vocabula paululum variando sua saepe facere, nec iisdem ea aut litteris aut syllabis semper admetiri, ut* Ulixes *ex* Ὀδυσσεύς, exanclare *et* anclare *apud Fest. ex Graeco ἐξαντλεῖν et ἀντλεῖν, non ut vulgo iam scribunt* exantlare: *quod* exanclandi *verbum et tu contra Lambinum recte vindicasti lib.* XIII. *cap.* XVII. *alia aeque eiusdem modi: de quibus alibi. Quod qui non observant, Latinam linguam mire perturbant; iidemque et* elogium, *de quo et tu in Lect.*) optimum licet vocabulum et bonae quasi monetae, aut civitate Romana, tanquam lege Papia, plane exterminant, aut varie nunc in* eclogium, *nunc in* ellogium, *nunc in* eulogium *mutant; et* epistolam *scribunt, Graecorum more, invitis omnium scriptorum libris antiquiss. etiam marmoreis monumentis, in quibus constanter* epistula *et* elogium *extat. Atque haec quidem de meis in tuas Lectiones cerulis quibusdam ac notis. In quibus si quid erit tale, quod in acceptum referendum putes: videbis, in quem quid expendas: ne et his accidat, quod nuper Themistae nostrae apud Cicer. et Ennio item nostro apud Agell. lib.* XII. *c.* IV. *de quibus diligenter olim ad te scripseram, contigit; εἰδότι loquor. Sed de his alio fortasse loco planius et plura. Nunc, ut modo dixi, de me satis multa. A te autem Lectionum quidem libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiae refertos: sed quod inter nos liceat, (soli enim sumus,) postulantur iam a te et φιλοσοφούμενα quaedam, et a Nobilio politiss. philosopho, qui aliqua iam dedit, plura. Atque adeo accepi non ita pridem ab idoneis hominibus, te iam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis et Aristotelis Politicorum: quae graviores*

*) XI. 13.

scriptiones huic quoque et aetati tuae iam maturiori et personae magis convenire videntur. Aiunt et Eunapii historiam, quae in Vaticana bibliotheca asservatur, curare te describendam: quod idem et Redingerus noster D. Thomas V. C. magno sumtu iam pridem coeperat: sed conatum eius mors interrupit. Tu si et Politica illa scholia tua et Eunapium, etiam Theodoriti epistulas, quarum insigne volumen in eadem Bibliotheca, Herveto teste, superest, aliaque veterum scripta divulges, bene, mihi crede, de republ. mereberis. Eorum namque opera cum reipubl. utilior, tum etiam ad laudem ipsorum diuturnior mihi semper visa est, qui veterum scriptorum praeclaras συντάξεις et commentarios aut in lucem ipsi proferunt, aut ab aliis divulgatos vel eruditis scholiis explanant, vel, ut emendatiores sint, elaborant. Emendatus enim liber est vice commentarii. Vale, vir doctissime, et salve. A. MDLXXXIII.

IX. M. ANTONIUS MURETUS

LEONARDO MOCENICO ANTONII PROCURATORIS F. PATRICIO VENETO S. P. D.*)

Quod me saepe in quotidiano sermone, Leonarde Mocenice, deplorantem audire potuisti, magna inest in veterum scriptis et depravatio et difficultas: quarum utramque, qui pro sua virili parte tollere moliuntur, operamque ad eam rem studiosis hominibus profitentur suam, ii mihi et labores suos collocare fructuosius et ad exstruendam sibi nominis immortalitatem firmiora et solidiora fundamenta iacere videntur, quam qui hunc emendandi ac declarandi laborem, tamquam et pleniorem molestiarum et ab-

*) Praemissa est epistola commentario in Ciceronis Catilinarias. V. Opp. Mur. T. II. p. 523. Ruhnk.

iectiorem quodammodo atque humiliorem refugientes, scribendis Latina Graecave lingua orationibus aut poëmatis eiusdemque generis aliis sua nomina posteritati commendare malunt. Primum enim quum e veterum monumentis, tanquam ex optimis et pinguibus pascuis, quae ad saturandos humanitate animos pertinent, omnia colligantur: profecto qui et evellere noxias herbas, quae in eis, cultorum negligentia, pullularunt, et excisis, si quae iter impediunt, sentibus, aditum ad ea faciliorem efficere nituntur, negari non potest, quin praeclare omnino de humano genere mereantur. Siquidem ut qui aut parum puris aut ad conficiendum difficilibus utuntur cibis, integritatem valetudinis firmitatemque virium adipisci vix queunt: ita qui aut parum emendatos libros aut parum ad intelligendum faciles versare coguntur, nae illi valde bono ingenio sint oportet, si aut ullum sermonis leporem aut ullam exquisitioris doctrinae elegantiam consequuntur. Quam multa barbara vocabula, quam multa vitiosa genera loquendi propter librorum corruptionem usurparunt ii, qui se nostra patrumque memoria Ciceronianos dici volebant? quantularum rerum ignoratio, quantas tenebras saepe in omne disciplinarum genus invexit? magna enim, Mocenice, fecunditas erroris est; et ut morbi quidam a pusillis principiis profecti, paulatim per corpus omne serpunt: ita parva interdum macula erroris, paulatim progressa longius, integra optimorum scriptorum monumenta contaminat. Deinde non est sane exspectandum, ut, omisso Cicerone, Virgilio ceterisque veteribus, legantur ii, qui temporibus nostris aliquid eadem lingua in eodem genere scripserint: qui si aliquid afferunt non haustum a veterum fontibus, prope reprehenduntur; sin improbo labore hoc consecuti sunt, ut in scriptis suis nihil non e priscis illis imitatum et effictum appareat: nemo tamen est, qui non illos potius ipsos priscos

evolvere sibique proponere ad imitandum velit. Itaque eiusmodi scripta, tamquam vina levia, quamdiu mustea sunt, ipso novitatis sapore paulisper placent; iterum aut saepius gustata fastidiuntur. In promtu exempla sunt. Bembi, Navagarii, Molsae, Lampridii aut versus aut orationes, quotusquisque hodie legit? et tamen aut illi nostra aetate proxime antiquorum gloriam accesserunt, aut nemo unquam accessurus est. Atcontra si qua iidem ad illustrandos veterum libros pertinentia litteris prodiderunt, qualia nonnulla Bembus elegantissime scripsit: ea plus plusque in dies studiosorum hominum manibus conteruntur. Sed quid de his loquor? Possum nominare nonnullos,*) qui abhinc sexaginta fere vixere annos, quorum poëmata, orationes, epistolas, cum propter perversum et inepta affectatione corruptum loquendi genus, quod aetas illa extulerat, sine risu hodie nemo legat: eorundem tamen scripta quaedam, quibus lux aliqua vetustis scriptoribus affertur, omnibus vigent. Denique, quem sola sermonis elegantia suavitasque commendat, is aetatem ferre liber non potest; at ex quo fructus aliquid utilitatisque percipitur,

Hic meret aera liber Sosiis, hic et mare transit,
*Et longum noto scriptori prorogat aevum.***)

Ego autem, Mocenice, quae cupiditas in optimo quoque maxime viget, navandi studium suum utilitati publicae et nominis sui ad posteros propagandi, ab ea nunquam me abhorruisse confiteor. Quam ad rem cum illud mihi, de quo ante dixi, quasi compendiarium esse iter viderem; progressus sum in eo, quoad potui, et progredi porro, si vita suppeditaverit, cogito. Ergo alia alias; nuper autem quatuor Ciceronis in Catilinam orationes tum vindicavi a multis

*) Intellige Io. Baptist. Pium, Marinum Becichemum, utrumque Beroaldum etc. *Ruhnk.*

**) Hor. A. P. 345 346.

mendis, quae in eis librariorum vitio insederant, tum, addita brevi declaratione faciliores ad intelligendum effeci. Hunc parvum laboris mei fructum venire in hominum manus ornatum commendatione tui nominis volui; primum, quod ipsi libro, parum ex me auctoritatis habituro, multum ex te accessurum dignitatis ac gratiae intelligebam: in quo, quaecunque aut ad amplitudinem nominis, aut ad devinciendas amicitia hominum voluntates valent, summa esse omnia animadverto. Nam sive generis claritatem requirimus, cui tandem, qui Veneti imperii nomen audiverit, Mocenicae gentis splendor ignotus est? Quae quidem gens, ut ne annalium memoriam replicem neque eos commemorem, quos domi forisque spectata virtus, concordibus suffragiis ad huius reip. fastigium evexit; illud integritatis, illud iustitiae, illud incorruptae severitatis exemplar, Aloisium Mocenicum, equitem, tuum, Leonarde, avum protulit: quo viro nemo unquam in hac civitate, qui, cum pauciora peteret, plura consequeretur honoris insignia, inventus est. Ipsa pro eo prensabat virtus, ipsa ei viam ad omnes honoris gradus non appellandis, non rogandis, non officiose salutandis civibus, sed gloriosis, admirandis, immortalitate dignis edendis operibus muniebat. Neque vero passa resp. est, tantum lumen exteris principibus incognitum latere: sed quamquam fidelissimis illius sapientissimisque consiliis nixa non libenter ab amplexu eum suo dimitteret, mandandis tamen ei plurimis honorificentissimisque legationibus, facultatem dedit, famae suae per omnes terrarum oras disseminandae. Qui cum omnes in eam opinionem adduxisset, ut quicquid ipsi non dicam denegatum, sed non ultro delatum fuisset, idem virtuti denegatum videretur; filio suo, patri tuo, Leonarde, iisdem virtutibus praedito, facile atque expeditum iter ad procuratoriam, id est, ad eam qua nulla summae proprior est, dignitatem

reliquit. Sive igitur generis claritatem requirimus, ea tibi longe maxima divinitus contigit; sive te ipsum, nulla ratione generis habita, intuemur, ea videmus in te, quae vel abiectam obscuramque familiam erigere atque illustrare possent. Non enim te aut gentis tuae nobilitas tumidum, aut opum affluentia insolentem facit; sed illam quidem incitamentum, hanc vero instrumentum exercendae virtutis esse ducens, ita te geris, ut dignitate par summis, humanitate et affabilitate nihilo superior infimis esse videaris. Quo fit, ut tota urbe nemo sit, qui non omnia tibi successa cupiat, qui te non amet, non in sinu, non in oculis ferat: qui non et optet, et auguretur fore, ut te eodem plane, quo avus olim, itinere gradientem, iisdem resp. quibus illum prosecuta est, honoribus prosequatur. Primum igitur e tuo, ut dixi, nomine auctoritatem libro meo quaerere aliquam volui; deinde, cum plurimis manifestissimisque indiciis, me tibi non vulgariter carum esse cognoscerem, volui ego quoque vicissim, qualemcunque poteram, animi erga te mei significationem dare. Vale. Venetiis. A. d. VI. Id. Octobris. MDLVI.

X. M. ANTONIUS MURETUS

IACOBO SURIANO PATRICIO VENETO S. D.*)

Quidnam esse causae dicemus, Iacobe Suriane, cur, cum omnium voluptas, ipsa duce atque impellente natura, dirigatur ad bonum, tam pauci tamen ex hominibus ea, quae vere bona sunt, consequantur? Tibi quidem inprimis facile id ad explicandum fuerit: qui cum ceterarum artium scientia perpolitus es, tum in philosophiae studio ita excellis, ut cetera

*) Praemissa est haec epistola scholiis in Terentium, quae prodierunt Venetiis a. 1555. V Opp. Mur. T. II. p. 651. Ruhnk.

quidem tibi communia cum multis, huius tua quodammodo propria possessio videatur. Sed tamen, quia nos quoque neque unquam alieni a philosophia fuimus, et nunc maxime, vel voluntate nostra vel rebus ita ferentibus, philosophamur; quae nobis hac de re cogitantibus veniebant in mentem, ea breviter hoc loco et strictim aperiemus. Quoniam igitur, quae naturalia sunt, in toto genere sunt, et haec boni appetitio naturalis est: fit, nullius ut hominis ita sit depravatus animus, quin vel ad id, quod bonum est, vel ad id, quod ipse bonum putat, consilia cogitationesque omnes dirigat suas. Quibus autem impediuntur plerique a magnarum praeclararumque rerum adeptione, ea quatuor fere esse animadverto. Alii enim iudicio labuntur, idque dupliciter; ut aut pravis opinionibus impediti, praetermissis rebus vere bonis, inanes quasdam minusque fructuosas amplexentur; aut, cum recte statuerint, quid sequi debeant, aliis tamen id, quam quibus oportet, quaerere insistant viis: alii constantiam perseverantiamque non retinent, sed cum et ad ea, quae bona sunt, initio animum adiecerint, et eas ingressi sint vias, quae, quo ipsi tendunt, ferant, postea tamen vel difficultate rerum deterriti vel sua levitate distracti, convertuntur alio, et vel ignaviae sese dant, vel certe urgere id, quod principio sibi proposuerant, desinunt: alii denique, quum et vere iudicent, et satis constanter in eo quod instituere, pertendant, virium tamen imbecillitate et inopia consequi ea, quae volunt, non queunt. Harum omnium rerum graviora exempla ex omnibus vitae partibus sumere est; sed ego nunc illud exponam, quod me hoc tempore in hanc cogitationem deduxit, ut in eo explicando ad id, quod mihi proprie propositum est, mea paulatim delabatur oratio. Cum enim mecum, Suriane, in animo reputo, qui fiat, ut hac tempestate tam pauci sint, in quorum aut sermone aut scriptis liceat imaginem aliquam an-

tiquae illius Romanae orationis agnoscere: reperio, huic quoque malo eas, quas ante dixi, subesse causas. Primum ita agresti aliquot ingenio reperias, ut, quae in facienda excolendaque oratione sumitur, omnem perire operam putent: alios, qui, quamvis in ornate loquendi ratione studium ponendum non negent, non in Latina id tamen Graecave lingua, sed in ea, qua vulgo utimur, fieri censeant oportere. Atque illos quidem merito possit quilibet, ut amentes aliquos stupidosque, contemnere; horum vero perversa opinio ita iam per omnem Italiam pervagata quasique proseminata est, ut innumeros praeclaro iuvenes ingenio a studio earum linguarum, quibus omnis humanitas, omnis doctrina elegans, omnis antiquitatis memoria continetur, abduxerit, periculumque porro sit, ne, si hoc malum radices agat, quae semper propria Italorum laus fuit, ut soli ex omnibus Latina oratione perite ac scienter uterentur, eam, qui sustineant, non multi in Italia reperiantur. Alterum vitium est, quo transalpini multi (fatendum enim est) laboramus: quod, cum in Latini sermonis elegantia excellere pulchrum putemus, non tamen fere callemus, quo ad eam itinere contendere oporteat; itaque de nostris pauciores hactenus, quam vellem, exstiterunt, qui se ad Ciceronis, Terentii, Caesaris imitationem componerent. Pervolutabant sine ullo discrimine omnes omnium scriptorum libros, et ex omnium commixtione varium quoddam et multiforme pro suo quisque ingenio dicendi genus effingebant: pulchrique sibi ac beati videbantur, si eam consequerentur facultatem, ut de rebus propositis verba fundere animique sui sensus qualicunque orationis genere ad alios perferre possent. Ergo in Gallia Germaniaque, qui celeriter et expedite Latine loquerentur, (si hoc modo est Latine loqui,) innumeros, qui bene ac diserte, vix unum aut alterum haud ita pridem reperire potuisses. Nam illud

quoque, quod tertio loco posui, nostrum non paucis impedimento est. Semel rectam viam ingressi, vel relanguescimus, vel mutabilitate quadam minimis plerumque momentis ab ea deducimur. Indecorum esset, de me ipso praedicare me; sed hoc sine ulla vanitate affirmare possum, quominus aliquam loquendi scribendique facultatem consequerer, horum mihi trium nihil obstitisse. Semper Latini sermonis puritatem magnum quoddam et praeclarum bonum esse duxi; semper eam ex illorum, quos supra nominavi, eisque finitimorum scriptis, velut e purissimis fontibus hauriendam sum ratus; neque me vel debilitavit laboris metus, vel a suscepto studio ingenii mobilitas avocavit. Vires mihi, ne id, ad quod toto pectore ferebar, consequerer, defuerunt; quod potui, in eo me continui, ut illorum, qui hac laude floruerant, libros diligenter evolverem: quo virtutes illorum aliqua ex parte, si minus exprimere imitando, at certe intelligendo consequi et commonstrare olim adolescentibus meliori natis ingenio possem. Ac, quoniam Ciceronem summo tot aetatum consensu primas sine controversia tenere, ab ipso autem Cicerone Terentium optimum Latinitatis auctorem nominari videbam, incredibile studium in eius poëtae fabulis collocavi, ut etiam, crebro repetita lectione, ad verbum ediscerem. Nuper igitur, cum eas Paulus Manutius, vir eruditissimus et in hac Latine loquendi facultate omnium iudicio singularis, denuo typis suis descriptas emittere pararet: egit mecum pro familiaritate nostra, ut eas accurate recognoscerem, adhibitisque veteribus libris iudicioque etiam meo, perpurgarem ab iis mendis, quibus illas aliorum quorundam negligentia, inscitia, audacia contaminasset. Feci libens, tum ut obtemperarem auctoritati hominis de me optime meriti, tum ut aliquid navarem assidue, quo studiosorum labor minueretur. Non auderem hoc dicere, nisi mihi conscius essem vera loqui: tan-

tum effeci, quantum si alius post me quispiam effecerit, erit, cur sibi serio, qui huius poëtae studiosi sunt, gratulentur. Hunc meum laborem ad te potissimum, Iacobe Suriane, mitto, tibique dedico, tum eximia tua praestantique virtute ac eruditione commotus, tum, quoniam, ex quo in hac urbe veterum scripta interpretari, constituto mihi publice stipendio, coepi, tota me vestra domus admirabili quodam amoris ardore complexa est. Erit autem hoc munus tibi fortasse minus utile, qui iam dudum in philosophiae penetralia receptus, non ita saepe demittis animum ad haec levioris operae studia; Hermolao quidem et Georgio, fratribus tuis, modestissimis studiosissimisque adolescentibus, non inutile fore confido. Vale.

XI. M. ANTONIUS MURETUS
BERNARDINO LAUREDANO ANDREAE F. PATRICIO VENETO S. P. D.*)

Praestantium poëtarum, Bernardine Lauredane, adolescens clarissime, neque magna unquam copia et semper magna laus fuit. Copia ne fuerit, id in causa est, quod in ceteris facultatibus, nemo est, duntaxat eorum qui hebeti penitus ingenio non sunt, qui non, adhibito labore, si minus excellere, at certe ad mediocritatem aliquam pervenire se posse confidat: in hac, nisi ab iis, quos ipsa quodammodo natura ad eam finxerit, labore, diligentia, vigiliis effici nihil potest. Ea ipsa res in hominum animis admirationem peperit poëtarum, obstupefactis videlicet hominibus, cum viderent, alios sponte quadam et propensione naturae, sine ullo labore ea fundere, quae cum omnibus eloquentiae luminibus interlita,

*) Dedicat Lauredano Commentarium in Catullum. V. Opp. Mur. T. II. p. 709. Ruhnk.

tum sparsa multifariam eruditionis variae notis, non tantum dulci sono tenerent aures, sed etiam omni genere affectuum intimos audientium sensus cogitationesque tentarent; alios contra ingenuarum artium scientia perpolitos, nulla tamen diligentia aut diuturnitate studii consequi posse, ut aliquo inter poëtas numero ac loco haberentur. Ut autem omni elegantis doctrinae tractatione, ita huius quoque virtutis praestantia longe supra ceteros Graecorum hominum ingenia floruerunt. Romani et serius attigerunt poëticam, et coluerunt negligentius, et minime longo tempore in recte scribendorum poëmatum via perstiterunt. Siquidem cum a rudibus apud eos poëtica profecta principiis, tandem per multos gradus ad Virgilium pervenisset, quo ego homine nihil statuo fieri potuisse divinius: ita postea coepere ingenia in deterius labi, ut mirum sit, quanta quam brevi tempore sit consecuta mutatio. Hispani poëtae praecipue et Romani sermonis elegantiam contaminarunt, et, cum inflatum quoddam et tumidum et gentis suae moribus congruens invexissent orationis genus, averterunt exemplo suo ceteros a recta illa et simplici, in qua praecipua poetarum sita laus est, et in quam superiores omni studio incubuerant, imitatione naturae. Itaque fere post Augusti tempora, ut quisque versum maxime inflaverat, sententiam maxime contorserat, eo denique modo locutus fuerat, quo nemo serio soleret loqui, ita in pretio haberi coepit. Quin etiam fucatus ille splendor et adulterina eloquentiae species ita nonnullorum, qui verae eloquentiae gustum non habent, occaecavit animos, ut his quoque temporibus exstiterint Hispani duo, homines ceteroqui et inprimis eruditi et scriptis editis nobiles; quorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non est. Quorum ab utroque ita dissentio, ut, si quis deus potestatem mihi optionemque faciat, non dicam Virgilii,

cui videor iniuriam facere, si eum ullo modo cum ceteris comparem, sed Ennii alicuius aut Furii, quam Lucani, multo similem in scribendo esse me malim; inter Martialis autem et Catulli scripta tantum interesse arbitrer, quantum inter dicta scurrae alicuius de trivio et inter liberales ingenui hominis iocos, multo urbanitatis adspersos sale. Neque vero negaverim, multa in Martiale quoque non inscienter dicta reperiri; sed profecto deteriorum longe numerus maior est. Latinae quidem orationis nativa illa minimeque quasi pigmentis infuscata germanitas in Martiale nulla est, in Catullo praecipua. Iis de caussis cum ab illo altero, nescio quomodo, semper abhorruissem, Catullum contra nunquam non mirabiliter amavi; itaque legebam eum adolescentulus studiose, magnamque operam ad lepores illius intelligendos conferebam, nihil tamen minus cogitans, quam fore unquam, ut in eum commentarios scriberem. Sed, cum haud ita pridem venissem in Italiam, et ut eam regionem adspicerem, qua qui aequo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam satis colere non videntur, et mehercule, verum ut dicam, cum alios eruditos homines, tum Paulum inprimis Manutium ut cognoscerem, quod in eius scriptis mihi videbar animadvertisse expressas quasdam excellentis doctrinae eximiaeque probitatis notas; mihique divina quadam virgula*) contigisset, ut non pedem paene prius in hac civitate ponerem, quam in amicitiam ipsius familiaritatemque intimam admitterer, ipseque aliquot diebus post de meis sermonibus collegisset, quantopere me eius poëtae scripta caperent: *quin tu*, inquit, *M. Antoni*, *quae in hoc genere notasti*, *ea in publicum profers*, *fructumque laboris tui cum ceteris antiqua illa naturae atque humanitatis lege communicas?* Ibi tum ego cum et longe aliarum virium opus illud esse dixissem, et protulissem alia

*) Cf. Cic. de off. I. 44. §. 158.

multa, quae mihi ad eam cogitationem suscipiendam sane quam incommoda essent, eaque ipse amice admodum refutare pergeret: (nosti autem divinam hominis illius in dicendo suavitatem,) non prius destitit, quam me impulit denique, sibi ut reciperem, me id primo quoque tempore esse facturum. Neque vero diu fidem meam liberare distuli; ut qui inter varias occupationes, homo alioqui laboris non nimium tolerans, hoc tamen, quidquid est, trium mensium, aliquanto etiam minore spatio absolverim. Nunc hasce vigilias meas, Bernardine Lauredane, multae sunt causae, quamobrem tibi dicatas velim. Natus es ex ampla cum primis et nobili familia, et ex qua ea Venetae civitatis lumina exstiterunt, quorum claritatem nulla unquam inobscurabit oblivio. Praeterea est hoc generi vestro prope fataliter datum, ut ametis litteras hominesque earum scientia excultos benignitate vestra comprehendatis. Non longe abierimus: pater ipse tuus, vir, ut omnes norunt, omni egregiae virtutis laude cumulatissimus, ita litterarum amore incensus est, ut ea, qua ubique plurimum valet, auctoritate et gratia permagnum optimorum librorum, signorum nomismatumque veterum, ceterorumque antiquitatis monumentorum copiam ex universa Europa diligentissime collegerit. Itaque ut augusta quaedam Musarum aedes, ita domus vestra Venetiis ab eruditis hominibus frequentatur. Haec cum magna sint, ut certe sunt; tamen ex te ipso possunt innumerabilia magis propria tuae laudis argumenta desumi: ingenium excellens, acre ac indefessum litterarum studium, optimarum artium cognitio tanta, quantam tu cum paucis aliis in istam aetatis viriditatem cadere posse docuisti; tum, quod praecipuum est, ita compositi mores, ut iuventus tua multorum senectuti exemplo esse possit. Vel his superioribus mensibus, cum ad M. Antonii Trivisani, principis optimi, propinqui tui, luctuosam bo-

nis omnibus mortem, funebri laudatione honestandam unus ex omni Venetae nobilitatis flore delectus es: quanta, deum immortalem, orationis et gravitate et copia, quanta omnium, qui aderant, non approbatione tantum, verum etiam admiratione dixisti? ut iam tum sperare non dubie senatus populusque Venetus coeperit, quae tam diserte in alio laudares, ea te aliquando re atque operibus praestiturum. Igitur cum eam orationem in publicum emisisses, nemo repertus est, qui non in caelum tolleret; aut, si qui postea fuerunt, qui eam clanculum extenuarent verbis, eos satis constat vel crassitudine ingenii, ne illius pulchritudinem pervideant, vel, ne pro dignitate commendent, vetere morbo perpetuae in omnes bonos invidiae impediri. Accessere his prope quotidiani mecum Pauli Manutii de tua laude sermones, in cuius tu viri ore plane habitas. Ita enim frequenter, ita cupide de te loquitur, ut mihi nunquam omnino, quam cum de te dicere ingressus est, facundior esse videatur. Attigi breviter ea, quae me, ut hunc librum tuo nomini potissimum inscriberem, impulerunt. Nunc a te, adolescens ornatissime, etiam atque etiam peto: primum, ut munusculum hoc non ex sua magnitudine, sed ex meo tibi gratificandi animo ponderes; deinde, ut, si quando eorum rationem inibis, quos eximiae tuae virtutis admiratio adiunxit tibi, me quoque, si videtur, eorum adscribendum numero existimes. Venetiis. Idibus Octobr. MDLIV.

XII. M. ANTONIUS MURETUS
TORQUATO BEMBO PETRI F. S. D.*)

Magna felicitate mihi carere videor, Torquate Bembe, quod non ita mature in Italiam venerim, ut

*) Mittit ei Tibullum suum; cf. I. ep. 5. V. Opp. Mur. T. II. p. 873. R.

patrem tuum, virum immortalitate dignissimum, videre atque alloqui possem. Nàm et incredibilem quandam voluptatem hausissem ex illius herois adspectu, qui aut solus aut praecipue effecerat, ut ne haec aetas superioribus saeculis invideret; et effecissem, nisi valde fallor, ut ipse me prò humanitate illa, qua complectebatur omnes, in quibus esset aliqua non alieni a Musis ingenii significatio, non usquequaque sibi despiciendum putaret. Nunc, quando id, quod cuperem, consequi nullo modo possum, certe quidem id, quod proximum est, sedulo facio: colo, quacunque ratione licet, memoriam illius, et cum in omni sermone, tum in scriptis meis, libentissime facio, ut eum laudem, qui mihi neque a me neque a quoquam satis laudari posse unquam videtur. Neque vero ita sum amens, ut ad gloriam ipsius quicquam meo testimonio posse adiici censeam. Sed ita plane iudico: ut deus, qui nullius praeconio indiget, laudari se tamen ab hominibus vult, sic beatas illas mentes, in caelum receptas et cum deo coniunctas, gaudere, cum se a nobis coli ac celebrari vident. Ergo perinde ac si huius rei sensus ad Petrum ipsum Bembum perventurus sit, ita de ipsius admirabili doctrina, singulari eloquentia ceterisque virtutibus, quoties occasio est, praedico. Quod sive ita est, gaudeo; sive ipse me fallo, tamen hunc errorem, qui me tantopere delectat, mihi eripi nolim. Equidem non solum quae ille nobis monumenta ingenii sui plurima ac pulcherrima reliquit, accurate pervolutare, verum etiam imagines corporis ipsius studiose contemplari soleo, magnamque ex eis oblectationem capio, quod illae mihi ipsum ante oculos constituere videantur. Iam si aut depictam in tabula, aut marmore expressam, aut in aere argentove insculptam Petri Bembi imaginem prope divino cultu afficere solitus sum: quid me tibi facere par est, Torquate Bembe, quem nobis divinus ille vir vivam et

spirantem tum corporis, tum multo magis ingenii ac virtutum suarum imaginem reliquit? Itaque ut intelligas, te a me tanti fieri, quanti aequum est et talis viri filium et talem filium, qui paternae gloriae praeclare omni ex parte respondeat: mitto ad te muneri Tibullum, hoc est, eum poëtam, quem pater tuus felicissime expressit, emendatum a me et brevibus scholiis illustratum, qui tibi testimonium aliquod sit incredibilis observantiae erga te meae. Parvum munus, fateor; sed et a magno animo proficiscitur, et maiora alia subsequentur, si hoc tibi non ingratum fuisse cognovero. Vale. Non. Mai. MDLVIII. Patavio.

XIII. M. ANTONIUS MURETUS
FRANCISCO GONZAGAE FERDINANDI F. S. D.*)

Non iniuria dubitatum est a veteribus, Francisce Gonzaga, adolescens praestantissime, Tibullone an Propertio deferendus esset inter Latinos poëtas elegiae scribendae principatus. Nam ut insunt in utroque permulta, quae eos vulgarium numero exemtos in edito atque eminenti statuant loco: sic propriae quaedam exstant et elucent in utroque virtutes, quibus uterque alterius palmam ambiguam facere videatur. Summa in Tibullo elocutionis elegantia et proprietas, summa in Propertio eruditionis poëticae copia et varietas; in illo Romana prope omnia, in hoc pleraque transmarina. Illum nativa quaedam et incorrupta Romani sermonis integritas in media urbe natum et altum esse perspicue ostendit: hunc praeter cetera forma et character ipse dicendi in Graecorum poëtarum scriptis assiduissime versatum esse demonstrat; cumque a sapientissimis viris

*) Praemissa est haec epistola scholiis in Propertium. V. Opp. Mur. T. II. pag. 903. R.

traditum sit, duo esse praecipua poëticae dictionis ornamenta, τὸ σαφὲς καὶ τὸ ξενικόν, illo Tibullus, hoc Propertius excellere videtur. Mollior ille et delicatior, nervosior hic et accuratior; illo magis oblectere, hunc magis, ut opinor, admirere; illum iudices simplicius scripsisse, quae cogitaret, hunc diligentius cogitasse, quid scriberet; in illo plus nuturae, in hoc plus curae atque industriae fuisse perspicias. Quae cum ita se habeant, perdifficile est, decernere ac constituere, uter alteri praestet. Nam si praecipua laus poëtarum in imitatione consistit: mihi quidem videtur Tibullus varios illos fluctuantis animi motus, quibus amantes agitari solent, melius imitatus esse; sin, ut quidque ad optimum proxime accedit, ita ipsum quoque optimum iudicandum est: crediderim sane, veterum illorum Graecorum ac praecipue Callimachi Propertium haud paulo similiorem fuisse: qua etiam fiducia ipse se Romanum Callimadum vocare ausus est. *) Sed haec utut sunt, neque nostrum est, neque cuiusquam hominis pudentis et considerati, qua de re veteres illi, quorum fuit et doctrina maior et iudicium acrius, non liquere pronunciarunt, de ea certi quicquam constituere, et litem secundum alterutrum dare. Satius fuerit, utrumque studiose ac diligenter evolvere, utriusque virtutes accurate perpendere, utrumque sibi ad imitandum proponere, si quando forte nos ad tentandum idem poëmatis genus aut voluntas adducet, aut naturae impetus feret. Quae ego omnia, Francisce Gonzaga, quantum quidem in me fuit, summo studio adolescens factitavi; non enim facile concesserim multis, qui hos poëtas aut saepius aut accuratius legerint, aut vero plus operae posuerint in eorum virtutibus imitando exprimendis. Ex quo autem in me iuvenilis illa, qua studia poëtica foventur, alacritas deferbuit, animumque sibi meum graviorum et hae ae-

*) Cf. III. 1. in.

tate dignioram artium tractatio vindicavit: temperare mihi tamen non possum, quin saepe eus in manibus habeam, horisque subsecivis graviorum studiorum asperitatem hoc quasi condimento amoenitatis mitigem ac molliam. Quin etiam, ut non occupationes tantum meae, verum remissiones quoque animi afferant aliquid utilitatis hominibus: confero studium non mediocre ad libros eorum perpurgandos, et ad locos, si quos mihi forte intelligere videor, qui non ita sint omnibus pervii, explicandos. Tale igitur quiddam his diebus in Propertio praestiti: et cum admirabili desiderio tenerer insinuandi me aliqua in amicitiam tuam, iter mihi ad eam praemunire hoc munusculo volui. Ut autem a te cognosci cuperem, ne vivam, si me aut divitiae, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam denique praeter maximas tuas et iam nunc omnium sermone celebratissimas virtutes incitavit. Nam opulentorum, qui honesta studia spernant, non modo [non] ambire ac persequi, sed aspernari etiam ac refugere amicitias soleo, non semel expertus, nihil esse eiusmodi hominibus φορτικώτερον; generis autem nobilitas in iis demum habet aliquid gloriandum, qui faciunt id, quod tu, hoc est, in iis, qui omni ope moliuntur efficere, ut ne minus ipsi splendoris posteris suis tradidisse, quam a maioribus accepisse, videantur. Itaque colunt te quidem homines et observant, ut magni illius Ferdinandi Gonzagae, sapientissimi, fortissimi, fortunatissimi imperatoris, filium; sed multo te, mihi crede, impensius colunt, quod eam te viam ingressum aut potius in ea iam longe progressum vident, in qua si, ut spes minime dubia est, perstiteris, non ille apud posteros tot victoriis, tot opimis spoliis, tot tropaeis, quam te filio clarior sit futurus. Sed illius quidem res gestae cum aliorum monumentis celebrabuntur, tum praecipue scriptis Antonii Possevini, familiaris tui, eruditissimi hominis et ad conscribendam histo-

riam facti, tradentur memoriae hominum sempiternae; tuas autem hoc loco pluribus persequi nòlo: tum, ne modum epistolae excedam, tum, quod mihi veniunt in mentem Euripidis versus: *)

Αἰνούμενοι γὰρ ἁγαθοὶ τρόπον τινὰ
Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶσ᾽ ἄγαν.

Id tantum te orabo, ut, cum a philosophiae studiis, in quibus te quotidie Bernardinus Tomitanus, singulare Patavini gymnasii decus, exercet, relaxare animum voles, Propertianae lectioni temporis aliquid tribuere ne graveris: in qua si comitem tibi, ut facturum auguror, Hippolytum Capilupum, Episcopum Fanensem, incredibili et virtute et doctrina hominem, assumseris, habebis, qui tibi possit ea, quae a me vel omissa vel non satis intellecta sunt, unus optime omnium interpretari. Vale. Patavii. Cal. Sext. MDLVIII.

XIV. M. ANTONIUS MURETUS

IOANNI AVANSONIO REGII AUGUSTIORIS CONSILII PRAESIDI INVICTISSIMI GALLIARUM REGIS HENRICI AD SUMMUM PONTIFICEM LEGATO VIRO CLARISSIMO S. D.**)

Ingrati animi vitio, Ioannes Avansoni, vir clarissime, nullum equidem unquam vitium tetrius aut naturae hominis alienius duxi. Ingratos autem semper existimavi non eos modo, qui provocati beneficiis gratiam referre studerent nullam: quod mihi ferarum superare immanitatem videtur; sed omnes omnino, qui, quibus in viris aliquam virtutis exsuperantiam animadvertissent, non eos omni observantia co-

*) Iph. Aul. 979. 980.
**) Inscribit ei Horatium suum. V. Opp. Mur. T. II. p. 935

lere, omnibus modis ornare, omni denique genere praedicationis celeberrimos efficere contenderent. Divinum enim bonum, ut a Platone, eiusque discipulo Aristotele accepimus, honor est; deoque idcirco primum eum tribuere oportet ipsi, tum iis, in quibus aliqua divinae naturae expressa elucet similitudo. Neque vero dubitandum est, quin deus graviter, ut ita dixerim, ferat, cum aut sui dissimiles honore affici, aut similibus honorem meritum non deferri videt: qua in re par culpa est adulatorum et eorum, qui cognitam alienae virtutis praestantiam silentio tegunt. Cum autem omnis virtus laudabiles amabilesque facit eos, in quibus est, tum ea praecipue, quae foras patet proiectaque est, totamque se ad alienas utilitates porrigit: quo in genere iustitiam inprimis liberalitatemque ac beneficentiam ponimus. Quibus tu cum semper ita florueris, ut omnem gratiam atque auctoritatem tuam nunquam non libentissime contuleris ad iuvandos eos, quibus in ipsis causa esset aliqua, cur iuvari deberent: mirum non est, si ita te litterarum studiis exculti homines certatim ornant, ut in te laudando propriam sibi quandam ipsi gloriam quaerere videantur. Equidem, de me ut dicam, cum in Gallia essem, cognoscerenque multorum et litteris et sermonibus, unum esse te in aula principis, qui praeter ceteros ingeniosissimorum mihique coniunctissimorum hominum causam susciperes, qui eos omni studio complecterere, qui eis ad regis ipsius notitiam tua commendatione iter aperires, amabam te iam tum incredibiliter; quique nullum a te unquam beneficium accepissem, eorum tamen, quos amabam, et virtutis tuae causa vel plurimum tibi debere me arbitrabar. Itaque cum Romam iens, in illam nobilissimam legationem, qua nunc fungeris, per hanc urbem iter fecisses: ubi primum te hic esse audivi, nihil antiquius habui, quam ut te viderem, manumque illam deoscularer, quam in adiu-

vandis eruditis hominibus semper occupatam, nunquam defatigatam fuisse intelligebam. Ibi quam tu me humaniter exceperis, quam comiter allocutus fueris, quam prolixe detuleris, quicquid a te mea causa fieri posset, et memini, Avansoni, decus et praesidium litterarum, et eo magis memini, quod recordatio sive rusticitatis sive superbiae, quam in aliis quibusdam expertus fueram, humanitatis illius tuae memoriam mihi iucundiorem facit. Est vero ad conciliandos hominum animos potentissima res, comitas affabilitasque sermonis. Nunquam, mihi crede, postea desii cogitare, quae mihi potissimum esset ineunda ratio testificandi aliqua in parte scriptorum meorum, quam magnifice sentirem de maximis tuis praeclarissimisque virtutibus; etsi satis exploratum habebam, minime omnium te aut meo aut cuiusquam testimonio indigere. Nam quae, per Deum immortalem, pars aetatis tuae non ea fuit claritate ac splendore, ut illustrare potius illa alios, quam aliena luce illustrari debere videatur? Qui primum natus es ea ex gente, qua nulla inter Allobrogas, ne quid amplius dicam, vel antiquior vel omni genere ornamentorum cumulatior reperiri potest. Quis enim nescit, e Sammarcellorum familia, tanquam e fertilissimo quodam praestantium hominum seminario, innumerabiles viros belli pacisque artibus clarissimos exstitisse? Testis Ravenna, quae memorabili illo proelio duos e tuis fortissime pro patria dimicantes mirata, prius tandem ultimum edentes spiritum vidit, quam ullam dantes fracti aut defatigati periculis animi notam. Patre vero tuo, quem unquam Allobrogum senatus habuit, aut iustitia et aequitate, aut consilio et prudentia, aut divinarum humanarumque legum cognitione et scientia superiorem? Cuius tu per vestigia ingressus, in itinere, quod ad veram gloriam ducit, ea celeritate properasti, ut altero et vicesimo aetatis tuae anno, Senis, qua tum in civitate iuris civilis stu-

dia praecipue vigebant, a Philippo Decio, longe clarissimo per id tempus legum antistite, dignus iudicatus fueris, cui utriusque iuris publice interpretandi facultas amplissima tribueretur. Cuius rei fama, cum ad Francisci regis optimi maximi aures pervenisset: nullam ille moram interponendam putavit, quin eos honores in te transferret, quibus antea pater tuus, vir clarissimus, summa erat omnium approbatione perfunctus. At Henricus, ne qui omni genere laudis omnes superaturus erat omnium aetatum principes, liberalitate superari a patre videretur, collatos in te ab eo honores nova ipse dignitate cumulavit, libellorumque te supplicum in aula magistrum esse voluit sibi. Ex quo autem patris morte ad regium culmen evectus est, quem tandem ille finem fecit ornandi tui, aut quam rem maioris momenti seu bello seu pace gessit, in qua te non in partem suorum consiliorum perpetuo admiserit? Qui quanti te faciat, vel ex eo intelligi potest, quod sanctioris consilii sui praesidem inprimis esse te iussit: deinde ad summum Pontificem misit, qui suam in urbe totius orbis terrarum nobilissima personam sustineres. Haec ego, Avansoni, pauca de multis laudis tuae argumenta perstrinxi: de quibus aliisque innumerabilibus si uberius accopiosius commemorare instituerem, librum, non epistolam, scribere necesse haberem. Ac erit aliquod fortasse tempus, cum mihi plus otii sumere licebit ad res tuas *maiore*, ut ait Horatius, *plectro* *) concinendas. Nunc autem eum ipsum, quem modo nominavi, Horatium ad te mitto diligenter a me emendatum auctumque (non enim audeo dicere, illustratum) annotationibus quibusdam meis. Quae si tibi tantopere placebunt, quanto te opere ipsius Horatii scriptis delectari scio, praeclare mihi collocasse operam videbor; sin, quod metuo, nihil admodum in eis inerit dignum, quod ad te mittere-

*) Carm. IV. 2. 33.

tur: peto tamen a te, ut hoc exiguum observantiae in te meae pignus tantisper aequo animo accipias, dum ea perpolio diligentius, quae praesenti tibi promissa, brevi me in tuo nomine editurum esse confido. Vale. Venetiis. Cal. Octobr. MDLV.

XV. M. ANTONIUS MURETUS
S. P. D. ADRIANO TURNEBO.*)

Cum ex Italia octavo post anno in Galliam mihi esse redeundum viderem, iudicavi fore, ut mihi vitio verteretur, si ex regione copiosissima et bonis omnibus abundantissima, in qua tot annos versatus essem, redirem ad meos inanis aliqua re exquisita et visenda, qua possem ἀντιφιλοφρονεῖν eos, qui tam longo intervallo salvum venisse, ut fit, gratularentur. Quamquam igitur toto peregrinationis meae tempore studiosissime feceram, ut veteres bibliothecas, quae illic plurimae ac pulcherrimae sunt, excuterem, bellissimum quodque, quod suo tempore ad usum hominum depromerem, conditurus: tamen ultimis illis diebus, quibus Romae fui, maiori etiam studio ad eam rem incubui: insita et usitata hominibus consuetudine, ardentiori affectu tractandi atque amplectendi ea, quibus se paulo post cariturus vident. Saepe autem audiveram commendari ab hominibus eruditis volumen quoddam perantiquum Philippicarum M. Tullii, quod asservaretur in bibliotheca Vaticana, non in maiore quidem illa et augustiore, quae pontificum beneficio quotidie fere statis horis patere ad communem studiosorum omnium utilitatem consuevit; sed in abdita quadam et non

*) Praemissa est epistola editioni Philippicarum, cui scholia sunt adiecta; ap. Ruhnk. T. II. pag. 975.

ita omnibus pervia, quae a sacerdotibus divi Petri superioribus annis concinnata, postea, sive negligentia hominum sive fraude, exhausta prope iam et exinanita esset. Sed anxium me ac sollicitum habebat, quod cum antea multa per me, multa per amicos expertus essem, ut eum librum inspicere, eoque triduum aut quatriduum arbritatu meo uti possem, nunquam successerat; semperque casus aliquis, cum iam iamque id quod optabam consecuturus viderer, conatus omnes meos eluserat. Statui tamen, antequam ab incepto desisterem, semel etiam experienda omnia esse, et, quasi munitam aliquam arcem diu frustra obsedissem, priusquam re infecta discederem, omnibus simul machinis, omnibus operibus ad murum admotis, tentandam irruptionem. Quid quaeris? puncto temporis obtigit, quod totum prope biennium nequicquam optaveram. Non modo enim mihi eximium illum librum inspicere licuit, quod ego ipsum posuissem in magni beneficii loco: sed etiam permissum est, ut eum mecum auferrem domique haberem, data prius fide, eum, quod longissimum esset, ante septimum diem redditum ac restitutum iri. Tum vero, tamquam longo tempore collectam sitim explere cupiens, ita eum avide pervolutare, et cum iis, qui ab eruditissimo ac diligentissimo viro, Hieronymo Ferrario emendati erant, conferre coepi, ut me, quamquam graviter aegrotare coeperam, non valetudinis ratio, non cibi potionisve necessitas, non ille ipse omnium domitor, ut eum poëtae Graeci vocant*), a tam dulci occupatione posset somnus abducere. Praeclare autem mihi constitit operae meae fructus. Non enim facile crediderit quisquam, quam multa in his orationibus mutila, quam multa temere addita, quam multa corrupta ac depravata legerentur in omnibus aliis libris, quae huius ope expleta, refecta, sanata et integritati suae restituta sunt. Librum

*) Hom. Od. IX. 373. Il. XXIV. 5. ὕπνος πανδαμάτωρ.

autem ipsum credo equidem ante hos septingentos annos exaratum esse: quod et ipsa litterarum conformatio ostendit plerisque locis gemina ei, quae in Pandectis Florentinis et in Terentio Petri Bembi visitur; et scribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant, eadem plane quae in iis, quos modo nominavi, libris, et praeterea in antiquissimo illo epistolarum Ciceronis, cuius exemplum abhinc triennium divulgavit P. Victorius. Quam quidem cum ex aliqua parte exprimendam curaverim, non tamen sum ausus perpetuo id facere, ne nimia illa novitas (siquidem nova dicimus etiam ea, quae cum vetera sint, diu ab oculis et ab usu hominum abfuerunt) lectoribus et moram obiiceret, et molestiam pareret: ut taceam, quod quaedam in eis libris inesse iudico, errore potius et vitio illorum temporum, quam ratione et auctoritate superiorum recepta. Cuius generis sunt *emptus*, *sumptus* et similia per litteram p: in quo ita immoderata fuit aetas illa, ut *sollempnia* et *sompnum* et *temptare*, plerique omnes tum scriberent. Sed et illud ex eodem fonte fluxisse puto, quod litteras multas inter se commutabant; cum *apsum* et *optineo*, contraque *scribtura* et *obtare*, saepe in eorum libris legatur. In eundem numerum incluserim *avieris* pro *abieris*, et *Bolumniam* pro *Volumnia*, eiusdemque generis innumera. Nam illud quale esse dicam, nescio, quod *lathrones* et *lathrocinia* prope semper scribebat is, cuius manu ille Philippicarum liber scriptus est. Ne illa quidem exprimenda duxi, *adficere*, *adponere*, *conligere*, *conlega*, *inlustris*, et talia, aut *aecum*, *relicuum*, *locuntur*, *cottidie*: quae tamen non eiusdem generis, cuius illa esse duco: aut illa, *immemoriam* pro *in memoriam*, *summast* pro *summa est*, et similia: etsi haec quidem non plane aspernanda censeo. At haec leviora sunt; illud maioris momenti, quod locos amplius trecentos in omnibus aliis libris depravatos, a nobis emendatos videbit, quisquis hanc editionem

cum aliis conferre voluerit. Tibi autem, Adriane Turnebe, vir optime et doctissime, hunc laborem meum inscribere quasique consecrare placuit, tum, ut exstaret monimentum aliquod veteris amicitiae nostrae, tum, ut liber ipse hoc nomine studiosis omnibus gratior ac commendatior foret. Et sane sive quaerendus erat amicus de me bene-meritus, cui hoc munusculum daretur, neminem ordinis nostri videbam, cui plus deberem: sive deligendus iudex, qui de his rebus existimare unus omnium optime posset, nullum reperire poteram, cui iustius id deferretur, quam tibi. Non enim aut obscurum, aut ambiguum est, inter omnes qui hodie litteras tractant, ad quem ex hominibus nostris primae sine controversia deferantur. Vale meque, ut facis, amare perge. Lutetiae. Id. Mart. MDLXII.

XVI. M. ANTONIUS MURETUS

L. MEMMIO FREMIOTO PATRICIO DIVIONENSI S.

Quibus ex causis quaeque res effecta est, Luci Memmi, earum interitu ac commutatione ipsam quoque labefactari ac concidere necesse est. Quare mirandum non est, si quas amicitias vulgaris aliqua ac levis causa coniunxit, eas nutare ad omnem, ut dicitur, ventulum tandemque ad nihilum recidere videamus. Me vero non fluxa aliqua res et vicissitudini obnoxia coniunxit tibi; sed cum eximia quaedam ingenii naturaeque tuae bonitas magnam in animo meo tui admirationem excitasset, ea deinde inter nos amicitiae fundamenta constituta sunt, quae quia aeternas planeque divinas radices habent, falluntur, si qui coniunctionem hanc nostram aut locorum intervallis aut temporum aut ulla vi semper saevientis in

optimos quosque fortunae dissolvi posse arbitrantur. Equidem cum praesentem te nunquam non visus sim admirabili quodam omninoque immenso amore complecti, ex quo tamen flagitiosa illa nos quorundam coniuratio distraxit, ita eum in dies augeri sentio, ut paene iam a magistro meo Aristotele dissentiam, credamque, etiam ad ea, infinita quae sunt, aliquam fieri posse accessionem. Cuius rei non tibi, cui hoc certissimum est, sed ceteris omnibus indicium volo esse, quod cum Alexandri Aphrodisiensis, si verus est index, librum*) animi causa, e Graeco interpretatus, etiam in publicum edere statuissem, neminem habui, cui eum potius dicatum vellem, quam tibi. Vale. Venetiis. Cal. Iuliis. MDLIV.

XVII. M. ANTONIUS MURETUS

P. FRANCISCO BENCIO**) E SODALITATE IESU S. D.

Quod non difficile modo factu, sed prope incredibile suapte sponte videri potest, id mihi tecum usu venit, Francisce Benci: ut inter homines summa inter se caritate devinctos intercedat tamen prope quotidiana contentio; dum et tu, alienorum officiorum benignissimus aestimator, summa quaedam mihi debere te praedicas, et ego contra tantum mihi a te tributum esse profiteor, ut omnis mihi spes plane praecisa sit tecum unquam paria faciendi. Nam si rationes putandae et ad calculum res vocanda sit: quid a te mihi aliud acceptum ferri potest, quam

*) Commentarium Alexandri in Aristotelis Topicorum libr. VII. cuius interpretationi latinae praemissa est epistola. V Opp. Mur. T. III. p. 485. ed. Ruhnk.

**) Mittit ei Aristotelis Rhetoricorum libros duos in linguam latinam translatos. V. Mur. Opp. T. III. p. 617. Ruhnk.

quod multos abhinc annos efflorescentem ingenii tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes praebui, in quibus postea, Dei ope et industria tua fretus, eos progressus fecisti, ut in te iam pridem et eximia dicendi vis et minime vulgaris eruditio uno omnium ore celebretur? Cuius qualiscunque officii erga te mei abunde mihi magnam gratiam percipere videor, cum qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnnm ire praedicant, eaque in te viva ac spirantia agnoscunt, quorum in me olim umbra fortassis aliqua ac simulacrum fuit. At ego, nisi prorsus ingratum haberi me velim, quae quantaque tibi a me deberi agnoscam, necesse est? Tu me primus, tanto adolescentior tanto seniorem, humana contemnere et pleno gradu ad divina properare docuisti: cum in ipso vernantis aetatis flore, posthabitis voluptatibus, ambitione deposita, reiectis aliis omnibus curis in istam te sanctissimam et orbi terrarum fructuosissimam hominum cultui divino mancipatorum sodalitatem contulisti; cum in suscepto semel consilio tam constanter perstitisti; neque cessisti illorum vocibus, qui, cum in collegiis vestris educati essent, et illic didicissent istud nescio quid, quod iactant litterarum, a quo ipsi ordine flagitiose desciverant, in eum ne nomen dares, absterrere te conabantur. In quem tu semel admissus, ita vitam instituisti, ut facile declaraveris, non illum caecum quendam, ut ipsi mentiebantur, ac temerarium impetum, sed divini numinis instinctum atque afflatum fuisse; et, ut ad ea redeam, quae ad me proprie pertinent, nunquam ex illo consiliis, praeceptis, cohortationibus iuvare me, et faces ac stimulos animo meo ad pietatem subdere destitisti. Merito igitur ita te amo, et ut patrem filius et ut filium pater: his enim nos, quae maxima sunt, caritatis vinculis bonitas divina copulavit. Quare, quod et in ceteris rebus, quoad potero, sedulo faciam, libenter his paucis diebus obsecutus sum studio tuo:

et, qui pridem conatus essem secundum Rhetoricorum Aristotelis librum Latine reddere, quamquam hoc tempore et multis, ut nosti, occupationibus obrutus, et molesto ac difficili pedum morbo octavum iam mensem impeditus, in tuam tamen gratiam etiam primum addidi. Tertium, ut saepe ex me audiisti, Latine reddi posse vix puto. Sed si quid unquam mihi vacui temporis dabitur, quod optare magis quam sperare possum, non ego quidem illum interpretabor, sed Aristotelea praecepta, quae eo continentur, meo more tractare et Latinis exemplis illustrare conabor. In his autem, quos nunc ad te mitto, quosque amoris erga te mei monumentum esse cupio, facile prospicio fore, ut multi multa mirentur, partim longe aliter a me accepta, quam ab aliis, partim etiam a vulgata Graecorum librorum editione discrepantia. Qui hoc velim cogitent, neque causam mihi ullam fuisse suscipiendi novi laboris, si nulla in re dissensissem a ceteris; et ipsos inter se Graecos libros ita variare, ut a multis discedere necesse sit, quicunque unum sequi velit. Spero autem me brevi breves quasdam notas in hos libros editurum, ex quibus, quid in eis aut praestiterim, aut praestare voluerim, curque locis aliquot, non ab aliis modo, sed ab ipso quoque eruditorum coryphaeo, Petro Victorio, cui debetur, quicquid fructus hac aetate ex horum librorum lectione percipitur, dissentire ausus sim, commodius intelligatur. Romae. Id. Febr. MDLXXXV.

XVIII. M. ANTONIUS MURETUS*)

GEORGIO GOZZIO PATRICIO RAGUSINO S. D.

Etsi prudentia e libris hauriri non potest, Georgi,

*) Dedicat Gozzio scholia in Aristotelis Rhetorica. V. Mur. Opp. T. III. p. 733. Ruhnk.

dubium tamen non est, quin tractatio ac pervolutatio certi cuiusdam generis librorum plurimum momenti habeat ad prudentiam comparandam. Tales autem sunt cum alii, tum ii praecipue, quibus aut historia perite et intelligenter explicata, aut praecepta ad informandam vitam utilia continentur. Iam utroque in genere apud Graecos quidem duo mihi videntur excelluisse, Xenophon et Plutarchus; e Latinis autem; nimium fortasse mihi sumo, qui tanta de re iudicare audeam; sed ut reprehendendus essem, si quasi iudex aut arbiter statuerem, ita licere arbitror tamquam uni e multis, quid sentiam dicere: ex omni igitur Latinorum scriptorum copia longe mihi hac laude supra ceteros Cornelius Tacitus excellere videtur. Quare iis, qui litteras ita tractare cupiunt, non ut a vitae muneribus feriati, abditarum rerum et vulgi captum superantium meditatione animum pascant, sed ut in hominum consuetudine et in reipublicae administratione versantes, et privatim et publice ceteris prosint, vobisque praesertim, qui ea in republica nati estis, quae tota vestro, id est, nobilium consilio atque auctoritate regitur; eiusmodi scriptores, praeter pauca quaedam Plutarchi, quae ad mathematicas disciplinas aut ad physiologiam pertinent, totos diligentissime cognoscendos et in manibus habendos puto. Platonis autem et Aristotelis non omnia, sed utriusque ea modo, quae ad conformandos mores et institutionem reipublicae et ad eloquentiam pertinent. Hoc meo consilio et alii olim nobiles adolescentes usi sunt, quorum etiam nonnulli hodie magni ac clari in civitatibus suis viri uberes se ex eo fructus percipere fatentur; et tu cum maxime uteris: qui horas tibi quotidie aliquot sumis, quas mecum in accurata talium scriptorum lectione consumas. Hoc igitur studio tuo adductus, simulque impulsus amicitia ac familiaritate nostra, quae multis abhinc annis instituta ita iam crevit, vix ut

quisquam sibi ipse carior sit, quam uterque nostrum est alteri, do dicoque tibi commentarium in libros Aristotelis de arte dicendi, nuper a me, ut commodis auditorum meorum consulerem, Latino sermone, ut potui, expressos. Cur eum laborem post tot alios susceperim, neque tibi ignotum est, et alii suo loco ac tempore sine ulla in quemquam contumelia intelligent. Liber quidem secundus eiusmodi est, ut, si singuli libri cum singulis conferantur, vix ullum reperiri posse opiner, qui plus ad prudentiam conferat. Tibi autem certo scio munusculum hoc gratissimum fore, tum suapte vi, tum quod ab homine tui amantissimo proficiscitur. Ac praeter ceteras voluptates, quas eo relegendo capies, illa, ut spero, non minima futura est, quod quoties eam partem inspicies, in qua summus philosophus, quae opulentos ac nobiles vitia comitari soleant, tradit, te, qui utraque re non multos, ne quid gravius dicam, in civitate tua superiores habes: omnium tamen iudicio ab eis omnibus vitiis longissime abesse cognosces. Mirificam enim etiam erga infimos comitatem ac facilitatem perpetuo retinens, ita te geris, ut nobilitatem quidem pro incitamento, opes autem pro instrumento exercendae virtutis a rerum omnium praepotenti Deo accepisse videaris. Vale. Romae. Idib. Februarii. MDLXXVII.

XIX. M. ANTONIUS MURETUS

S. D. PAULO SACRATO SUO.*)

Ex omnibus veterum scriptorum monumentis, Paule Sacrate, nulla peius ab hominibus imperitis ac temerariis flagitiosiusque tractata sunt, quam

*) Praefixa est haec epistola Mureti commentario de origine et progressu iuris Romani. Vid. Opp. T. IV. p. 191. et III. ep. 82.

ea, quibus ius civile populi Romani continebatur. Nam cum exstitisset antiquitus magna quaedam vis hominum eruditorum, qui leges, senatusconsulta, plebiscita, edicta magistratuum et urbana et provincialia tum copiosis et uberibus, tum mundissimo ac nitidissimo orationis genere scriptis commentariis illustrassent, iamque immensi operis videretur, eorum omnium scripta pervolvere; arduum etiam et difficile in crebris, ut fit, eorum dissensionibus, quid optimum ac verissimum esset, iudicare: ei malo mederi cupiens imperator Iustinianus, negotium Triboniano et aliquot aliis dedit, ut ex eorum scriptis ea tantum excerperent, quae utilia essent, quaeque in iudiciis obtinerent: quae cum in unum corpus, resectis ceteris, ordine digessissent, sola tererentur studiosorum manibus, eisque laborem minuerent ac levarent. At illi, hac potestate accepta, non ut ille Horatianus agricola, qui *inutiles ramos falce amputans feliciores inserit,**) sed ut milites accepto signo ad oppidum aliquod diripiendum ac depraedandum, per medium ius civile grassantes, et, ut quidque obvium erat, lacerantes, mutilantes, trucidantes, brevi tempore exhibuerunt nobis veteres ICtos, instar Deïphobi,

> *— laceros crudeliter ora,*
> *Ora manusque ambas:* **)

quamque disciplinam perpurgandam ac perpoliendam susceperant, eam ita deformarunt, ut vix ulla amplius eius imago superesset. Quam enim hanc infelicitatem esse dicemus, quod, cum hoc ius ex legibus, SCtis, plebiscitis, edictis magistratuum, constitutionibus principum, responsis prudentum constare dicatur, hodie in libris iuris nulla lex exstat,

*) Horat. epod. 2. 11.
Inutilesque falce ramos amputans
Feliciores inserit.

**) Virg. Aen. VI. 495. 496.

nullum SCtum, integrum saltem et ὁλόκληρον, nullum plebiscitum; edicti perpetui paucae quaedam, ut ex naufragio, tabulae; ipsae principum constitutiones multis locis decurtatae et ἠκρωτηριασμέναι· prudentum autem scripta ita distracta, dilacerata, divulsa, ut in eis vetus illa Hippolyti fabula renovata videatur. Itaque hodie non aliter ius civile discere cogimur, quam si, sublatis et exstinctis omnibus Aristotelis et Aristoteleorum interpretum scriptis, fragmenta tantum quaedam reperirentur, e variis Alexandri, Themistii, Simplicii, Philoponi et aliorum decerpta commentariis, ex quibus utcunque in communes locos digestis Aristoteleam philosophiam discere iuberemur. Accessit aliud multo etiam perniciosius et exitiosius malum. Nam, cum superioribus saeculis Dei permissu densissima quadam caligine animis hominum offusa, omnes propemodum bonae artes oppressae ac sepultae iacerent: exstiterunt in illis tenebris homines audaces ac praefidentes, qui nulla Latini sermonis intelligentia, nulla veteris reipublicae Romanae cognitione, cum dialecticam, sine qua nihil recte atque ordine tractari potest, aut non attigissent, aut ita attigissent, ut non attigisse praestaret, politicen autem, unde omnia iuris principia ducuntur, ne per somnium quidem adspexissent; arrepta, ut inter caecos, iuris interpretandi provincia, verbosissimis et insulsissimis commentariis illas qualescunque veterum prudentum reliquias onerarunt, et ita imposuerunt humano generi, ut hoc quoque politissimo et eruditissimo saeculo iudicia tamen plerisque omnibus in locis ad eorum somnia dirigantur, et ex eorum indocta doctrina exerceantur. En, quo magnifica illa Iustiniani promissa ceciderunt! ut quos ille, ad exemplum Diomedis Homerici, aurum pro aere accepturos esse dicebat,*) ii pro illo obryzo veterum auro scoriam, et si quid ipsa faece

*) Cf. Hom. Il. VI. 234. sq.

magis faeculentum est, acceperint: quosque in illis floridissimis pratis Africani, Papiniani, Ulpiani et talium pasci oportebat, ii nunc in Bartoli, Baldi et aliorum etiam sequioris notae sordibus ac sterquiliniis volutentur. Quos quod quidam inelegantes quidem et incultos, sed magno tamen ingenio et acri iudicio praeditos vixisse aiunt, de istoc videbimus; nam ne ego quidem eis ingenium adimo, nimis potius ingeniosos fuisse fateor: illud quidem certe negari non potest, cuius quis civitatis neque linguam teneat, neque formam, leges, mores, instituta cognoverit, eius ius civile non posse ab eo, quamlibet ingeniosus sit, commode intelligenterque tractari. Satis igitur magna gratia iis haberi non potest, qui hanc caliginem discutere et istis impostoribus personam, sub qua tam diu hominibus illuserunt, detrahere conantur, ac perficere, ut quemadmodum ceterae omnes disciplinae a teterrimo barbarorum dominatu liberatae, nitorem ac splendorem suum his temporibus receperunt, ita disciplina iuris tandem aliquando in pristinam restituatur dignitatem. Tales et nonnullos Italia protulit et longe plurimos Gallia. Quorum ego vestigia pro virium mearum modulo persequens, totum illud quadriennium, quo libros Digestorum in hac urbe interpretatus sum, dedi equidem operam, ut quotidie plurima istorum, qui tanti in vulgus fierent, ac foedissima errata detegerem, et ingeniosorum adolescentum animos ad meliora converterem; effecissemque omnino aliquid, nisi hominum nudari subsellia sua et cornicum oculos configi dolentium conquestiones obstitissent. Cogito autem, si et vita supererit, et otii aliquid contigerit, ea, quae tunc e superiore loco dixi, colligere, et, quoniam multos id cupere video, in publicum emittere. Ideoque nunc exiguam quandam ad te eorum particulam mitto: quam tu, si tanti videbitur, istic edendam curabis, et tuo multis mihi

nominibus carissimo nomini dicatam in vulgus exire patieris. Cupio enim, Sacrate, vir optime et humanissime, et magno illo Iacobo Sadoleto, avunculo tuo, dignissime, pro plurimis ac suavissimis officiis erga me tuis, aliquid tibi vicissim rependere ac perficere, ut amicitiae, quae mihi tecum viginti iam annos et eo amplius, sine ulla offensione intercessit, et, ut spero, ad extremum usque spiritum duratura est, monumentum aliquod apud posteros exstet. Tu, ut soles, munusculum hoc non ex sua, sed ex animi mei magnitudine metieris. Vale. Romae.

XX. M. ANTONIUS MURETUS

HIERONYMO FERRO PATRICIO VENETO PATAVINI GYMNASII TRIUMVIRO VIRO CLARISSIMO S. D.

Dui multumque dubitavi, Hieronyme, vir clarissime, deberemne, cum has orationes*) divulgare in animo haberem, tibi eas potissimum inscribere. Nam cum mihi proponerem ante oculos summam personae tuae dignitatem, vix videbar satis modeste facturus, si rem tantulam in tuo tanti viri nomine apparere vellem. Rursum cogitanti noctes et dies de plurimis tuis erga me maximisque beneficiis, quidam interdum obiiciebatur metus, ne forte non tu quidem, qui meum animum bene, ut opinor, perspectum habes, sed ceteri parum me gratum iudicarent, si diutius distulissem, aliquam grati erga te animi significationem dare. Nam si exspectare vellem,

*) Orationes tres *de studiis litterarum*, Venetiis habitas, ibidem a. 1555 Muretus edidit, iisque praemisit hanc epistolam, quam ex editione Operum Patavina a. 1740. a Ioanne Checcotio curata pariter ut tres proximas Ruhnk. recepit; vid. Opp. Mur. T. I. p. 363.

dum aliquid excuderem, quod vel dignitati tuae responderet, vel beneficiorum, quae a te accepi, magnitudinem adaequaret: vota mihi plane facienda erant, ut usque ad illud tempus vitam producere liceret. Est autem iniquum, eo nihil reddere, quia plurimum debeas. Simul putabam, tibi non iniucundam fore memoriam illius temporis, quó tua mihi singularis humanitas summo et auxilio et ornamento fuit. Nam cum et novitati a nonnullis et peregrinitati invideretur meae: tu unus exstitisti, qui causam meam acerrime susciperes, qui eam collegis tuis, viris omni laudum genere dignissimis, studiosissime commendares; qui auctoritatis tuae pondere plurimorum animos ad me amandum et aliquo in numero habendum commoveres. Haec me adduxerunt, ut satius ducerem, hoc pusillum testimonium dare observantiae erga te meae, quam in aliquam parum memoris animi suspicionem longiore silentio incurrere. Habeo autem in manibus cum alia quaedam, tum Ioannis Grammatici commentarios in libros priores analyticorum Aristotelis, quos ab aliis miserrime ac foedissime depravatos emendare et in Latinum sermonem convertere molior. Ii, ubi absoluti erunt, in tuo ipsi quoque nomine, si tu patieris, edentur. Vale. A. d. IX. Kalend. Novembr. MDLV.

XXI. MURETUS

ANTONIO ZENO S. D.*)

O mi Zene, quam te, quam fratrem tuum, unaque Natanaelum nostrum fallit opinio, si meam hic vitam iucundam esse creditis! Mihine iucunda vita sit misero, quem alterum iam et vicesimum diem febris

*) Epp. 21. 22. 23. sumsimus e Mureti Opusculis variis, T. I. p. 372. Rubnk.

quotidie divexat saevissima? Ego vero et Tityo et Prometheo et ceteris, quos apud poëtas esse scis, bene ac beate esse dixerim, si mihi est bene. Nam ut scias, quae ad meas miserias nuper facta sit accessio, scito, medicos, qui prope pro certo dixerant, me vicesimo die liberum fore, nunc mutato sermone ita loqui, me a. d. eid. Septemb. febre cariturum: et quidem interea vetant quicquam legi, quod vel minimam animi contentionem desideret. Nam absque hoc esset, Zene mi, ne sit Deus promtior et paratior ad restituendam mihi salutem, quo iureiurando nullum a me hoc tempore concipi sanctius potest, quam ego promtus ac paratus essem ad obsequendum desiderio tuo. Nunc cum tibi satisfacere sine insigni valetudinis meae laesione non possim, puto, te non gravate mihi veniam daturum. Orationem tuam ad te remitto. Ego si, bona Salute, hoc morbo liberer, veniam istuc et vobiscum ero mensem unum, virium reficiendarum causa. Si tempori venero, biduo aut triduo efficiam quod petis. Sed, quod oblitus eram dicere, epistola tua perbella mihi ac perelegans visa est. Quodsi oratio in eodem genere scripta est, nae tu, Zene, neque mea neque cuiusquam opera indiges. Ama me et vale. Fratri tuo et Natanaelo S. Haec scripsi partim in medio ardore febris, partim cum ille iam nonnihil se remisisset, insciis medicis et, si scirent, graviter abiurgaturis. Sed plus apud me amor tui, quam illorum προστάγματα, valere debet. Ferrariae. Postrid. Id. Sext. MDLIX.

XXII. MURETUS

ANTONIO ZENO SUO.

Scio, hoc tritum et pervulgatum esse epistolarum principium, ut omnes, qui ab iis, quos amant, litteras

acceperunt, ad eas cum respondent, inde potissimum exordiantur, ut eas sibi gratas et iucundas fuisse confirment. Sed hoc mihi, Zene, velim credas, me nunc, non quia ab omnibus ita dici soleat, eo id dicere: immo re vera tantam mihi iis, quas a te modo accepi, litteris obiectam esse laetitiam, ut ea me respondere cupientem nulla potius ex re principium ducere patiatur. Nam cum ipsa per se earum sententia mihi gratissima fuit: (totae enim prope in eo consumebantur, ut ostenderent, memoriam mei a te et a fratre tuo pie ac diligenter coli:) tum earum sermo ita mihi tersus atque elegans visus est, ut iam tibi vel meo periculo polliceri audeam, te, si quo coepisti, gradu perrexeris, brevi tempore quibusdam, quos tu nunc admiraris, non multo inferiorem futurum. Erit autem mihi gloriosum, te, alumnum disciplinae meae, florere laudibus et omnium praedicatione talem haberi, qualem ego fore tanto ante non praeviderim modo, sed etiam multis saepe praedixerim. Quare, mi Zene, perge, obsecro te, et puta, tibi iam non cum aequalibus tuis, quorum nonnulli magno meo dolore abiecisse hastas videntur, sed tecum esse certandum; neque, cum usque eo progressus sis, tibi amplius integrum esse aut insistere aut regredi; praesertim cum in civitate vestra ea proposita sint eloquentiae praemia, quae vel ignavissimos excitare posse videantur. Plura in hanc sententiam scriberem, si opus esse arbitrarer, et si esset otium. Nunc et tu hortatore nihil indiges, et litterae tuae eo tempore mihi redditae sunt, quo ita occupatus eram, ut vix haec ipsa exarare potuerim. Nos enim cras Tibur profecturi sumus, atque illic totam aestatem futuri: quod hac anni tempestate locus ille alsus inprimis et salubris atque amoenus habeatur. Itaque mihi componendae sunt sarcinulae, bibliotheca potissimum; qua si mihi carendum esset, nulla esset loci amoenitas tanta, quae animum

meum hilarare posset. Vale, Zene mi, et me ama. Fratri tuo et ceteris nostris salutem, inprimis Georgio Contareno. Romae. Prid. Id. Quinct. MDLX.

Scipio de Montibus carmina variorum poëtarum collegit, in laudem feminae nobilissimae Iohannae Castriotae Caraffae, quae carmina lingua partim Latina, Italica partim, atque etiam Hispanica, diversis quidem et temporibus, a doctis viris conscripta sunt; ceterum edita iunctim in Vico Equensi, apud Iosephum Cachium, anno 1585. *in quarto, ut nunc loquimur. Is ergo Scipio de Montibus cum averet, eorum, qui tum florebant, eruditorum monumentis ornare suum opus, non destitit etiam a Mureto petere, uti aliquid in laudem eius mulieris pangeret. Cui Muretus, aliquanto post, hac epistola respondit, quae in memorata carminum collectione legitur:*

XXIII. M. ANTONIUS MURETUS

SCIPIONI MONTIO VIRO ILLUSTRI S. D.

Iam pridem ad litteras tuas respondissem, nisi me tenuisset quidam pudor in ipso quasi amicitiae limine quidquam negandi tibi. Et tamen id, quod tu petebas, eiusmodi erat, ut a me commode praestari non posse, illi quoque ipsi intelligerent, qui mecum tuo nomine agebant. Nam neque bonus poëta únquam fui, et in eiusmodi argumento versari, quale a te mihi proponebatur, neque canitiei iam meae neque ei vitae instituto, quod multis abhinc annis amplexatus sum, satis consentaneum arbitrabar. Itaque cum tibi neque negare vellem neque obsequi possem, quasi salebris impedita quibusdam haerebat oratio. Nunc cum intelligam, et tibi probatam esse excusa-

tionem meam, et te tamen sic quoque cupere a me aliquid litterarum, non deero hac in parte officio meo: et quoniam aliud nunc quidem scribendi argumentum nullum est, petam a te, ut ignoscas mihi, quod morem gerere tibi tantopere cupienti non potuerim, et ut aliis rebus, cum tibi commodum erit, experiaris voluntatem erga te meam. Mihi crede, quidquid tibi a me praestari potuerit, si quid modo potuerit, uno posthac verbulo consequeris. Vale. Romae. Cal. Aprilis. MDLXXXIV.

XXIV. M. ANTONIUS MURETUS*)

M. ANTONIO FRATRIS F. S. D.

Utinam tibi eveniant, fili, quae me adduxerunt, ut te statim post obitum patris tui, fratris mihi longe carissimi, ad me huc adduci et in sinu ac complexu meo educari voluerim. Volui autem illud praecipue, ut, quando florentissimum regnum, in quo uterque nati sumus, Deo iustas poenas eorum, quae a nobis peccata sunt, exigente, saevis iam pridem tempestatibus agitatur, tu in hanc Christianae religionis metropolin, tamquam in tutissimum portum subductus, vera pietate adhuc tener imbuare et iis moribus assuefias, qui Christianum hominem decent. Cupio equidem et alia tibi contingere, quibus vita et tranquillior et honoratior redditur, sed id, quod dixi, primum mihi ac praecipuum votum est; cetera sunt quaedam quasi appendices et accessiones. Ut igitur voti compos fiam, debeo quidem id quotidianis precibus, ut facio, a Deo petere; neque tamen interea cessare, sed omnia studiose facere ac procurare,

*) Praemisit hanc epistolam *Institutioni puerili ad M. Antonium fratris F.*, quae legitur in Poem. Var. II. 15. T. I. p. 805. Ruhnk.

quibus te meliorem et virtutis amantiorem posse fieri putem. Ea me causa impulit, ut praecepta quaedam ad formandos mores pertinentia versibus, quam potui maxime ad aetatis tuae captum accomodatis concluserim, quae legens et in primis litterarum rudimentis exerceare et paulatim discas, quae tibi in omni vita servanda sint. Accipe hoc primum a me munusculum, fili, et ut eo te dignum praestes, pro virium tuarum modulo iam nunc operam dato. Romae. Kal. Ianuar. MDLXXVIII.

XXV. M. ANTONIUS MURETUS FRATRIS F. S. D.*)

Biennium iam est, fili, cum tibi, prima elementa latinae linguae percepturo, libellum confeci, praecepta quaedam ad vitam utilia versibus continentem, in quo primis illis Grammaticorum exercitationibus defungereris. Quod quum utrique nostrum, praepotentis dei beneficio, non prorsus infeliciter cesserit, idem in Graeca lingua experiri volo, sine qua saepe audis ex me Latinam mancam ac mutilam esse, nec satis uberes ex ea fructus percipi posse. Cum igitur pridie Kal. Ianuar., qui dies tibi natalis est, ingressurus sis, cum deo propitio ac benevolente, in annum aetatis tuae decimum, egoque te eo ipso die Graecis litteris initiare constituerim: concinnavi tibi interea hunc alterum libellum Graece loquentem, qui tibi pro natali munusculo erit. Magnum tibi haec qualiacunque scripta mea pudorem incutient, fili, nisi omni ope nitaris, ut meae de te exspectationi respondeas. Scient homines, nihil tibi a me de-

*) Haec epistola legitur praefixa Mureti *Sententiis Graecis ad M. Antonium fratris F. novennem*, Poem. Var. II. 16. T. I p. 823. Ruhnk.

fuisse. At mihi puero cum alia multa, tum praeceptores defuerunt. Vere enim hoc affirmare possum, post annum aetatis meae duodecimum nullo me ad ullam artem neque privatim neque publice praeceptore usum esse. Quamquam enim Pictavii, quo me parentes ad excolendum ingenium miserant, ibam interdum ad eos, qui ius civile profitebantur, perraro tamen id faciebam, neque tam ut quidquam ex eis discerem, quam ut meis animum explerem, qui me ei studio addixerant. Eveniebat id mihi indomita quadam perversitate et pervicacia ingenii, ut nullum doctorem triduum ferre possem. Cuius improbitatis valde me postea ac diu poenituit poenitetque. At tibi, me vivo, neque dux, hortator, monitor deerit, et quae praeterea requiruntur, abunde, si deus volet, suppetent omnia. Vide modo tu, ne, cum aliud nihil desit, ipse olim tibi defuisse dicaris. Romae. Idibus Novembr. MDLXXX.

M. ANTONII MURETI
EPISTOLARUM
LIBER TERTIUS.

I. M. ANTONIUS MURETUS
PAULO MANUTIO S. D.

Qui possum paria paribus? et, si pergis, clamabo me circumveniri. Nae tu, mi Manuti, δεινός τις εἶ καὶ τἄλλα καὶ μάλιστα εἰρωνεύεσθαι, qui cum ad me eas epistolas quotidie mittas, quales post Ciceronem nemo fecit praeter te, tamen delicias facis et perinde loqueris, ac si meae, quas ego popularibus verbis, quasi crassiore filo contextas, ne relegere quidem, quae mea pigritia est, soleo, cum tuis ullo modo conferri debeant. Equidem, qui, ubi cum quibusdam me aliis confero, adulor interdum ipsemet mihi, et quia, quam non Latine alii loquantur, animadverto, videor mihi paulo quam illi longius in hac facultate progressus esse: idem, vel te audiens vel scriptum a te aliquid legens, hastas, ut dicitur, abiicio; et nedum eum putem esse me, quem tu facis, non modo inter principia, sed ne inter impedimenta quidem, ullum mihi relinqui posse arbitror locum. Μακάριος εἶ σύ

ταύτης τῆς εὐγλωττίας, μακάριοι δὲ καὶ ἡμεῖς, οἵσπερ ὑπὸ σοῦ ἀπέραντον ὅσον ἀπολειφθεῖσιν, οὐ μὴν ἀλλά γε συμβέβηκε τῆς σῆς καὶ ἀπολαύειν ὁμιλίας, καὶ οὐκ ἀναξίους δοκεῖν φιλίας. Sed de his satis. De re Bononiensi, ut plane tibi assentior, ita vota facio, ut Sigonius noster petat. Nam neque Bargaeum descensurum puto; alios, si qui erunt, facile ab illo superatum iri confido. Mihi quidem quid magis in optatis sit, quam ut id eveniat, quod tu mihi amice (utinam etiam vere) auguraris? Neque video sane, si ille decesserit, quid mihi impedimento esse possit. Fruamur igitur hac spe: quae sive rata erit, paulo tollemur altius; sive fefellerit, non tamen omnino iacebimus. De Philopono noli laborare; ego istic, si Deus volet, intra quatuor aut quinque dies futurus sum; absens non video, cui possim satis commode id negotii dare. Vale, mi Manuti, vale et me ama. VII. Kal. Septemb. Patavio.

II. EIDEM MANUTIO.

Quod te a curis omnibus acquiescere in mearum epistolarum elegantia ac suavitate dicis, agnosco humanitatem tuam: neque tamen ita me ignoro, ut in meis quicquam posse reperiri elegantiae putem. Scribo enim ad te sine ulla cura, quicquid in solum, ut dicitur, et dum tibi animi mei sensus aperiam, quibus id verbis faciam, non laboro. Quod eo dico, quia scrupulum quendam iniecisti mihi nuper in sermone, cum significares, te epistolis tuis, si quando eas divulgares, velle admisceri quasdam etiam ad te meas. In quo tu etiam atque etiam vide, quid agas. Nam ego quidem nihil unquam (ita tu me ames) memini ad te scribere, quod non dicam editione, sed lectione magnopere dignum putarem. Sic enim

scribo ad te, non quasi ad unum aetatis nostrae hominem doctissimum et linguae Latinae intelligentissimum, sed tamquam ad amicum arctissima mihi necessitudine et familiaritate coniunctum, apud quem in loquendo non modo peccare impune liceat, verum etiam, si quis magnam diligentiam in eo ponat, ut ne peccet, is eo ipso peccare videatur. Itaque ne relegere quidem soleo, quae ad te mitto. Tuo tamen arbitratu. Scio enim, te meae laudi aeque favere ac tuae; neque vero mihi sumo, ut in hac re aut omnino ulla in re plus videam, quam tu. Sed de his satis, aut etiam plus satis. Obsecro te, quid est, quod tu, quod apud me Catulli reliquum est, id biduo ad te mitti petis? an non satis est, dum ne tuis in mora sim? quamquam faciam equidem, quod voles; sed neque mihi, neque tibi expedire istam celeritatem puto. Chartas quinque una cum his litteris accipies. Cetera, ubi voles, parata erunt. De Hieronymo tuo valde equidem miror, et (vere ut dicam) vix consilium in ea re tuum laudare possum. Tantillum puerum tam procul ablegari? neque te navigatio commovet, quae concutere ac deiicere etiam homines confirmatae ac corroboratae aetatis solet? Mihi crede, valde commoveor: amo enim puerum illum insigniter, tum quia tuus est, tum quia mirifice festivus. Et mihi venit in mentem, quae ille iam pericula misellus subierit, paene prius in vitae discrimen adductus, quam sentire posset, quid iucunditatis esset in vita. Deum tamen caelestesque omnes ex animo comprecor, ut fortunent, quod agis. Et aliud, quod scribam, nihil est, et Molinus noster me admonet, redeundum esse ad Catullum. Nihil igitur addam, nisi ipsius nomine plurimam tibi salutem. Etiam Herculem tuum nostro utriusque nomine plurimum ut salutes, a te petimus: quamquam equidem est, tibi, Hercules, quod succenseam. Tene, cum hic esses, semel tantum ad me adiisse, neque postea rediisse amplius? Itaque ut te

ulciscar, nihil adhuc ad eas litteras, quas a te plenissimas suavitatis accepi, respondeo. Curavi tamen, ut id, quod petebas, ad te mitteretur. Valete ambo nosque amate ambos. Patavio. A. d. XIV. Kal. Maii. Nolo enim facere quod tu, qui interdum pro Maio Aprilem, pro X. XVII. ponis. Itaque interdum videor mihi accipere litteras tuas XX diebus ipsis postea, quam scriptae sunt; interdum contra sex aut septem diebus ante, quam scriptae sint, perferuntur. Iterum vale.

III. EIDEM MANUTIO.

Heri respondi ad eas litteras, quas a te pridie acceperam, simulque misi ad te chartas aliquot Catulli. Ego strenue urgeo; sed vix credas, quam multa quotidie incidant, quae cursum impediunt meum. Omne tamen obstaculum atque omnem impeditionem facile superat studium tibi obsequendi meum. Cras exspecto a te, quantum typis descriptum erit. Est etiam aliud, quod mihi a te curari pervelim. Lambini interpretatio librorum de moribus valde a me desideratur: et scis me, quam sim in hoc genere impatiens. Vel ignotorum hominum libros ita ardenter appetere soleo, ut omnis mihi celeritas tarda esse videatur: nedum hoc carere possim, qui et hominis amici est, et habet percrebram perque honorificam mentionem mei. Misi ad Valgrisios, qui emeret: causati sunt, nondum esse absolutum. Ego autem illos mentiri scio. Nam Lambinus ipse ad me, iam antequam istinc discederet, scripserat absolutum esse. Neque vero exputare possum, cur negent. Obsecro te, mitte aliquem de tuis, qui emat, ita tamen, ut ne me nominet. Ego mox ad te pecuniam, quanti emtus erit, mittam. Commodum haec scripseram, cum ad me Aldus suavissimus cum magistro

Quid quaeris? mi Manuti, beasti me: neque quicquam mihi iucundius facere poteras. Nihil illo puero festivius, nihil ingeniosius, nihil amabilius, nihil ardentius in studio virtutis ac litterarum. Quanta in sermone suavitas, quanta indoles in ipso vultu ac motu corporis; ut in summa ingenii celeritate parem modestiam facile agnoscas. Itaque feres hoc aeque animo: spero eum aliquando et patre et avo maiorem ac celebriorem futurum. Ne vivam, si non ex animo loquor. Hoc tantum in summa laetitia, quam ex eius adventu cepi, adspersit mihi nonnihil molestiae, quod senex ipse cum febri venit. Itaque duos hospites libentissime vidi: tertiam illam, quae se comitem adiunxerat, libenter exclusissem. Curabitur uterque eorum ea diligentia, ut intelligant, hanc quoque domum tuam esse. Vale et salve a Molino. Patavio.*)

IV. EIDEM MANUTIO.

Ardeo iracundia, eo magis, quod vereor, ne culpam esse in me aliquam putes, quae nulla est. Dii me atque homines oderint, si unquam in vita ullam mihi maiorem hausise videor acerbitatem. Neque nunc quid agam, aut quid cogitem, aut quid consilii capiam, scio. Quartus hic est dies, cum illa quinque folia, quorum me ipsa recordatio discruciat, tabellariis data sunt. Sed nescio quo fato, insciente me, cum ceterae litterae meae recta domum ad te mitti solerent, hae missae ad tabernam librariam Valgrisiorum. Qui si te et me prodiderunt eaque perfide ac malitiose interverterunt, maximam malam pestem eorum capiti precor; ut contra Deum ipsum oro et quaeso, si quid in hac re a me aut malitiose aut ne-

*) Scriptam esse dixerim hanc epistolam XI. Cal. Maii, h. e. pridie, quam scriberet eam, qui libri I. est 6. *Si Pegasi* etc., ut adeo hae duae coniungendae videantur. *Thomas.*

gligenter factum est, ut me omnibus pessimis exemplis multatum velit. Si quid culpae est, a Lepido est: quamquam huius nullam fuisse culpam, certo scio. Quod ego te, mi Manuti, per genium tuum perque illam maximam et sanctissimam coniunctionem nostram, quam ego semper summa fide et colui et colam, obsecro et obtestor, primum ut credas, nihil a me commissum esse, cur ulla vel levissima culpae suspicio in me haerere debeat; deinde, ut hoc tibi persuasissimum sit, tantum me ex hac re dolorem percepisse, quantum neque ferre moderate neque ullo modo exprimere possum. Crastinae tuae litterae me aut recreabunt aut conficient. Nam si folia illa ita tempori recuperata sint, ut tu nihil ex ea re detrimenti ceperis, reviviscam; sin secus acciderit, non dubito, quin ex dolore in gravem aliquem morbum incidam. Filius tuus heri mane discessit una cum magistro. Uterque a me pro viribus amice et diligenter curatus est. Visus est mihi plane deposuisse illam animi ferocitatem, quae aliquando, ne una cum aetate accresceret, subverebar. Tentavi etiam, sed leviter, quos progressus fecisset in litteris. Vis aperte tecum fabuler? Visus est mihi doctior magistro suo. Sed cum cogito, litterae tuae me conturbant. Scribis enim, ut ad te de filiolo tuo aliquid scribam, quasi antea nihil scripserim; deinde respondes de libro Lambini. Atqui ego, quibus litteris*) ad te de Lambini libro scripseram, iisdem de filiolo tuo scripseram multa. Itaque hunc nodum non possum dissolvere. Nam quod ad finem iocula-riter scribis, nos aliquid esse, quibus neque Tirones, neque Alexides**) desint: ad id ego nunc respondere

*) Cf. supra ep. 3.

**) Tiro Ciceronis amanuensis fuit, Alexis Pomponii Attici. Alexidis autem nomine Molinium, Tironis Herculem Podocatharum designat, illum Mureto, hunc sibi a manibus. *Thomas.* Cf. ep. 2. et 6.

nolo: neque enim iocari in tanta animi perturbatione possum. Tu sine dubio felicior et sapientior: cui etiam curis impedito, tamen quod rideas, venit in mentem. Mi Manuti optime et amicissime, etiam atque etiam vale. Patavio.

V. EIDEM MANUTIO.

Quam paene furvae regna Proserpinae
Et iudicantem vidimus Aeacum!)*

Licet enim iam canere depulso metu. Sed tamen, quidquid dicat puer Lepidi, negligentia ipsius origo huius molestiae fuit: quod e meis hesternis litteris**) aliqua ex parte intelligere potuisti. Sed quando res omnis in vado est, *desinamus*, ut ille***) ait, *querelarum*. Alexin tu mihi invides? At mihi nunquam in mentem venit, ut Tironem tibi inviderem. Et hic Alexis ipse quam diu tuus fuit? Quamquam non video equidem, hic cur Alexis dicatur. Neque enim ego ex eadem schola sum, ex qua Pomponius: at ille alter studiorum tuorum socius, iure ac merito Tiro, qui aetatis nostrae Ciceroni operam daret. Quem a te discessisse ipsius causa doleo: tua non dolerem, nisi tibi submolestam esse eius abitionem e tuis litteris viderem. Ipse hodie ad me venit, egitque mecum, ut se in disciplinam meam reciperem. Ego ei prolixe, quidquid possem, et pollicitus sum et detuli. Itaque, ut video, agnosces aliquando in meis litteris etiam ipsius manum. Sed omittamus iocos. De filiolo tuo scripsi heri ad te sincere et ex animo, quid mihi videretur. Noli putare, eum olim unum ex multis fore. Excellet, mihi crede, satis bono in his re-

*) Hor. Carm. II. 13. 21.
**) Quae proxime praecedunt.
***) Hor. Carm. II. 9. 17.

bus quidem auguri, et officiet nostris utriusque luminibus. De Hieronymo, pusione mellitissimo, spero equidem successura omnia, ut volumus. Sed nescin' tu amori perpetuum esse comitem adiunctum metum? Ego autem, (quae tua sunt in me plurima maxima beneficia,) nisi liberos tuos, dum vivam, eadem, qua tu, caritate prosequar, omnium mortalium ingratissimus fuerim. Primum Catulli folium accepi, in quo menda quaedam sunt non magni momenti. Item illud vellem, quod in priori editione factum erat, inter cuiuscunque epigrammatis finem et declarationis principium inanis spatii aliquantulum relictum esset. Nam ad concinnitatem et elegantiam multum; ad libri molem aut nihil aut perpusillum quiddam accessisset. Sed neque haec valde displicent. Quatuor folia cum hisce litteris accipies: quantum autem impressum est, quam primum ad me mittas velim. Vale et salve a Molinio. Patavio.

VI. EIDEM MANUTIO

Quod igitur scribendi argumentum capere me iubes, si ad ignotos non facillima ὑπόθεσις, quod et scribis, et ego ita esse video: cum eorum, quos nominas, aeque mihi ignotus uterque sit? Etiam illud: nullamne hic quoque aut ambitionis aut levitatis suspicionem futuram putas? Explica mihi haec quoque. Nam ego quidem sine ulla dubitatione, quocunque tu duxeris, sequar. Ac tua quoque res agitur: tanta est nostra coniunctio, ut, quidquid alteri boni malive accidit, id ab altero alienum esse non possit. Vel hos igitur, vel si quos alios habes, quos nugis meis magis oblectatum iri putes. Miratus sum tam longam epistolam tua manu: non enim sum nescius, quantum tibi incommodet scriptio. Itaque

in summa voluptate, quam ex ea capiebam, (est enim sane luculenta planeque tua) illud mihi doloris nonnihil afferebat, quod cogitabam de oculis tuis. Sed profecto vel ex eo perspicitur vis amoris erga me tui, qui, quod nosti, quantam e tuis litteris hauriam suavitatem, ut ea me expleas, ne oculis quidem parcis, quos nobis carissimos esse natura voluit. Equidem etsi manum tuam ita amo, ut nullam aeque aliam: tamen nihil mihi videtur longius, quam dum ille ad te amanuensis venerit. De epistolis tuis, video quid agas: mihique iam videre videor illum diem, cum ut illius*) ad Caelium, sic tuus ad Muretum liber exstabit. Nam illud quidem nimium esset, ut Caelii ad illum, sic amiculi illius tui inseri unum. Quod ego neque spero, neque ut quidquam, nisi quod tibi videbitur, facias peto. Quatuor illas, quas petis, propediem habiturus es: ad eas enim describendas operam mihi suam Molinus noster ultro detulit. Quod autem videris subdubitare, ecquid ego eas asservaverim: obsecro te, usque eo tu me aut negligentem aut barbarum et inhumanum putasti, ut eas perire sinerem? In meis ita negligens sum, ut nemini cedam; quae a te veniunt, praesertim paulo accuratius scripta, ea habeo ἐν κειμηλίοις. Catulli reliqua exspecto. Sed mehercule valde vos istic properatis: dicendum enim est. Daedaleo mihi, ut Plautus loquitur,**) remigio opus fuerit, si praeire vobis velim. Intendam tamen cursum, quantum potero, et deficiam prius, quam defatiger. Vale. Molinius tibi salutem, ut solet. A. d. III. Kal. Mai. Patavio.

*) Aptior esset comparatio, si, ut Caelii ad Ciceronem [cf. ad Famil. lib. VIII.], sic etiam Ciceronis ad Caelium liber exstaret. Nunc lib. II. ad Fam. paucas tantum ad Caelium epistolas habet, easque aliis ad Curionem, Caninium, Thermum etc. admixtas. *Ruhnk.*

**) Amphitr. III. suppos. 2. 51.

VII. EIDEM MANUTIO

Epistolam meam*) tibi probari gaudeo: eo magis, quod, ne secus accideret, verebar. Scripseram enim raptim, neque ipse mihi magnopere satisfeceram; nunc te fretus, ceterorum iudicia non extimescam. Nam quod caelum Italicum mihi profuisse dicis, est omnino in eo aliquid; sed multo mihi plus tua consuetudo profuit, neque mirum est, si tecum assidue versans, colorem aliquem eloquentiae contraxi. Quare si ex animo mihi gratulatus es, quod ego ita esse, quia cupio, credo: gratulare potius tibi ipsi, qui tales habeas discipulos. Tibulli principium, quod a me requiris, videlicet μνημονικόν ἐστιν ἁμάρτημα. Iam enim aliquot dies sunt, cum ad te misi duo prima folia. Tertium cum his litteris accipies;**) cetera καθ' ἡμέραν. Ama me et vale. Epistolas tuas, ut diligenter custodiam, admonendus non sum; sed et describendas curabo. V. Id. Mai. Patavio.

VIII. EIDEM MANUTIO.

Et ardeo incredibili studio omnia tibi prolixissime pollicendi, et vereor, ne incensus cupiditate obsequendi tibi plura promittam, quam postea praestare possim. Illud tibi omni asseveratione confirmo, me manibus pedibusque obnixe operam daturum, ut aliquid navem, quod tu probes. Sed te quaeso, Manuti optime et amicissime, noli plura a me exigere, quam vires ferant. Quae si pares essent aut animo meo aut opinioni tuae: nihil requireres, quo observantia in te mea illustrior foret. Sed haec alias. Nunc te orabo, (quod tamen tuapte sponte te facturum fuisse arbitror,) ut earum rerum, de quibus nuper ad me scripsisti, impressionem differri

*) Cf. I. ep. 9.
**) Cf. I. ep. 7

iubeas, dum certius a me et exploratius aliquid accipias. Interim illae priores imprimi poterunt: et ego praeter id, quod una cum his litteris accipies, cras ad te aliquid aliud mittam; neque patiar operis, quod agant, deesse. Si nihil aliud, certe in aliquot Propertii obscuriores locos scholia quaedam elaborabo. Vale. Patavio.

IX. EIDEM MANUTIO.

O praeclaram epistolam tuam! Itaque mihi senium est, dum eam typis descriptam videam. Heri eo ad te non scripsi, quod ternae litterae Bononiam scribendae erant; et alioqui nihil inciderat epistola dignum. Hodie accepi litteras a Sigonio, quas ipsas ad te mitto, ut meum gaudium solide gaudeas. Cras mittam ad te versuum meorum partem, id est, elegias et aliquot epigrammata; cetera ἐφεξῆς. Quid iam? quid scribam amplius? nihil, nisi ut me ames: quod tamen te facere, mihi iam pridem exploratissimum est. Herculi nostro plurimam salutem. Vale, quantum usquam est hominum, homo optime et integerrime. Puto fore, ut hodie ad te iterum scribam. Etenim duo fratres adolescentes nobilissimi, ita ut inter domum ipsorum et domum regiam arctissima affinitas intercedat, iidemque opulentissimi et, quod caput est, honestarum artium studiosissimi, heri significarunt mihi, se tui videndi causa Venetias velle proficisci, et a me petierunt, ut sibi aditum ad te patefacerem. Facturum recepi et libenter quidem. Eos igitur vesperi ad me venturos puto, ut epistolam commendatitiam*) petant. Praeceptorem hic secum habent, senem honestum, nummatum, eruditum, studiosum tui. Scripsit olim libellos quos-

*) Thomas. eam esse putat, quae legitur I. 19.

dam non inelegantes, et intimus Budaeo fuit. Ei ego ipsi auctor fui, ut ad te litterarum aliquid daret: putare me, eum tibi de nomine propter eos, quos dixi, libellos non ignotum esse. Tu si quid ad eum rescripseris, bonum et bonorum studiosum hominem tibi adiunxeris. Amanuensi tuo, cuius manum longo post tempore agnovi, multam a me salutem. Iterum vale, *ἄνερ εὐδοκιμώτατε καὶ τῷ ὄντι φιλόφιλε ἐν τοῖς μάλιστα.* Patavio.

X. EIDEM MANUTIO.

Magis magisque se omni ex parte declarat amor erga me tuus. Ferraria litteras hoc quatriduo exspecto. Si licebit, utemur; sin, aliud videbimus, aut hic ad tempus durabimus. Pola quidem tua*) nobis ultima ancora futura est: nam quo tu cupidior es in deferendo, eo me in accipiendo verecundiorem esse par est; sed tamen, si res feret, non abnuo. Versus meos mittam ad te propediem ad sexcentos aut paulo amplius, eosque nunquam antea impressos. De illis quid faciendum sit, tu iudicabis. Ego enim plane hisce de rebus minime iam laboro. In eis est elegia quaedam ad Ioannem Baptistam Amaltheum; una item ad Franciscum Duarenum et ad alios quosdam alia; epigrammata item aliquot et alia quaedam. Ego quantopere te amare debeam, omnes sciunt: quantopere te amem, *οὐδ᾽ εἴ μοι δέκα μὲν γλῶτται·* nosti cetera.**) Valetudinem tuam cura, et amicissimum illum nostrum, quocum Murani fuimus, si quando invises, meo nomine etiam atque etiam salutato. Patavio. Postrid. Kal. Septemb. Haec scripseram mane; statim a prandio allatae sunt litterae

*) Praedium hoc Manutii fuit. Cf. ep. 11.
**) Hom. Il. II. 489.

a Petro Morino Cardinali, nihil esse longius, quam dum me videat; maturem igitur, quantum possum, venire. Atque ego ita plane faciam, etsi non fiet hoc sine luculenta iactura rei familiaris meae, maxime propter aedes, quas, quomodo locaturus sim, nondum scio. Sed tu hoc nemini dixeris. Opprimi enim in ipso articulo certos homines volo, qui nunc, quia me valde laborare, ut hic maneam, putant, ferociunt. Ipsi sentient. Mi Manuti optime et amicissime, etiam atque etiam vale. Ego posthac quotidie ad te scribam: tu quoque, si me amas, quod commodo tuo fiat, quam saepissime scribito. Nam ex tuis litteris etiam brevissimis incredibilem quandam haurio voluptatem.

XI. PAULUS MANUTIUS

M. ANTONIO MURETO SUO S. D.

Constituit animum meum, aliquo interdum, ut vere dicam, rerum tuarum metu fluctuantem, epistola tua Atque ad metum accedebat indignatio: quid? virtutine deerit ornamentum? aut etiam locus, ubi consistat? tantane est temporum iniquitas et hominum in suis bonis ignoratio? Haec ego quandoque mecum. Nunc vacuus cura iam sum, et ex eo, quod significas,) ut in exoptata fortuna triumpho. Tuos versus tua fretus humanitate iam promiseram. Eos exspectabo minima, si fieri potest, interposita mora; nec tu velim diuturna me exspectatione ducas. Illa ad illum, qui te nunquam amavit, quem scis male audire suo merito, cur non transferas ad alium? equidem suadeo. Quodsi tenerem ὑπόθεσιν, facile dicerem, ad quem. Me a lusibus καὶ πάντων ἀπὸ τῶν ἐρωτικῶν plane revocat non solum natura*

*) Tibi paratam Ferrariae conditionem esse apud Cardinalem. *Thomas.*

mea, sed aetas etiam, senectuti propior, quam adolescentiae. Itaque si quid ad me scribes, remove, amabo te, omnia, quae tamen dilexisse Plato videtur, ἀφροδίσια. Intelligis, opinor, quid significem: quod tu me petere vel cupere etiam, si me putas ingenium tuum nosse, existimabis. De benevolentia tua etsi nunquam dubitavi, ex te tamen ipso ea, quae opto, libentissime audio: quamquam ad studium in te meum nihil animi tui addit commemoratio. Non enim te amare coepi, ut ipse me amares, sed quod amabilem ipsum esse duxi multis nominibus: quae tibi ipsi ne exponam, non modo meus, verum etiam tuus pudor impedit. Iactura te movet rei familiaris in discessu repentino. Noli laborare: lucrum erit in damno, si spectas eum, qui te excipiet, praestantem virum, erga tui similes optime animatum, cuius egregiam voluntatem non dissimilis fortuna comitatur. Sarciet igitur ille, si quid ob subitam migrationem damni facies: et, ut spero, tuum te consilium quotidie magis oblectabit. Polam video te abiecisse, et laetor mehercule tua causa. Verumtamen, si quando opus erit, secessum illum non contemnes, ut habeas tu quoque, exemplo Africani et Laelii, tuum Lucrinum, cuius in littore, neglectis regum thesauris, omni prorsus ambitione solutus, aut conchas legere aut fluctus numerare possis, eoque laetius, si me tibi tantae comitem voluptatis deus aliquis obtulerit. Verum haec, ut quidem nostrae nunc utriusque res habent, inania: quae tamen, si saperemus, omnium fortasse prima. Sed vides me tecum garrire, captum voluptate sermonis, dum te quasi praesentem alloquor, et utor manu eius adolescentis, quem iure Latii donatum, Cretensibus ademtum, affirmo tibi dignum aliquando fore nostro contubernio. Quod quidem studiose agit, tuo maxime exemplo incitatus: etsi non te nostra domus, sed tua te industria, tuum nobilitavit ingenium. Vale.

XII. M. ANTONIUS MURETUS
PAULO SACRATO SUO S. D.

Neque te uno amabilius quicquam aut officii plenius, neque litteris tuis festivius omnique suavitate conditius fieri potest. Quae si quam lepide ac polite loquuntur, tam etiam vera de me praedicarent, magna causa esset, cur et ego mihi gauderem, et tu tibi de amicitia nostra gratulareris. Nunc ea res me male habet, quod, cum in meum, ut dicitur, sinum inspicio, meque ac mea omnia diligenter excutio, nihil propemodum tale reperio, qualia mihi tu innumerabilia affingis: ut mihi tale quiddam usu veniat, quale histrionibus, qui dum in scena Agamemnonem agunt aut Atreum, concipiunt spiritus quosdam regios; post, absoluta fabula, dum ad vestitum suum et ad se ipsos redeunt, agnoscant necesse est, ficta fuisse illa omnia et alienae oblectationis causa ad breve tempus suscepta; se vero homines tenues et non admodum magni pretii artifices esse. Sic ego quamdiu tuas litteras lego, et a te tamquam a chorago aliquo impositam mihi personam sustineo, placeo mihi, (fatebor enim, quod verum est,) et videor esse aliquis; post ubi ille quasi ventus resedit, agnitum errorem meum tacitus rideo, meque tamquam ad solitum cultum, ita ad usitatam illam et perpetuam meam de me opinionem refero. Sed haec aut in aliud tempus reservemus, aut, quod satius est, in perpetuum omittamus. Ego te, Sacrate, pro eo ac singularis virtus et doctrina et voluntas erga me multis testata officiis postulat, et amo, et magni facio, neque id facere desinam, donec tu is, qui es, esse desieris, quod exploratum habeo nunquam fore. Ardeo autem mirifica quadam cupiditate, si qua id ratione a me perfici potest, ut etiam posteris huius coniunctionis nostrae memoria prodatur, amicosque vixisse nos, non aequales modo nostri, sed futura etiam saecula intelligant. Cuius rei

gratia constitueram repertas a me in Gallia neque usque in hunc diem a quoquam divulgatas Victorini, veteris non rhetoris modo, sed philosophi quoque ac theologi, lucubrationes in publicum emittere; cumque in eis emendandis non parvum laborem sustulissem, ad te potissimum mittere et tibi quasi dicare, quicquid in eis mea industria effectum esset: iamque id fecissem, nisi me quiddam, quod aliquando intelliges, retardasset. Tu interea, mi Sacrate, perges amare me, ut facis, tibique certo persuadebis, te a me merito tuo mirabiliter amari. Salutabo tuo nomine Iaainellum, cum primum eum videro. Vale. v. Id. Sext. MDLXIII. Romae.

XIII. EIDEM SACRATO.

E tuo tam diuturno silentio suspicatus eram, te Ferraria abesse, ideoque ipse quoque intermiseram scribere, donec mihi Martellius primum, deinde Laelius Gavardus, eleganti, ut visum est, ingenio adolescens, salutem tuis verbis nunciarunt. Quae fuit illa quidem mihi pro eo ac debuit gratissima; sed e sermone Martellii eam cepi molestiam non sane mediocrem, quod ex eo de molestiis, quibus tu interea conflictatus es, et de matris tuae lectissimae et te tali filio dignissimae mulieris infirmitate cognovi. Itaque cogitabam primo quoque tempore ad te exarare aliquid litterarum, quo et purgarem me, qui tam diu nihil scripsissem, et minuerem, quantum id quidem in me esset, aegritudinem tuam. Sed dum diem ex die duco, homo cum ceteris in rebus non admodum industrius, tum ad scribendum pigerrimus, (non modo enim nosse sua vitia bellum est, verum etiam fateri,) tu, quo nemo usquam in omni genere humanior aut officiosior est, occupasti, missis ad me suavissimis et reliquarum tuarum

simillimis litteris. Ad quas ego quia distractus aliis curis tam copiose, quam vellem, respondere non possum, strictim saltem singula eorum capita attingam. Primum igitur a te, quantum me amas, tantum peto atque contendo, ut omnia potius, quae negantur fieri posse, eventura existimes, quam ut quicquam de meo in te amore, aut, ut verius dicam, de mea tuis virtutibus et iucundissimis in me officiis debita observantia detrahatur. Gratulor tibi de recuperata matris valetudine, cui etiam ipsi a me salutem dicas, eique meo nomine gratuleris velim; puto eam, quamquam semel tantum a me visam, facile tamen redituram in memoriam mei. Quod ad te scripsit Laelius, magnam quotidie non adolescentum modo, sed omnium aetatum atque ordinum multitudinem ad me audiendum ventitare, sane verissimum est, idque, ut verum fatear, ipsi mihi permirum videri solet. Nam et Romae rarum id est, et ego in me nihil sentio, quo tanta hominum studia excitentur. Sed quando sunt, qui aliter sentiant, intendo equidem omnes ingenii nervos ad conservandam eam, quae de me excitata est, opinionem; sed duratura ea, nec ne sit, *θεῶν ἐν γούνασι κεῖται.* De libro Victorini, quem me tibi, ut nunc loquimur, dicaturum pollicitus sum, noli dubitare. Nunquam omnino amittam eum e manibus, nisi addito luculento aliquo testimonio amicitiae nostrae. Interea mitto ad te exemplum oratiunculae, quam hic habui pridie eius diei, quo cepi Aristotelis Ethica interpretari.*) Vereor omnino, ut satis emendate descriptum sit: nam quod unum mea manu scriptum habebam, id Callippides ille,**) de quo etiam prioribus litteris aliquid scripsi, duos iam menses apud se habuit, neque adhuc extorquere possum.

*) Orat. Vol. I. 7.

**) Callippidis vocabulo cunctator aliquis intelligitur, quo sensu et ipse Muretus I. ep. 85. Callippidem se vocat. V. Erasmum Adag. 543. [I. 6. 43.] *Thomas.*

Sed tanto mea melior futura conditio est: tu enim, si qua a me ipso peccata erunt, ea illi, qui descripsit, adscribes. Mi Sacrate optime et amicissime, etiam atque etiam vale. Romae. XVIII. Kalend. Februarii. MDLXIV.

XIV. EIDEM SACRATO.

Puto mirum tibi videri, quod tam diu nihil ad te scripserim, praesertim provocatus a te amantissime et officiosissime scriptis litteris, quas ad me iam pridem dedisti. Spero tamen te facile ignoscere occupationibus meis, neque propterea dubitare de amore atque observantia erga te mea, quae, mihi crede, tanta est, ut accedere nihil possit. Cuius rei cum alios tibi multos testes, si opus sit, laudare possum, tum vel inprimis Laelium nostrum, adolescentem optimum et suavissimum, qui quoties me videt, (videt autem fere quotidie,) et multa mihi auditu iucundissima de tua singulari virtute atque humanitate commemorat, et audit me vicissim de te ea, quae debeo et quae sentio, praedicantem. Sed mitto haec. Neque enim dubitare potes, quin a me mirifice ac singulariter ameris, nisi me ingratum atque inhumanum putas; tam male autem te de me sentire non arbitror. Interpretatus sum Latine his diebus quintum Ethicorum Aristotelis. Eius interpretationis mitto ad te exemplaria tria: unum, quod tibi habeas. quodque interdum intuens de me cogites; alterum, quod meo nomine des Francisco, quem ego et valde amo, et valde me ab eo amari cupio; tertium, quod cum tibi commodum erit, mittas ad clarissimum et eruditissimum virum, episcopum Carpentoractensem. Puto enim pro eo amore in me, quem mihi cum saepe alias, tum proxime, cum hinc abiturus esset, osten-

dit, id munusculum ipsi ingratum non fore. Scribendum mihi est ad multos, et iam noctescit. Ama me, Sacrate mi, vir eruditissime et, quod ego multo pluris facio, optime et integerrime: ama me et vale. Romae. A. d. VI. Id. Martias. MDLXV.

XV. EIDEM SACRATO.

Etsi serius ad te scribo quam oportuerat, spero tamen, te eius rei veniam mihi daturum, cum, quae tam diuturni silentii causa fuerit, cognoveris. Nolebam ad te litteras meas sine aliquo munusculo venire, ideoque exspectabam, dum habuissem eam orationem, *)quae, ut scis, mihi causa fuerat huc citius quam opinabar, revertendi, ut eam ad te una cum litteris mitterem. Habui autem eam nudius tertius tanta omnium approbatione, quanta mihi nunquam contigerat. Neque tamen, quod tantopere cupiebam, possum adhuc eius te participem facere. Interdixit enim Orator Regius, ne cuiquam homini eius aut adspiciendae aut describendae potestatem facerem, antequam eam ipse misisset ad Regem, explorassetque ab eo per litteras, placeretne eam divulgari. Exspectandum igitur erit tibi aliquot dies. Sed cum primum licebit, polliceor, me nulli prius eam missurum quam tibi. Postulat hoc amor erga me tuus et illa tua et fratrum tuorum nullis meis officiis provocata in me benevolentia, quae perpetuo obversatur animo meo et interdum quiescere me non sinit, quomodo insigne aliquid omnium vestrum causa facere possim, cogitantem. Quodsi nihil aliud potero, certe tamen in aliqua parte scriptorum meorum, si

*) Ea est 13. Volum. I. ut partim ex anno illi adscripto colligere licet, qui idem est et praesentis epistolae; partim ex eo, quod hic paulo post sequitur de Regio Oratore, quod nos dubitare, quin sit pro Rege habita, non sinit. *Thomas.*

qua est ea gloria, intexam aliquid, quod posteris testetur, mihi cum plurima vobis deberem, remunerandi facultatem non affuisse, ornandae ac celebrandae virtutis vestrae voluntatem non defuisse. Vale. Fratribus tuis, Canalio, Lollio, peto a te, ut meo nomine salutem dicas. Romae. IV. Id. Octob. MDLXVI.

XVI. EIDEM SACRATO AMICO EXIMIO AC SINGULARI.

At ita mihi omnia, quae volo, in vita contingant, Sacrate optime et humanissime, ut ego simul atque liberatus sum ea cura orationis habendae ad Pontificem, quae me tam multos dies occupatum districtumque tenuerat, litteras*) ad te dedi, quibus et causas afferebam illius diuturni silentii mei, et cur eius orationis exemplum, cum maxime cuperem, tamen ad te mittere adhuc non possem, aperiebam. Nunc ad alia. Ego, mi Sacrate, nisi te et fratres tuos, homines humanitate, comitate, omni denique virtute tibi geminos, totamque uno verbo domum vestram non amem modo, sed colam etiam et observem, et ingratum me et hominis nomine indignum esse fatear. Ex quo enim me ad amicitiam tuam applicui, ita mihi vestra omnia patuerunt, ut plane perspicerem, cum inter vos, ut et fratres et tales fratres decet, amicissimi et coniunctissimi sitis, vix tamen esse quemquam ex vobis alteri, quam me omnibus cariorem. Idque eo maius mihi atque admirabilius videtur, quod nullo meo in vos merito provocati, tanta me benevolentia complexi estis, ut plane cognorim, verum esse, quod a sapientissimis hominibus dictum acceperam, ut

*) Eas esse, quae hic proxime antecedunt, res ipsa loquitur. Quare annum huic epistolae dedimus eundem, quem praecedenti. *Thomas.*

quisque ipse amabilissimus sit, ita ad alios amandos promtissimum ac propensissimum esse. Nam quod tu causam amoris erga me tui solitus es conferre in eruditionem scilicet meam et alia quaedam magna ac praeclara bona, quibus tibi videor excellere: utinam quidem ita esset, ut praedicas. Sed quo me diligentius excutio, eo magis intelligo, omnia in me aut mediocria esse aut etiam infra mediocritatem; nihil eximium aut singulare, nihil quo non unus aliquis ex multis me aut adaequet aut vincat. Itaque indulgeas licet amori tuo et iis me laudibus immerentem oneres, quas ego in te referre multo iustius ac verius possem: nunquam efficies, ut non ego tuum in me studium tuae tantum humanitati acceptum feram. Sed his quidem rebus iam modus sit aut potius perpetuum inter nos de eis silentium. Peto a te, ut me hic aliquid tua causa facere iubeas, quo testari possim; quantum tua causa cupiam. Mihi crede, enitar et, ut spero, perficiam, ut, cum ad aequanda tua in me merita facultatem mihi deesse omnes videant, voluntatem deesse nemo arbitretur. Fratribus tuis, Alexandro Canalio, Alberto Lollio ceterisque amicis communibus peto, ut meo nomine salutem dicas. Vale. XII. Kal. Novemb. ex urbe. MDLXVI.*)

XVII. EIDEM SACRATO.

Quod nunquam antea evenerat, quodque nunquam eventurum qualibet sponsione contendere ausus essem, id evenit: ut litterae tuae, quae mihi semper antehac iucundissimae fuerant, nuper dolorem mihi ac moestitiam attulerint singularem. Nam cum illud mihi per se grave atque acerbum fuit, et aegrotasse

*) Annum hunc Thomas. posuit pro 1565. V. ad in. epist.

te, et diu ac graviter aegrotasse: tum vix credas, quam me pupugerit illa cogitatio, interea toto illo tempore cessasse me et quodam modo defuisse officio, neque quidquam scripsisse, quo hominis amicissimi et de me optime meriti leniretur dolor. Etsi enim vere hac excusatione uti possum, nescisse me, tibi male esse: tamen ea ipsa excusatio excusationis indiget, cum indecorum sit, cuius in me tot tantaque officia exstiterint, tam diu me, qua is valetudine uteretur, nesciisse. Est omnino huius rei culpa aliqua etiam in communibus amicis, qui cum me tuo nomine salutabant, nihil addebant, nisi illa vulgaria, conservare te diligenter memoriam mei et scripturum ad me, cum commodum esset; petere, ut ego quoque idem facerem; invaletudinem tuam aut celabant me, aut ipsi quoque nesciebant. Utut est, convaluisse te gaudeo, petoque a te primum ut pro solita tua humanitate ignoscas mihi, si diutius ad te scribere distuli, quam par erat: deinde ut quantum me amas, tantum operae ac diligentiae conferas ad valetudinem tuam et confirmandam et conservandam. Hoc ita videris facillime consequi posse, si ad corporis exercitationes aliquid addideris, de exercitationibus animi atque ingenii aliquid detraxeris. Neve putes quidquam me tibi suadere, quod non satis exploratum habeam: ego quoque idem facere coepi et mihi insigniter prodesse sentio. Tu quando eo ingenio es, ut cognatis, ut amicis, ut patriae, ut bonis omnibus libentissime operam des eorumque commodis perpetuo inservias, ut id facillime ac diutissime facere possis, elaborato. Mi Sacrate optime, etiam atque etiam vale. Salutem plurimam lectissimis tuique simillimis viris, fratribus tuis, itemque Paludino, Canalio ceterisque amicis. Romae. XIII. Kal. Ian. MDLXVII.

XVIII. EIDEM SACRATO.

Non puto me tibi ita ignotum esse, Sacrate, vir optime et eruditissime, ut metus ille, quem scribis, cadere in animum tuum potuerit, ne, quia diu iam ad te non scripsissem, tui etiam oblitus essem. Quomodo enim tui me capere possit oblivio, qui et is vir es, cuius etiamsi nulla unquam in me officia exstitissent, singularis tamen probitas et doctrina deleri ex animo meo non potest, et ea in me beneficia contulisti, ut, etiamsi illa in te non essent, quae te omnibus et amabilem et admirabilem reddunt, ego tamen non summe amare te sine singulari improbitate ac prope dixerim, impietate non possem? Sed ut iis, quos ita alto sopore oppressos videmus, ut nullis clamoribus excitari queant, aculeos interdum admovemus: ita tu mihi nimis iam diu, ut verum fatear, dormienti et ad tuas suavissime amantissimeque scriptas litteras nihil respondenti, istas orationis faces adhibere voluisti, quibus me non languentem modo, sed (ita me Deus amet!) semimortuum ad scribendum excitasses. Illud mihi molestum est, quod tam longo intervallo nihil tamen habeo, quod possim scribere, praeter illa communia, valere me et tibi ex animo bene cupere, neque quemquam esse omnium mortalium, cuius ego amicitiam tuae anteponendam putem. Neque vero aut Lollium meum minus amo, quam solebam, aut eos, quos tu mihi conciliasti, ornatissimos viros, collegas tuos, Paludinum et Canalium; sed nescio quomodo hos iam aliquot menses tantus me occuparat veternus, tanta scribendi satietas ceperat, ut ne in Galliam quidem scriberem ad quosdam, qui mea illic magni sane momenti negotia procurabant. Sed hunc torporem excutiam vel maxime causa tua: non quod periculum esse ullum arbitrer, ne ἡ ἀπροσηγορίη, ut est in illo vulgato versu,*) amicitiam nostram dissuat; sed quod

*) Aristot. Ethic. Nicom. VIII. 5. §. 1. ἐὰν δὲ χρόνιος ἡ ἀπουσία γί-

iniquum esse intelligo, pro tuo erga me summo amore, quidquam a me committi, quod tibi molestiam afferre possit. Unum a te peto, ut, quemadmodum iis, qui diu aegrotarunt, ubi convalescere incipiunt, exercitationes a principio non valde laboriosae imperantur: ita tu mihi, qui nunc primum accepto litterarum tuarum pharmaco ex illo diuturno pigritiae morbo ἀνακομίζομαι, neque longas neque accurate scriptas litteras imperes, neque in eis aliud, quam meam erga te propensissimam voluntatem et observantiam, spectandum aut requirendum putes. Mi Sacrate, etiam atque etiam vale et me ama. Romae. XVIII. Kal. Quintiles. MDLXIX.

XIX. EIDEM SACRATO.

Heri accepi a te litteras simillimas tui, tersas, nitidas, elegantes, plenissimas humanitatis et spirantes omni ex parte benevolentiam veterem illam tuam in me mirificam prorsus ac singularem. Quod excusatione nihil opus esse duxisti, fecisti, ut amicitia nostra dignum est: ac me praeterea levasti labore quaerendi, quomodo tam diuturnum silentium meum apud te defenderem. Nam excusare te non poteras, quin eadem opera me accusares. Itaque hoc quoque a te tanquam mea causa factum accipio indultumque mihi a te puto. Thalamius noster (non enim tibi iam concedo, ut tu eum plus ames,) verus, ut video, est et diligens internuntius amicitiae nostrae. Nam quoties una sumus, de te prope perpetuo loquimur: et ipse postea litteris suis tibi, quae mea sit in te observantia, vere accurateque perscribit. Constitueram nuper mittere ad te nugas quasdam meas, scholasticas omnino, id est, non satis dignas, quae a te

νηται, καὶ τῆς φιλίας δοκεῖ λήθην ποιεῖν· ὅθεν εἴρηται
πολλὰς δὴ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν.

legerentur, sed quas tamen tibi, ut solent mea, placituras esse sperabam. Id postea omisi facere, quia, cuius opera in eis describendis uterer, non habebam. Nunc habeo, qui id commode faciat. Quare exspecta propediem a me ingentem fasciculum, pro quo vereor ne plus mercedis dandum sit tabellariis, quam quanti ea omnia erunt. Erit tamen quod rideas una cum Canalio nostro, qui mihi, ut debet, haeret in animo. Quem tu, mi Sacrate, salutabis diligenter meo nomine, et qui mihi benevolentiam ipsius conciliasti, idem conservabis. Nescio, an adhuc resciverit, Iacobum Aemilium Belgam, quem ipse mihi et praesens et per litteras commendaverat, nuper hic mortuum esse. Plura scribere cupientem impediunt interpellatores, qui mihi plerumque vix ad ea, quae necessaria sunt, satis vacui temporis relinquunt. Bene vale, Sacrate mi optime, eruditissime, amicissime, et me amare perge. XV. Kal. Feb. MDLXX. Romae.

XX. EIDEM SACRATO.

Scripsi nuper, iussu Cardinalis mei, versus quosdam de Tiburis amoenitate;*) sed iussus eram non multo plures, quam viginti versus scribere et ea attingere, quae in ipsius hortis spectatu dignissima et iucundissima viserentur. Fudi duabus circiter horis amplius quadraginta, et vix mihi videbar pauca quaedam ex innumerabilibus, quae dici poterant, delibasse. Eos versus, cuicuimodi sunt, ad te mitto, si forte possint animum tuum a molestiis tum domesticis, tum publicis paulisper avertere. Curas enim, vetus dictum est, carmine minui.**) Poteris eos

*) Cf. Poem. Var. I. 50.

**) Horat. Carm. IV. 11. 35.
— *minuentur atrae*
Carmine curae.

cum Paludino et Canalio communicare. Quamvis enim non valdè boni sunt, vobis tamen tribus placebunt, quia sunt mei. Velim etiam eos mittas ad Antonium Montecatinum. Etsi enim iudicium ipsius extimescere deberem: mihi tamen cognitus amor ipsius erga me timorem levat. Ego te, Sacrate optime et humanissime, vosque omnes, sed, ne mentiar, te in primis, ut debeo, in sinu fero; et quamvis ad te rarius scribo, quam summa nostra coniunctio postularet, de te tamen saepissime cogito. Orationum mearum volumen unum Venetiis excuditur, quod ubi absolutum erit, statim ad te mittetur. Vale, amice optime et spectatissime. Idib. Augusti. MDLXXI. Tibure.

XXI. EIDEM SACRATO.

Proxime cum vellem ad te scribere, quam grata mihi fuissent insitia*), quae tu et Alexander Canalius ad me miseratis, ita me subito multa negotia oppresserunt, ut coactus sim officium illud in aliud tempus reiicere. Nunc igitur utrique vestrum gratias, ut debeo, maximas ago, simulque ut, qua una ratione possum, vos remunerer, mitto ad vos exempla duo carminis cuiusdam mei ad divam virginem Lauretanam: quod vobis, si nulla alia re, certe argumento placebit. Versus ipsi si frigidiores videbuntur: tanto iudicare debebitis munus meum accommodatius ad hanc tempestatem anni, qua frigus studiose quaerere omnes solemus. Quales autem cunque videbuntur, non recuso, quin eos communicetis cum Paludino, Montecatino ceterisque communibus amicis: prope etiam dixi, cum Pigna; sed audio, eum valde

*) Non vero absimile est, intelligendum esse genus farciminum, quae Muretus in deliciis habuisse videtur. *Kraft.*

severum esse in iudicandis poëmatis. Et tamen, quia me ab eo amari scio, si vobis videbitur, subeamus hoc quoque periculi, cum praesertim, si quid in eis parum probaverit, ipsa nos reprehensio cautiores in posterum factura sit. Valde gavisus sum, cum audii, fratrem tuum episcopum Carpentoractensem esse factum: qui honos iam pridem summis illius virtutibus debebatur. Neque ei tantum gratulatus sum, sed tibi quoque, cum epistolam ea de re tuam ad Ioannem Moronum Cardinalem legi: quae mihi ita elegans visa est, neque hoc tantum, sed ita graviter ac sapienter scripta, ut iam tum coeperim eundem tibi quoque dignitatis gradum augurari. Mitto ad te orationem nuper hic habitam a Petro Magno, ut versuum levitas orationis gravitate pensetur. Bene vale, Sacrate mi optime, eruditissime, amicissime, et me ama. Romae. III. Non. Iulii. MDLXXII.

XXII. EIDEM SACRATO.

Respondebo breviter ad eas litteras, quas a te III. Id. Octobris datas nudius tertius accepi. In quibus illud primum admiratus sum, quod veritum esse te scribis, ne tibi aliqua de causa subiratus essem, neve mea erga te immutata esset voluntas. Tibine ego, mi Sacrate, ut irascar? aut quidquam unquam ulla de causa ex meo in te summo amore, aut, ut verius dicam, observantia imminui patiar? At perdiu nihil ad te litterarum dedi. Primum, non satis magnum argumentum: praesertim cum post eas, quas ad te ultimas dederam, nihil omnino a te accepissem. Sancte enim tibi affirmo, post Hippolyti Cardinalis Ferrariensis obitum nullas ad me litteras tuas perlatas esse, nisi eas, ad quas nunc respondeo: et ego tamen ad te mense, ut opinor, Ianuario scripsi, misique eam ora-

tionem, quam Caroli Regis nomine ad Pontificem habueram.*) Itaque tu vide, ad quem illas alias miseris, aut cui eas inscripseris. Certe enim mihi redditae non sunt. Deinde quidvis te potius, quam id quod suspicatus es, oportuerat suspicari. Sed ecce tibi: vix ad te scribere ingressus sum, et avocor: et iam multa nox est. Pudet hoc ad te ἀτελὲς epistolae principium mittere: sed tamen hoc malo, quam nihil. Propediem et ad te scribam,**) et nescio quid orationis, quod a me nuper habitum est, mittam. Mi Sacrate, ama me et vale. Canalio nostro plurimam salutem. Romae. Pridie Kalend. Novemb. MDLXXIII.

XXIII. EIDEM SACRATO.

Superioribus diebus cum ad litteras tuas respondere coepissem, etsi iam multa nox erat, egoque mihi eam potissimum horam delegeram, quam ab interpellatoribus vacuam fore confiderem, statim tamen accidit, ut ad me veniret, qui quod coeperam, vetaret absolvere. Itaque in ea quadam indignatione risi tamen, quod quasi fato quodam evenisse videretur, ut ne tunc quidem possem ad te, cum maxime cuperem, scribere. Illud tamen quicquid erat, quod habebam in manibus, ut erat imperfectum atque inchoatum ad te misi: simulque pollicitus sum, me propediem ad te nescio quid nugarum mearum esse missurum. Praesto igitur, quod tum promisi, et ad te mitto exempla duo orationis cuiusdam a me nuper habitae; quam, etsi bella non est, tibi tamen et Canalio nostro, pro vestro erga me amore non plane displicituram esse confido. Velim autem mea causa convenias Antonium Montecatinum, quem virum,

*) Oratt. Vol. I. 22.
**) Facit hoc epistola sq. *Thomas.*

Sacrate mi, vix credas, quantum amem et quanti faciam, eique plurimam a me salutem dicas, simulque ei unum ex illis, quae ad te mitto, meae orationis exemplis tua manu des. Ita enim spero, ipsi quoque munusculum gratius fore: etsi ille quidem eodem, quo tu es, erga me animo est. Et quamquam acerrimo iudicio est, mea tamen et legit libenter et laudat. Scribendum mihi hodie est ad multos, ideoque tecum ero brevior. Ama me et vale. Romae. XI. Kal. Decembr. MDLXXIII.

XXIV. EIDEM SACRATO.

Ne orationis a me in funere Caroli Regis habitae*) exemplum statim ad te pro mea veteri consuetudine miserim, id unum obstitit, quod te Carpentoracti esse arbitrabar: eo enim profectum audieram, et eo facilius adducebar, ut crederem, quod multos iam menses nihil a te acceperam litterarum. Nam illa quidem, quae tu scribis, partim ἕωλα sunt et a te ioco scripta, partim nimis aliena ab ingenio meo. Mene ut unquam illius humanitatis, quam in te et in Canalio nostro mediusfidius prope singularem cognovi, capere possit oblivio? Tum ego me indignum fatear, qui amer a vestri similibus, id est, a viris humanitatis, integritatis, officii plenis. Quare mitte, obsecro te, ista vel suspicari, vel, quo me crucies, simulare te suspicari. Ego duos vos amare, colere, observare non desinam, nisi is esse, qui sum, desinam. Quodsi rarius scribo, ignoscere vos oportet vel occupationibus vel pigritiae meae: quae ingravescente iam aetate quotidie magis ac magis augetur. Magnam laetitiam nuntias, quod vos una ineunte anno in urbem venturos polliceris. Fruar enim adspectu, amplexu,

*) Oratt. Vol. I. 24.

et optatissimis sermonibus duorum longe mihi carissimorum capitum. Et spero vos non ita occupatos fore, ut non saepissime nobis una esse liceat. Iam nunc praecipio mente ac cogitatione collocutionum nostrarum suavitatem. Interea quod unicum mihi reliquum erat exemplum ἐκείνου τοῦ ἐμοῦ λογαρίου, ad vos mitto. Propediem prodibunt ex Aldi Manutii officina orationes omnes meae, in quibus haec quoque. Inerunt et poëmatia quaedam non magni pretii, sed quae tamen mirifico a quibusdam studio expetuntur. Mihi crede, Sacrate mi, ludere mihi videntur homines, cum mea istaec et laudant et requirunt: quae ego quo magis inspicio, eo magis, quam nihili sint, sentio. Nam ut aliquid fortasse simus, si cum quibusdam aequalibus nostris conferamur: at certe, si quis cum antiquitate nos comparet, iacemus. Vale, aut potius ambo valete, quando, ut ego pro indiviso amborum communis sum, ita haec epistola utriusque communis futura est. Romae. XII. Kal. Sextil. MDLXXIV.

XXV. EIDEM SACRATO.

Nunc ipsum accepi prandens binas ad me litteras tuas, in eundem a te fasciculum coniectas, et nuper etiam alias quasdam tuas acceperam, sed quibus aliud nihil contineretur, quam, quod ego maximopere scire cupiebam, te istuc salvum incolumemque venisse, et commemoratio quaedam accurata eorum, quae tu tibi me praestitisse, cum hic esses, praedicaras. Ego autem, Sacrate mi optime et humanissime, si negem, me cupidissime quaesiisse occasionem aliquam declarandi tibi mirifici cuiusdam amoris erga te mei, mentiar. Certe enim et amo te singulariter, et meum erga te studium tibi notissimum esse cupio.

Illud vere affirmare possum, nihil tibi me praestitisse aut tua causa fecisse, quo minima pars aut meritorum erga me tuorum aut meae erga te voluntatis adaequari queat. Itaque videris mihi nonnunquam quaerere occasionem exercendae eloquentiae tuae in eis amplificandis et exaggerandis, quae per se ita exigua et tenuia sunt, ut vix compareant. Quid enim tibi a me tributum est, in quo cognoscere potueris, quanti te faciam, aut quantum tua causa cupiam? cum ipse contra tam multis tamque illustribus argumentis tuam erga me voluntatem perspexerim, ut certo sciam, cum quantum plurimum potuero dispunxero, semper tamen plus reliqui fore. Sed omittamus haec. A Tiberio tuo septem insitia accepi, de quibus amo te plurimum. Quod te quotannis alia missurum polliceris, gratum est. Ego tibi vicissim aliquid depromtum e studiis meis mittam. Paludino, Canalio ceterisque, quos istic mei amantes esse scis, salutem. Vale. v. Kalend. Iun. MDLXXV. ex urbe.

XXVI. EIDEM SACRATO.

Heri accepi a te litteras reliquarum tuarum simillimas, id est, amorem et suavitatem omni ex parte spirantes. Pro quibus quid tibi, mi Sacrate, respondere possim, equidem non video. Nihil enim iam pridem iubes me tua causa facere, neque sane, ut sunt tempora, video, qua in re opera mea uti possis. Sed si quid evenerit, noli quaeso dubitare, quin is erga te sim, qui debeo, et qui semper fui. Mihi crede, neque te quicquam usquam amabilius est, neque tu quemquam habes amantiorem ac studiosiorem tui. Sed haec inter nos supervacanea videntur. Mitto ad te libellum quendam, quem in gratiam τοῦ ἀνεψιοῦ

scripsi.*) Cum enim prima elementa Latinae linguae ei tradere vellem, nihil reperiebam ad captum tam tenerae aetatis accommodatum. Ea res coëgit me repuerascere. Neque magis id mihi alienum aut indecorum puto, quam olim Agesilao fuit, deprehendi cum filiolis equitantem in arundine longa.**) Tu illud carmen, qualecunque est, quia meum est, libenter, ut opinor, videbis. Vale. Romae. XVI. Kal. Dec. MDLXXVIII.

XXVII. EIDEM SACRATO.

Tanti fuit torquere te aliquot dies litterarum mearum exspectatione, ut tuas acciperem, concitato ac prope irato animo scriptas. Ut enim dulcibus cibis admixtum aliquid acre delectat; ita mihi, qui nunquam quicquam a te nisi melleum accepissem, iucundissimum fuit, te subiratum intueri: praesertim cum in eo ipso irae calore omnibus ex partibus se amor erga me tuus proderet. Sed scin tu, Sacrate mi optime et in ipsa etiam ira suavissime, quid te nunc facere cupiam? Confirma exemplo tuo vetus illud dictum:

*Amantium irae amoris integratio est;****)

praesertim cum in summis occupationibus ad te scribam. Non puto pluribus mihi verbis opus esse ad te placandum ac leniendum. Hoc tantum oro quaesoque, ut quidvis potius existimes, quam quidquam ex mea in te non voluntate tantum, sed plane observantia detrahi posse. Omni hoc tibi sacramenti genere, mi Sacrate, confirmo. Quid tibi e studiis meis mu-

*) Cuius praefationem posuimus supra II. 24. Carmen ipsum legitur in Poem. Var. II. 15.

**) Cf. Plutarch. Ages. c. 25. et Hor. Sat. II. 3. 248.

***) Terent. Andr. III. 3. 23.

nusculi parem,*) scies, cum primum ex litteris tuis omnem iram a te depositam esse cognovero. Vale. IV. Kal. Mart. MDLXXIX. Roma.

XXVIII. EIDEM SACRATO.

Volo te, mi Sacrate, miseriarum mearum participem facere: ita enim leviores videntur fore, si eas in amicissimi hominis sinum deposuero. Accidit mihi his diebus quiddam, quod me prope ad insaniam adegit: certe quidem ita conturbavit, ut nunquam in vita commotiorem fuisse me meminerim. Nosti, opinor, facilitatem meam, et ut omnes, qui notam modo aliquam humanitatis prae se ferre videantur, in bibliothecam meam admittere eisque mea omnia aperire ac patefacere soleam. Eorum quidam (quis fuerit, suspicari possum, pro certo affirmare non possum) nuper data occasione Plauti librum, in quo emendando viginti quinque annos et eo amplius insudaveram, furto subripuit: et una cum eo alios aliquot libros, quorum iactura minus me movet, quia similes alios pecunia parare possum. Plautus me conficit, Plautus me angit et exanimat: Plautus quiescere me non sinit. Perierunt tot annorum sudores ac vigiliae; ademta est voluptas, quam maximam ex illius lectione capiebam; praecisa spes gloriolae, quae ex tot locis emendatis sperari poterat: quam etsi non aucupor, facere tamen non possum, quin doleam, eam mihi mea stultitia, aliena improbitate surreptam. Idem ille plagiarius, quisquis est, septem folia libelli mei,*) quae tu ad me miseras, abstulit: in quo magis

*) Dedicavit Muretus Sacrato commentarium de origine iuris, cui quam praemisit epistolam, invenies II. 19.

**) Commentarii de origine iuris, quem ad Sacratum miserat, ut edendum curaret; cf. II. ep. 19.

etiam improbitatem suam declaravit, qui id quoque suffurari voluerit, ex quo ad se quidem nihil commodi, ad me autem aliquid incommodi perventurum esset. Peto igitur a te, primum ut meo dolore doleas; deinde ut ad me quam primum septem illa prima folia mittas: octavum enim habeo. Ego autem missurus ad te statim sum interpretationem Graecorum et indicem eorum, quae a librariis peccata sunt. Vale et me ama. Romae. III. Idus Ianuar. MDLXXXI.

XXIX. EIDEM SACRATO.

Velim hoc mihi credas, Sacrate mi optime et amicissime, non te ardentius cupere litteras meas, quam ego ad te et creberrime et longissime de toto rerum mearum statu scribere cupio. Sed ita multa quotidie interveniunt, quae me varias in partes distrahant, ut interdum vix respirandi otium detur. Itaque cum hic amicos et plurimos et potentissimos habeam, cum omnia mihi Dei beneficio non modo ad commode, sed ad laute ac magnifice vivendum affatim suppetant, cum me libenter omnes videant, cum apud omnes ordines gratiosus sim: maior me tamen in dies urbis satietas percipit. Quando enim vivam, si post tot annos laboriosissime actos ne seni quidem quies ulla conceditur? Alius me, negotii sui causa, cursitare per urbem iubet et modo hunc, modo illum ex proceribus convenire ac colloqui; alius sepulchralem inscriptionem petit; alius quod in ponte aliquo aut in basi alicuius statuae inscribat; est qui huius aut illius scriptoris locum sibi aliquem declarari postulet; est qui epistolam, carmen, orationem emendari, aut, quod interdum minus molestum est, totum refingi ac recudi velit. Iam quantum mihi temporis auferri putas ab istis, qui, quoties ipsi nihil quod agant, ha-

bent, alios quoque omnes diffluere otio existimant? Veniunt, admitti volunt; nisi admittantur, fremunt; inhumanum esse me ac difficilem conqueruntur; admissi ultro etiam obiurgant, quod nimis in studiis defixus sim, quasi per istos quidquam mihi temporis studiis meis tribuere liceat; relaxandum interdum esse animum clamant, quem ne relaxare possim, ipsi magna ex parte obstant. Tum in alienissimos et mihi molestissimos sermones ingrediuntur: quid novarum rerum allatum sit e Gallia? qui Belgicorum tumultuum futurus exitus putetur? quid agat, quid meditetur Pontifex? quot et quos Cardinales proximis comitiis hominum fama designet? Quarum omnium rerum ego ita non imperitus modo, sed etiam incuriosus sum, ut saepe, Romae an ruri sit Pontifex, nesciam. Obdurare tamen et vorare haec et talibus ineptiis verberandas aures praebere cogor, donec et ipsi tundendo defessi sunt et ego vapulando enectus. Semianimis et ἐμβρόντητος relictus, ubi me denuo in bibliothecam abdidi, video in mensa satis multa explicata, quae mihi torporem excutere possint. Neque est, quod dicas, ista omnia, si quis obfirmet animum, posse vitari. Mihi crede, aut multae ac graves inimicitiae suscipiendae sunt, aut haec et eiusdem generis innumerabilia perferenda. Eant nunc amici et querantur, ullum tabellarium sine meis ad se litteris venire. Quid quaeris? Harum rerum taedio de urbe relinquenda saepissime cogito, et Venetias ire ibique, quod reliquum aetatis est, transigere discupio. Ille mihi locus ad senilem quietem ac tranquillitatem factus videtur. Atque equidem si sperarem, aliqua honesta ac tuta ratione tantum capere me illic ex fructibus pecuniae meae posse, quantum ad vitam γεροντικώτερον, id est, paulo mollius ac delicatius agendam sufficeret: colligerem omnes vindemiolas meas et istuc venirem. Videor autem conficere posse ad novem aut decem millia

nummorum aureorum. Ea si possem ita collocare, ut et de sorte nullum discrimen esset, et in singula millia octogenos numos aureos quotannis percipere liceret: non equidem ad te accurrerem, sed advolarem. Efficerentur enim octingenti aurei nummi annui: quibus ego facile sustentare me possem. Viverem interea quietus in studiis, et multa scripta mea partim rudia et inchoata perficerem, partim affecta et prope ad extremum perducta, edolarem et expolirem. Viderem etiam interdum Sacratum meum. Certe enim nonnunquam aut ipse Venetias aut ego Ferrariam venirem. O si mihi Deus hoc annuat, quam mihi videor beatus fore! Quid, si tu quoque ad hoc consilium meum adiuvandum et accelerandum aliquid curae ac cogitationis conferas? Quod ut facias, a te peto quaesoque. Vides, quam libenter tecum confabuler? Quippe, haec enim scribo sexta hora noctis, cum periculum ab interpellatoribus nullum est. Incredibiliter doleo, aegrotasse te: convaluisse, immortaliter gaudeo, oroque te, ut vel mea causa valetudinem tuam diligentissime cures. Sed quid est quod ais de Tiberii negotio? Nam nullus quidem mihi a te Tiberius commendatus est, nisi quae litterae interciderunt. Sed suspicor, voluisse te Victorium dicere. Accipe igitur, quo in statu res sit. Cardinalis ipse mihi aperte dixit, totum negotium mala fide gestum esse et, ne operam ea in re meam amplius interponerem, monuit: sibi tamen curae fore, ut Victorius aliquem ex mea commendatione caperet fructum. Ama me, ut facis et vale. Romae, XVI. Kal. Septemb. MDLXXXI.

XXX. EIDEM SACRATO.

Bene qui coniiciet, vatem hunc perhibeto optimum. *)

Tu vero bene et vere coniecisti: sum enim totus in edolando tuo illo munusculo. Quod erit quidem mole exiguum, sed, nisi me fallit commune malum, ἡ φιλαυτία, οὐκ ἄχαρι. Sed sumne ego obliviosus et incogitans, qui nunquam tibi de asmate illo, quod mihi tam diligenter curaras, gratias egerim? Mihi crede, usque antehac credidi me officio functum, et si quis iusiurandum attulisset, iurassem, opinor, me id praestitisse. Nunc totam rem diligentius repetens et in memoriam revocans, recordor, te mihi tunc scripsisse, cum Venetias et inde, ni fallor, Patavium proficiscereris. Ea mihi causa fuit, ne scriberem, dum te domum rediisse cognossem. Sed quaeso te, ne id durius accipias, neve me propterea minus ames, ac potius ita iudices, tanto te mihi cariorem fore, quanto mihi plura ignoveris. Illud quoque velim scias, fuisse aliam curam, quae me dies aliquot tenuerit. Cum enim pigeret me iam hominem senem semper in conductis aedibus habitare, cogitavi de emenda domo, neque conquievi, donec id quod volebam effeci. Itaque emi domum sane et amoenam et magnificam in radicibus montis Quirinalis quinque millibus nummum aureorum. Iam pacta transacta omnia. Nunc alia me cura excepit, reperiendi illam pecuniae summam, quam tamen prope iam confectam esse confido. Cum Romam veneris, erit tibi paratum hospitium apud eum, quo neque tu quemquam cariorem habes, neque ille, quam te, quemquam cariorem. Valetudinem tuam cura diligenter, mi Sacrate, quem ego mediusfidius in oculis fero. Vale. Romae. Prid. Non. Octob. ex veteri

*) Cic. de divin. II. 5. §. 12

supputatione: sed ex hac nova correctione XVII. Kal. Nov. MDLXXXII.

XXXI. EIDEM SACRATO.

Quando, quod tibi debeo, praestare adhuc non possum, interim, ne plane malum nomen tibi videar mitto ad te hanc qualemcunque homiliam: *) de qua exspecto iudicium tuum. Tirocinium hoc quoddam fuit quasique experimentum; nunquam enim antea in eo genere versatus eram. Puto tamen fore, si vita suppetet, ut eiusmodi plura mediter: nusquam enim animus meus in hac iam inclinata in senium aetate libentius conquiescit. A te quin amer, non dubito: neque enim hac quidem in re volo tui similis esse, qui, simulatque ego paulum a scribendo cessavi, statim excidisse te mihi ex animo suspicaris. Ego vero te, etsi in scribendo piger sum, semper tamen in memoria habeo; neque dies ullus praeterit, quo non in precibus quotidianis nominatim Deo te tuaque commendem. Quod cum facio, id facio, quod summus erga me amor tuus promeretur. Vale, mi amicissime Sacrate. Romae. Prid. Id. Ianuarii. MDLXXXIII.

XXXII. EIDEM SACRATO.

Otiosus sum. Non saepe usurpare mihi hoc verbum licet. Ut igitur, si una essemus, quicquid daretur otii, tecum libentissime consumerem: ita nunc tecum absens per litteras colloquar. Sed ut inter praesentes, cum sermonis argumentum deest, quaerere alter ex altero solet, ecquid novi audierit, ut

*) Oratt. Vol. II. 2.

inde nascatur sermonis occasio: ita fingam, te ex me nunc quaesiisse, num quid novi Romae acciderit. Utrum autem respondeam, incertus sum, novane multa quotidie et accidisse et accidere, an nihil omnino novi. Nam et multa nova, insperata, inopinata quotidie eveniunt, et alia quadam ratione vetera, vulgata, usitata omnia. Hic, quem nuper nemo adspectu, nemo sermone dignabatur, repente dives effectus, colitur ab iis, qui eum haud ita pridem ne resalutandum quidem esse duxissent; fastidit eos ipsos, quos nuper horrebat; aditur per epistolam ab iis, qui nudius tertius eum, si quid peteret, postridie redire iussissent. Quis non hoc miretur, ut novum? Fit ille ex gregario milite episcopus: alius mulos stringere ac defricare solitus, tanquam ex fonte aliquo biberit, qui prudentes et rerum multarum experientes efficiat, (ut olim Pyrene pota faciebat poëtas,) in consilium de maximis rebus adhibetur, supercilii ac capitis motu de maximi momenti negotiis, nemine ridente, decernit. Alius, cuius mane exituri atrium cohortes clientium obsidebant, cuius aures precibus obtundebantur, manus osculis conterebantur, ab iis quos nuper adspectu beabat, insalutatus praeteritur. Cui non haec nova et admiranda videantur? Sed haec qui mirantur, nunquam eis quod mirentur defuturum est. Vetera sunt, quotidiana sunt, obsoleta sunt. Non tam mirandum est, quod eveniant, quam mirandum esset, si non evenirent. Quam multos, qui diu iacuerant, in altum repente sublatos, quam multos, cum diu in sublimi stetissent, momento deiectos vidimus? Qui talia mirantur, solem vesperi occidere eundemque mane redire mirentur. Ego si in quempiam virum antiquae fidei ac probitatis inciderem, qui et aliis honesta praeciperet, et ipse ad regulam suam viveret; qui sine ambitione, sine simulatione, sine malis artibus ad virtutem et ad honestatem tota mente ferretur:

clamarem, *Porro Quirites*. Id mihi novum, inusitatum, admirabile videtur. Aegrotare hunc, illum mortuum esse; alii natos liberos, alii mortuam uxorem; illum iter ingredi, hunc in urbem redire: haec ita communia et tralatitia sunt, ut mirer esse, qui talia mirentur. Sed nonne divinaveram fore, ut non diu otiosus essem? Ecce tibi nescio quis fores cubiculi pultat. Quicunque est, exspectabit tamen, dum has litteras obsignavero. Multum illi debes, quisquis est. Onerassem te hodie tam multis nugis, ut petiturus fueris a me, ut potius nihil omnino scriberem, quam talia scriberem. Sed iterum ac tertio iam verberatae sunt fores. Valebis igitur et ineptias meas aequo animo feres. Romae. XVI. Kal. April. MDLXXXII.

XXXIII. EIDEM SACRATO.

Reperiam tamen aliquando aliquid temporis, quod in scribendis ad te litteris ponam, meque tibi de tam diuturno silentio purgem. Purgabo autem me uno verbo: purgabar. Quod nisi me Deus, ut tempestive facerem, in mentem immisisset, si ulla medicis fides habenda est, praesens mihi letalis morbi periculum imminebat. Ita mihi ingens quaedam copia pituitae ac bilis atrae omnes corporis meatus obstruxerat, vix ut evasurus viderer. Sed bene, quod occupavimus celeresque fuimus in praecavendo. Si paulum modo cessatum esset, fuerat tibi amicus, Sacrate. Nunc redeamus ad veterem consuetudinem nostram confabulandi per litteras, et, ut praesentes solemus, seriis ioca, iocis seria commiscendi,

Ita multa in unum iura ut cum miscet coquus. *)

*) Mureto obversatus videtur Plautinus versus Mostell. I. 3. 120.
Quasi cum una multa iura confundit coquus. Kraft.

Accepi insitia tredecim, *) numerum huic pontificatui congruentem: et cum eis scopas excutiendo e vestibus pulveri binas sane quam elegantes. De iis omnibus habeo tibi, ut par est, magnam gratiam. Vellem quoque aliquid esset, quod tu tibi curari velles, non deessem officio. Sed tu iam pridem ita mecum societatem coiisti, ut tuae partes sint dandi, accipiendi meae. Tuum tamen aliquando fuerit, aliquid mihi mandare, quod tua causa faciam: nisi operam meam tam parvi deputas, nihil ut tibi navare possim. Equidem si nihil aliud potero, augebo ac cumulabo accessione aliqua munusculum illud, quo tu tanto opere oblectari visus es: commentariolum illum dico in particulam Pandectarum. Quem perpolitum diligentius et altero tanto auctiorem tibi denuo apponam: etsi non sum nescius, repetita crambe quid audire soleat. Sed non possum facere, quin tibi assidue aliquid oneris imponam. Ardeo incredibili quadam cupiditate libri cuiusdam asmatum Cypriani Roris, qui quotus sit, nescio: sed ea signa huic epistolae subiiciam, ex quibus facile, quid velim, intelligi possit. Ac vide, quantopere tua facilitate abutar. Velim te et per te et per amicos operam dare, ut eum reperias et ad me mittas, precibus, pretio, quoquo modo. *Mihi nihil refert*, ait adolescens ille Terentianus, *dum potiar.* **) Levicula res videri potest: sed tamen magnum mihi a te officium tributum putabo, si hanc molestiam mea causa suscipere ac devorare non gravaberis. Hoc igitur ita a te peto, ut ardentius ac maiore studio petere, hoc quidem tempore, nihil possim. Fer, quaeso te, hoc ineptum studium meum, et amico, quasi aegrotanti, obsequere. Ama me et valetudinem tuam cura. Romae. XIV. Kal. Iul. MDLXXXII.

*) Cf. ad III. ep. 21.
**) Eun. II. 3. 28.

XXXIV. EIDEM SACRATO

Et annua, *) quae mihi voluntate praestas, accepi libenter, et epistolam tuam libentissime. Quam cum uno obtutu totam percurrissem, principio miratus sum, nihil in ea inesse, quod ad eam, quam ad te proxime scripseram, pertineret. Postea animadverti scriptam esse de mense Aprili, quod admirationem sustulit. Quid ego nunc tibi gratias agam? Magis mihi curandum, ut tibi aliquid pro ista liberalitate tua reponam, quod omnino faciam. Hanc enim aestatem, simul atque otium erit ab hoc iam pridem molesto publice docendi munere, decrevi mihi vindicare et in scriptis quibusdam meis edolandis consumere, in quibus erit aliquid iam pridem Sacrato sacratum. Nam quod tu mea extollis, tua abiicis: ne vivam, si quidquam a me praestari tibi posse arbitror in hoc quidem genere, quod tu si asse emeris, non nimis care emeris. Sed quando ipsi me iuris magistri docent, tanti esse quidque, quanti vendi potest: non ego quidem te fallam, neque committam, ut ex aedilitio edicto mecum experiri queas. Sed si tu te ipse indues, si pluris licitaberis mea, quam ego ipse addicerem: errare te patiar, neque ero tam stultus, ut pretium rebus ipsemet meis detraham. Ago tibi ingentes gratias, Sacrate optime et humanissime, et ad illam verbosam epistolam, quam nuper ad te dedi, aliquid exspecto. Vale. Romae, ipso pervigilio Pentecostes. MDLXXXIII.

*) Intelligenda insitia; cf. ep. 21. 25. 33. et 82.

XXXV. M. ANTONIUS MURETUS

S. D. GILBERTO GENEBRARDO *) THEOLOGO ERUDITISSIMO ET SACRARUM LITTERARUM DOCTORI REGIO.

Et litterae tuae suaves mihi atque optatae fuerunt, et liber, quem ad me misisti, multis nominibus carissimus. Primum quod ingravescente iam aetate, sero quidem (video enim, quanto id maturius facere debuerim), sed tamen aliquo, ut spero, cum fructu in sacrorum librorum lectione quotidie temporis aliquid ponere institui, magis magisque in dies perspiciens, alia omnia inania esse, ex eis solis veram animi quietem, solidum et efficax remedium adversus improbas cupiditates, certissimam molestiarum, quibus in hac vita conflictantur etiam, qui felicissimi videntur, consolationem peti oportere. Mihi autem, quanquam in aliis studiis minoris momenti non prorsus inexercitato, in his tamen plane tironi, multa occurrunt, in quibus haeream, neque satis ipse per me explicare me possim. Ac facio quidem, quod Moses iubet, ut interrogem senes meos, id est, ut illos perpetuo ecclesiae consensu probatos patres consulam, ex illorum libris eorum, quae minus intelligo, explicationem petam. Sed illi plerumque grandia quaedam et sublimia loquuntur, ἀλληγορικὰ καὶ ἀναγωγικὰ, quae ego suspicio quidem et admiror et divinitus cogitata esse video: sed tamen, ut puerulus, lac concupisco et aliquam eiusmodi interpretationem requiro, quae simpliciter ac dilucide sententiam eorum, quae lego, Grammaticorum more singula verba minutatim persequens, mihi patefaciat. Ea suffulto ac subnixo faciliorem mihi ad ardua illa gradum fore, confido. Cum tu igitur, talis tantusque vir, tale quoddam munus non susceperis modo, sed, ut ex litteris tuis intelligo, magna iam ex parte con-

*) Cf. III. ep. 52.

feceris: quantum tibi me, Genebrarde, quantum alios mei similes, qui sane multi sunt, eo nomine debere arbitraris? Deinde quod a psalmorum potissimum editione exorsus es, vix credas, quam id mihi gratum optatumque obtigerit. Mirabiliter enim capior eius libri lectione; cumque mihi certa pars illius ex ecclesiae instituto quotidie legenda sit, subiniquo interdum animo ferebam, tam multa esse, quae intelligentia consequi non possem. Ex quo autem librum tuum accepi, sensi magnam mihi detractam eius molestiae partem. Ideoque quoties eum in manus sumo, (quotidie autem id facio,) fausta tibi ac felicia omnia comprecor, et quanta maxima possum animi contentione a Deo peto, ut tibi ad tam sanctum ac salutare opus perficiendum vitam proroget, vires augeat, otium ac quietem tribuat; inprimis autem, ut mentem tuam perpetua spiritus sui luce collustret. Perge, obsecro te, Genebrarde, in tam sancto proposito: etiamsi scires, industriam tuam ab iis, qui in cathedra pestilentiae sedent, *) non risu modo, sed probris ac conviciis omnibus exceptum iri. Quanto pluris apud te esse debet, quod omnes te pii ac probi laudabunt; quod pro te vota facient; quod, etiamsi ab hominibus nihil consequare, is ipse qui hoc beneficium hominibus per te praestat Deus, bonum opus suum in te remuneraturus est. Summo quidem Pontifici, cuius tu iudicium et auctoritatem, ut facis, maximi facere debes, liber tuus iucundissimus fuit: eique si pari studio ac fide in ceteris sacrosanctis libris illustrandis perrexeris, neque facultas neque voluntas ornandi tui defutura est. De negotio tuo quid actum sit, e fratre tuo intelliges. Vale meque mutuis apud Deum precibus adiuva. Romae. IV. Id. April. MDLXXXI.

*) Hoc dixit sequutus vulgatam Biblior. translationem Ps. I. 1. *Frotscher.*

XXXVI. M. ANTONIO MURETO

ASCANIUS COLUMNA S. SOPHIAE ABBAS S. D.

Memini, Murete, Romanorum eloquentissime, (Romae nostrae gratulor, quod te Gallum hominem Romanum et civem meum appellare possim), memini, inquam, mi Murete, cum Romae te publice dicentem docentemque puer audirem, tanta me ad eloquentiae studia cupiditate incensum, ut si quid in iis profeci, quantumcunque illud sit, totum tibi deberi videatur. Accessere huc privatae tuae ad eloquentiam cohortationes, quae ex eo tempore ita adhuc haerent in animo, ut noctes ac dies quibusdam quasi stimulis pungant. Deterret interdum ab incepto difficultas, et statim ac, quantum ab hac laude absim, cogito, debilitatur et languescit industria. Sed revoco ipse me, et ut animos mihi ipsi addam, ingenii periculum facere interdum libet. Orationem superioribus diebus habui in funere serenissimae Annae Austriacae, Hispaniarum reginae, quam ad te cum his litteris mitto. Si quid erit, quod Romanas aures offendat, scito philosophorum et iurisconsultorum barbariem candorem illum Latii quodammodo infuscasse; tanta iam sunt cordis et linguae facta dissidia. Sin quid erit, quod a te laudari possit, fruere tanto bono et gaude, te Romanam iuventutem ad amissam eloquentiae possessionem recuperandam et verbis et exemplo excitavisse. Vale. Salmanticae. Pridie Id. Mai. MDLXXXI.

XXXVII. M. ANTONIUS MURETUS

ASCANIO COLUMNAE S. SOPHIAE ABBATI S. D.

Beatus mihi viderer, Ascani, adolescens praestantissime, si id, quod scribis, penitus credere auderem,

et exemplo te et cohortatione mea incitatum eloquentiae studio exarsisse: neque id minus mihi gloriosum ducerem, quam aut Herodoto aut Callistrato fuit, illi Thucydidem, huic Demosthenem ad ea studia, in quibus uterque postea principem locum tenüit, excitasse. Sed vereor, ne tu, pro illa, quae ita generi vestro propria ac perpetua est, ut in te tamen mihi quidem semper eminere praeter ceteros visa sit, humanitate ac comitate, id mihi sponte tribuere volueris, quod hominem, quem tui observantissimum et gratiae tuae cupidissimum esse cognosces, libentissime auditurum putares. Utut tamen est, nolo obstare ipse felicitati meae, neque committere, ut et tibi minus, quam par est, fidei habuisse videar, et hoc tanto tamque insperato gaudio, quod mihi a te obiectum est, minus liquido ac sincero fruar. Dicar sane et nunc et apud posteros, Ascanio Columnae, magni illius M. Antonii filio, Romanae iuventutis principi, dux et auctor ad eloquentiam fuisse, qua ille postea non me modo, qui quam non excellam sentio, sed omnes aequales suos magna omnium cum admiratione superarit. Gloriosum mihi fuerit ab eo victum fuisse, cuius ego patrem, de victo communi hoste triumphantem, frequentissima populi Rom. concione celebrarim. *) Perge igitur, Ascani, perge, Romanae nobilitatis eximium decus, et cum philosophiae ac iurisprudentiae studiis, in quibus mirificos te progressus fecisse et audio et facile credo, istam ornate copioseque dicendi laudem coniunge. De oratione tua ingentes tibi gratias ago, atque a te peto, si quid postea eiusmodi edideris, uti me participem facias. Ego quoque meorum aliquid ad te mittam, si ex litteris tuis gratum tibi id fore cognovero. Vale. Romae. Prid. Id. Iunii. MDLXXXI.

*) Oratt. Vol. I. 19.

XXXVIII. Q. CORRADUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Vix enim aliud a me nunc quidem erit ἐπιστόλιον. Nam scribere accuratius dum volo, diu officium negligere sum coactus, quod epistolam non invenio adhuc dignam eloquentia tua. Itaque Marcelli Vestrii et Antonii Militiae mei litteris, et amore potissimum tui semper antea permotus, nunc iam nimium sero hanc ad te quidlibet potius quam epistolam scripsi, testem veteris observantiae in te meae. Spero mihi posthac faciliorem aditum fore ad te scribendi, illo saltem nomine, quod ex litteris tuis mearum se offeret ὑπόθεσις multa litterarum. Tu fac nos ames: equidem rapior ad amorem tui. Vale. Neapoli. IV. *Non. Maii.*

XXXIX. M. ANTONIUS MURETUS

Q. MARIO CORRADO S. D.

Pergratae mihi fuerunt litterae tuae. Antea enim, fatebor, subinvidebam amicissimis quibusdam meis, ad quos exstant epistolae tuae, quod in eis ad me nulla legeretur. Ac quod tu, quasi communis quidam omnium, qui in Italia sunt, elegantium atque eruditorum hominum pater, cum illam inter eos gloriae ac nominis hereditatem divideres, nullam mihi eius ne unciolam quidem adspersisses, sed me tanquam ἄγροικόν τινα καὶ ἄμουσον praeteriisses: meditabar olim, si ita fors tulisset, adversus tabulas tuas inofficiosi querelam. Extra iocum, Corrade, vir optime et eruditissime, multi iam anni sunt, cum e sermonibus primum Petri Io. Perpiniani, qui, dum vixit, mihi coniunctissimus fuit, deinde multo etiam magis ex libris epistolarum tuarum tanti te facio, ut verae ac soli-

dae eruditionis, eximia quadam Latinae orationis facultate ac copia tecum ex huius aetatis hominibus paucissimos comparem, neminem certe anteponam. Itaque quoties mihi copia fuit hominum, qui te familiarius nossent, quaerebam studiose de te, de moribus tuis, (quos tamen satis mihi videbar e scriptis tuis habere perspectos,) de tua valetudine, de toto denique rerum tuarum statu: ut omnes facile cernerent cupiditatem constituendae tecum amicitiae meam. Nunc te quoque erga me eodem animo fuisse video: neque quidquam a perfectione amicitiae nostrae aliud aberat, quam ut uterque agnosceret alterius erga se voluntatem. Antehac enim erat *εὔνοια μὲν, λανθάνουσα δέ*. Quae cum se tandem patefecerit, serius quidem, quam par erat et quam ego cuperem; quaeso te, mi Corrade, ita enim vocare te posse videor, quaeso, inquam, te, demus operam, ut eam pro sua uterque parte omni officiorum genere quam diligentissime colamus. Ego, quid a me tibi praestari possit, nondum video: illud quidem tibi omni asseveratione confirmo, si quid evenerit, in quo tu perspicere studium erga te meum velis: curaturum me, ut re ipsa intelligas, neminem tibi esse, quam ego sum, vere atque ex animo amiciorem. Vale. Romae. XIV. Kal. Iunii.

XL. M. ANTONIUS MURETUS

THOMAE MARTINO SUO.

Nisi me tibi bene notum esse confiderem, Martine optime et humanissime, valde vererer, ne apud te venissem in magnam opinionem non tarditatis modo, a quo vitio me interdum non longissime abesse fateor, sed etiam eius, a qua semper abhorrui, inhumanitatis. Ad litteras enim, quas ad me plenissimas

amoris et officii Lutetia de mense Septembri dedisti, nunc demum, id est, quarto post mense, respondeo. In quo tamen nulla a me culpa contracta est. Nunc enim eas a Castorio nostro accepi, eisque magna cum animi voluptate perlectis, statim me ad scribendum contuli, ut hae, quibus me apud te omni suspicione exsolverem, paratae essent, simul atque esset cui darem. Quod conservas memoriam mei amiceque de me, cum occasio est, loqueris, gratiam habeo. Ego quoque te, mihi crede, unice amo: neque quidquam est, quod quidem a me praestari queat, quin ego id libenter ac cupide etiam causa tua facturus sim. Debeo hoc virtuti et eruditioni tuae; debeo amori erga me, quem in te mihi perspexisse videor prope singularem. Quod autem etiam clarissimum ac praestantissimum virum, Archiepiscopum Narbonensem, usque eo amicum esse scribis, ut de me, homine tenui et infimae sortis, tantus vir et amanter et honorifice loquatur: qua me laetitia ex isto nuntio esse affectum putas? Cuius tu gratiam, quaeso te, Martine mi, omni mihi ratione conserva, eique meo nomine pollicere, me ea quidem, quae sunt ingenii et eruditionis et eius generis laudum, nolle in me recipere, neque ea causa teneri: certe quidem, quae de meo erga catholicam religionem animo, de studio bene merendi, quantum in me erit, de omnibus, aliisque eiusmodi praedicare dignabitur, ea me perpetuo, cum Deo volente, cumulate praestiturum. Puteanus iam pridem desiit ad me scribere: quod ego, dum me amare pergat, aequo animo feram. Nihil enim ab amicis, nisi commodo ipsorum, postulo. Illum Musarum chorum, quem litteris tuis complexus es, τὸν μουσηγέτην Auratum; Ronsardum pridem Pindarum, nuper etiam Homerum Gallicum; suavissimum mihi amicissimum fratrem meum et iam illi Homero supparem Hesiodum, Baifium, et eum, cui ego quam nomine, utinam et eruditione tam propinquus essem,

Duretum, et elegantissimi hominem ingenii, Passeratium, meos veteres amicos, quorum ego ipse recordatione recreor et afficior intimis sensibus: eos igitur omnes mihi vicissim saluta. Vale.

XLI. M. ANTONIUS MURETUS
ALEXANDRO IUSTINIANO MEDICO S. D.

Quod ad tuas amantissime scriptas litteras serius respondeo, certo scio te et, cur id faciam, cognoscere, et quod faciam, ignoscere. Illae vero mihi pergratae perque iucundae fuerunt, et, si quid mihi credis, visae sunt aliquam morbi partem levasse. Ego ille, Alexander, qui nunquam in vita ne levissimo quidem morbo tentatus fueram, totos viginti dies in lecto decubui: cum interea cibo et paucissimo et tenuissimo utens, quem tamen ipsum vix capere poteram, idem potarem, quod canes. Itaque partim inedia, partim purgationibus ita exhaustus sum, ut ipsemet mirer. Neque minus animus exinanitus est, cum hoc toto tempore nihil legere, nihil scribere, nihil meditari licuerit. Quare illa tua, quae ostendis te esse missurum, mitte, quaeso te, quam primum, ut ad hominem famelicum. Sed, amice magne, noli id facere ea spe, qua significas fore, ut a me accipias χρύσεα ἀντὶ χαλκείων. Nam et tua omnia χρύσεα plane sunt, et mihi ne χάλκεα quidem sunt domi. Imitare potius hominum vere liberalium ingenium atque naturam, qui quicquid possunt, in eos, quos amant, conferunt, nulla spe, ut ait Aristoteles, *) quidquam ab eis recipiendi. Saluta mihi diligenter Ioannem Dallianum nostrum, ad quem scribam cras; nam nondum multum uno die

*) Eth. Nicom. IV. 2.

scribere audeo: tibi autem, qui prior scripseras, prius responderi aequum fuit. Vale. Prid. Non. Oct. Patavio.

XLII. EIDEM.

Vere iudicas, nihil detractum esse de vetere illa nostra coniunctione propter diuturnam intermissionem litterarum. Neque enim unquam desii amare te, de te studiose ex omnibus, qui istinc veniebant, quaerere, gaudere, cum audirem ea, quae cupiebam quaeque sperabam; neque unquam dubitavi, quin tu eodem semper erga me animo esses. Itaque gratissimae mihi fuerunt litterae tuae, eruntque eo gratiores, quo crebriores, dum id nullo tuo incommodo fiat. Quanquam enim magnam ex earum lectione voluptatem capiam, maiorem tamen a te commodi tui, quam voluptatis meae rationem haberi volo. Ioannem Bissonerium ita amabam multis nominibus, ut vix putarem ad eam voluntatem, qua iam eum complexus eram, ullam accessionem posse fieri. Tantum tamen accessit commendatione tua, quantum nunquam cogitassem. Neque mihi quidquam molestius, quam quod eius consuetudine brevi cariturum me video. Cogitat enim Bononiam, ut illic se totum dedat studio iuris civilis. Ego eum Sigonio, Amasaeo, ceteris ordinis mei hominibus, de meliore nota commendabo. Tu quoque, qui multos illic veteres amicos habes, si idem feceris, id, quod ingenio et consuetudini tuae consentaneum est, feceris. Si quid est, quod hic a me aut tibi aut tuorum cuiquam curari velis, quaeso te, ut plane persuadeas tibi, me omnia causa tua semper cupidissime diligentissimeque facturum. Vale. Roma. VI. Id. Aprilis.

XLIII. M. ANTONIUS MURETUS

HIERONYMO ZOPPIO BONONIENSI PHILOSOPHO S. D.

Tragoediam sive ab auditoribus tuis, ut scribis, sive, ut mihi verisimilius fit, a te ipso conscriptam, non tantum cum voluptate, sed etiam cum admiratione perlegi: ita mihi visa est longe supra consuetudinem huius aetatis, ornata multis et gravibus sententiis, et tempestive prolatis et grandi ac sublimi verborum genere illuminatis. Iam quod fabulam ipsam leviter immutasti pauloque aliter tractasti, quam a veteribus tradita est, factum a te prudentissime et summo artificio iudico. Nam et veteres ipsos eius rei auctores habes, et non magna mutatione personas, quales Aristoteles ad tragoediam aptas esse vult, reddidisti. Totum autem poema olet Academiam, olet Lyceum, olet philosophiam, non illam horridam et incultam, et aut elinguem aut stulte clamosam, quae hodie scholas prope omnes occupavit: sed vetustam illam Atticam, ornatam ingenuarum artium multo splendidoque comitatu. Neque dubito fore, ut aut omnibus placeat, aut iis tantum displiceat, quibus displicere laus est. Ne me tamen haec auribus tuis tribuere dicas, indicabo etiam, quae non probem, ut tanto magis intelligas, mihi cetera probari. Quod igitur in prologo omnes, quibus probitas ac pietas cordi est, iubentur exire, ut ii tantum spectent, qui crudelitate et immanitate pascantur, non placet. Ista enim ratione vacuum relinqui theatrum necesse est. Ac scio, haec figurate dici: sed hoc dico, figuram ipsam mihi nullo modo probari. Illa quoque, quae ad mulieres pertinent, ut lepida et arguta videri queant, certe tragicae gravitatis aliena sunt. Et, ut semel dicam, totum prologum delerem, neque ullo prorsus prologo uterer. Ubi enim chorus est, tali prologorum generi locus esse non potest.

Etenim, Zoppi, veteres poëtae, (quod tibi quoque pro tua singulari eruditione notum esse sat scio,) si quid ad se commendandos aut defendendos dicere necesse habebant, id faciebant in choris, cum in reliqua fabula non liceret: cuius rei aliquot apud Aristophanem exempla sunt. Neque tum ullo tali prologo utebantur, quales sunt Plautini aut Terentiani: sed quae prima persona prodibat, cuius opera pars argumenti cognoscebatur a spectatoribus, ea προλογίζειν dicebatur. Posteaqum populus Atheniensis, exhausto diuturnitate bellorum aerario, inania sumtuum amputavit et comoediis choros dare desiit, tum demum illud prologorum genus natum est, et nova comoedia, quae chorum non haberet, talibus prologis uti coepit. Tragoedis semper ex publico datus est chorus: idcircoque nunquam tragoedia tales prologos habuit. Quare qui veterum consuetudinem in reliquo poëmate accurate ac diligenter retinueris, hic quoque, quod hominum antiquitatis imperitorum inscitia invectum est, deleas censeo. Placeret etiam, ita edi hanc fabulam, ut ne notarentur principia actuum, sed ita continuarentur omnia, ut in Aeschyli, Sophoclis, Euripidis tragoediis etiamque in Aristophanis comoediis factum. Vera causa est, cur ita fieri censeam: sed malo eam in aliud tempus reiicere. Omnino autem illam inutilem et supervacaneam et a stultis litteratoribus excogitatam actuum in scenas divisionem, quaeso te, ut tollas. Lyssae nomen peregrinum adimerem: Italicum darem. Nam et Plautus cum *Luxuriam* et *Inopiam* loquentes faceret, *) non illam *Tryphen*, hanc *Penian* vocavit, sed utrique nomen Latinum dedit. Quod alicubi apud inferos *solem silere* ais, cum tenebras, ut opinor, et caliginem significes: vereor, ne imitari volueris Virgiliana **) *Lunae silentia*, et in eo Politiani

*) In Trinummo.
**) Aen. II. 255.

errorem secutus sis. Certe enim silentia, id est, conticinium, non ut ille ratus est, tenebrae, quas efficit siderum coniunctio. Nam Troiam plenilunio captam esse constat. Halcyonios quoque videris vocare aves ipsas. Vides, haec quam levia sint quamque pusilla. Quae, rogo te, ut in bonam partem accipias et, quod tam sero ad tuas litteras respondeam, ignoscas occupationibus meis. Ego, Zoppi, vir eruditissime, et toti civitati Maceratensi bene ex animo cupio mihique occasionem opto aliquam dari, qua id re ipsa declarare possim, et te, quem nunquam praesens praesertim videre memini, singulari tua eruditione commotus, in sinu atque in oculis fero. Vale. Romae. III. Kalend. Sext.

XLIV. M. ANTONIUS MURETUS

SINIBALDO ANTONINO S. D. *)

In summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quae me respirare vix siunt, legi tamen dialogum tuum et voluptatem longe maximam ex eius lectione percepi. Delectarunt me argumenta et ingeniose excogitata, et denso et vivo, ut ita dicam, ac spiranti orationis genere expressa. Itaque ut Pythagoram aiunt e modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, iudicasse: sic et ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine ac praestantia iudicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quaerere, quantopere mihi gratus ac iucundus sit. Neque enim ullum unquam mihi maiorem fructum vigiliarum ac laborum meorum proposui, quam ut a tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas

*) Cf. ad I. ep. 97.

laudes, quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, ut aiunt, in me congeris: summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perspicaci tenebras offuderit eaque de me sentire ac praedicare coëgerit, quae ne tu quidem, quanquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas censeo; nolo enim ita modestus videri, ut gloriae tuae mea modestia obstet. Auctor etiam tibi sum, ut alia mediteré ac procudas, neque reformides obtrectatorum voculas: quae in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestae futurae sunt; ubi tibi semel audientiam feceris, conticescent. Vale. Romae.

XLV. M. ANTONIO MURETO

ANTONIUS CONSTANTINUS S. D.

Hieronymus Centurio, adolescens nobilissimus, qui tibi has litteras tradet, mihi longe carissimus est idemque bonarum artium studiis mirifice deditus, tui autem ita studiosus a me litteras, quas ad te perferret, ut sibi darem, in magni muneris loco petiit. Haec autem tria, quae de eo dixi, sic alia ex alio apta et colligata sunt, ut uno posito, cetera quodammodo consequantur. Nam neque potest quisquam bona studia colere, qui te non colat, et mihi, nisi qui te colat atque observet, amicus esse nemo potest. Sed hic, ut dixi, et me amat et bonarum artium studio incensus est et te tanti facit, quanti omnes, qui te norunt, aut faciunt aut facere debent. Velim igitur ita eum excipias, ut confirmes id, quod ego saepe praedicare soleo, meam commendationem apud te non minimum ponderis habere. Scripsi etiam nudiustertius ad te de statu meo, de mea valetudine deque omnibus rebus meis: ac spero, me quam ci-

tissime aliquid abs te litterarum accepturum. Vale. Genuae. IV. *Non. Novembr.* MDLXXXI.

XLVI. M. ANTONIUS MURETUS
CONSTANTINO SUO S. D.

Litteras a te post discessum hinc tuum nullas accepi praeter eas, quae mihi mensem fere abhinc unum redditae sunt, una cum vasculo conditi e malis Persicis, quod mihi sane iucundissimum fuit. Tam multa tibi adversa evenisse, moleste fero; incolumem te ex illis evasisse, immortaliter gaudeo. Quod me amas, scito te id mutuo facere. Et si quid accidit, in quo declarari tibi velis, quanti a me fias, non fallam opinionem tuam. Vinum, quod te missurum scribis, si erit, per quem commode mittas, ita demum mihi gratum futurum est, si nullo tuo sumtu id fiat. Omnino enim sumtum a te nullum mea causa fieri volo. Satis superque mihi futurum est, cum quid istinc mihi curari volam, (erunt autem interdum nonnulla quae velim,) se mea causa operam dederis, ut lecta omnia et cum fide ad me afferantur. Pretium et pro merce et pro vectura statim adnumerabo, cui tu scripseris et quantum scripseris. Respondissem citius ad litteras tuas, si eas ad me Centurio ipse attulisset. Sed nuper admodum ad me venit. Ego autem, antequam eum viderem, cui litteras ad te tuto dare possem, nesciebam. Visus est mihi adolescens honestissimus et dignus tum nobilitate gentis suae, tum tua commendatione. Itaque detuli ei prolixe mea omnia; omninoque puto fore, ut ante aliquot menses exstet egregia aliqua significatio voluntatis in eum meae. Mittam ad te scripta quaedam mea, simulatque has litteras ad te perlatas esse cognovero. M. Antonius fratris mei F. te salutat, crebro de te lo-

quitur, amat te, ut debet, ex animo et ad te propediem scribet. Tu quoque perge amare utrumque nostrum et vale. Romae. Idib. Ian. MDLXXXII.

XLVII. EIDEM.

Litterae tuae datae v. Kalend. Februarii redditae mihi sunt pridie Kalend. Martii: quod equidem et miratus sum et submoleste tuli. Magnam oportet esse tabellariorum socordiam, magnam tarditatem. Ego quoque ad eas serius respondeo, quam par fuit. Sed spero te id facile condonaturum perpetuis occupationibus meis. Sumtum a te mea causa fieri omnino nullum volo: nisi tu quoque tibi hinc aliquid mitti voles, quo inter nos paria faciamus. Vinum, cum commodum erit, exspecto. Sed librorum veterum, de quibus scribis, tam mihi cupiditatem iniecisti, quantam tu quoque, qui me nosti, coniicere facile potes. Nihil mihi gratius facere potes, quam si eos ad me miseris. Ego autem ita cumulate tibi gratiam referam, ut omnes homines intelligant, te mihi carissimum esse. Mihi crede, perficiam, ut ex isto tuo in me officio singularem aliquando capias voluptatem. Sed vide, ut ad me diligenter ac fideliter perferantur. Scripta quaedam mea, quae ad te mittere cupio, recuperare a quodam, qui ea a me inspicienda rogavit, nondum queo. Neque tamen dubitare debes, quin ea ad te primum missurus sim. Quid Spinulae acciderit, scio istuc perlatum esse. Mirifica res visa est prope omnibus, qui eum norant. Ego eum divino spiritu afflatum et ad hanc vitae mutationem impulsum fuisse non dubito. Sunt tamen, qui aliter loquantur. Ama me, Constantine mi, et vale. Romae. v. Id. Martias. MDLXXXII.

XLVIII. ANTONIUS CONSTANTINUS
M. ANTONIO MURETO S. D.

Tamen nihil respondes, quaternis iam meis litteris provocatus. Quid putem? meas ad te perlatas non esse? Facit quidem tuum istud silentium, ut tale quidpiam subverear. Sed tamen suspicionem quae minuant, multa animo occurrunt. Quid igitur? occupatum esse te? video fieri aliter non posse. Scio enim, inibi esse te, ut intermissa studiorum tuorum curricula repetas. Sed quae possunt occupationes esse tantae, ut non vacet ad hominem amicissimum tuarumque litterarum sitientissimum duobus versiculis scribere? Obsecro te excita e somno humanitatem illam, illam tuam, neque patere litterarum tuarum desiderio languere me diutius. Etiam atque etiam vale, mi Murete, columen fortunarum mearum. Ticini. III. *Idus Octobris.* MDLXXXII.

XLIX. M. ANTONIUS MURETUS Iunior*)
ANTONIO CONSTANTINO S. D.

Patruus meus in aliorum quidem officiorum ratione satis bonum nomen et esse se et haberi ait: sed in litteris ultro citroque mittendis iam pridem decoxisse, neque sperare se unquam solvendo fore. Tam multos enim in hoc genere creditores habet, ut iam qui tempore priores, qui posteriores sint, rationem inire non possit. Quosdam tamen praecipuos habet, in quibus tu es; quibus brevi se non tantum sortem, sed etiam omnes praeteriti temporis fructus exsoluturum pollicetur. Nescio autem, quid ipsi venerit in mentem, ut me tibi hoc tempore delegare voluerit; qui cum meo ipse nomine tantum debeam, quantum amantissimo prae-

*) Cf. II. ep. 24 et 25.

ceptori debere non ingratus nec immemor discipulus potest, quomodo hoc quoque aes alienum suscipere, aut a te idoneus haberi possum? Parendum tamen est: quomodo enim ipsius imperio adverser? Tu modo sequere, obsecro, non invitus fidem meam. Si enim nihil aliud potero, at quotidie urgebo, appellabo, instabo, neque desinam obtundere, donec aliquid extudero. Scio autem, illum iam in eo esse, et aliquid meditari libelli, quod in tuo nomine appareat. Saepe enim dicentem audivi, se pudore iam quodam, ne ad te scribat, impediri: neque tibi amplius epistola, sed libro aliquo ad te misso satisfieri posse. Tu modo scito, et litteras tuas et librum Senecae et illa laute sane et opipare condita ac concinnata, seu bellaria seu tragemata vocanda sunt, (rem enim ipsam teneo, nomen non teneo,) ad nos pervenisse, et omnia fuisse gratissima: te tamen ipsum, si huc veneris, cuius rei spem nobis postremae tuae litterae ostendunt eoque magis, si eos libros veteres, quorum indicem misisti, attuleris, et ipsi et mihi longe optatissimum ac iucundissimum fore. Vale. Romae. Prid. Id. Maii. MDLXXXIII.

L. ANTONIUS CONSTANTINUS

M. ANTONIO MURETO IUNIORI S. D.

Litterae tuae, quas paucis abhinc diebus accepi, tantam mihi voluptatem attulerunt, ut nulla maior afferri potuerit: tum quia tuae sunt, tum etiam quia ex illis cognovi, omnia, quae a me vobis missa sunt, tuto istuc pervenisse. Sed quid, quaeso, ais, M. Antoni suavissime, patruum tuum in litteris ultro citroque mittendis decoxisse? Ego vero nullum aliud officium ab eo facilius expletum iri putassem, mecum praesertim, qui ea lege ab eo, ut ad me scribat, peto, ut commodi sui rationem quam maximam habeat. Cum au-

tem mihi et sortem et praeteriti temporis fructus se exsoluturum polliceatur, quid minus, quam eum decoxisse, credendum est? Pudore illum impediri, ne ad me scribat, epistola mihi satisfieri non posse, sed libro aliquo ad me misso, σκήψεις καὶ ἀναβολαί. Sed extra iocum, Murete mi, (arbitror enim iocatum esse te, cum illa scriberes,) a patruo tuo mihi nihil plane debetur. Ego vero me illi tantum debere sentio, ut, si vel vitam ipsam pro eo profundam, tamen ne minima quidem magnorum eius erga me meritorum partem videar consecuturus. Tu, ut coepisti, perge scribere ad me quam saepissime poteris de tua patruique tui valetudine, de tuis studiis et si quid σπουδαιότερον habebis, ac tibi persuade, nihil te hoc mihi gratius facere posse. Ego contra recipio tibi, me operam daturum, ne quid ex officio meo desideres. Vale. Genuae. Kalend. Quintilis. MDLXXXIII.

LI. M. ANTONIUS MURETUS

CONSTANTIO BARGELLINO EPISCOPO REATINO S. D.

Vide, quam non sim curiosus. Te, quem iam pridem videre discupio, prius ex urbe discessisse cognovi, quam in urbem venisse cognossem. Neque hoc mirabitur quisquam, qui ingenium ac consuetudinem meam noverit: cum de ipso Pontifice plerumque, rurine an in urbe sit, nesciam, et saepe de iis, quae hic unum aut alterum mensem omnium sermone celebrata sunt, non aliter quaeram ex aliis, quam si peregre redirem. Itaque, si quando audies, ut saepe fit, inquiri in eos, qui rumores temere exceptos huc illuc spargunt, et quid Pontifex non agat tantum, sed in animo habeat, quid Galli, quid Hispani, quid Germani moliantur, facta infecta miscentes,

scribunt ad homines alienarum rerum quam suarum curiosiores: mea quidem causa libero te omni metu. Nunquam me quisquam in talia edicta incidisse criminabitur: ita perspectum est omnibus, omnium eiusmodi rerum cognitionem mihi, ut Thucydideo verbo utar, ἀταλαίπωρον εἶναι.*) Sed tamen, (παῤῥησιαστέον γάρ,) si quid a me in eo peccatum est, quod te non inviserim, ne tu quidem plane culpa vacas. Potuisti enim domum ad me mittere, qui mihi de adventu tuo nuntiaret indicaretque, cuius hospitio utereris. Accurrissem statim ad te, et quodlibet potius vadimonium deseruissem, quam ut diutius carerem optatissimo mihi fructu sermonis tui. Ἀλλὰ τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν.**) Epistolas nostras iam dudum et in Gallia et Coloniae in Germania editas esse scis. Earum ego neque volumen ullum habeo, et, si haberem, vix ad te mittere auderem: ita me dispudet eorum, quae in illis innumerabilia a librariis vitiose descripta sunt. Sed dabo operam, ut emendatiores exeant. Urgent enim ac molesti sunt et iidem illi et alii librarii, ut ad se alias epistolas mittam, quibus liber grandior fiat. Omnino absurdum mihi atque alienum videtur, reperiri homines, usque eo abundantes otio, ut eius partem aliquam tribuere epistolis meis legendis velint. Quando tamen id amore quodam erga me adducti facere videntur, (sic enim interpretor,) obsequar eorum studio vel cum dispendio famae, et ut eis animum expleam, repetam diu intermissam consuetudinem Latine interdum aliquid ad amicos scriptitandi. Quod qui legerint, si postea periisse sibi tempus dolebunt, aequi tamen mihi esse debebunt, qui ingenue profiteor, nullam unquam a me epistolam scriptam, quam legi operae esset, nisi semel ab eo, ad quem scriberetur. Neque ego quemquam fallo aut indu-

*) Thuc. I. 20.
**) Hom. Il. XIX. 65.

co. Si qui se sciens fefellerit, secum agat. Editus est et hic nuper liber hymnorum, quos olim iussu Gulielmi Ducis Mantuae scripseram, auctus sexcentorum amplius versuum accessione. Hunc scio ad te ab Heliconio missum esse. Sed nimis multa de nugis. Vicus quidam est in dioecesi tua, qui S. Luciae dicitur. Eius vici plebem qui regebat sacerdos, Caesarius nomine, proximo superiori mense excessit e vita. In eius locum se substitui cupit Vespasianus Coletta presbyter, qui has tibi litteras tradet. Qui cum mihi ab uno e summis amicis meis accuratissime commendatus esset, profectus sum eius causa hesterno die ad Datarium summi Pontificis, apud quem puto te scire, me aliquid posse. Is respondit, quanquam mensis ille pontificius sit, tuarum tamen partium esse, inquirere in eos, qui se ad id munus admitti postularent, et de eorum natalibus, moribus, doctrina iudicare; quem tu testimonio tuo comprobasses, ei beneficium illud tributum iri. Nunc ego illud a te, Constanti humanissime omnique cultu atque observantia dignissime, postulo, si hic, quem dico, Vespasianus idoneus videbitur ad id munus sustinendum, ut ei potius, quam cuiquam alii, mea causa gratificandum putes. Is qui mihi eum commendavit, ita mihi amicus est ut qui maxime, et ego saepe ei dixi, ita te mihi amicum esse, ut nihil supra. Si ergo te huic homini durum ac difficilem praebeas, verendum erit, ne ego aut tantopere abs te amari aut minus diligenter eum tibi commendasse videar, quam me facturum recepi: quorum alterum vanitati, alterum perfidiae adscriberetur. Quantum igitur plurimum, salva fide ac ratione officii, illi te tribuere posse statues, tantum ut tribuas, vehementer a te etiam atque etiam peto. Interea mitto ad te munusculum utrique nostrum conveniens, imaginem Iesu Christi in cruce suffixi, a praestantissimo artifice summo artificio elaboratam. Eius adspectu quo-

ties ad fundendas preces commoveberis, quaeso, eius quoque ut memineris, cuius versus utrinque adscriptos videbis. Vale. Romae. IX. Kalend. Iunii.

LII. M. ANTONIUS MURETUS

IAC. AUGUSTO THUANO CONSILIARIO REGIO IN CURIA PARISIENSI V. C. S. D.

Parum abfuit, quin abiecerim consilium, quod ceperam, scribendi aliquid de laudibus clarissimi ac praestantissimi viri, patris tui: ita me eruditorum hominum versus, quos eodem argumento scriptos ad me misisti, deterruerant. Sed vicit voluntas obsequendi tibi; neque enim dubitabam, quin aequo animo quicquid a me scriberetur, accepturus esses. Mitto igitur ad te aliquot versus,*) non illos quidem valde bonos, sed quales exspectari poterant ab homine neque unquam poëta, et iam sene, et tum suis, tum amicorum negotiis assidue implicato. Eos tu si semel lectos concerpere volueris, feceris quod merentur; sin una cum ceteris, quae alii scripserunt, edendos duxeris: eundem fortassis usum praestare poterunt, quem in pictis tabulis umbrae, quae efficiunt, ut luminosa magis emineant. Sed si editurus es, peto a te, quantum me amas, ut eos prius cum duobus tribusve probatissimis Sorbonici Collegii Theologis communices, ac si fieri potest, ab eis impetres, ut suum quoque de eis iudicium adscribant, ne quid imprudenti exciderit, quo quisquam offendi queat. Iam nunc enim subvereor, ne, quod poëtarum more Astraeam deam vocavi, durius id non satis aequus interpres accipiat. Ego tamen profiteor, Astraeae nomine nihil aliud a me quam divinam iu-

*) Monodiam in obitum Christophori Thuani, quae legitur in Poem. Var. I. 14.

stitiam intelligi: quo posito et cognito puto cetera ferri posse. Ignosce, quaeso te, timiditati meae. Satis multos ex illo Collegio amicos habeo, inter ceteros Genebrardum, qui unus mihi est pro centum millibus. Is, ut spero, et tua causa libenter et mea non invitus omnem nobis scrupulum eximet. Vale et perge, ut facis, patris tui desiderium tua singulari ac praestanti virtute lenire. Romae. Idib. Octobris.

LIII. M. ANTONIUS MURETUS

R. PINCAEO CONSILIARIO REGIO V. C. S. D.*)

Ne me serius ad litteras tuas respondere mireris, scito, eas redditas mihi esse XVI. Kal. Martii, id est, biduo post discessum tabellarii, idque mihi plerumque evenire solere, aut negligentia eorum, quibus illae commendantur, aut quod aedes meae in ipsis radicibus Quirinalis longe distant ab istis negotiosis hominibus, qui saepe aut propter imbres aut propter itineris longitudinem exspectant usque eo, dum venire ad me commodo suo possint. De Cardinali S. Stephani (ita enim se vocari vult) sciebam nuntium tibi iucundissimum fore, ideoque id tibi gaudium primus obiicere volui. Ei quoque litterae tuae magnae voluptati fuerunt, quas ad eum pertuli postridie quam eas acceperam. Rescripturum non dubito: ita certe facturum se recepit. Quin etiam, capta ex litteris tuis occasione, multa mihi de te, multa de C. V. patre tuo, multa de tuis omnibus iucunde memoriterque narravit, ut facile appareret, eum libenter in illo sermone versari. De praestantissimo viro Brissonio, quod nonnihil conquestus sum, fateor tibi, id mea quadam ambitione factum. Quia enim illum plurimi facio, submoleste tuli, sumsisse eum

*) Cf. ep. 57. — 61. huius libri.

a me, quo alium ornaret, eum praesertim, qui a me tam multa sumsit, quae pro suis venditaret. Sed illud cuicuimodi est, pupugit quidem me, neque tamen altius in animo insedit. Iam pridem enim ad tales ludos occallui, et ista minutiora sunt, quam ut me valde moveant. Gratulor tibi, qui talem et amicum et vicinum habeas, et (δεῖ γὰρ τἀληθῆ λέγειν) subinvideo vobis istam mutuam consuetudinem: si hoc invidere est, dolere, non quod aliis bene sit, sed quod tu quoque eodem bono frui non queas. Quos, Deus bone, oportet esse congressus vestros! quos sermones! quam multa πολιτικά! quam multa de antiquitate, de mitioribus studiis, de omnibus denique partibus τῆς φιλολογίας! Utinam mihi vestigia vestra subsequi et captare sermones vestros liceret! quam multa, quae vobis excidunt, sublegerem! quanto quotidie doctior domum redirem. Quod quando non datur, at tu me interdum, qua licet, sermonum vestrorum participem facito, et id tibi, cum otium erit, scribendi ad me argumentum sumito. Sed noli, quaeso te, delicias facere et dicere, tibi perpetuo rem esse cum Bartolis, Baldis ceterisque eiusmodi infelicibus capitibus ideoque minus polite scribere, cum ea scribas, quae mihi quidem Athenas ipsas, Hymettum ipsum redolere videantur. Quas tibi videri oportet epistolas meas, quas ego neque pectere unquam neque comere, si verum vis, ne relegere quidem soleo, si tuae tibi minus cultae videatur? Ludis tamen et vereri te ais, ne verbosiores sint. Quasi non ego id multo iustius metuere debeam, qui ad te, talem virum, quicquid in buccam, scribere audeo: quanquam huius rei culpam tu sustines, qui iubes me longitudine saltem litterarum tecum paria facere. Quid, cum scribendi argumentum nullum est? *Dicatur potius*, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος, ait Hispanus poëta.*) Egoque, quando

*) Martial. I. epigr. 46. (54.)

ita te velle video, ita plane faciam et chartas, ut facere me vides, onerabo nugis potius, quam tibi animum non expleam. Nos hic omnes suspenso animo sumus, propterea quod Pontifex sub finem mensis Aprilis Bononiam cogitat. Quod si erit, (et certa opinio est fore,) quae Romae vita futura sit, veremur. Ego sub Kal. Iulias abdicare me hoc docendi munere cogito: etsi non fiet hoc sine luculenta fortunarum mearum deminutione. Decedent enim annui nummi aurei septingenti. Sed tanti est otiari. Supererit tamen sic quoque, *unde mihi assiduo*, ut ille*) ait, *luceat igne focus*. Et quod senectus attentiores ad rem facere dicitur, illa vero me in dies negligentiorem facit. Otii cupidus sum: ad quod si semel pervenire potuero, nihil tanti erit, ut me ab eo avelli patiar. Neque tamen ignaviae me dedere cogito, sed solutus aliis curis multa, quae iam pridem inchoata, partim etiam affecta apud me iacent, ut potero, absolvere ac perpolire. Sed quid ago? aut cur tam longe spes iacio? Haec meditanti fortassis interventura mors est. Quae, quandoque venerit, occupatum me deprehendat malo, quam nihil agentem. Vale. Romae. IV. Kalend. Martii. MDLXXXI.

LIV. M. ANTONIUS MURETUS

S. D. HERCULI CIOFANO SUO.

Iam pridem tantum me odium scribendi cepit, ut plane ad neminem scribam: ne tu tam diu nullas te meas litteras accepisse mireris. In amando et in labore amicorum causa capiendo, cum opus est, et tibi et cuivis par esse possum; in scribendo non possum. Nihil est, quod faciam invitius. Quo faci-

*) Tibull. I. 1. 6.

lius existimare potes, quam ex animo cupiam tibi commendatissimum esse Colam Antonium Rainaldum, qui te nunc praeceptore istic utitur. Cognatus est iis, quibus ego maxime cupio, L. Lilio et Rutilio Veteri: quorum utriusque rogatu haec ad te scribo. Neque vero abutar pluribus verbis. Hoc tantum dicam, cogniturum esse me ex studio, quod in illum conferes, quantum apud te commendatio mea valeat. Quaeso igitur te, efficias, ut ii, qui hoc a me petierunt, tibi apud me quam citissime quam maximas gratias agant. Vale. Romae. Prid. Id. Ianuar.

LV. M. ANTONIUS MURETUS

FRANCISCO VENIERIO S. D.

Bene facis, quod te Latine scribendo quotidie exerces conatumque omnem adhibes, ut praestantiam in eo genere aliquam consequaris. Non enim dubito, quin et cetera vita et istud tuum studium eo, quo debet, id est, ad propagandam gloriam Christi et ad ecclesiam pro tua virili parte ab insultibus improborum defendendam dirigatur. Sed quid te usque huc deterruerit, ne ad me scriberes, dispicere equidem non queo. Nam neque ea auctoritate sum, ut quisquam iudicium meum vereri debeat; et si essem, summa tamen mea erga totam sodalitatem vestram voluntas omnem istum metum tibi facile adimere poterat: cum tu praesertim ita scribas, ut laudem potius exspectare ab omnibus debeas, quam cuiusquam fastidium extimescere. Cave igitur posthac, difficile tibi quiddam atque arduum putes, ad Muretum scribere. Hanc modo mihi veniam dato, ut ad litteras tuas, quae mihi quo crebriores, eo iucundiores futurae sunt, solutius ac negligentius, id est, hoc

familiari ac quotidiano sermonis genere, respondere liceat. Nihil enim invitius facio, quam ut in limandis ac poliendis epistolis otio abutar. Neque mihi ullum praeceptorum, quae tradita sunt a dicendi magistris, magis placet, quam illud, dandam esse operam, ut sponte fluere videatur oratio. Ego vero, ut magis videatur, sponte plane fluere eam sino et ignaviae meae excusationem ab ipsis magistris peto. Tu quoque, si me amas, aut potius quoniam me amas, imitare, cum ad me sribes, hanc ipsam negligentiam meam: ne, si accuratius scripseris, mihi quoque accurate scribendi necessitatem imponere videaris. Deus et studia et totam vivendi rationem tuam ad gloriam suam perpetuo dirigat. Vale. Romae. VI. Non. Martii, quo ipso die litteras a Bencio accepi: ne me ad eas serius respondere mireris.

LVI. M. ANTONIUS MURETUS

S. D. FABRIO MANCINO.

Iam pridem ad te scripsi, quod iterum scribam, quando litteras meas ad te perlatas non esse video, ineptos istos, de quibus scribis, indignos prorsus esse, quibus respondeatur: ita se ne leviter quidem litteris tinctos esse declarant. Quid enim est, cur de *Paullo et Quincto* me potissimum accusent? Cur non cum Manutio potius et cum Sigonio agunt? quorum uterque ante hos, opinor, viginti quinque annos ita scribendum esse docuit. Et certe in vetustis marmoribus praecipueque in fastis Capitolinis ita perpetuo scribitur. At versum illum exagitant:

Una virum et virtutum omnium acerba lues.

Ridicula capita, quasi non ei plane geminus sit ille Catullianus: *)

Troia virum et virtutum omnium acerba cinis.

Desinant igitur stultitiam suam prodere ac patefacere et prima saltem elementa discant, priusquam de reprehendendo cogitent. Satisfacere tibi, quem video mei studiosum esse, volui, aliequi tam stultas reprehensiones risu ac silentio excepturus. Tu quoque idem facias, suadeo, et istos contemnas ac consenescere in inscitia sua sinas. Stulta illos de se persuasio indignos, qui doceantur, facit. Versiculi tui valde me oblectaverunt; nam et scite ac lepide facti sunt, et habent insignem significationem amoris erga me tui. Si quid hic erit, quod me causa tua facere posse arbitreris, non committam, ut frustra me amare videaris. Vale. VI. Kal. Iulii. (quo ipso die acceperam litteras a te scriptas Idibus Maii, ne me forte ad eas serius respondere mireris.) MDLXXXIV.

LVII. B. BRISSONIUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

*Suavissimis tuis ad Pincaeum nostrum litteris**) provocatus, in quibus non minus amoris in me tui, quam Romani leporis non leviter pressa vestigia apparent, facere non potui, quin has ad te mutuae voluntatis testes, in maximis, quibus distineor, occupationibus, darem: ne, cum tibi summa omnia semper tribuerim, in amore etiam, in quo paria tecum facio, superari viderer. Quodsi per pararium nomen faciendum sit, eundem Pincaeum, quocum multus mihi de te quotidie ser-*

*) Catull. 66. 90.
**) Ep. 53. huius libri.

mo est, appromissorem dabo, et quicquid ille tibi de me receperit, cumulatissime praestaturum me spondebo. Nullam quidem certe posthac certificandae amicitiae nostrae occasionem praetermittam, nec committam, ut ulla in re meum abs te officium requiri aut desiderari possit. Vale. Lutetiae Parisiorum. Non. Aprilis MDLXXXIV.

LVIII. M. ANTONIUS MURETUS

BARNABAE BRISSONIO PARISIENSIS SENATUS PRAESIDI V. C. S. D.

Etsi μεμψίμοιρος haberi nolim, gaudeo tamen, quod apud Pincaeum nostrum per litteras conquestus leviter sim de formula illa, cuius animadversae laus, si qua in tantula re laus est, alii abs te tributa erat. Elicui enim hoc modo litteras tuas, quibus mihi nihil iucundius contingere poterat. Ego te, Brissoni, semper maximi feci, non propter illa externa, quae vulgi oculos in se convertunt, sed propter illa vere ac proprie tua, quae et te provexerunt ad istum, in quo es, dignitatis gradum, et provectura, ut spero, sunt etiam altius, et, si nihil tale aut effecissent aut effectura essent, omni te tamen cultu atque observantia dignissimum reddidissent. Virtus enim et eruditio vera mihi et solida videntur bona: τὰ δὲ λοιπὰ πάντα προςθῆκαι. A te peto, ut me mutuo ames et si quando erit otium, participem per litteras me facias suavitatis tuae. Quae tibi fuit, eadem mihi causa brevitatis est: occupationum multitudo, quibus te perpetuo distineri scio. Vale. Romae. Prid. Non. Mai. MDLXXXIV.

LIX. M. ANTONIUS MURETUS

R. PINCAEO CONSILIARIO REGIO V. C. S. D.

Bene et amice factum a te de Brissonio, cuius mihi litterae sane quam suaves fuerunt. Ad eas rescribens eadem βραχυλογίᾳ usus sum, tum ne occupationes ipsius interpellarem, tum quia nulla nunc quidem erat ὑπόθεσις. Quod iocose, ita enim accipio, quereris, illud meum λογίδιον de circumcisione*) ad quemvis potius, quam ad te, missum esse: vide, ne quid tibi iumento, ut ait Plautus,**) tuo arcessas mali. Nam si pergis, tam frequenter mittam ad te aliquid naeniarum mearum, ut dicturus sis, *Ohe iam satis est.****) Equidem, quanquam vix fas est de vobis talibus viris quidquam sequius suspicari, subvereor tamen interdum, ne ludatis me, hominem simplicem et credulum, et postuletis ad vos mitti mea, ne desit, quod rideatis. Quid enim a me, quod vestra non dicam commendatione, sed lectione dignum sit, praestari potest? Sed tamen vestra ista cura ac cogitatio fuerit. Ego bona fide agam, et quidquid cudero, mittam ad vos; et, si nihil aliud, ambitioni certe cuidam meae serviam ostentaboque epistolas vestras, ut me homines putent esse aliquid, cuius scripta a summis viris exspectantur. Et ut hinc numerare incipias, mitto ad te nescio quid versuum,†) quos feci nuper, cum ad me Ioa. Zamoscius, magnus Poloniae Cancellarius, duo ingentia numismata aurea misisset, quorum in uno Stephani Regis effigies visitur, in altero ipsius Zamoscii; ex adverso autem, in illo quidem regio provinciae duae, quas ipse ab hostibus recepit; in Zamosciano autem coronae duae implexae, oleagina una, laurea altera,

*) Orat. Vol. II. 1.
**) Amphitr. I. 1. 171.
***) Mart. IV. 91. 1.
†) Leguntur in Poem. Var. I. 45.

additis vocibus, UTRAQUE CIVIS. Volui, ut potui, virum summa dignitate praeditum remunerari et saltem reddere aerea pro aureis. Atque utinam id ipsum assecutus sim, ut saltem aerea remiserim. Valde enim metuo, ne miserim οὐδὲ χαλκοῦ ἄξια. Ero igitur Choerilus, qui

incultis versibus et male factis
Rettulit acceptos:

nosti cetera.*) Eos tu semel lectos concerpas an etiam ostendas quibus videbitur, iudicii atque arbitrii tui res esto. Ad Gillottum V. C. post illam oratiunculam misi etiam libros duodecim historiarum Pii Secundi Pontificis, itemque Graecum librum veterem, quo summa quaedam analytices, et physices luculenter explicata continentur. Neque tamen ab eo litteras postea ullas accepi. Spero fore, ut brevi nanciscar aliquid otii; quod si dabitur, explebo vos nugis meis. Heri conveni Cardinalem S. Stephani et cum eo de te diu collocutus sum. Mihi crede, valde te amat. Tu, quaeso, ex isto nobilissimo consessu vestro, quos mihi amicos esse scis, eos, quod commodo tuo fiat, meis verbis saluta. Romae. Non. Mai. MDLXXXIV.

LX. R. PINCAEUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

Nae tu homo liberalis es, Murete doctissime, et apud quem optime ponitur, qui pro duobus numismatis Zamoscii aureis plurimos versus reddas, non aureos illos quidem tantum, sed auro ipso, gemmis ipsis, si quid hac in re mei iudicii est, pretiosiores: in quibus Stephani Regis itemque magni eius Cancellarii non

*) Horat. epist. II. 1. 233. sq.

effigies modo, sed mores velut ob oculos ponuntur, ita plane, ut, quos a nobis infinita prope locorum distantia seiunxit, in oculis geramus; quos nunquam viderimus, summa veneratione tua opera prosequamur.

Excudent alii spirantia mollius aera:*)

*Muretus οὐκ ἀνδριαντοποιός ἐστι, sed ea ex more dicit et scribit, quae nullis numismatis repraesentari, nulla oblivione deleri queant: ut, quod olim de Achille scriptum legitur, felicem illum qui praeconem laudum suarum Homerum invenisset, de Stephano Rege et Zamoscio iure dici possit; felices ambo, qui celebri tuo praeconio ad omnem posteritatis memoriam commendentur. Quo minus dubium tibi videri debet, quid a nobis, quando rem totam nostri arbitrii esse voluisti, de suavissimis tuis versibus factum fuerit; arripuimus, perlegimus, non libenter modo, sed etiam cupide; ac ne tam solida gaudia in sinu gaudere nos putes, συνετοῖς quoque ostentamus. Addam et illud, quod fortasse non existimasses, his legendis idem mihi evenisse, quod iis solet accidere, qui in sole ambulant, ut, etiamsi aliam ob causam ambulent, necesse tamen sit eos colorari: ita me, qui nunquam in bicipiti Parnasso, ut ille ait,**) somniavi, repente poëtam evasisse: quam bonum, nihil ad rem; tenere tamen me non potui, quin tuo, ut interpretor, ἐνθουσιασμῷ correptus, aliquot ex tempore versus et effuderim et remiserim; non ut te quam simillimo munere remunerarer, (essent enim χάλκεια χρυσείων,) sed, ut si nihil aliud in eo genere assequerer, saltem, velut anser inter olores, obstreperem. Tu, quod esse debuisset vacuae mentis opus, profectum ab homine negotiis forensibus occupato, aequi bonique consule. Brissonius tuas a me litteras accepit teque salvere iubet. Vale et me, ut facis, ama. Lutetiae. A. d.* XVI. *Kal. Quinct.* MDLXXXIV.

*) Virg. Aen. VI. 848.
**) Pers. prooem. Sat.

LXI. IACOBUS GILLOTUS
M. ANTONIO MURETO S. D.

Ex epistola ad Pincaeum nostrum,) lepida certe et Mureto digna, illum etiam aliquando de nobis cogitare perspexi et ad me libros quosdam misisse intellexi: quos ut summum beneficium supinis manibus accipiam; nondum enim mihi traditi sunt. Recordatio autem tua mei, magno mihi ornamento fuit et semper erit. Quosdam libellos e typographia Morelli ad te dederam, qui longo post tempore, quo a te acceptos putabam, in manus meas reciderunt: arbitror, quod fasciculus sub legati olim nostri, Foxii, iam defuncti, nomine perferebatur. Eos remitto. Ceterum quod scripta tua, ab omnibus litteratis valde expetita, subverecunde nobis negare videris, mihi crede, peccas. Nemo est, qui, si litteras sciat, et tuas vel epistolas vel orationes vel lucubrationes legat, etsi te non cognoscat, Muretum unquam e manibus dimittat. Utinam te omnes et audire et videre possent! Legi de nomismatis Stephani Poloni et Zamoscii tua illa χρυσᾶ ἔπη: e quibus ut et ex omnibus, quae ab ore prodeunt tuo, iudicare te licet χρυσοῤῥήμονα. Nomismata scio multis de causis plurimi fecisti et facis: Dii me perdant, εἰ μὴ τὰ ἔπη ἀντὶ τῶν νομισμάτων εἱλόμην. Quae qui habeat, ipsa nomismata facile et merito contemnat. Poloni certe et Zamoscii ora omnium oculis subiecisti, qui illos nunquam sunt intuiti. A petitione Taciti non desisto, nec de eo tecum expostulandi finem faciam. Cave ne adversum te iudices adeam nomine publico, et tanquam legitimus totius Reip. litterariae actor te condemnem ex pollicitatione, quam in communem non unius civitatis aut reip. sed totius orbis utilitatem fecisti. Et, si moram facere pergis, usurae accedent. Denique quasi debitum, ea omnia quae cu-*

*) Ep. 59. huius libri.

disti, quae cudis, et posthac cudes, a te exigi posse contendo: ut qui tot opera in publicum commodum struere aggressus es, perficere obligatus sis. Quis sit rerum nostrarum status, a me, qui rempub. nulla ex parte attingo, non accipies. Foxium, Pibracum et Ferrerium, quem interiisse ferunt, πατριώτας *scis quantos viros, lugemus. Caesaris nostri interitum, cuius nuncium iam ad vos allatum non dubito, an rumor rerum, an spes melior consequatur, incerti sumus. Novi (sat scio) rumores iam sparguntur, et ad aures vestras forte allati, celebres et magni, de quibus non nisi manu trepida rescribere licet.*

Quando iam libera nulli
Lingua manusque sua est, voces et scripta notantur.

Illi solennia funeris parantur. Deducetur, si verum est, quod audimus, VI. aut V. Kal. Iulii, regio, ut dicunt, honore. Haec ausu fortasse temerario Latine scripsi, bonitati tuae confidens potius, quam censoriam severitatem timens. Veniam, ut spero, mihi et inscientiam et negotia excusanti, dabis. Vale. Lutetiae. XIII. *Kal. Iulii.* MDLXXXIV.

LXII. STEPHANUS

DEI GRATIA REX POLONIAE MAGNUS DUX LITUANIAE RUSSIAE PRUSSIAE MASSOVIAE SAMOGITIAE LIVONIAEQUE ETC. TRANSILVANIAE PRINCEPS

M. ANTONIO MURETO.

Reverende, devote, dilecte, singularis doctrina atque eruditio devot. vestrae a multis, humanitas eius atque erga subditos nostros studium a venerabili etiam Stanislao Rescio Secretario nostro diligenter praedi-

cata nobis sunt. Quae cum nos merito maximi faciamus, praetermittere noluimus, ut cum hoc tempore illustrem et reverendum Andream Battori de Somlio, illustris olim Andreae fratris nostri filium, praepositumque Miechoviensem in urbem ad S. D. N. mitteremus, litteris hisce nostram erga devotionem vestram propensionem testificaremur. Uberius autem ex eodem fratris nostri filio coram ea cognoscet devotio vestra, quam valere cupimus. Cracoviae, die VIII. *mensis Septembris, anno Domini* MDLXXXIII. *regni nostri octavo.*

STEPHANUS REX.

LXIII. SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI

STEPHANO

DEI GRATIA POLONIAE REGI MAGNO DUCI LITUANIAE RUSSIAE PRUSSIAE MASSOVIAE SAMOGITIAE LIVONIAE TRANSILVANIAE PRINCIPI ETC.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

Ad litteras, quas pridem Maiestas tua ad me scribere dignata est, statim respondere necesse non iudicavi: cum praesertim is ipse, qui eas mihi reddiderat, illustrissimus et reverendissimus D. Andreas Battorius non ita multo post istuc rediturus diceretur. Ita igitur diem ex die ducens, usque huc distuli, cum scirem Maiestatem tuam longe gravioribus curis occupatam esse, quam ut de meis, tenuis et obscuri hominis, litteris cogitaret. Nunc autem, cum idem ille, non hoc tantum saeculo, sed etiam, si optimis temporibus natus esset, rari et insignis exempli semper futurus adolescens, fratris tui filius, summo

bonorum omnium gaudio Cardinalitia dignitate decoratus reditum istuc pararet, scribendum mihi esse ad Maiestatem tuam duxi: primum ut immortales ei gratias agerem, quod eum mihi honorem habuerit, cuius ego si ullam unquam partem promereri potuero, praeclare mecum actum esse existimabo. Deinde ut ei gratuler, quod e sinu ac complexu suo tanta ac tam commemorabili virtute praeditum adolescentem huc miserit. Qui ita se perpetuo gessit, ut sanctitate vitae, pietate in Deum, munificentia in egenos, comitate et affabilitate erga omnes, omnium sibi summorum, infimorum studia voluntatesque devinxerit: ita ut dici vix possit, universa haec civitas magis illius honore laetata sit, an abitu doleat. Nos hic, serenissime Rex, multa de tuis in omni genere plane regiis virtutibus, deque iis, quae a te fortissime et felicissime geruntur, assidue audimus. Quibus eo res perducta est, ut unicum esse te hodie vivum ac spirans perfecti Regis exemplum ne illi quidem iam negare audeant, qui de principio regnare te non satis aequo fortassis animo ferebant. Deus optimus maximus Maiestatem tuam quotidie in maius ac melius provehat eamque mentem immittat ceteris regibus, ut tandem aliquando exemplum ipsius secuti, ad remChristianam constabiliendam et ad hostes illius comprimendos potius, quam ad explendas cum publica pernicie cupiditates suas animum adiungant. Romae. VII. Kal. August. MDLXXXIV.

LXIV. HERMANNUS ORTEMBERGUS

M. ANTONIO MURETO I. C. ET C. ROMANO S.

Quod est meum erga te studium et officium, nihil aeque mihi curae est, atque re ipsa ostendere, quanti te faciam. Itaque diu anxius fui, quonam pacto fa-

sciculum, quem mihi Roma proficiscenti credidisti, quam tutissime transmitterem. Nam Francofurtum, propterea quod vererer, ne ob viarum impedimenta et latrocinia nemo illuc Antverpia veniret, minime quidem expeditum: Antverpiam autem recta mittere, hoc tempore mihi longe periculosissimum videbatur. Quamobrem ea de re egi aliquoties cum magistro veredariorum Tridenti, viro fideli mihique amico; qui cum affirmaret, eos Coloniam Ubiorum sine ullo periculo dirigi posse suamque in ea re operam mihi promitteret: opportune admodum litteras accepi a viro multis nominibus clarissimo, Ioanne Metello, Sequano, qui Coloniae sedes habet, in quibus scriptum erat: Muretum litteratorum hominum principem meis verbis obsecro saluta eique nuntia, me tuas litteras (Roma enim ad illum miseram) de eius edendis libris ad Plantinum misisse. Si quid praeterea per me confici volet, non recuso, sed offero. Fasciculum itaque illum Coloniam misi ad eundem Metellum, ut is per occasionem ad Plantinum transmittat. Quod spero brevi fideliterque facturum, idque simul ab ipso intellexero, faciam te illico certiorem, ea tamen lege, ut, si fortasse Plantinus de eo ad se perlato ante ad te scribat, id tu mihi quoque significes. Sum enim in maxima exspectatione eius rei, neque animo ero quieto, priusquam salvum in manus Plantini traditum esse cognovero. Vale. Tridenti. XVI. *Kal. Octob.* MDLXXVIII.

LXV. M. ANTONIUS MURETUS

HERMANNO ORTEMBERGO SUO S. D.

Etsi mihi nunquam dubium fuit, quin abs te amarer: tamen eius rei magnam mihi fidem fecerunt litterae tuae. Tanta enim fide ac diligentia negotium

tibi a me mandatum curasti, ut ego ipse maiorem optare non potuerim. Ioannem Metellum iam pridem e libris Antonii Augustini et e sermonibus Hieronymi Osorii noveram: sed eum mihi tanto opere amicum esse nesciebam. Peto a te, ut, cum primum copia erit, eum meo nomine salutes, eique pro certo confirmes, me valde quidem litteratum non esse, sed valde observantem eiusmodi virorum, qualis ipse est, hoc est, eruditione et virtute praestantium. Itaque si quid a me causa sua hic fieri posse arbitretur, magnae mihi curae fore, ut plane perspiciat, se a me mirabiliter amari. A Plantino nihil adhuc accepi. Si quid accepero, faciam te statim certiorem. Tu quoque ut idem facias, a te maiorem in modum peto atque contendo. Hermanne mi optime et suavissime, etiam atque etiam vale. Romae. xv. Kal. Nov. MDLXXVIII.

LXVI. ANDREAE BATHOREO

S. R. E. CARDINALI AC PRINCIPI ILLUSTRISSIMO

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

Die ipso natalis Dominici accepi exoptatissimas mihi litteras tuas, quibus haud scio an quicquam mihi gratius ac iucundius afferri potuerit. Nam cum iam pridem audissem, ita te pro tua summa humanitate ac comitate mei memorem fuisse, ut ex ipso itinere ad me scribere dignatus esses, litterae autem tuae nusquam comparerent: conficiebar miro quodam angore animi, neque levationem ullam reperire poteram praeter eam unam, quam mihi litterae tuae attulerunt. Ego te, Cardinalis optime ac praestantissime, semper observavi ac colui, captus non tam nobilitate ipsa regii generis tui, quam admiratione tuarum singularium in omni genere virtu-

tum: quibus ita tibi, dum in urbe versatus es, omnium voluntates conciliasti ac devinxisti, ut hodie quoque, absente te, cum solutiores linguae et liberiora iudicia esse solent, nemo tamen aliter de te, quam de perfecto quodam et omnibus numeris absoluto virtutis exemplo loquatur. Ex quo facile potes intelligere, quantopere mihi de tali patrono gloriandum sit, quantaque in parte felicitatis ponere debeam, quod non tantum in clientibus tua voluntate numerer, sed etiam, nullo meritò meo, apud te aliquo in pretio habear. Equidem, quantum in me erit, omni studio connitar efficere, ut conservem tuam istam erga me animi propensionem: neque quidquam habeo antiquius, quam ut praestem ea omnia, quae tibi ex me non iniucunda accidere posse arbitrabor. Ac quoniam ab homine in libris ac litterulis abdito vix aliud exspectari quidquam potest, mittam ad te foetus quosdam ingenii mei: non illos quidem valde dignos qui a te inspiciantur, sed tamen non usquequaque tibi, ut spes est, ingratos futuros, quod ab homine tui observantissimo proficiscentur. Mittam igitur, si Deus volet, ante finem mensis Ianuarii libros duos Rhetoricorum Aristotelis a me conversos in gratiam piorum quorundam et eruditorum hominum e sodalitate Iesu, *) qui pro auctoritate, qua plurimum apud me valent, egerunt mecum, ut id munus susciperem, quod interpretationem, qua in scholis suis uterentur, reperire se ullam negarent. Hoc igitur primum. Sub finem autem mensis Aprilis, spero fore, ut mittam opera omnia, quae quidem extant, Senecae, emendata a me innumerabilibus locis, additis etiam notis quibusdam meis. Eum vero librum spero et tibi et magno Cancellario et vero ipsi serenissimo Regi ac Domino meo dignum visum iri, in quo subsicivi temporis aliquid collocetur. Quod si tu mihi

*) Bencii inprimis, cui et dedicavit. *Thomas*. Cf. II. ep. 17.

animos facies, laxabo fortassis frenos veteri cuidam ambitioni meae, quam usque huc compressi ac continui, et tentabo, si quid transmittere ad posteros possim, quod me vobis quoque carum vixisse testetur. Nihil tamen temere suscipiam, neque quidquam tale tentabo, nisi tu me prius arrogantiae metu liberaris. Interea peto a te quanta maxima contentione possum, primum, ut me ames; deinde ut tum serenissimi Regis, tum affinis tui, viri omni laude praestantis, Samoscii *) benevolentiam mihi omni ratione conserves. Vale. Romae. IV. Kal. Ian. MDLXXXIV.

LXVII. ANDREAS CARDINALIS BATHOREUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

Litterae tuae IV. *Kal. Ianuarii datae, nuper autem ad me perlatae, tanto mihi iucundiores acciderunt, quanto maiore illarum desiderio et exspectatione iam pridem tenebar. Verebar enim, ne, si posteriores hae meae quemadmodum priores illae, quas Bononia scripseram, intercidissent, et tibi meae erga te optimae voluntatis testimonio et mihi tuarum lectione carendum aliquamdiu esset. Nunc itaque non possum non gaudere, et meas tibi redditas esse, et in tuis hisce eam, quam cum essemus in urbe, coram satis perspexi, amoris erga me tui significationem elucere. Quae ut me mirifice afficit, ita tibi non frustra polliceri et potes et debes, te a me in maximo pretio haberi propter insignes ingenii, eruditionis pulcherrimarumque virtutum dotes, quibus in tui amorem et admirationem omnium animos pertraxisti. Quamobrem si quibus in rebus tibi gratificari potero, scias velim, me nullam praeclare de te merendi occasionem unquam praetermissurum. In-*

*) Zamoscium dixit I. ep. 66. 79. III. ep. 59. aliisque locis.

genii tui foetus, quos te mihi missurum scribis, maxima cum alacritate exspecto, Senecam praesertim, quem a mendis purgandum et notis illustrandum curasti, maximam certe gratiam apud omnes optimarum litterarum amatores inibis. Dixi serenissimo Regi, Domino et patruo meo, cum nuper ad me esset, de tam propensa erga nos voluntate consilioque tuo, quod illi perquam gratum accidit. De te vero praeclare et sentit et loquitur. Magnus Cancellarius, affinis meus, ad latus Regis non erat: faciam eum tamen de tuis cogitationibus certiorem. Scio enim, te tuaque ab illo vehementer amari. Utinam autem is ego sim, qui non solum tibi animos faciam ad evulgandas lucubrationes tuas, quas hucusque comprimis et contines, sed plane id ego unus a te impetrem, quod publica utilitas, et omnium, qui laborum tuorum fructus expetunt, summum desiderium iam pridem obtinere merito debeat. In maxima felicitatis meae parte id ponerem. Persuadere tibi certe id potest vel ipsa consilii tui ratio, qua ductus ad scribendum accessisti, nimirum profectus publici contemplatio. Cuius quoniam tu in omnibus studiis et exercitationibus tuis, summa cum tui nominis gloria, maximam semper curam habuisti: committere profecto non debes, ut ea praeclari ingenii tui monumenta in tenebris delitescant, quae ad eruditionem solidam parandam lucis plurimum affere multis possunt. Quamobrem quod facturus es aliquando, facias id quaeso citius vel mea causa, ut et desiderio plurimorum morem geras, et, quod mihi maximae laudi gloriaeque perpetuae ducam, posteritati nos tibi caros cum primis fuisse, vel hoc indicio planum facias. Vale, vir praestantissime, et cum propter multam lectionem te merito βιβλιοφάγον vocare possimus, si diutius lucubrationes tuas presseris, ne te deinceps βιβλιοτάφον appellemus, cave. Datum Mechoviae. VIII. Idus Aprilis, anno Domini MDLXXXV.

LXVIII. NATIO GERMANORUM IN SCHOLA PATAVINA IURISPRUDENTIAE OPERAM NAVANS M. ANTONIO MURETO S. D.

Rem arduam sane tentamus atque difficilem, sed, ut speramus, iudicio tuo, Murete, et auctoritate confirmati, laudabilem inprimis et fructuosam non tam nationi nostrae, quam universae reipublicae litterariae. Petimus a scholae Patavinae Triumviris, magno multorum nobis adversantium odio atque invidia, Iureconsultum, qui Pandectas iuris civilis in eadem schola publice interpretetur, non more illo barbaro et incondito, sed Gallico, hoc est omnium recte sentientium iudiciis comprobato. Ex omnibus autem Iureconsultis, quos praecellenti doctrina in Italia vel ipsi novimus, vel fama et praedicatione aliorum accepimus, neminem scimus, quem tibi hac in parte comparare, nedum anteferre debeamus. Quod itaque ex fide dignis hominibus iam pridem intellexissemus, non te penitus consilium abiecisse redeundi in haec loca et in iis, quod vitae reliquum est, transigendi: unum te, quamvis ignarum huius instituti nostri, ex omnibus nominare et a Triumviris coram et per litteras flagitare non dubitavimus. Qui nobis polliciti fuerunt denique, se ad Legatum Venetum, qui Romae est, scripturos, eique ut de hac re tecum agat, negotium daturos. Quod vero scire non possumus, quid tecum ille aut an omnino egerit aliquid, ex diuturna vero mora et conatibus multorum, spei nostrae quaedam minus convenientia metuimus: his te litteris rogare ausi sumus, ut de tota hac re deque animo et consilio tuo aliquid certi quam primum nobis significare ne graveris. Nam illud humanitas singularis tua et animus ille tuus ad praeclara omnia comparatus, ne rogare quidem nos patitur, ne vel desiderio nostro tam honesto vel communium litterarum causae vel laudi denique et gloriae tuae deesse velis. Quam etsi summam iam adeptus es, splendescet illa magis tamen,

novae huius dignitatis quasi luce collustrata, quae ad omnis gloriae cumulum uni tibi divina quadam sorte destinata videtur. Praestitisti tu quidem antehac eximia omnia planeque admiranda, et eloquentia tua prope divina omnes populos ac gentes tibi devinxisti, quae sensu aliquo humanitatis praeditae sunt. Reliquus est, ad extremum vitae actum tibi reservatus, ingens quidem ille labor, sed viro magnanimo et ad summum laudis et gloriae fastigium contendenti optatus maxime atque iucundus, ut scilicet, alter tanquam Hercules, hydra illa tot capitum confecta, Augiae stabulo expurgato, denique barbarie foedissima profligata, reginam scientiarum omnium Iurisprudentiam in pristinam dignitatis sedem restituas. Est illa sane laus maxima, ut diximus, quam ex ceteris studiis et laboribus tuis es consecutus: sed tamen communis tibi quodammodo cum doctissimis quibusdam viris. Haec vero laus, quae ex inusitato et praeclarissimo facinore te manebit, tua erit propria tibique uni victoriae tam insignis triumphi omnes debebuntur. Sed indecore facimus, qui ad ea te incitemus, ad quae sponte te inflamatum esse novimus. Studium profecto summum et desiderium tui nostrum ex his litteris perspicies. Cui desiderio si eventus responderit, tuque spem optatissimi adventus ad nos tui nobis confirmaveris: officio apud Triumviros nostro non sumus defuturi, et, si quid nationis nostrae preces, si quid utilitas et dignitas scholae Patavinae apud viros prudentissimos et litterarum amantissimos poterunt, brevi magnum illum Muretum in amplissimo hoc orbis terrarum Gymnasio de omni barbarie triumphantem adspiciemus. Vale. Datae Patavii. III. *Non. Ianuarii, anno post partum Virginis* MDLXXVIII.

LXIX. ORNATISSIMAE AC NOBILISSIMAE SODALITATI GERMANORUM IN SCHOLA PATAVINA IURISPRUDENTIAE STUDIA COLENTIUM M. ANTONIUS MURETUS S. D.

Tertio Idus Ianuarii, cum iam advesperasceret, accepi litteras vestras, hoc est, eo ipso die, quo tabellarii publici, qui statis diebus hinc Venetias eunt, iter ingressuri erant: quo factum est, ut statim respondere non potuerim. Postridie autem eius diei conveni legatum Venetum, ut ex eo cognoscerem, num quid in mandatis habuisset ea de re, de qua vos ad me amantissime et honorificentissime scripseratis. Negavit quidquam ad se tale aut a Triumviris aut a quoquam alio scriptum esse. Ex quo facile intelligere potestis, non tantam haberi honestissimae voluntatis vestrae rationem, quantam par erat. Omnino autem video rationem illam tradendae verae ac solidae Iurisprudentiae, quae hodie in Gallia viget, Italis non placere: etsi ego quidem in hac urbe, cum libros Digestorum interpretarer, multorum studia commoveram, iamque illud consecutus eram, ut plerique istorum, qui magno fastu illas, quas vos merito aversamini, ineptias docent, soli in scholis relinquerentur. Itaque quidam ex eis adierunt Pontificem ac cum eo egerunt, ut ne me illam docendi Iuris rationem tenere pateretur; alioqui fore, ut iuventus orationis suavitate capta praeclaram Bartoli et talium doctrinam repudiarent; se quidem, si ego ulterius pergerem, destituros potiusque se docendi munere abdicaturos. Quid plura? et ipsi facile persuaserunt quod volebant, et ego non aegre a me obtineri passus sum, ut annuo quingentorum nummorum aureorum stipendio proposito, eloquentiae potius et politices praecepta traderem. Nuper etiam, cum me Stephanus Poloniae Rex tantis propositis praemiis, quanta vix cuiquam alii cuiusquam artis professori hoc tem

pore proposita fuisse scimus, in Poloniam evocasset, Pontifex, ut me in urbe retineret, suapte sponte ad vetus illud stipendium quingentorum ducentos praeterea nummos aureos annuos addidit, porroque se multa facturum pollicetur, quo mihi magis in urbe esse libeat. Quo igitur in statu res sit, videtis. Hesterno quidem die curavi, ut ipse Pontifex per oratorem Regis Galliae, qui hic est, de vestra audiendi mei cupiditate certior fieret. Qui cum hoc libenter accepisse visus esset: cur non ipsi, inquit, potius huc veniunt? Excipientur enim a nobis omni genere humanitatis, neque tunc impediemus, quo minus Muretus arbitratu suo illorum studiis obsequatur. Certe Pontifex ipse propensissima est in gentem vestram voluntate: neque vobis ignotum est, quantam vim pecuniae quotannis attribuerit et assignaverit Germanis aliquot adolescentibus educandis. Ego vero, nobilissimi et ornatissimi viri, semper mirifico animo erga Germanos fui, motus ingenua quadam simplicitate et integritate ab omni fuco et fallaciis remotissima, quam in eorum plerisque ita cognoveram, ut eam laudem gentis vestrae propriam esse statuerem. Quando igitur istic una esse non licet: videte, num rationibus vestris expediat huc venire, et mecum una communi studio ad vindicandam a barbarie Iurisprudentiam incumbere. Mihi credite: si vobis huc venire libeat, aliquid fiet. Quaeso autem obtestorque vos, ut, quidquid hac de re consilii capietis, ad me scribere ne gravemini, Vobisque ita plane persuadeatis, quidquid a me vestra causa aut publice aut privatim fieri poterit, id semper cupidissime facturum esse. Romae. XV. Kalend. Februarii. MDLXXVIII.

LXX. M. ANTONIUS MURETUS

POMPILIO AMASAEO SUO S. D.

Quod ad amantissime scriptas litteras tuas serius quam par erat respondeo, peto a te, ut id pro cetera tua humanitate nostraque veteri amicitia non dicam occupationibus, sed afflictae valetudini meae multisque molestiis, quibus hoc toto tempore conflictatus sum, condonandum putes. Nam cum sextum iam mensem tantis tibiarum ac pedum doloribus vexatus sim, ut ardere interdum mihi viderer, eaque res et mihi somnum adimeret, et efficeret, ut neque cibum appeterem, et id ipsum, quod capiebam, non concoquerem, unde mirabilem cruditatem existere necesse erat: ita me diuturnitas morbi et magnitudo doloris efferaverat, ut ἄγριός τις καὶ ἀπρόσιτος γεγενημένος, Telephi alicuius aut Philoctetae, quam eius, quem me amici semper iudicaverant, similior viderer. Accedebat eo aeque diuturnus, sed, ut res ipsa magno cum meo moerore docuit, periculosior morbus nobilissimi et humanissimi adolescentis Poloni, qui, cum in aedibus meis diversaretur sub id fere tempus, quo tuae litterae mihi redditae sunt, tabe consumtus est: quo tantus cumulus additus est ad illam superiorem animi mei aegritudinem, ut nullum tempus, nullum locum quietis reperire possem. Nunc, cum Dei beneficio et prope convaluerim, et aegritudini ex amici morte conceptae dies ipsa levationis aliquid afferre coeperit, respondebo ad litteras tuas, διὰ κεφαλαίων. Ac primum quod vetas me amoris erga me tui magnitudinem litterarum gravitate metiri: ego quoque a te, Amasaee, vir optime et eruditissime, peto, ut mecum eodem iure utaris, neve ex litterarum silentio factam unquam esse ullam de mea erga te, tibi, ut arbitror, non incognita voluntate diminutionem suspiceris. Sit igitur hoc inter nos positum, ne alter ab altero, quod minus saepe litteras accipiat, minus etiam se

amari putet. Nunc ad cetera. De Federico Silburgio, qui me sibi quasdam in Halicarnasseum et alios notas pollicitum esse ait, fieri quidem potest, ut ita sit; neque ego de eo, quem tu et doctissimum et humanissimum esse scribis, quidquam sequius suspicari debeo: sed tamen, quod inter nos dictum sit, neque Federici ipsius memini, neque me quidquam eius generis cuiquam Germano pollicitum esse. Et, ut verum fatear, typographus ille, quem nominas, pessime hic religionis nomine audit, ut quidquam cum eo habere commercii neque satis tutum neque satis pium esse videatur. Cogitabis hoc ipse tecum paulo accuratius, meque, si id tanti putabis, quid tui consilii ac sententiae sit, admonebis. Venio nunc ad ultimam epistolae tuae partem, in qua omnibus ex partibus sese tuus ille saepe spectatus in me amor ostendit. Quod ais, istius nobilissimae civitatis *) magistratus saepe de me in Sigonii τοῦ μακαρίτου locum vocando ac substituendo cogitasse; sed cum scirent, quomodo hic res meae constitutae ac constabilitae sint, putasse, me non facile ad eam conditionem accipiendam adduci posse; quodsi spem aliquam ostendero muneris illius non detrectandi, et ipsos cupide facturos omnia, et te studiose operam daturum, ut id quam maximo meo commodo fiat: primum video, quantum illi splendidissimo et honoratissimo XL virum consilio debeam, qui de me, homine nulla eximia eruditione praedito, tam honorificum iudicium fecerint; deinde tibi, Pompili amicissime, vel hoc uno nomine ita esse me obstrictum ac devinctum agnosco, ut tecum unquam paria faciendi omnis mihi spes plane praecisa sit. Equidem, si paulo minus senex essem, non ambirem quidem istum honoris gradum, conscius mihi tenuitatis meae, sed ultro delatum sine ulla detrectatione avidissime arriperem. Nunc, quam

*) Bononiensis. In hac enim Sigonium mortuum esse Thomas annotavit.

me multae res impediant, ne id facere possim, vide. Vixi Romae annos plus minus XXIV, quo toto tempore prolixam et propensam erga me agnovi et P. R. et summorum Pontificum voluntatem. Praecipue autem Gregorius XIII. Pontifex ad bene merendum de omni humano genere natus, ita me perpetuo fovit, ea est caritate complexus, ut, si mihi vita pro eo refundenda sit, nullam tamen beneficiorum ipsius erga me partem videar consecuturus. Quo igitur ore, qui nuper ab eo, ut veteranus emeritis stipendiis, missionem et petierim et impetraverim, petere ab eodem audeam, ut me istuc venire patiatur? An poenituisse me dicam, quantum mihi honorarii nomine quotannis penderetur? Septingenti aurei nummi: quantum nemo, opinor, ante me, qui hoc litterarum genus profiteretur, accepit. Et tamen, si ea me res movisset, nihil facilius erat, quam efficere, ut ad eam summam aliquid adderetur. Sed demus, aliquid tamen causae reperiri posse, cur qui Romae amplius docere noluerim, Bononiae, quamvis eosdem labores suscipiam, non recusem: quid, quod ea migratio sine luculento rei familiaris detrimento a me fieri non potest? Hic in aedibus meis non commode tantum, sed etiam pro meo captu splendide habito. Istic pro aedibus pendenda merces erit, distrahenda supellex et quae magno emta sunt, vili addicenda; emenda Bononiae nova, maiore fortassis pretio, usu minore; sumtus in itinere et in librorum meorum gestatione faciendi. Trecenti aurei nummi, quos mihi otioso Pontifex persolvi voluit quotannis ex ea ipsa pecunia, quae iis, qui publice in urbe docent, assignata est, adimentur fortasse, si alio me contulero. Multas hic habeo militias, ex quibus tantum fere capio, quantum ad alendam familiam sit satis; absentibus multa ex earum fructibus amittenda sunt. E pensionibus, ut vocant,

ecclesiasticis septingentos nummos aureos annuos percipio: debitores, qui saepe lenti esse solent, non tam facile absens urgere potero, quam praesens et magno principum supremi ordinis favore subnixus. His tot incommodis remedium nullum reperiri potest. Ut igitur ego longe plurimum debere me fateor iis, qui me tanto honore dignum censuerunt: ita eos supplex obtestor, ne iniquo animo ferant, neve me propterea minus ament, quod hoc tempore non posse me studio erga me suo obsequi vident. Vale. Romae. Id. Decemb. MDLXXXIV.

LXXI. M. ANTONIUS MURETUS

S. D. PETRO LUPICO GOTHOLANO.

Occupationes, quibus perpetuo distineor, effecerunt, ut ad litteras tuas, quas binas eodem exemplo accepi, serius quam par erat respondeam, eaedemque mihi nunc necessitatem brevitatis imponunt. Accipe igitur ad singula. Verba illa, *nunquam defugiam auctoritatem*, *) nullo modo dici possunt a Parmenone. Nam *defugere auctoritatem* nihil omnino aliud est, quam nolle praestare ea, quae te auctore facta sint: neque usquam genus hoc loquendi aliter a Latinis scriptoribus acceptum reperietur. Hoc si quis negat, iube, locum unum ex aliquo bono atque idoneo Latinitatis auctore proferat, ubi aliter acceptum sit, et a me quod volet praemium petat. Praesto tibi, nullum unquam repertum iri. Itaque sponsionem quamlibet in eam rem facito; quicquid eo nomine pendendum fuerit, ipse praestabo neque unquam defugiam auctoritatem. Atque hoc ita manifesto perspici potest ex illis Plauti et Ciceronis locis, ut mirer, si quis aliter sentiat. Male igitur Donatus, qui ita

*) Ap. Terent. Eunuch. II. 3. 98.

exponit: *Non recusabo facere, dum tu tamen auctor sis facti.* Nunquam, inquam, quisquam, qui Latine sciret, ita dixit *defugere auctoritatem.* Viderat hoc et Victorius, *) erroremque Donati vere eruditeque coarguerat, nisi quod imprudens in eundem illum errorem incidit, quem in Donato notabat. Verum hoc esse, constat ex his Victorii verbis, quibus locum Ciceronis**) declarat: *Significat autem, se non defugere dicens auctoritatem sui consulatus, se cuncta illa, quae tunc gessit, confiteri ac prae se ferre recte et ordine gesta esse, paratumque illa defendere.* Brevius omnino et concinnius poterat uti verbo *praestandi,* ut in iure civili auctor est, qui praestat evictionem; sed tamen, si nihil addidisset, ferri utrumque poterat. Sed vide, quid addiderit: *ac quaecunque quasi iusserit ille ac mandarit, non recusaturum facere.* Quae interpretatio eadem est cum illa Donati. Nunc adhibe eam ad verba Ciceronis, ut videas, quam non vera sit. *Attende,* ait Cicero, *iam, Torquate, quam ego non defugiam auctoritatem consulatus mei.* Id est, ut ego quidem interpretor, *quam non recusem praestare, quicquid in consulatu gessi, recte atque ordine gestum esse.* At, ut Victorius, *quam non recusaturus sim facere, quaecunque quasi iusserit ac mandarit consulatus meus.* Quid autem quasi iubere ac mandare poterat Ciceroni consulatus, cum ipse amplius consul non esset? Inspice totum Ciceronis locum. Videbis, eum non de futuris, sed de praeteritis loqui. Fac idem in Plautino loco: ***) *Si auctoritatem postea defugeris:* id est, si Victorium sequare: *si recusaris facere, quaecunque ego iussero ac mandavero.* Quo quid alienius aut ineptius cogitari potest? Sed ego cum scholia illa †) scriberem, Victorium, qui triennio, ut opi-

*) Var. Lect. V. 22

**) Or. pr. Sull. 11. §. 33.

***) Poen. I. 1. 19.

†) in Terentium; vid. Opp. Mur. T. II. p. 673. sq. Ruhnk.

nor, ante libros variarum lectionum ediderat, exagitare nolui: neque enim mihi unquam ex aliorum insectatione gloriam petendam putavi. Quod autem illic *) quoque usus sum verbo *putandi,* non eo feci, quod res apud me dubia esset: sed, ut tu recte ac vere accipis, ne cui arrogantius loqui viderer. Iste autem, quisquis est, qui putat me usum eo verbo, quod suspicantis potius esset, quam ullam certam sententiam proferentis, tritus videlicet non est in veteribus illis, qui etiam in his rebus, quas pro certissimis et exploratissimis haberi volunt, saepe has voces adhibent, ἔοικε, δοκεῖ, ἴσως et eiusdem generis alias. Quod quaeris, quae causa loci corrumpendi fuisse videatur, dicam tibi. In vetustissimis Plauti, Terentii, Aristophanis exemplaribus neque actuum neque, ut indocti postea locuti sunt, scenarum ac ne personarnm quidem ulla certa distinctio erat. Omnia continenter scribebantur: nisi quod inter personarum dicta exiguum aliquod inane spatium relinquebatur. Inde illae perturbationes ac confusiones exstiterunt, cum pro suo quisque captu hoc et illud ab hoc aut illo dici putaret. Et eius varietatis crebra est etiam apud Donatum mentio. Sed ego, qui me brevem fore dixeram, iusto etiam verbosior fui. Tu tamen, qui brevitati ignovisses, libentius nisi me fallit animus, ignosces loquacitati. Petrum Galesum videre et amplexari discupio. Magnus vir est et quo non civitas modo vestra, sed tota Hispania merito gloriari queat. Vale. Romae. Postrid. Non. Nov. MDLXXIX.

*) Cf. ibid. p. 674.

LXXII. M. ANTONIUS MURETUS *)

S. D. CHRISTOPHORO PLANTINO SUO.

Vide, quae sit vel tabellariorum negligentia vel temporum difficultas. Binas litteras tuas, quarum priores decimo die Octobris, posteriores die duodecimo Decembris datae erant, eas utrasque cum aliquot capitibus variarum Lectionum mearum et parte Electorum Lipsii **) accepi Kalendis Februarii. Saepe iam ad te scripsi, ne ullam aliam praefationem exspectares, sed ea ipsa, quae octo prioribus libris iam pridem proposita est, sine ulla mutatione uterere; sed video, multas meas ad te litteras intercidisse. Litteras tuas ad Symphoniacos Pontificis statim reddendas curavi. Ad Lipsium scribo. Reliquum Variarum mearum et Electorum ipsius cupidissime exspecto. Velim scire, num tibi commodum futurum sit, describere typis tuis libros Aristotelis Ethicorum ad Nicomachum Graece, ducentis amplius locis a me emendatos. Cuperem eos primum seorsum edi, ac tum demum commentarium in eos meum, quam bonum nescio, uberem certe et copiosum in eos emitterem. Habeo et notas in Thucydidem ac Plutarchum sane multas, quas ad te mittam, si tanti mea esse putaveris. Si eorum omnium editionem e re tua futuram non putas, supprimamus sane omnia. Iam pridem enim talium rerum satietas me quaedam tenet; neque mihi longius quidquam videtur, quam dum vacuo et soluto animo hanc deteriorem aetatem melioribus, id est, theologicis studiis dicare possim. Mi Plantine optime et amicissime, vale. VI. Id. Febr. Roma.

*) Cf. de hac et sequ. ep. lib. II ep. 2. et 3. ibique annot.

**) Eiusdemque epistola; cf. II. ep. 2. quam significari putat Thomas. verbis: *Ad Lipsium scribo*, quae infra sequuntur.

LXXIII. M. ANTONIUS MURETUS

LIPSIO S.

Nunc ipsum accepi litteras tuas datas a te Kalend. Iulii. Negas te ita Abderitanum esse, ut, quae a me scripta sunt, quo pertineant, non intelligas. Si quid mihi apud te fidei est, Lipsi, nemo usque adhuc librum meum cum tuo contulit, et contulere multi ac clari viri, quin obstupuerit. Verba eadem non sunt, neque ego hoc unquam aut dixi aut scripsi: cetera quidem ita similia, ut non lac lacti. Et negas te a me quidquam accepisse praeter unum aut alterum locum, in quibus etiam ais factam a te mentionem mei. Quid ego nunc dicam? Non libet tecum ullam contentionem suscipere; non, si mihi Iupiter auctor spondeat, superiorem me fore: sed tamen tu me non nisi semel nominasti. Sed piget super re tam tenui plura. Quaeso obtestorque te, ut in illa capitis primi praefatione, *) quidquid est quod in deteriorem partem accipi posse videatur, mutes, corrigas, deleas. Potes has meas litteras Plantino ostendere, ex quibus intelligat, mihi id non tantum volenti, sed cupienti atque exoptanti fore. Nihil enim mereri velim, ut te amicum habere desinam aut vero ulla ex parte minus mihi amicum esse suspicer. Dices: cur id ipse non facis? Non tam facile cuilibet detegerem arcana mea; sed tu me iam pridem nosti, quam sim in hoc toto genere ῥᾴθυμος. Ne vivam, Lipsi, si eius capitis ullum penes me exemplar habeo. Hoc alius non ita facile crederet; te, qui, quam sim μισόπονος, nosti, crediturum esse confido. Iterum te etiam atque etiam oro, ut, quidquid asperius dictum videbitur, mitiges. Reliquos libros, quos iam missurus eram ad Plantinum, tunc demum mittam, cum istuc, quod te rogo, a te praestitum esse cognovero. Interea ama

*) Varr. Lect. XI. 1. Cf. ann. *) ad II. ep. 2

me et certo tibi persuade, te a me amari. Vale. Romae. Non. Septembris. MDLXXVI. *)

LXXIV. M. ANTONIO MURETO

IULIUS IACOBONIUS S. D.

Vix me heri vesperi a quorundam hominum conventu honeste dissolvi: quibus obfirmato animo asseverantibus, lapidem nuper ad Tiberis ripam effossum, Semoni Sanco Deo Fidio inscriptum, Simonem illum Magum designare, cum omnino ipse adversarer, ludibrio omnibus ac despectui esse coepi. Cumque de quodam Fidio Sango vel Sanco legisse me aliquando affirmarem, Semonesque terrenos deos antiquitus fuisse appellatos, tum magis a quibusdam irridebar, qui Sancum Sabina lingua Magum, Semonemque quam Simonem Hebraice dici malebant. Ego vero qui nugas illos agere sibique somnia confingere plane videbam, discedo inde iratus, ut qui veritati fucum ab imperitis factum intuebar, neque locus tum mihi ullus, quo illorum perfringerem stultitiam, succurrebat. Neque, quod me vel maxime angit, et nunc succurrit; ac si sucurreret, haud facile mihi esset invenire; libris enim fere omnibus, ut scis, careo atque ita in praesentia occupationibus obruor, ut nihil requietis habeam. Itaque ad tuae mihi expromtae ac prope divinae memoriae thesaurum confugiendum, atque istam tuam reconditam doctrinam advocandam putavi, quae, quoties quis aliquid abditum atque abstrusum quaerit, promptuarium est. Obsecro te, Murete doctissime, ut, si quid contra horum insulsissimorum hominum sententiam colligere potes, (posse te praeclara opinor plurima,) ad me, nisi te de rebus tam ridiculis disputare pudeat, quam primum mittas. Video namque aliquos de no-

*) De anno dubitat Thomas., quem v. ad II. ep. 2.

stris proinde studiis pessime sentire, nisi, quemadmodum heri me facturum recepi, hodie aliquid, quo sane illorum opinionem reflectere ac cohibere valeam, in medium afferam. Ut igitur rem ipsam prorsus inspicere atque investigare queas, mitto ad te inscriptionem totam ex ipso vetusto lapide ad verbum ordineque desumtam: de qua quidem re aliquod tuarum litterarum testimonium vehementer exspecto, quo scilicet uno meorum studiorum conscientiam nunc et in perpetuum sustentabo. Vale. XIII. *Kal. Septembris.* MDLXXIV.

SEMONI.
SANCO.
DEO. FIDIO.
SACRUM.
SEX. POMPEIUS. S. P. F.
COL. MUSSIANUS.
QUINQUENNALIS.
DECUR.
BIDENTALIS.
DONUM. DEDIT.

LXXV. M. ANTONIUS MURETUS

IULIO IACOBONIO S. D.

Quaeris ex me, ecquid inscriptio vetus nuper effossa, in qua Semonis Sanci Dei Fidii mentio est, ad Simonem magum pertineat: id enim quosdam pro vero ac comperto asseverare. Res mihi, ut tibi verum ingenue fatear, vix satis videtur digna, de qua aut tu quemquam aut me quisquam consulat. Nihil enim tritius aut pervulgatius. Et certo scio, te ipsum per te hanc stultitiam refutare potuisse, nisi id a me fieri maluisses. Semonis Sangi Fidii mentio est apud Livium libro octavo*) his verbis: *Bona Semoni*

*) Cap. 20. Cf. XXXII. 1.

Sango censuerunt consecranda. Nominat eum et aliis aliquot locis. Et apud Ovidium VI. Fastorum: *)

Quaerebas Nonas Sango Fidione referrem,
An tibi, Semo pater.

Ubi vulgo legitur *Semipater* aut *Semiaper*, vitio eorum, qui quae non intelligunt, mutant. Mentio eiusdem apud Halicarnasseum libro quarto, **) apud Augustinum de civitate Dei. ***) Rex Sabinorum fuit, quem mortuum retulerunt in deos: ut est apud Lactantium libro primo.†) Mentio eius et apud Silium Italicum: ††) apud Festum in dictione *Propter viam*, apud Fulgentium in libro de vocibus antiquis. †††) Scio esse et nescio quid apud Plutarchum. ††††) Ne longum faciam, res contrita ac communis est, quamque parum decorum sit, ut abstrusam ac reconditam vel quaerere vel repertam venditare. Neque ego haec scripsissem, nisi tibi morem gerendum esse duxissem: neque tam te haec ex me quaesiisse arbitror, ut ea cognosceres, quam ut istis nescio quibus mei quoque testimonii pondus opponeres. Vale. XIII. Kal. Septembris. MDLXXIV.

LXXVI. BALTHASAR ANSIDEUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

Nisi Lucas Sempronius Romam iret meque, ut ad te officii causa scriberem, submonuisset, nunquam profecto, ut qui tuas studiorum aliarumque rerum occupationes

*) V. 213.
**) Dion. Hal. Ant. Rom. IV. 58. Tom. II. p. 94. Taucha.
***) XVIII. 19.
†) c. 15. §. 7.
††) VIII. 420. sqq.
†††) Non Merceri p. 561.
††††) Quaest. Rom. p. 271. ed. Franc.

notas habeo, litteras ad te dare ausus essem. Sed is pollicitus mihi est, omnem sese daturum esse operam atque effecturum denique, quo minus importunae tibi meae litterae accidant. Ego vero eam ob causam non invitus eo me induci passus sum, ut te salutem nomenque tibi meum, si forte exciderit, in memoriam revocem, singularemque amorem atque observantiam, qua te prosequor, quantumque praeterea tibi debeam pro singulari mihi olim praestito beneficio, declarem. Atque utinam aliquod grati animi signum praebere tibi possem! Quid enim gratius unquam accidere mihi possit, quam ut ipse intelligas, apud memorem te virum beneficium collocasse? Sed meam ipsius tenuitatem consideranti spes omnis effracta concidit. Quando igitur, quod summe concupisco, non licet, faciam, quod in promptu est, beneficiique tui . . . . quo te contentum fore mihi persuadeo, tum quod belli homines, qualis profecto tu es, haud plus exigere debent, quam quis praestare queat; tum quod in remunerandis beneficiis lex videtur illa sancita esse, ut qui minus referre potest, gratiam habeat, animusque magnae instar remunerationis sit. Idque tuus, nisi fallor, Seneca sentit, quem propediem abs te emendatum scholiisque illustratum exiturum aiunt. Quem diem quando ego videro: nihil mihi longius. Nullius enim viri scripta libentius et aeque libenter quidem lego, ac tua: quae cum eruditione summa, tum elegantia singulari adeo referta sunt, ut nihil omnino eruditius ac purius fieri posse putem. Atque utinam aut ea tibi a principio mens fuisset, ut longe plures epistolas ederes, aut aliquando σωμάτιον illud ita augeas, ut ad iusti magnitudinem voluminis excrescat! Nam meo iudicio nihil cumulatius excellentiusque in eo genere reperiri potest. Quas ego cum lego, ne ipsorum quidem antiquorum ingenium dexteritatemque desidero. Nolo tibi pluribus molestus esse. Vale meque ama; et quamquam nihil in me sit, quod amorem mereatur

tuum: ea tamen de causa dignus sum, qui abs te amer, quod ego in te amando nemini concedo. VII. *Id. Decembr.* MDLXXXIV.

LXXVII. M. ANTONIUS MURETUS

BALTHASARI ANSIDEO SUO S.

Gratissimae mihi, ut semper, litterae tuae. In quibus hoc a te serio scriptum non puto, veritum quodammodo esse te, ne nomen tuum mihi excidisset. Scriptum enim mihi in animo est ita, ut nulla longinquitate temporis deleri queat: et id ipsi quoque tibi notum esse existimo. Si quid olim feci, quod hodie utile tibi esse sentias, gaudeo; et, si qua se offeret occasio, semper promtissimo animo procurabo, quidquid in rem tuam esse arbitrabor. Neque est, quod de me remunerando cogites. A quibus me amari sentio, ab iis cumulate mihi satisfactum puto. Tu modo praesta te eum, quem semper praestitisti, et perge amare eas artes, quibus te iam pridem deditum esse cognovi. Magnum mihi aliquid de te semper augurat *). Seneca meus prodibit, ut spero, circiter Kalend. Mai. prodibunt et alia quaedam mea et inter cetera epistolae: quas aut a te aut a quoquam alio expeti miror. Neque enim quisquam me in scribendo negligentior est, et ego nusquam negligentior, quam in scribendis epistolis. Sed quando vos ita vultis, obsequar studio vestro, et ad illas, quae iam editae sunt, alias addam, neque meliores aut elegantiores neque accuratius scriptas, in quibus vos, qui, quod me amatis, mea, cuicuimodi sunt, libenter legitis, bonas horas male collocetis. Ego te amare non desinam, nisi tu, qui es, esse de-

*) Ruhnkenio animus excidisse videtur.

sieris: hoc autem pro certo atque explorato habeo nunquam fore. Vale. IV. Non. Ian. MDLXXI. Romae.

LXXVIII. HORATIUS CARDANETUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

Luca nostro Ariminensi ad urbem eunte, libet ad te perbreves litteras dare: quae quidem tui me observantem esse tibi significent. Iam diu nihil scripsi, quod nolui molestus tibi esse. Balthasar quidem meus epistolam ad te misit hortatu meo superiori anno: cui cum non responderis, noluimus tibi amplius obstrepere. Te quidem amamus, ut solemus: tibique gratulamur, quod deposita publice interpretandi provincia in otium te receperis. Speramus enim, te non minus silentem quam dicentem studiosis litterarum profuturum. Ama nos et vale. Die festo divi Ambrosii. MDLXXXIV.

LXXIX. M. ANTONIUS MURETUS

CARDANETO S.

Amari me a te scio: neque tibi dubium esse debet, quin a me mutuo ameris. Saepe ad eos, quos amo, scribere, ubi nulla id necessitas exigit, neque possum neque lubet: neque a quoquam id genus officii valde exigo. Ad Balthasarem non magis tuum quam meum eo non scripsi, quia aegrotabam, neque adhuc plane convalui. Depositam a me publice docendi provinciam, causa esset, cur gratularemini, nisi mea me facilitas in maiores etiam et molestiores occupationes induisset. Reperiam tamen, ut spero, quomodo ab his quoque me expediam: et tunc for-

tassis, ut et posteris prosim, operam dabo. Vale. IV. Non. Ian. MDLXXXV. Romae.

LXXX. M. ANTONIUS MURETUS

ANTONIO CONSTANTINO SUO S. D.

Nunquam destiti, ex quo primum te novi, mi Constantine, ob egregias animi tui dotes ita te amare, ut ad amorem in te meum prope singularem nihil plane accedere posse arbitrarer. Nunc tamen, quod video te tantum tam parvo tempore in Iurisprudentia profecisse, tantus ad amorem in te meum cumulus accessit, ut ipsemet mirer. Petis a me, ut explicem tibi vulgatam quaestionem, *Possessio sitne iuris an facti?* Plusculum etiam praestabo, quam petis. Nam tibi de tota possessionis natura et ratione breviter ac perspicue, quod quidem in me erit, disseram: non quin te quotidie de doctoribus, quibus istic uteris, meliora audire sperem; sed quod pro tuo in me studio mea quoque libenter lecturum ac cogniturum sciam. Quod autem vereri videris, ne mihi talibus quaestionibus molestus sis: qui, quaeso, molestus esse potes? Tu vero molestus eris, nisi isto modo saepissime molestus fueris. Mihi enim omnis, qui tua causa capietur, semper iucundus futurus est labor. Vale et si me amas, aut potius quoniam me amas, ama in dies magis magisque ea studia, in quae me auctore ingressus es.

DE VERBO POSSIDENDI.

Possidere est habere, tenere, obtinere, habere rem in potestate, et eo verbo veteres in omni rerum genere utebantur. Sic *possidere amicos, mores, regnum, artem, virtutem,* ceteraque nullo discrimine in eorum scriptis legimus. Ac denique quod quisque

habebat suum, aut tanquam suum, id *possidere* dicebatur. Ergo cum vetus consuetudo esset, ad maiorem expressionem congerendi verba, quae idem valerent, saepe etiam haec coniungebant, *habere, possidere*, quod *tenendi* verbum latius pateat: tamen id tum demum verum est, cum proprie, ut Iurisconsulti faciunt, loquimur; nam in communi quidem usu *tenere, possidere, κρατεῖν, κατέχειν*, idem saepenumero valent. Ovidius: *)

Possidet et terras et possidet aequora Minos,

id est, *κρατεῖ γῆς τε καὶ θαλάσσης*: quod etiam ita diceretur: *Et terras et mare tenet Minos.* Seneca: **) *Pellices caelum tenent, οὐρανοῦ κρατοῦσι. Possidere* quoque et *obtinere* pro eodem ponuntur. Terentius: ***) *Antiquam tuam venustatem obtines.* At Plautus ****) meretricem quandam *huius seculi mores possidere* dicit. Idem huic est *possidere*, quod illi *obtinere. Κρατεῖν* dicuntur Graecis, quorum imperium est. Dicuntur et Latinis *tenere.* Virgilius: *****)

—— Genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum et victor ditione tenebat.

Horatius: †) *O quae beatam Diva tenes Cyprum:* id est, cuius in potestate est Cyprus. Eodem modo accipitur verbum *habere.* Tacitus: ††) *Urbem Romam a principio Reges habuere.* Sic in illo dicto Aristippi, cui cum obiectum esset, quod haberet Laidem, *Habeo,* inquit, *sed non habeor.* Ita enim Cicero in epistolis, †††) *ἔχω, ἀλλ' οὐκ ἔχομαι.* Sappho: ††††)

*) Art. Am. II. 35.
**) Herc. f. 5.
***) Hec. V. 4. 18.
****) Trucul. prol. 13.
*****) Aen. I. 621. 622.
†) Carm. III. 26. 9.
††) Annal. princip.
†††) ad Fam. IX. 26. §. 2.
††††) Aeschylum dicturus erat; cf. Varr. Lect. X. 19. et Aesch. fr. 314. ed. Dind.

Κύπρον Πάφον τ' ἔχουσα πάντα κλῆρον.

Sic alibi Seneca*) *avaros* ait *non divitias habere, sed a divitiis haberi.*

UNDE DICTUM SIT POSSIDENDI VERBUM.

Atque haec mihi videtur vera huius verbi notatio, ut non a *positione sedium,* quod tamen nostris placuisse video, aut *pedum,* quod miror reperiri, qui, editis Pandectis Florentinis, pergant tamen defendere, sed a verbo *possum* ductum sit verbum possidendi, quod qua quisque re potest, quidquid collibuit facere, eaque arbitratu suo uti, abuti, eam *possidere* dicatur. Nam et in verbo *κρατεῖν* quaedam eiusmodi potestatis significatio est. Potentes enim *τοὺς κρατοῦντας* dicebant. Et Horatio **) *Sic te Diva potens Cypri* est *Κύπρου κρατοῦσα, Κύπρου μεδέουσα καὶ ἀνάσσουσα,* et qui regere possunt cupiditates suas, *ἐγκρατεῖς,* qui non possunt, *ἀκρατεῖς* vocantur. Ac quoniam praecipua in quaque re potestas sit domini, possidere dicebant eum, qui dominus esset. Et cum Horatius ait,***)

— *Valeat possessor oportet,*
Si comportatis rebus bene cogitat uti,

possessorem dicit *τὸν κεκτημένον*: quomodo saepe et Cicero loquitur. Nostri subtilius ista considerantes viderunt, neque semper dominum possidere, neque semper qui possideret, dominum. Itaque distinxerunt dominium sive proprietatem a possessione, ita tamen, ut docuerint, eum demum proprie et utiliter possidere, qui animo domini tenet, id est, qui pro suo possidet. Ceterorum enim vitiosa et inutilis possessio est: ut furis, ut praedonis, ut eorum, qui

*) Epist. 119. extr.
**) Carm. I. 3. 1.
***) Ep. I. 2. 49.

vi, clam, precario possident, ut denique omnium, qui sciunt se alienum possidere. Possidet igitur, qui rem habet in potestate; idque magis ex his, quae dicam, intelligi potest. Feram cepi eamque inclusi: possidere dicor. Evasit e custodia? non amplius possideo: non enim habeo eam amplius in potestate. Aberravit pecus meum; vas ita excidit, ut quamlibet diligenter quaesitum reperiri non possit? desino possidere, L. Sed hoc iure. §. Nerva. D. hoc titulo. Subrepta mihi res furto est? Non ideo amisi eius proprietatem. Itaque ubilibet repertam vindicabo. Sed interim amisi possessionem. Et hoc est, quod ait Scaevola, furtum solius possessionis fieri, L. prima §. Scaevola. D. si is qui testament. lib. etc. Quomodo igitur purgatur vitium rei furtivae? Si restituatur quod ereptum est, id est, si res redeat in potentiam, L. quarta. §. Quod autem. D. de usurp. et usucap. Ex hoc quoque intelligas licet, tum rem possideri, cum est in potestate.

DIVISIO POSSESSIONIS.

Iam habere aliquis in potestate sua rem potest duobus modis: aut sine ullo titulo aut iusto aliquo titulo, id est, qui iure civili probatus sit. Ille naturaliter tantum sive corporaliter possidet, et, ut aiunt, pro possessore, L. pro herede, cum L. sequenti et similibus D. de hered. pet. Qui cum titulo possidet, aut titulo nititur et iusto et vero: atque hic non possessor modo est, sed dominus, ut qui emit a domino; aut iusto quidem, sed non vero: ut qui a non domino insciente insciens emit, id est cum et emtor venditorem et ipse se venditor iusto errore ductus dominum putaret. Atque hic dominus quidem non est: (neque enim potuit a non domino dominus fieri L. Nemo plus iuris, de regulis iuris:) sed est bonae fidei possessor: et longa ac continua possessione dominus de lege effici potest, toto tit. de usurp. et usucap. Hic dici-

tur non naturaliter tantum, sed etiam civiliter possidere: quod ipsius possessio iure civili probetur. Possessio igitur naturalis sive corporalis tantum semper iniusta est: at possessio naturalis, quae aliquo iure civili nititur, civilis est, id est, iusta et aequa. Est etiam reperire solam possessionem civilem, sine naturali: ut in servo, qui est in fuga. Quamvis enim eum tunc quidem naturaliter ac corporaliter non possidemus, civiliter tamen possidemus, certe quidem, quamdiu a nemine alio possidetur, L. Rem quae nobis. D. hoc tit. Sic et fundum, cuius alienus ususfructus est, proprietas nostra, naturaliter possidere videtur fructuarius: cum tamen eum nos civiliter possideamus, L. Naturaliter, hoc tit. Et quod alibi multis in locis fructuarius, commodatarius, depositarius, qui precarium accepit, negantur possidere, id ita intelligendum est, eos non possidere animo domini: idcircoque talem possessionem quamlibet longam nihil valere ad usucapiendum. Itaque genere quodam et possident et non possident.

POSSESSIO SITNE IURIS AN FACTI.

Ex his constare opinor, possessionem esse facti: quod tam multis in iure locis probatur, ut eos annumerare pigeat, praesertim cum obvii expositique sint. In quo tamen quaedam adhibenda distinctio est. Nam possessio mere naturalis est meri facti, ut quae nulló prorsus iure nitatur. Civilis est et ipsa quidem facti, sed quia iure nititur, habet etiam aliquid iuris. Nam qui civiliter possidet, is et interdicto retinet possessionem, dum res evincatur, et si diu sine interpellatione possederit, rem suam facit: idque sive et animo et corpore, sive etiam animo tantum possideat, dum civiliter possideat, L. Nemo ambigit C. eo. tit. Et certe nisi civilis possessio haberet aliquid iuris, non diceremur acquirere pos-

sessionem. Etenim quae meri facti sunt, non dicimur acquirere, ut nemo dicitur acquirere traditionem, etsi traditione aliquid acquiritur. At non tantum dicimur acquirere aliquid possessione, sed et ipsam possessionem acquirere. Est igitur in ea aliquid facti, est etiam aliquid iuris. Sed scrupulum tibi non immerito iniicit L. Possessionem D. hoc tit. quae quomodo intelligenda sit et concilianda cum L. Pupillus, de adquir. rer. dom. breviter aperiam. Nam qui dicunt, eam non de possessione civili, sed de detentione Asinia loqui, eorum, ut suum verbum eis referam, plane asinina expositio est. Pupillum sine tutore auctore non posse conditionem suam ulla in re deteriorem facere, indubitati iuris est. Hoc cum doceret Sabinus, dixerat, pupillum neque dominium neque possessionem posse amittere, nisi tutore auctore. Cum hoc obscurius dictum videretur Ulpiano, in notis ad Sabinum addidit, non posse quidem pupillum animo, id est, voluntate sua amittere possessionem: nam, etiamsi velit eam amittere et in alium transferre, nihil agit; posse tamen amittere id quod est facti, ut si per vim deiiciatur de fundo, quem possidet: alioqui enim id damnosum esset ipsi pupillo. Quomodo enim possessionem interdicto repeteret, nisi amisisset? At vero alienare et animo ac voluntate sua amittere possessionem, etiamsi maxime velit, sine tutoris auctoritate non potest, et hoc modo sententiam Sabinianorum accipiendam esse docet Marcianus in d. l. Pupillus. Haec sunt, mi Constantine optime, quae mihi nunc quidem de possessione in mentem venerunt: plura fortasse quam exspectabas, pauciora certe, quam habiturus eras, si per occupationes licitum esset. Sed et haec ipsa tibi forsan usui futura non sunt, melioribus abundanti. Ego tamen scripsi tanquam futura. Si quid posthac habebis eiusmodi, in quo opera et consilio meo egere tumet tibi videberis, me semper paratis-

simum habebis ad ea omnia, quae tibi et utilitatis et voluptatis aliquid allatura esse cognovero. Ac spero me his aestivis mensibus, quibus res proferentur, multa eiusdem generis edolaturum, eaque ad te missurum: ut studiose uterque operam demus, ut eripiamus ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in iure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis leguleiorum lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse ineleganterque dicatur. Vale. Romae. XIII. Kal. Febr. MDLXXXII.

LXXXI. M. ANTONIUS MURETUS

ILLUSTRISSIMO VIRO IULIANO ARCHIEPISCO MEDICI EPISCOPO ALBICENSI S. P. D.

In summis doloribus, quibus vexabar ex ingenti quadam vi flavae bilis, quae diu per totam sinistram corporis mei partem grassata, tandem in tibiam sinistram tota decubuerat, allatae mihi sunt a te litterae, Iuliane, Praesul amplissime, veterem illam, qua vincis omnes, humanitatem tuam singularemque amorem, quem erga me iam pridem suscepisti, omni ex parte spirantes: quae mihi levationem quidem aliquam doloris attulerunt, neque tamen ita me confirmare potuerunt, ut statim ad te rescribere auderem. Misi igitur ad Ioan. Baptistam Altovitam, (ille enim eas mihi curaverat,) qui eum meo nomine rogaret, ut in suis ad te litteris excusationem tibi meam exponeret polliceretur que, me officio non defuturum, simul atque dolor aut depulsus aut mitigatus foret: quod eum fecisse non dubito. Nunc cum Dei beneficio non quidem me plane reliquerit dolor, sed tamen et multum de priori acerbitate remiserit, et intervalla satis crebra habeat: non differam diutius hoc aes alienum, ne merito non rusticus modo,

sed plane ἀναίσθητος videar, nisi persentiscere me ostendero, quantum tibi debeam, qui ista nobilitate generis, ista dignitate, ista eruditionis magnitudine praeditus, fasces tamen summittere et de rerum mearum statu tam sollicite atque amanter exquirere non graveris. Nam quod meam eruditionem et eloquentiam tam multis verbis commendas, non possum equidem negare, quin mihi gratissimum sit laudari abs te laudato viro: sed mihi saepe tua legenti veniebat in mentem illud Homericum,*) οὔτις τοι θεός εἰμι. Facis tu in eo quod plerique faciunt, ut quae sibi supersunt, aliis non gravate tribuant: sic enim et tu, qui veris ac solidis laudibus abundas, tenuiores amiculos earum non invitus participes facis. Itaque iis omissis ad alia, quae scire te cupere ais, venio. Ego, Iuliane mi praestantissime, aequitate animi eadem sum, qua semper fui; conditione, quod ad τὰ ἔξωθεν attinet, meliore atque optabiliore. Nam et ipsos principes civitatis amicissimos, quosdam etiam mei studiosos habeo, et opum is modus est, qui ad liberaliter vivendum sit satis. Cuius rei vel hoc tibi argumentum sit, quod superioribus mensibus, petita prius eius rei a Pontifice venia, publico docendi munere, quod annos in hac urbe unum et viginti sustinueram, sponte me abdicavi: et tamen ex eo capiebam quotannis septingentos aureos nummos, quam pecuniam nemo nisi aliunde affatim instructus, facile, ut opinor, contemserit. Causae mihi fuerunt capiendi eius consilii multae. Quinquaginta octo annos natus sum, et sentio me paullatim viribus defici. Semper autem audivi a sapientibus dici, desinere satius esse, quam deficere. Multa scripta habeo partim inchoata, partim etiam affecta; quae mecum omnia intercidant necesse est, nisi mihi ad ea expolienda otii aliquid sumsero. Simul verebar, ne quis ἀπληστίαν meam accusaret, si

*) Il. IV. 58.

quod satis superque est ad tutandam vitam consecutus, labori tamen non parcerem, sed amplificandae rei supra modum studerem. Ergo et hac suspicione me exsolvi, et otium mihi, ut spero, in reliquam vitam comparavi. Quo tamen otio non ad ignaviam abutar; sed semper aliquid moliar, quod me prodesse posteris, si minus potuisse, at certe toto animo voluisse testetur. Describuntur hic nunc a typographis opera omnia Senecae emendata studio ac diligentia mea. Quae simul absoluta erunt, ad te mittentur. Sequetur Commentarius in Ethica Aristotelis aliaque deinceps, quae tibi non usquequaque displicitura confido. Interea mitto ad te oratiunculam habitam hic a me in funere Pauli Foxii,*) Archiepiscopi Tolosani, magni ac praestantis viri, tibique, ut opinor, non ignoti. Addidi duo quaedam poëmatia mea, ad quae familiaris quidam meus notulas quasdam adiecit, non prorsus inelegantes.**) Haec pauca libenter accipies teque iis oblectabis, dum a me gravius aliquid et dignius, quod ad te mittatur, accipias. Interea oro te per illam saepe mihi spectatam humanitatem ac comitatem tuam, ut amare me pergas, eiusque rei mihi fidem interdum, quod commodo tuo fiat, tuis iucundissimis mihique optatissimis litteris facias. Vale. Romae. VI. Kal. April. MDLXXXIV.

LXXXII. M. ANTONIUS MURETUS

S. D. PAULO SACRATO SUO.

At ita tu me, dum vivam, merito ames, Sacrate

*) Oratt. Vol. I. 26.

**) Monodiam, opinor, intelligit in obitu Christoph. Thuani et institutionem puerilem ad filium fratris. [Cf. Poem. Var. II. 14. et 15.] Utrique notas addidit Ant. Constantinus. *Thomas.*

optime, ut ego statim accepto annuo illo munusculo*) tuo litteras ad te scripsi, quibus significarem, quam id mihi, ut tua omnia, gratum atque acceptum fuisset. Neque tamen recordari nunc queo, cui litteras dederim, nisi id quidem liquet mihi deierare, a me scriptas fuisse. Ex illo tot me occupationes impeditum devinctumque tenuere, etiamque nunc tenent, ut interdum vitae me ipsius taedium capiat: eo magis, quod amicis multa postulantibus, ne si dirumpar quidem, satisfacere omnibus possum; et ut cuiusque petitioni desum, is se a me negligi putat, mecumque expostulat, quod parum sibi in amore respondeam. Ego vero interdum ita obruor multitudine eorum, quae a me postulantur, ut, quo potissimum vertere me debeam, satis constituere non possim. Quare, si me amas, ut certe amas: neque enim exemplum tuum sequi volo, ut de tua erga me voluntate dubitare fas putem: sed si me amas, vel potius, quia me amas, ignosce interdum occupationibus meis, et quando bonum nomen esse me scis, ὑστεροῦμενον interdum esse me patere. Mittam brevi quae pollicitus sum in iure civili:**) iam enim descripta sunt, neque quidquam aliud superest, quam ut a me denuo percurrantur, si quid forte peccatum est ab eo, qui illa descripsit. Habebis et librum epistolarum mearum et alia quaedam, quandoquidem libet tibi in nugis meis bonas horas consumere. Vale. VII. Id. Iul. MDLXXX. Romae.

*) Insitiorum. Cf. ann. ad ep. 34.
**) Commentarium de origine iuris quem Sacrato dedicavit; cf. ep. 28. ibique annot.

LXXXIII. M. ANTONIUS MURETUS
S. D. FRANCISCO BENCIO SUO.

Etsi eum, qui has ad te litteras affert, satis et tibi et ceteris tui ordinis hominibus pro vestra omnium pietate commendatum esse confido: putavi tamen aliquid accessurum, si eum mihi magnae curae esse et a me non vulgariter diligi omnes cognosceretis. Peto igitur a te, non tantum ut ipse quidquid potes studii, operae, officii in eum libenter conferas; sed etiam ut eum meo nomine commendes diligentissime iis omnibus e vestra sodalitate, quibus ipse commendari se volet. Iam pridem et ego vos omnes ex animo constantissime amo, et mihi persuadeo, me a vobis vicissim amari. Nihil dignius aut meo perpetuo erga vos studio atque observantia, aut in quo melius ac certius vestri erga me amoris magnitudo perspiciatur, efficere potestis, quam si huic adolescenti omnia pietatis et caritatis Christianae officia tribuatis. Hoc a te, Mafeo, Fulvio, Horatio meis, aliis quoque, si opus fuerit, sed his praecipue, exponi ac patefieri volo. A te autem vetere alumno disciplinae meae prope pro meo iure quidvis posse videor postulare. Mi Benci optime et carissime, etiam atque etiam vale. Prid. Kal. Iun. MDLXXV.

AUCTARIUM EPISTOLARUM.

Sumtae sunt hae epistolae ex Auctario operum Mureti, quod in IV. Vol. editionis Ruhnkenianae legitur. Earum maximam partem P. Lazerus in Tom. II. Miscellaneorum ex MSS. libris bibliothecae collegii Romani societatis Iesu ediderat; reliquas Ruhnkenius aliis ex libris adiecit. Quibus nunc accedunt praefationes Iuvenilium (T. I. p. 659. R.) et Variarum lectionum (T. II. p. 3. R.) quae, quamvis argumento simillimae, tamen propter formae dissimilitudinem inter epistolas dedicatorias, quas dicunt, (lib. II.) parum commode collocari videbantur.

I. M. ANTONIUS MURETUS

ALEXANDRO RIPARIO SUO S. D.

Perge, ut facis, mi Alexander, amare litteras, eis te oblectare, in eis omnia et seria et ioca tua collocare. Non magnus labor magno tibi olim honori futurus est. Ista via, quam tu nunc ingrederis, multi humili et obscuro loco orti ad amplissimas dignitates pervenerunt. Atque etiamsi nulla eiusmodi praemia litteris proposita essent: ipsa tamen doctrina amanda est per se, neque quidquam in homine ingenuo turpius est ignoratione earum rerum, quarum scientia sine litteris comparari non potest. Voluptas, quae e rebus turpibus capitur celeriter transit, dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honestis collocatus ipse quidem effugit, memoriam autem sui in animo relinquit plenam honestissimae et solidissimae voluptatis. Hoc cogita et vale. Postridie Id. Iul. Tibure.*) MDLXX.

Saluta mihi diligenter parentes tuos, tum etiam alterum patrem tuum: ita enim praeceptorem merito vocaverim; qui quod in te formando praecipuam quamdam curam adhibet, idque, ut arbitror, mea commendatione adductus, affirmato ei, nihil ipsum mihi facere posse gratius, meque, si se ulla unquam obtulerit occasio, non commissurum, ut in hominem ingratum hoc suum beneficium contulisse videatur.

*) Eadem supra leguntur I. ep. 60.

II. EIDEM RIPARIO.

Noli afflictare te, mi Alexander; ego te non deseram. Si alii et te et commendationes meas negligent, efficiam, ut eorum opera nihil indigeas. Tu modo habe animum bonum, morem gere parentibus tuis, et cave diligenter, ne quid admittas, cur illi tibi merito irasci possint. Hoc si tu praestabis, noli dubitare; ego tibi praestabo cetera. Spes est nos brevi istic fore. Conservato mihi illam pristinam hilaritatem tuam, et alacriter incumbe in studia.

*Nil formidandum Teucro duce et auspice Teucro.**)

Vale. Tibure. v. Id. Oct. MDLXX.

III. EIDEM RIPARIO.

Litterae tuae posteriores quaeque meliores. De ratione autem studiorum tuorum velim aliquid ad me scribas; quantum legas quotidie; num quid excerpas ex iis scriptoribus, quos legis; num quid e Latino sermone in vulgarem convertas, aut contra: Terentium et Cyri paediam noli intermittere; Caesaris commentarios velim etiam legere incipias, ne pecunia illa tibi perierit. Confide, mi Alexander, et quemadmodum te mihi facturum polliceris, effice, ut re ipsa ostendas ac patefacias, te incensum esse amore litterarum. Omnia tibi affatim suppetent, si diligentia non deerit: in ea sunt omnia. Isocratis Iunioris dictum est, ἐὰν ᾖς φιλομαθής, ἔσῃ πολυμαθής.**) Hoc tu tibi quasi ex oraculo dictum puta. Vale. Tibure. III. Id. Iul. MDLXX.

*) Cf. Hor. Carm. I. 7. 27.
**) Isocr. ad Demon. §. 18.

IV. EIDEM RIPARIO.

Binas litteras tuas una cum his accipies, alteras Latino, alteras eo quo vulgo utimur sermone scriptas. In Latinis nihil habui quod emendarem; quae res mihi summae voluptati fuit. Quare et tuas et meas omnes eodem in libro describito. Erit tibi olim iucundum considerare progressus tuos. Alexander mi, vale et perge ea qua coepisti diligentia in studiis versari: nihil facere aut mihi iucundius aut tibi utilius potes. Tibure. Idibus Iulii. MDLXX.

V. EIDEM RIPARIO.

Remitto ad te omnes propemodum litteras, quas a te accepi, leviter a me emendatas. Vide, obsecro te, ut posthac et saepius et diligentius scribas. Vix enim credas, quantae mihi molestiae sint pueriles quidam errores, in quos incidere te frequenter video. Sicubi in generibus loquendi paulo minus usitatis paulove obscurioribus laberis, non offendor. At cum ita erras, ut adhuc prima Grammaticorum praecepta ignorare videaris, indignor. Ac scis ipse, quam saepe tibi ob eam causam iratus fuerim: quare te maiorem in scribendo diligentiam adhibere par esset. Neque vero raritatem litterarum tuarum excusare ullo modo potes. Nam quae tandem esse possunt tua ista negotia? Magis vereor, ne te voluptates abstrahant et a scribendo et a legendo: quibus tu si te dederis, actum est. Non equidem interdico tibi omni genere voluptatum; non sum usque eo inhumanus: sed illae et honestae sint et adhibeatur modus. Crede hoc mihi: verae et solidae voluptates nulla re magis, quam contemtu inanium comparantur. Saluta parentes tuos verbis meis. Vale. Tibure. XVI. Kal. Sept. MDLXX.

Nihil adhuc audio de litteris Graecis, num eis imbui coeperis. Ea res mihi maximae curae est. Da operam modis omnibus, ne diutius trahatur. Mora omnis mihi molestissima futura est.

VI. EIDEM RIPARIO.

Nunc demum videris mihi rediisse ad veterem illam in scribendo diligentiam tuam, de qua superioribus diebus tantum detractum esse, non satis aequo, ne quid te celem, animo ferebam. Perge igitur, ut coepisti, quam potes et saepissime et accuratissime scribere. Nam ea res et mihi voluptati et tibi utilitati summae futura est. Versus vero tui satis bonam spem mihi afferunt; insunt omnino errores quidam, sed eos emendabimus, cum una erimus.

VII. M. ANTONIUS MURETUS HERCULI CIOFANO SUO.

Et litterae tuae sero admodum ad me perferuntur, et ex meis ad te quasdam intercipi video. Egi iam tibi gratias de libris, quos ad me misisti, e quibus maximo usui erit Priscianus. Ceteri tamen ipsi quoque usum aliquem praebebunt, praecipue Statius. Obsecro te, si quid de Gellio confici poterit, ut curae habeas. Etiam cum Io. Baptista Stampa agito, si quid mihi opus afferre possit. Nam et ipsius instituto consentaneum est beneficiis afficere quam plurimos; et ego, si nihil aliud, certe eos omnes, a quibus aliquid accepero, ornabo. Dolet mihi, quod eum, qui mihi postremas a te litteras attulit, quem tu ut disertum doctrinae nobis a Deo traditae explicatorem et praeclare apud vos eo munere functum

mihi magno opere commendaras, videre nondum potui. Id eo accidit, quod cum ille a te mihi litteras et librum attulit, domi non eram, mei autem ita stupidi fuerunt, ut ne nomen quidem ipsius quaesierint, operam tamen dabo, ut eum conveniam. De tuo nomine quod me consulis, fieri vix potest, ut eius altera pars Graeca, altera Latina sit. Et certe cum illud verum est, omnia nomina θέσει εἶναι καὶ οὐ φύσει, tum praecipue in familiarum nominibus vere hoc dici potest. Graecam litteram nullam ei censeo admisceas. De origine, si quid mihi in mentem veniet, faciam te certiorem. Mi Ciofane optime et suavissime, etiam atque etiam vale. Romae. IV. Id. Mai. MDLXIX.

VIII. EIDEM CIOFANO.

Velim mihi credas, quod tam diu meis litteris carueris, tibi non molestius esse, quam mihi. Sed et multas e tuis ad me perlatas non esse, ex iis quae perlatae sunt intelligo; et qui paucas illas attulerunt, orati a me, ut ne sine meis ad te redirent, cum se id facturos polliciti essent, omnes praeter hunc adolescentem, qui postremas hasce attulit, neglectui habuerunt fidem. Tum quod mihi longe molestissimum est, Virgilium illum, de quo iam pridem ad me scripsisti, nunquam vidi, neque quaedam in Tibullum, quae te misisse significas. Quare vide, cui commiseris: nollem enim periisse illa. Quod de adventu huc tuo scribis, periucundum mihi est; et ego tibi omnia, quae in me erunt, cumulatissime praestabo. De meliore natura apud Ovidium*) iam viginti anni sunt, cum locus ille ita prorsus a me explicatus est, ut amico illi tuo, homini erudito, explicandum videri scribis. Neque sane nunc aliter sentio, quam tum sentiebam. Artem memoriae,

*) Metam. I. 21.

quam tenere me putas, non teneo; et, ut verum tibi fatear, cum ex eo, de quo scripsi in libris variarum lectionum,*) discere eam possem, neglexi. Tibi tamen homini adolescenti non propterea negligendum puto. Si quid tecum huc afferres librorum veterum, facies rem mihi gratam neque ipsi tibi inutilem. Certe enim, si nihil aliud, conferemus eos una, et aliquid in commune discemus. Noli a me petere, ut te amem; ferreus enim sim, nisi id sponte faciam, tam multis a te et tam iucundis officiis provocatus. Vale. Romae. VII. Id. Novembr. MDLXIX.

IX. MURETUS
CIOFANO S.

Binas a te litteras accepi, ad quas cur non prius responderim, nihil necesse est dicere, tibi praesertim, qui et pigritiam in hoc uno officii genere meam nosti et occupationes meas. Oratio **) mea neque edita est, neque edetur in Urbe saltem. Quod enim necesse habueram multa verba facere de ea pace, quae superioribus diebus in Galliis facta est, ea Pontifex etsi publice dici permisit, divulganda tamen non iudicavit. Lutetiae tamen et Lugduni sine ulla dubitatione excudetur. Exemplar unum, si ad me plura mittentur, statim tibi curabitur. Interea servi valetudini et urge studia tua, et facito, cum ad nos redibis, ut tibi fructus istius et otii et solitudinis constet. Vale. Romae. IV. Non. Quinctiles. MDLXXIX.

X. MURETUS
CIOFANO S.

Qui litteras ad me tuas afferunt, redituros se, ut a

*) Varr. Lect. III. c. 1.

**) ad Gregorium XII. nomine Henrici III. [Oratt. Vol. I. 25.] *Lazer.*

me responsum auferant, pollicentur, neque unquam redeunt. Eo fit, ut et minus frequenter et sero respondeam. Plantini litterae, ne quid tibi dissimulem, interpretatione non egent. Ille enim, etsi verecunde ac modeste, satis aperte tamen significat, se tibi operam dare non posse. Aliud igitur agamus censeo. Locus Horatii ita a me emendatus est, ut tu tibi emendandum videri scribis, ante hos viginti annos, id est, cum primum scholia in eum poëtam edidi. Error autem ille librariorum in litteris aut frustra geminandis, aut cum geminandae essent, omittendis, ita vulgatus est et a tam multis notatus, ut nihil necesse sit plura conquirere. Litteras ad Plantinum tuas locis aliquot a me meliores factas ad te remitto. Urge studia, et ne tantum quidem unguem a veterum scriptorum lectione abduci te patitor. Vino qui utuntur vetere Plautus sapientes putat;*) ego eos, qui veteribus scriptis. Nam quae quotidie ab istis scribendi cupidis prodeunt, multo sunt nequiora, quam nummi novi. Cole igitur omni studio antiquitatem, et omnes partes illius diligenter accurateque perlustra. Inutilium ciborum esu corpora, inutilium librorum lectione ingenia corrumpuntur. Vale. VIII. Kal. Nov. MDLXXVI. Romae.

XI. MURETUS

CIOFANO S.

De Plantini voluntate maneo in sententia. Iussus est, inquis, ab Aria Montano. An putas Montano eam esse vim, ut iubeat? Suadebit, hortabitur, credo; iussurum non puto: est enim alienum a modestia ipsius. At significat Plantinus, se veterum aucto-

*) Casin. prol. 5.
Qui utuntur vino vetere, sapientes puto.

rum opera notis eruditorum hominum illustrata libenter editurum; credo. Itaque ipsam Ovidii Metamorphosim ac notulas etiam quasdam e libro tuo sumtas non invitus, ut ego quidem arbitror, recudet: librum ipsum tuum non puto ab eo excusum iri. Falli tamen me velim, neque impedio, quo minus eum, si videbitur, urgeas. Cydonitem accepi, deque eo te amo. Sed eum qui litteras cum eo tuas attulit, non vidi. Ovidii locos aliquos in variis lectionibus illustrabo, neque te praeteribo. Quae ad me misisti, una cum his litteris accipies. Vale et quam potes plurima atque optima attentissime lege. Haec una est ad eruditionem via. Ex Urbe. A. d. VII. Decembr. MDLXXVI.

XII. M. ANTONIUS MURETUS

HERCULI CIOFANO SUO S. D.

Utut est, a discessu tuo unas tantum a te litteras accepi: ad quas ipsas qui respondeam non reperio; nihil enim continent nisi commemorationem quandam minime necessariam iam pridem institutae inter nos amicitiae et levem quandam conquestionem, quod ad eas litteras non responderim, quas omnino non accepi. Ego te, Ciofane mi, amo ex animo idque tibi, quoties se offeret occasio, re ipsa declaraturus sum, non in tuis tantum, sed in omnium qui mihi a te commendabuntur negotiis. Hoc amplius praestare nihil possum. Te quidquid mihi gratum fore intelliges, curaturum et quod in te erit, perfecturum esse, sat scio. Fac sciam, quoad te hic exspectare debeamus. Vale. Romae. Postridie Non. Sextil. MDLXXVIII.

XIII. EIDEM CIOFANO.*)

Accepi volumen orationum, de quo amo te, ut debeo plurimum; eo simul atque usus ero, remittam *Demere partem de solido die* apud Horatium sine ulla dubitatione est meridiari, id est, ipso meridie horam unam aut alteram dormire: quod qui faciunt, diem quodam modo frangunt ac dividunt, neque eum unum ac solidum et ὁλόκληρον esse patiuntur. Itaque is qui demit partem de solido die, dicitur id facere, *nunc viridi membra sub arbuto stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae.* Et hoc ipsum Varro alicubi vocat *diem dividere.* De verbo *deducendi*, cur eo vim ullam significari putes, non sane video. Cleopatra quidem neque volens neque invita in triumpho ducta est. Ac non est tamen dubium, neminem volentem θριαμβευθῆναι. Nemo enim volens vincitur, aut poenas dat ei, adversum quem bellum gessit. Versus tui non insuaves sunt; et erit mihi gratum, si te, cum licebit, in hoc quoque genere exerceas. Ama me et vale. Romae. IV. Id. Mart. MDLXIX.

XIV. MURETUS

MELISSO S. D.**)

Negotium tuum mihi curae fuit, ut decebat. Sed cum omnes vias tentassem, quibus id quod cupiebas, assequi posses, cumque super ea re multorum sententias exquisiissem: reperi te, id quod tibi gratis concedi postulas, ne magna quidem vi pecuniae numerata obtinere posse. Omnino, Melisse, ἀδυνάτων ἐρᾷς. Fuit olim aliquod tempus, cum ista quibusdam

*) Paucis mutatis legitur eadem epistola I. 95.

**) Melissum hunc puto alias Schedium dictum, poetam hoc saeculo non incelebrem, ut laurea etiam poetarum corona donatus sit annos natus XXV. *Lacer.*

tribuebantur: post Concilium Tridentinum nemini concessa sunt, neque spes est concessum iri. Hoc ad te eo serius scribo, quod nisi re diligenter explorata scribere nolui; et clarissimus quoque vir Orator regius mihi, ut diligenter quaererem, mandaverat: cupiebat enim cum Pontifice agere, si spes ulla ostensa esset aliquid effectum iri. Nobis ipsis, hoc est, Cubiculariis Apostolicis, militibus SS. Petri et Pauli, ea prope omnia quae tu petis a superioribus Pontificibus concessa erant; sed, ut dixi, post Tridentinum Concilium sublata sunt. Itaque aliud quidpiam tibi videndum est, in quo et Oratoris Regii, et meam erga te voluntatem liquido perspicere possis. Nunquam enim patiemur quidquam, quod in potestate nostra situm sit, frustra a te desiderari. Manutius hic est. Cum eo aliquoties de re tua locutus sum. Ait se cupere omnia facere, sed *χρημάτων ἀπορεῖν*, ita ut sumtu suo facere id quod volumus, non queat. Non puto eum fingere: plane enim male a re domestica instructus est. Mi Melisse, vale et ama me. Romae. v. Kal. Iulias MDLXXIX.

XV. M. ANTONIUS MURETUS

AUGUSTINO ANGELELLO S. D.

Et antea te amabam ex amicorum communium sermonibus, et acceptis iis litteris, quas ad me superioribus diebus dedisti, mirifica quaedam facta ad pristinam meam erga te voluntatem accessio est. Continebant enim et multas [et] minime obscuras significationes neque vulgaris doctrinae et amoris erga me prope singularis. Quare qui libentissime soleam amore complecti eos omnes, quibus in ipsis aliquid est cur amentur, et eos multo etiam libentius, quibus me carum esse sentio: te, in quem horum

utrumque concurrit, nisi mei dissimilis esse velim, vehementer amem necesse est. Accedit illa quoque amoris causa, quod magnam tibi et arctam familiaritatem cum Paulo Manutio fuisse video: quem ego et vivum amavi unice, et mortui memoriam sanctissime, ut debeo, colo. Si quid tibi in mentem veniet, in quo me tua causa aliquid efficere posse arbitreris, facito, ut de eo me amice et familiariter admoneas. Nihil enim erit, quod non in gratiam tuam coner, neque ulla in re patiar a te aut operam aut fidem aut gratiam meam, quantula ea cunque est, desiderari. Adolescenti, quem mihi commendasti, mea omnia prolixe detuli; si qua se eius adiuvandi offeret occasio, perficiam, ut sentiat, tuam commendationem sibi apud me non mediocriter profuisse. Vale. Iosephus Castalio, cum quo saepe de te colloquor, quique mihi et propter mores suavissimos et propter ingenium omnibus disciplinis excultum carissimus est, te etiam atque etiam salutat. Romae. Idib. Aprilis. MDLXXVII.

XVI. M. ANTONIUS MURETUS

PHILIPPO POELARIO BRUGENSI.

Si quid tua causa feci, mi Philippe, minus omnino feci, quam aut ego cupiebam aut tu merebaris. Tu quod mihi vel de discessu ex aedibus Marii gratias agas, vel ulla alia de re, nihil causae est. Ego te amare coepi adductus iudicio quod feceram de eruditione deque moribus tuis. Neque tu opinioni de te meae defuisti. Non soleo autem facile deserere, quos semel complexus sum. Quare cave putes, me unquam tibi ulla in re, quae quidem a me praestari queat, defuturum. De numismatis, quae ad me misisti, gratiam habeo, et spero fore, ut brevi tempore te remunerer, idque eo genere, quod tui similibus

gratissimum esse consuevit. Cuperem ad te plura scribere: sed nosti occupationes meas. Tu si ad me de toto rerum tuarum statu, quod commodo tuo fiat, quam saepissime scripseris, rem mihi gratissimam feceris. Vale. Romae. III. Id. Novemb. MDLXXXIII.

XVII. ANDR. AUSTR.

ILLUSTRISS. AC REVERENTISS. DOMINE*)

Visum est nuper Serenissimo D. N. Collegium Cardinalium, quod his proximis annis multorum obitu valde imminutum erat, augere atque amplificare cooptandis in illud multis claris ac praestantibus viris; inter quos mihi quoque, non tam ullis meritis meis quam humanitate sua et vetere erga me benevolentia adductus, locum esse voluit. Gavisus sum optimi ac sapientissimi Principis tam honorifico de me iudicio: etsi praeclare intelligo, quam tenuia et exigua sunt in me omnia, quae ad tantum munus pro dignitate sustinendum requiruntur. Sed parendum est consilio Dei, qui ut sapiens architectus, etiam vulgaribus lapidibus interdum utitur ad ecclesiae suae substructionem. Nunc cum illustrissimae ac reverendissimae Dominationi tuae semper deditissimus fuerim semperque optaverim, dari mihi aliquod tempus, cum ei studium atque observantiam meam probare possem, iudicavi mihi faciendum esse, ut primo quoque tempore ad eam de hac honoris mei amplificatione scriberem, meque ac mea omnia semper in eius potestate fore profiterer. Peto autem ab ipsa, ut me in suis numeret, ac potentia quidem et auctoritate permultis, voluntate et studio erga se

*) Quae sequitur epistola in schedis Mureti inventa est, ipsius etiam manu scripta liturisque alicubi emendata. Scripta videtur nomine Cardinalis alicuius creati a. 1583 Cardinali Andreae ab Austria. *Lazer.*

nemini unquam concessurum esse sibi plane persuadeat. Bene ac feliciter eam perpetuo valere cupio. Romae ... Dec. MDLXXXIII.

XVIII. M. ANTONIUS MURETUS

PURIORIS AC POLITIORIS PHILOSOPHIAE STUDIOSIS S. D.

Quanta gratia quantaque laus Dionysio Lambino, homini omnium bonarum artium scientia instructissimo, debeatur, cupio a vobis omnibus mea opera intelligi; qui cum decem Aristotelis de Moribus libros et reconditioris cuiusdam doctrinae et eius modi praeceptionum, quarum singularis utilitas ad omnes vitae partes pertineret ac permanaret, refertos esse cognosceret, quicquid obstare atque officere illorum, qui eos pervolutare cuperent, intelligentiae videretur, id omne ut removeret ac tolleret, nullum sibi laborem detractandum putavit: cumque eorum, qui se ad philosophiae studia conferunt, alii Graecae linguae gnari, Graece scriptos Aristotelis libros manibus terant; alii, quibus ad eam linguam perdiscendam vel tempus vel magister vel animus defuit, interpretum operam necessario desiderent: utrisque opem haudquaquam exiguam tulit. Quippe cum Graecorum exemplarium scripturam multis admodum locis seu librariorum oscitans incuria seu quaevis alia fatalis calamitas depravasset: conquisitis undique quam potuit plurimis perbonis perque veteribus libris, non paucos eorum auxilio locos emendavit; nonnullos etiam acumine ingenii et naturali quadam εὐστοχίᾳ felicissime restituit; postremo quoscunque amicorum in his libris insignioris operae aliquid aliquando posuisse acceperat, eos sibi adiutores ad tam praeclari operis perfectionem comparavit. Hoc

labore perfunctus animum adiecit ad eosdem libros, omni adhibita diligentia, latine interpretandos. Videbat enim, qui hactenus interpretes exstitissent, eorum partim omni orationis ornatu, omni flore neglecto, id modo studentes, ut cuiusquemodi verbis philosophi sententiam exprimerent, horridum quoddam et agreste dicendi sectatos genus; alios satis alioqui concinnos, non inelegantium vocularum structores, dum id agunt unum, ne quod verbum ponant quod non e Cicerone decerpserint, saepe numero longissime ab Aristotelis sententia aberrasse: itaque alteros a multis propter orationis asperitatem non attingi; alteros a doctis et intelligentibus propter sententiarum depravationem repudiari. Harum ipse reprehensionum ut in neutram incideret, magno studio enisus est: ac quantum ego quidem iudicare possum, vel omnino vel ex maxima parte id quod voluit consecutus. Erit autem hic labor utilis et fructuosus non modo rudibus Graecarum litterarum, (quamquam iis quidem plurimum) verum etiam eruditis. Non enim parum saepe contigit, ut quod Graece dictum vel optime intelligimus, id tamen Latine exprimere nequeamus: cui difficultati vix ulla res melius quam accurata et diligens huius generis librorum lectio medeatur. Iam, cum haec scriberem, facile perspiciebam animo, tam laudabilibus amicissimi hominis vigiliis duo parata genera reprehensorum fore: unum eorum, quibus philosophiam polite eleganterque tractari non placet, quique hac comendae orationis cura detrahi aliquid de illius dignitate opinantur. In quibus illud primum est quod admirer; si ad rerum pulchritudinem verborum quoque splendor accedat, cui tandem id incommodo arbitrentur fore? aut in sordibus et illuvie orationis quam tandem ipsi reperiant dignitatem? Nam Aristoteles profecto ipse et illius magister Plato, et qui ei successit in schola Theophrastus et ceteri dein-

ceps, cum plurimum operae ac studii in rerum pervestigatione posuissent; illud quoque studuerunt, ut quae scientia comprehendissent, ea optimo et ornatissimo dicendi genere explicarent. Quin hoc liquido affirmare posse videor, multo eos magis sollicitos de retinenda vocabulorum proprietate quam ullos alios scriptores fuisse. Id si in Graeca lingua factum est, cur in Latina fieri, quantum quidem ipsius inopia fert, non debeat, equidem non video. Nam illud quidem nihil ad hanc rem pertinet, quod ipsi mihi saepenumero obiectum est, cum adversus istos disputarem: multos superiore aetate egregios ac praestantes philosophos sine ullis orationis pigmentis fuisse, multos etiam hodie vivere; multos contra nostris temporibus exortos esse, qui philosophiam se exornaturos professi, summam suam rerum philosophicarum inscientiam prodiderunt. Equidem, si alterutrum deserendum sit, multo malim sine orationis nitore cognitionem rerum, quam sine rerum intelligentia volubilitatem linguae; neque unquam ita amens sim, ut non aut divini hominis, Thomae Aquinatis aut Alberti Magni indisertam sapientiam ineruditae multorum loquacitati infinitis partibus anteponam. Sed si quis haec utraque coniungere conetur, et iis ipsis, quae sanctissimi illi et eruditissimi homines horride et inculte, temporum magis quam suo vitio tradiderunt, ornatum aliquem adhibere studeat, quis usque eo iniquus futurus est, ut eius industriam contemnendam potius, quam commendandam putet? Alterum fortasse genus erit eorum, qui causam nullam fuisse dicent, cur post Ioachimum Perionium quisquam praeterea his libris in latinum sermonem convertendis admoveret manus. His ego respondere nolo. Scholia, quae tum aliis, tum hac quoque de causa hisce libris Lambinus adiecit, ea pro auctore suo respondeant volo: quibus quidem in scholiis, si summo ipse iure cum Perionio

agere voluisset, verendum erat, ne suspiciosis hominibus et omnia ad deteriorem partem accipientibus non tam probandae industriae suae, quam alienae vituperandae studio ad ea conscribenda adductus videretur. Modum igitur tenuit aut potius intra modum constitit, et propositis paucis, de ceteris lectores voluit suspicari; neque sibi maiorem eruditionis et diligentiae, quam pudoris et modestiae rationem habendam esse duxit. Quare cum Lambinus ipse omni laude atque omni praedicatione dignus est, tum Franciscus Turnonius, Sacrosanctae Romanae ecclesiae Cardinalis amplissimus, cuius benignitate Lambini studia foventur, longe dignissimus, pro cuius salute et incolumitate, quicunque haec studia colimus, assidue vota faciamus. Quod utinam et ceteri temporibus nostris principes viri exemplum illius in alendis honestarum artium hominibus imitarentur; et qui eorum opibus foventur, otium suum huius exemplo ad studia laudandarum artium pro sua quisque parte adiuvanda conferrent. Valete. xx. Martii. MDLVIII. Patavio.

XIX. M. ANTONIUS MURETUS

S. D. ALEXIO PAGANUCCIO.

Ego vero ad eos versus, quos tu ad me amantissime et elegantissime scriptos miseras, statim respondi; neque satis mirari possum, qui factum sit, ut mei ad te perlati non sint. Sed eos quisquis intercepit, nae ille in re haud magni pretii utrique nostrum insignem iniuriam fecit: mihi, quod nulla culpa mea agrestis tibi quidam et inhumanus videri potui, qui ab homine amicissimo tam officiose provocatus nihil respondissem; tibi, quod caruisti ea voluptate, quam percepisses ex collatione tuorum cum meis.

Etenim, mihi crede, tum tu denique tibi placuisses, si legisses mea; ut propemodum gratiam habiturus fuerim illi, qui ea intervertit, nisi multo me mallem malum poëtam, quam in conservanda hominum tui similium amicitia parum diligentem videri. Nunc a te peto quaesoque; ut, si mihi forte antehac nonnihil ob eam rem succensuisti, non minus te facilem ad deponendam quam ad accipiendam offensionem praebeas, tibique persuadeas, tanti a me tuam et Lucii fratris tui, hominis singulari quadam humanitate praediti, amicitiam fieri, quanti et vestra utriusque dignitas et tua erga me merita postulant. Id etsi sperabam me a te non difficulter impetraturum, tamen quia ex Homero*) didiceram, offensos animos tum verbis tum muneribus mitigari, iudicavi non alienum fore, si ad te munusculum aliquod mitterem. Mitto igitur tres orationes meas, duas duorum regum nomine ad Pium IV. P. M. superioribus annis habitas, tertiam haud ita pridem, cum eiusdem optimi ac sanctissimi Pontificis iussu Aristotelis libros de moribus ad Nicomachum inciperem publice interpretari.**) Eas tu postquam legeris, cum Vincentio Modio et cum Io. Baptista Pigna, non ut dignas quae ab ipsis legantur, sed ut a me, qui eorum utrumque observo et ab utroque amor, profectas communicabis. Vale. x. Kal. Aprilis, anno MDLXIV ex Urbe.

XX. M. ANTONIUS MURETUS

HIERONYMO OTTOBONO VENETO S. D.***)

Semper maximi feci Senecam, semperque de eo ut de scriptore non tantum, quod omnes fatentur,

*) Cf. Hom. Il. IX. 113. et 526.
**) Oratt. Vol. I. 5. 6. et 7.
***) Mittit ad eum Senecae librum de providentia. Lazer.

sapientissimo, sed etiam, quod fatui negant, disertissimo iudicavi. Itaque multum operae in libris illius posui, eosque saepe cum cura pervolutavi; neque me quantum eis legendis profecerim, poenitet. Te quoque, ut scis, praedicatione mea primus impuli, ut eum cognoscere cuperes; in quo cum mihi paruisses, sensisti, eum tibi et ad orationis cultum ac copiam, et multo magis ad tranquillitatem animi et ad despicienda quaecunque immerentibus acerba eveniunt, mirabiliter profuisse. Cum igitur explicare statuissem librum ipsius de Providentia eumque a me diligenter emendatum seorsum a ceteris edi placuisset, ut commode in manibus haberi posset ab iis, qui me audire tanti putabant, volui in ipso eius quasi limine exstare testimonium amoris erga te mei, orti ex tuo erga optimas disciplinas admirabili studio, placidissimis moribus, integritate vitae etiam optimis temporibus praedicanda. Nunc a te peto, mea quidem causa, ut hoc munusculum libenter accipias: tua vero, ut institutam vivendi rationem constanter persequare; ne, si secus evenerit, aut ego, qui nemini adulari soleo, mei dissimilis fuisse, aut tu a te ipso descivisse videaris. Vale. Romae. xv. Kal. Iun. MDLXXV.

XXI. M. ANTONIUS MURETUS

S. D. PAULO SACRATO SUO.

Respondebo tandem ad suavissimas litteras, quas a te accepi, datas VIII. Id. Martii, quibus quod eum sermonem dilaudas, qui a me habitus est in Sacello Pontificis de laudibus sancti Ioannis Evangelistae, *) facis tuo more, ut etiam ea laudes, quibus satis erat ignosci. Ego quoque meo more facio, ut multo se-

*) Oratt. Vol. II. 2.

rius respondeam, quam par erat. Quamquam tu quoque, amice magne, satis belle amicorum vitia imitaris, satisque te docilem praebes ad hanc sero respondendi disciplinam. Nam qui misissem ad te λογάριον illud Ἰανουαρίου ἀρχομένου, non prius a te responsum tuli, quam Μαρτίου μεσοῦντος. Sit igitur haec inter nos aut libertas, qualis inter certos ac veteres amicos esse debet, ut cum res celeritatem non exigit, suo uterque commodo respondeat; aut si quid in hac re me deliquisse vis, delictorum, quae a Iurisconsultis quoque admittitur, mutua compensatio. Et haec quidem a me causa purgandae morae dicta sint. Nunc quidem duo esse ais in ea oratione, quae tibi scrupulum iniecerint: unum de aetate Ioannis, quod eum centum viginti annos vixisse dixi; alterum de morte, cum eum multi ac probati scriptores adhuc in carne vivere arbitrentur. Respondebo tibi ad utrumque ὕστερον πρότερον. Primum igitur S. Hieronymus (quo enim potius utar antesignano?) in caput xx. Matthaei aperte dicit, eum propria morte vitam finiisse. Augustinus autem narrat quidem, in quibusdam scripturis apocryphis legi eum dormire sub terra et se vivum scaturigine illius mirifici pulveris indicare: quod etsi non aperte repudiat, non obscure tamen ostendit, sibi alteram illam sententiam magis probari. Caesarius autem, magni Gregorii frater, cuius verba apud Cedrenum*) leguntur, delirare ait illos, qui eum putant in carne vivere, et multis verbis stultitiam illorum coarguit. Et quoniam haec non tam certo ordine scribo, quam ut quidque in mentem venit, ad Hieronymum redeo, qui rursum in libro de illustribus viris**) eum senio confectum mortuum esse Ephesi et iuxta eam urbem sepultum tradit. Quid Caesariensis Eusebius? *Eo*

*) Tom. I. p. 248. ed. Paris.
**) c. 9. extr. T. II. p. 831.

tempore, inquit,*) *Ioannes Evangelista Ephesi Asiae urbe moritur*. Adde huc Chrysostomum, qui in epistol. ad Ephesios**) ait eum Ephesi et exulasse et mortuum esse. Itidem apud Sophronium legimus eum obiisse valde senem. Sed et Eusebius Emissenus***) interpretans verba Christi, quae aliter ab aliis accepta hanc opinionum discrepantiam effecerunt: *Hunc autem*, inquit, *sic volo manere, non cruce, non persecutoris gladio, non ulla violentia volo eum vitam finire, sed in pace et quiete diem ultimum terminare*. Beda quoque eadem illa verba explicans: *Non ergo*, inquit, *putandum est, quod discipulus ille non sit mortuus in carne, quia nec dominus hoc de illo futurum praedixit*. Putidum videtur, cum tot primae classis auctores laudaverim, alios quoque minorum gentium et secundae, ut ita dicam, notae adiicere, Ottonem Frisingensem, Gottifredum Viterbiensem, Aimonem et huiusmodi alios, quos quamlibet multos coacervare nihil negotii fuerit. Aut hoc testium satis est, aut non video quit sit satis. Ambrosius****) ait quosdam de illius morte dubitare, ipse tamen se dubitare non ostendit. Euthymius†) quoque exponit sententiam eorum, qui illum mortuum negant: sed eos ait in errore versari. Nicephori Callisti ††) peculiaris quaedam opinio est, mortuum quidem esse eum, sed statim revixisse. Qui autem putant, eum cum Henoch et Helia vivere, et tam multa de illo admirabili pulvere loquuntur, nullos, ut opinor, meliores auctores habent quam Simonem Metaphrastem, Isidorum Hispalensem,†††) et, si forte, eiusdem ordinis alios, quos ut non contemno, ita quos sequor,

*) V. Cedren. T. I. p. 247. C.
**) Opp. T. XI. p. 1. ed. Montf.
***) Ed. Paris. 22. b.
****) Enarrat. in Psalm. 118. Commentar. in Evang. Luc. cp. 9.
†) Bibl. Patr. Max. T. XXIX. p. 727.
††) Hist. Eccles. II. c. 42. extr.
†††) De vita et morte Sanctor. 73.

eos multo pluris facio. Sed aut de hac re abunde dictum est, aut in alterius quaestionis tractatione haec quoque certius intelligentur. Quam diu igitur vixerit, et quando ad eum, cui tantopere carus erat, migraverit hic divini verbi sanctissimus praeco, magna inter scriptores controversia est. Quidam de ipsius aetate nihil definiunt, sed tantum vixisse eum dicunt usque ad imperium Traiani. In his est Eusebius Caesariensis,*) Otto Frisingensis,**) Regino,***) Nicephorus Callistus,****) Gottifredus Viterbiensis,***) Freculphus Lexoviensis, qui tamen hoc addit, eum obiisse anno post Christi mortem sexagesimo septimo;†) et certe a Christi morte usque ad secundum annum, quo Traianus rerum potitus est, totidem anni numerantur; et hoc convenit cum ea, quae a plurimis recepta est, opinione, eum a Nerva relegatum esse in Pathmum, sub Traiano autem rediisse in Ephesum. Hieronymus autem in libro de illustribus viris††) paullo longiorem ei vitam tribuit; ait enim eum mortuum anno post Christi mortem sexagesimo octavo; quod ipsum a Sophronio traditum est. Aimo autem ait eum mortuum esse ante imperium Traiani, sed natum annos nonaginta octo. Genebrardus noster, magnus plane vir et cum eruditione tum diligentia singulari, ait eum mortuum esse anno aetatis suae nonagesimo nono, centesimo post Christum natum, sexagesimo octavo post Christum passum. Ex quo colligit, eum anno tantum minorem natu fuisse, quam Christum. Sed hoc mihi quidem Hieronymi auctoritate refelli videtur, qui ait,†††) quo tempore Christus curam universae Ec-

*) Hist. Eccles. III. 23.
**) Annal. III. 23.
***) V. Pistor. script. rer. Germ. T. I. p. 5. Struv. et T. II. p. 258.
****) Vid. l. supra l.
†) Chronic. T. II. lib. II. c. 9.
††) Vid. l. supra l.
†††) I. adv. Iovian. c. 26.

clesiae Petro potissimum mandavit, Ioannem adhuc adolescentem ac paene puerum fuisse. Vix autem est, ut paene puerum esse dicamus, qui triginta duos expleverit annos. Hippolytus Papa centum sex annos eum vixisse tradit. Isidorus Hispalensis ait, eum mortuum anno post Christi obitum septuagesimo septimo.*) Cum quo si Genebrardi opinionem de illius aetate coniungas, oportebit eum vixisse annos centum novem. Quaeso te, viden' quanta haec varietas sit? Et hi tamen omnes non de morte, sed de mortis tempore et de vitae longitudine dissentiunt. Ego autem ab iis omnibus dissentiens vixisse illum centum viginti annos, et sub Hadriano, non sub Traiano, mortuum esse arbitror. In quo quos sequar, vide. Apud Marianum Scotum ita scriptum reperio: *Irenaeus Episcopus scribit, Ioannem Evangelistam usque ad Hadriani tempora permansisse.***) Quanta sit Irenaei auctoritas, vides, qui et sanctitate et tempore Apostolis proximus fuit. At hodie apud Irenaeum *Traiani*, non *Hadriani*, nomen legitur.***) Primum fieri potest, ut ita mutaverit quisquam, qui Irenaeum cum vulgata opinione concordare ac concinere vellet. At Marianum verisimile est meliore aliquo et vetustiore codice usum esse, nondum reperta consuetudine hac, quae nunc invaluit, ingeniose corrumpendi libros. Possum etiam respondere, Traiani nomine Hadrianum quoque usum esse, ut et Traianum Nervae, propter adoptionem. Sic aliquoties in libris Iuris Civilis nomine Hadriani constat intelligendum esse Antoninum. Confirmor in sententia, quod apud Oecumenium****) reperio Ioannem non a Traiano revocatum, a Nerva cum relegatus esset, ut vulgo traditur, sed a Traiano ipso in Pathmum relegatum es-

*) De vita et morte Sanctor. 72.
**) Vid. Pistor. Scriptor. rer. Germanic. T. I. Struv. p. 564.
***) II. c. haer. c. 22. 5.
****) Operum T. I. ed. Paris. p. 1.

se. Apud Suidam*) quoque lego scriptum esse ab eo Evangelium, cum centum annos natus esset, postea vixisse annos viginti: Dorotheus**) quoque, Episcopus Tyri, eum rediisse in Ephesum ait post mortem Traiani, et ibi vixisse usque ad annos centum viginti. Vides Irenaeum, Dorotheum, Oecumenium, vetustum scriptorem, ex quo Suidas hausit, mirifice inter se concinere. Accedat is, qui mihi quidem instar est omnium, sanctissimus, eruditissimus, eloquentissimus Chrysostomus, cuius cum alia multa, tum orationem de Sancti Ioannis Evangelistae laudibus ornatissime scriptam, sed nondum editam, summus illius et admirator et imitator, Guilielmus Sirletus Cardinalis ostendit, in qua diserte agitur id ipsum, quod ego in mea oratione posui, scriptum esse ab eo Evangelium, cum esset annorum centum, vixisse eum postea annos viginti. Habes verbosam epistolam, quam cum legeris, suspicor, non minus te, quam ego nunc sum, lassum fore. Ama me, et quod facis, quotidianis me precibus adiuva: idque te mutuo facere scito. Vale. Romae. XV. Cal. Iun. MDLXXXIII.

XXII. EIDEM SACRATO.

Magno mihi dolori fuit mors fratris tui, tum quia ipsum amabam, ut tuos omnes debeo, tum quia facile intellexi, pro tua humanitate et eximia caritate erga tuos, quam ea tibi gravis et molesta futura esset. Quamquam autem sera iam consolatio videri potest, facere tamen non possum, quin te moneam, id quod tibi notissimum esse scio; sed interdum evenit, ut

*) T. II. p. 129. Kust.
**) Vid. Bibl. Patr. Max. T. III. p. 426.

doloris acerbitas etiam ea, quae notissima sunt, ex animo excutiat: ut memineris aequissimo animo ferendam esse hanc Dei quidem voluntatem, humanae autem naturae necessitatem. Si ars aliqua reperiri posset, qua fieret, ut in hac vita perpetuo maneremus, tamen eam repudiare et aversari oporteret, quae nobis aditum ad meliorem vitam intercluderet. Nunc ea nobis Dei voluntate imposita est necessitas, ut hinc aliquando exeamus: neque quicquam magis inter stultos et sapientes interest, quam quod illi indignantur, nunc suis evenire, quod sibi quoque eventurum est, nunc se eo pervenisse, quo perveniendum est omnibus: hi communem sortem et in suis placide ferunt et in semet ipsis placide exspectant. Miramur, Sacrate, mori eos, quos amamus? Ipsi nos quotidie morimur. Quota pars superest in nobis eius, quod in adolescentibus fuit? Mei quidam iam mortui sunt dentes; prope enim omnes deciderunt: paulatim moriuntur oculi, quos quotidie minus ac minus perspicaces fieri sentio: moritur memoria: mortua sunt alia, quae utinam multis abhinc annis mortua fuissent. Mihi crede, Sacrate, senectus mea vix alio nomine mihi gratior est, quam quod mihi placidiorem ad moriendum viam sternere videtur. Itaque mortuis amicis bene precemur: ipsi nos ad bene moriendum quotidie praeparemus. De silentio tuo, neque cur te purges, causa ulla est; neque ullus metus, ne mihi propterea minus carus sis. Partem aliquam scriptorum meorum iam ad te misissem, nisi de omnibus simul edendis cogitarem. Si tamen longum tibi videtur exspectare, dum id fiat, non recuso, quin interea mittam ad te aliquid proprie tuum; quod tu Venetiis excudendum cures. Id si te velle significaveris, in me mora non erit ulla. Pro fratre tuo semel iam rem divinam feci, utinamque litaverim. Quod sperare me et Dei clementia, et perspecta ipsius probitas iubet. Vale. prid. Id. Febr. MDLXXXIV.

ex Urbe. Pensionem, quando id tu largitati tuae nomen imponis, ad diem a te dictam exspectabo.*)

XXIII. EIDEM SACRATO.

Exspecto, quid ad eam, quam ad te proxime misi, epistolam respondeas, ut de eo, quod tibi recepi, ex tua voluntate statuatur. Simul velim ad me exemplum mittas illius, quam ad te pridem scripsi de aetate et obitu S. Ioannis Evangelistae. Quod tu facias, etiam atque etiam peto. Hercules Ciofanus dies aliquot hic fuit. Hodie discessit. Discedens reliquit apud me litteras ad te suas, quas una cum his accipies, et librum, quem ad te mitterem. De te mira praedicat: nihil te uno vivere in terris comius, nihil humanius. Sed haec aliis mira sunt, non mihi, quia ea iam pridem perspecta habeo. In sermone iniecit, se duodecim aureos nummos a te mutuo accepisse. Rogavi, cur non reddidisset. Causatus est multas et magnas difficultates suas. Et constabat eum vera dicere. Omnino tamen, ut longissime, mense Septembri proximo ait se, quod accepit, redditurum. Facturum puto. Quod ad te scribam, nihil aliud habeo, dum a te litteras accepero. Vale. Romae. v. Non. Mart. MDLXXXIV.

XXIV. M. ANTONIUS MURETUS

IO. BAPTISTAE DIONYSIO [illegible] ERUSIAM.

Et fratris tui, quem ia[illegible] pridem non videram, adspectus ipse per [illegible]ni gratus ac iucundus fuit, et eum litterae t[illegible] multo iucundiorem reddiderunt:

*) In[illegible]gi videntur Frotschero *insitia*. Cf. annot. ad III. ep. 34.

ex quibus plane perspexi et mirificam elegantiam ingenii tui, et singularem quendam amorem erga me tuum. Ego vero te non tantum, ut petis, libenter adscribam ad numerum eorum, quos amo, et quorum causa omnia cupio; verum etiam moleste feram, nisi tu quoque, si quos fructus ex amicitia mea posse percipi putas, eos a me omnes tuo iure libere et familiariter exegeris. Neque nunc quidem aliud ullum scribendi argumentum habeo neque temporis satis: et tu a me hoc tempore nihil aliud visus es, quam amicitiae nostrae quandam quasi cautionem ac chirographum postulare. Habes itaque, quod petebas, Muretum plane tuum. Tu quoque persta in ea voluntate, quam erga me suscepisti, et ad me, cum commodum erit, scribe. Ego ad te propediem scriptorum meorum aliquid mittam. Saluta mihi Gibertum Oddum, veterem amicum meum, sed cui effluxisse me iam puto: ita mutus factus est, qui me amicissime scriptis litteris crebro reficere solebat. Vale. Romae. MDXXC. Amo M. Antonium, auditorem antea meum, praeceptorem nunc tuum: eius epigrammata, quae accepi, bona sunt: libenter legi, leviter castigavi, eidem reddidi qui attulerat.

XXV. M. ANTONIUS MURETUS

M. ANT. BONCIARIO S. PERUSIAM.

Accepi a Parisiolo crusta saccharea Perusina longe suavissima, et cum illis una tuum de Fabis carmen, palato quidem meo longe suavius. Itaque Dionysio de illis ago gratias maximas: tibi de hoc, ut Plautus noster loquitur, magis maiores. *Ligurio* primam syllabam correptam habet, item secundam, ut *esurio*, *parturio*, et cetera generis eiusdem. Flaccus tamen producit lib. II. Sermonum Sat. 2. *)

*) Vs. 79.

puer unctis
Tractavit calicem manibus, dum furta ligurit;

quod viri eruditi scribendum putant per geminum *rr*, ut olim docui in meis ad Terentium Scholiis.*) In sententia quid reprehendam, non habeo; quae laudem, multa, et illud maxime, quod non solum iucunde, sed etiam argute concluditur. Nam ea demum eiusce carminis venus est, si cauda feriat, et relinquat aculeum. Vale. Romae.

XXVI. M. ANTONIUS MURETUS

HUGONI BLOTIO BIBLIOTHECAE IMPERATORIAE PRAEFECTO V. C. S. D.

Binas tantum a te litteras accepi, Bloti, vir eruditissime, quas utrasque attulit Matthaeus Stufius. Ceteras ad me perlatas non esse scito. Earum quas accepi priores nihil fere continebant praeter accuratam commendationem ipsius Stufii et quaestionem quandam de pede Romano. Ad Stufium quod attinet, nihil praetermisi, quod in me situm esset, et declaravi, quanti facerem commendationem tuam, quibuscunque rebus potui, pluribus idem perfecturus, si ita res ipsius tulissent. Sed patres, quibus istinc commendatus fuerat, diutius eum mecum esse noluerunt; neque ego eorum voluntati atque auctoritati, pro mea perpetua erga universum illum ordinem observantia, adversari aut potui aut debui. Si quid eveniet, in quo ei auctoritate, gratia, opera, pecunia, omni denique auxilii genere prodesse possim, faciam causa tua, ne quid ei amplius desit, quam si inter suos esset. Atque hoc cupio te quoque ad ipsum scribere, ut plane sciat, se mihi curae et esse et dum hic erit, fore. Quod de pede Romano quaerebas, ne ad id tam cito, quam par erat, responderim,

*) T. II. p. 675. Ruhnk.

causa haec fuit. Ibam ad Lucam Paetum,*) ut ex eo certius aliquid exploratiusque cognoscerem. Cum eo venissem et cum illo sermonem conferre coepissem, litterae tuae, quas ipsi ostendere cupiebam, in via mihi e sinu exciderant. Haesi attonitus, cum satis certo constituere non possem, numquid eas mecum extulissem, an reliquissem domi. Itaque ut domum redii, omnes capsas, omnes forulos, omnes angulos bibliothecae meae excussi, donec magna sane cum animi molestia sensi, verum esse illud vetus dictum, neque sinui, neque mulieri credendum esse. Distuli tamen, sicubi eas forte reperirem: qua spe fretus, dum diem ex die duco, factus sum ὑπερήμερος. Hodie denique ad Paetum redii: et quia meminisse videbar, ζήτημα tuum fuisse de discrimine, quod Paetus dixisset esse inter pedem Colotianum, quo Agricola usus est, et suum, hoc ex ipso quaesivi. Ostendit autem mihi cum alia vetustatis monumenta sane insignia, tum pedes duos aeneos e terra erutos mirae antiquitatis. Eorum utrumque cum Colotiano contulimus. Est omnino aliquid discriminis: pauxillulo enim longior est Colotianus; sed discrepantia ita tenuis est, ut oculorum acies intendenda sit, scrupuli si forte unius est. Ego tamen non dubito, quin Paeti pes verior sit, quam Colotii. Sed, ut dixi, discrimen est λόγῳ θεωρητόν. Si quid a me aliud praestari voles; non enim tibi concedam, ut tu mea causa plus velis, quam ego tua. Nunc ad summa capita posterioris epistolae tuae respondebo. Noli, obsecro, excusare te, quod ad me minus accurate scribas. Ego enim, qui vix unquam epistolas meas relegere soleo, nedum emendare ac describere, concidam animo, si cogitem, mihi quoque cogitandum esse, cum ad te scribam.

*) Qui scripserat *de mensuris et ponderibus Romanis et Graecis cum his quae hodie Romae sunt collatis libb. quinque.* Vid. Graev. Thes. Antiqq. Rom. T. XI. p. 1607. sqq. *Frotscher.*

Utamur potius illa veteri consuetudine scribendi amice ac familiariter quicquid in solum. Tu quidem minus crebras a me litteras accipies, si eam mihi necessitatem imponas, ut quae ad te scribam limare ac polire cogar. Quod mihi ultro defers indicem librorum qui sunt in bibliotheca Caesaris, adeoque si quid describi velim, ut id fiat, curaturum polliceris, amice magne, quis tibi genius id quo ego uno maxime ac facillime capi possem, indicavit? Certe enim, si cum Ulysse fuissem, et Sirenes mihi tale aliquid ostentassent, in mare me, opinor, quamquam non valde bonus natator, coniecissem, ut ad eas pervenirem. Indicem igitur illum avidissime exspecto. Quem honorem habuit Caesar τῷ μακαρίτῃ Paullo Manutio, idem, ut mihi quoque habeatur, quod ostendis facile per te et per Matthaei Stufii patrem impetrari, si velim, posse: respondebo tibi aperte et breviter. Ego quidem per me id mihi petere non auderem, ne ambitiosus viderer, neve irridendi mei occasionem cuiquam darem, si forte id peterem, neque obtinere possem; sed si per amicos negotium confici posset, longe plurimum debere et Caesareae Maiestati, et iis, qui mihi tantum honorem ab illa conciliassent, et agnoscerem, et praedicarem. Exspectabo igitur, dum super ea re aliquid ad me exploratius scribas: ac tum demum, si voles, mittam ad te familiae meae δεῖγμα. Sed quia ego, cum iam pridem sacerdos sim, filios ex me relinquere non possum, si quid mihi vestra opera concedetur, cuperem id et ad M. Antonium Muretum, fratris mei filium, magnae spei puerum, quem ego e Gallia arcessitum hic mecum educo, et ad posteros ipsius pertinere. De profectione tua, quod in fine epistolae adscripsisti, ita mihi gratum ac iucundum fuit, ut nihil supra. Ama me, Bloti optime et eruditissime, et scito, me tibi in amore perpetuo responsurum esse. Vale. Roma, Nonis Martiis. MDLXXIX.

M. ANTONII MURETI
IN LIBRUM IUVENILIUM
AD CLARISS. VIRUM
IANUM BRINONEM
IN SENATU PARISIENSI CONSILIARIUM REGIUM
PRAEFATIO.

Saepenumero sum admiratus, Iane Brino, vir illustrissime, quo tandem fato contigerit, ut cum e Gallia nostra paene innumerabiles exstiterint in omni genere scientiae praestantes viri, poëtarum tamen magna semper a nobis fuerit inopia laboratum. Idque eo admirabilius videri potest, quod quae ad poëtas efficiendos plurimum valere dicuntur, ingenii bonitas, linguarum peritia et multarum magnarumque rerum comprehensa cognitio, ea in perplurimis nostrorum hominum nihilo ceteris nationibus, ne quid arrogantius dicam, inferiora reperiri queunt. Neque vero illud dicere possumus, graviorum artium scientiae addictos homines Gallos operam ponere in his levioris operae studiis noluisse: eorum enim qui ad versus faciendos animum adiecerunt, quaedam prope infinita vis facile non tam voluntatem eis quam eventum defuisse declarat. Quodsi id nobis Graeco tantum aut Latino sermone contigisset, forte causam illius paucitatis in earum linguarum peregrini-

tatem reiicere liceret: nunc vero cum idem in eo contigerit, quem a nutricibus una cum ipso, ut dicitur, lacte combibimus, aliam omnino causam necessario cogimur suspicari. Scio, hoc quod dicturus sum, quantopere nonnullorum animos mordeat; sed tamen et verissimum est et mehercule iam notius, quam ut negari amplius possit. Qui se vernaculo nostro sermone poëtas perhiberi volebant, perdiu ea scripsere, quae delectare modo otiosas mulierculas, non etiam eruditorum hominum studia tenere possent. Primus, ut arbitror, Petrus Ronsardus, cum se eruditissimo viro Ioanni Aurato in disciplinam dedisset, eoque duce veterum utriusque linguae poëtarum scripta multa et diligenti lectione trivisset, transmarinis illis opibus sua scripta exornare aggressus est: cuius postea exemplum insecuti I. Antonius Baifius, I. Bellaius aliique permulti, brevi tempore tantos fecere progressus, ut res vel ad summum pervenisse iam vel certe haud ita multo post perventura esse videatur. Idem in lingua Latina multum abest ut dicere liceat: in qua cum ex veteribus ab Ausonio, ex recentioribus a Salmonio et aliis duobus forte aut summum tribus discesseris, ut Graeci proverbio dicunt, esse multos quidem qui boves stimulent, sed raros aratores:*) ita dicas licebit, multos quidem esse qui versus faciant, sed raros planeque εὐαριθμήτους poëtas. De iis loquor, qui scripta sua in publicum edidere. Scio enim et alios esse sat multos et inprimis eum, quem supra nominavi, Ioannem Auratum, qui vel solus vel praecipue si quando sua emiserit, effecturus est, ne ulterius suos Iovianos, Actios, Molsas, Flaminios Italiae invideat Gallia. Cum igitur, ut ad institutum redeam, in tanta ingeniorum bonitate, in tanto doctissimorum virorum proventu, in tanta adolescentum

*) Πολλοὶ βουκένται, παῦροι δέ τε γῆς ἀροτῆρες. V. Erasm. adag. I. 7. 9.

poëtices studiosorum aemulatione quasique rivalitate, tantam poëtarum raritatem animadverto, nihil fere aliud comminisci possum, nisi esse quandam ut ceterarum rerum, ita studiorum quoque tempestivitatem; statisque quodammodo caeli conversionibus fieri, ut modo in hac, modo in illa facultate certi homines praestantes et egregii existant. Quod si est, bona spes me tenet, fore ut sub Henrico, Rege Christianissimo, tanquam olim sub Augusto, poëtarum ingenia excitentur. At de his quidem satis. Nunc tempus est, ut de me ipso tibi dicere aliquid incipiam: qui cum etiam puerulus et a teneris, ut Graeci dicunt, unguiculis*) admirabili quodam poëtices amore flagrassem, multa etiam in omni genere carminis, veteres, quoad per vires licuerat, imitatus, conscripseram: quorum, paullo grandior factus, nonnulla tardipedi, ut ait Catullus,**) Deo dicaram, nonnulla proieceram, nonnulla etiam, ut fit, penes me retinueram. Ea igitur cum haud ita pridem amicis quibusdam meis, quibus ego plurimum in hoc genere tribuo, communicassem, non eis solum illi calculum suum adiecere, verum etiam auctores mihi fuerunt, ut edenda eorum saltem aliqua parte iudicia hominum experirer. Assensus sum, ut quod verum est ingenue fatear, non admodum gravate: tum quod res non magni periculi videretur, tum quod facile confiderem, fore me, si non, ut ait Horatius,***) extremum primorum, at certe extremis usque priorem. Subsecivis igitur horis aliquod mihi tempusculum a philosophiae et iuris civilis praelectionibus, quibus assidue occupatus distineor, ad haec exscribenda et in ordinem utcunque redigenda sumsi; nam perpolire et limare accuratius neque magnopere libebat neque per eas, quas modo dixi, occupationes licebat.

*) Ἐξ ὀνύχων ἁπαλῶν. Plut. de educ. lib. c. 5. in.
**) 36. 7.
***) Epist. II. 2. 204.

Feci autem, quod locupletes interdum oenopolae solent, qui multa hospitibus vini genera gustanda proponunt, electuris quod ad palatum maxime fecerit: nam ita et nos multa poëmation genera proposuimus, ut si forte in aliquo lectoribus fecissemus satis, in eo plura porro emittere pergeremus. Hoc autem quicquid erat libelli, Iuvenilia inscribere placuit, ut, si quid forte interdum lascivius dictum esset, ipsa nos apud severiores excusaret inscriptio. Ac initio quidem decreveram, eum nemini cuiquam dicare, ut qui tanti esse non ducerem: quod consilium cur postea mutaverim, intelliges. Cum iam in eo excudendo librarii essent, forte die quodam accidit, ut ex studiorum laboribus peiuscule me haberem Venere ad me, pro nostra familiaritate, Comes Alsinous, I. Antonius Baifius, Stephanus Iodellus, ut alloquio suo et partem meae molestiae allevarent et paullatim eximerent diem. Ibi multis ultro citroque habitis verbis, tandem de his etiam nugis iniectus est sermo: primusque Baifius rogavit ex me, eccuinam librum meum dicare meditarer. Tum ego, id quod res erat, nemini. Ibi tum Comes valde hortari me coepit, tibi ut eum inscriberem: pergratum id tibi perque acceptum fore: simulque nactus dicendi campum, cum alia multa de te honorificentissime commemorare coepit, tum ea quae tu in Ludovicum Querculum, hominem optimum et doctissimum, institutorem olim tuum, benignissime et fecisti et quotidie facis. Quae etsi omnes optime noveramus, nemo tamen erat, qui non in Comitis de tua laude dicentis oratione libenter acquiesceret. Quid quaeris? Cum aliquamdiu reluctatus fuissem, veritus, ne parum decorum videretur ista tam pusilla in tuo tanti viri nomine apparere, ad extremum tamen me persuaderi passus sum: quod eo dico, ut, si forte mea tibi parum probabitur audacia, Comes ipse mecum culpae sustineat partem. Valde autem te oro,

vir illustrissime, ut, dum tibi alia graviora molimur, hoc, qualecunque tandem est, aequi bonique consulas. Tibi quidem integrum est huius veluti glebae apprehensione totum agrum, uti optimus maximusque est, si collibuerit, vindicare. Quod ut facias, vehementer te etiam atque etiam rogo. Vale. Lutetiae. VIII. Kalend. Decembr. MDLII.

M. ANTONII MURETI
IN LIBROS VARIARUM LECTIONUM
PRAEFATIO
AD
HIPPOLYTUM ESTENSEM
CARDINALEM AC PRINCIPEM ILLUSTRISSIMUM SINGULAREM OMNIUM HONESTARUM ARTIUM PATRONUM.

Magnopere peccare mihi viderer, Hippolyte, Cardinalis Illustrissime, si otium illud, quod et plurimum et honestissimum tua mihi benignitate conceditur, alia ulla re, quam litterarum et earum artium, quibus te insigniter oblectari video, assidua tractatione consumerem. Nam cum ea te praecipue causa commoverit, ut aditum mihi ad familiaritatem tuam ultro patefaciendum putaris, quod ad te de mea erga illas incredibili voluntate meis fortasse scriptis et amicis de me summorum hominum concitata sermonibus fama pervenerat: quis me ferendum putet, nisi quam de me opinionem incognito adhuc et absente conceperas, eam praesens ipse omni studio omnique corporis et animi contentione confirmem? Ita igitur facio. Quarum artium singularis pulchritudo mentem meam usque a puero admirabili quodam sui desiderio incenderat, eas nunc de-

mum beneficio tuo aliis omnibus curis solutus, magno et alacri animo persequor: neque sane committo, ut qui me tibi tanquam hominem et non ineruditum et eruditionis ac doctrinae sitientissimum commendarunt, cum in illo priore indulserint amori erga me suo, in hoc etiam altero eidem obsecuti, ac non potius id, quod exploratum haberent, vere apud te testati esse videantur. Quod cum facio, primum, quo nihil dulcius est, nihil optabilius, naturae meae propensionem sequor. Vere enim hoc tibi affirmare possum, si quis mihi deus omnes opes, omnia commoda, omnem potentiam proponat, ea lege ac conditione, ut semel deponam haec studia, et has qualescunque litterulas, altrices adolescentiae meae, fidissimas meorum omnium temporum comites deseram: nunquam id faciam neque quicquam tanti esse ducam, quod mereri velim, ut a suavissimo earum amplexu et contubernio abducar. Quare, ut dixi, cum in eas toto pectore incumbo, naturae meae pareo: idque facio, quod si facere vetarer, vitalem mihi esse vitam non putarem. Deinde, quo mihi nihil prius ac potius neque est, neque esse debet, voluntati tuae morem gero. Saepe enim mihi, quae tua est humanitas, affirmasti, nullum tibi a me genus obsequii praestari posse iucundius, quam si omne tempus arbitratu meo ponerem in litteris et aliquid assidue, quantum in me esset, excuderem, quod et mihi ornamento, et aliis usui, et tibi oblectationi esse posset. Neque vero me, ut id faciam, oratione tantum cohortaris, verum etiam exemplo. Quid enim facere nos oportet, quicunque tuis opibus non aliam ob causam fovemur, sustentamur, ornamur, quam ut in his studiis omni cogitatione defixa, dies noctesque exerceamur: cum te, te, inquam, ipsum, quem moderatrix humanarum rerum providentia in altissimo dignitatis gradu collocatum, perpetua gravissimorum munerum procuratione districtum teneri

voluit, inter tot, tam graves, tam multiplices curas, tantopere ad tranquillitatem et salutem publicam pertinentes, quotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum et unusquisque nostrum naturae suae, ut ait poëta quidam, semina sequitur: et quibuscum diu ac familiariter vixit, eorum mores et instituta vivendi facile ac libenter imitatur. Te vero cum omnis honestatis ac dignitatis amantissimum, omnium, quae ad comparandam veram ac solidam gloriam pertinent, appetentissimum natura genuisset: consecuta deinde Francisci Valerii, Galliarum regis optimi ac maximi, intima illa, qua tot annos usus es, consuetudo magis etiam incitavit ad easdam illas vias, in quas ipsa te natura deduxerat, animosius et constantius persequendas. Ille homines eruditos ad se ex omnibus orbis terrarum partibus, amplissima eorum industriae praemia statuens, convocabat. Idem illud exemplum iam dudum Italia te, maxima cum tua laude, renovantem intuetur. Ad regalem illius mensam non ullum acroama aut libentius, aut saepius, quam vox alicuius eruditi hominis audiebatur. Epulae quoque tuae quotidie nulla re magis, quam gravissimis et honestissimis virorum doctrina praestantium sermonibus condiuntur. Ille igitur ad ceteras suas laudes eam addidit, qua nulla, meo quidem iudicio, maior est, nulla praeclarior, ut communi omnium populorum consensu *Litterarum Pater* nominaretur. Idem illud cognomen tibi apud posteros tributum iri, cuivis perfacile est, qui tuam erga homines liberalium artium scientia excultos munificam planeque regiam voluntatem cognoverit, augurari. Nos interea, qui per te hoc otio fruimur, omnem industriam eo conferre oportet, ut, quacunque ratione possumus, heroicas ac prope divinas virtutes tuas omni genere monimentorum ad immortalem posteritatis memoriam consecremus: non quod rerum a te

gestarum gloria nostro testimonio indigeat, sed quod alia nobis via nulla relinquitur, qua ingrati animi notam effugere valeamus. Igitur alii quidem, quibus maior doctrinae copia est, alia fibi graviora et maioris operae inscribent. Ego autem, qui nondum eam facultatem consecutus sum, ut a me quicquam egregium exspectari debeat, scribam tamen qualiacunque potero, et hisce parvis ac tenuibus munusculis testabor hominibus magnitudinem observantiae erga te meae. Illud quidem certe omni ope conabor efficere, ut scripta mea, si nullam aliam ob causam in pretio sint, utilitate tamen tueantur ipsa se et hoc saltem nomine a studiosis hominibus non negligantur. Quod et alias feci et in iis maxime, quos nuper apud te scripsi, Variarum Lectionum libris. Primum enim cum in praestantissimis utriusque linguae scriptoribus multa vel temporum vel hominum culpa corrupte et depravate legantur, eaque res vel non animadversa errorem vel animadversa molestiam et difficultatem legentibus obiicere soleat: eius incommodi ut pars aliqua per me tolleretur, operam dedi. Deinde cum et illud constet, veteres Latinos summo studio esse in Graecorum imitatione versatos et eorum locorum, quos illi ab his acceptos in usum suum transtulerunt, diligens et accurata notatio magnam his temporibus utilitatem habere credatur: huius quoque generis inspergenda nonnulla esse duxi. Narratiunculas etiam aliquot admiscui quarundam historiarum, quae neque contritae ac communes essent, neque fore iniucundae cognitu viderentur. Ubi autem ita res tulit, ut ab iis, qui vel aetate nostra, vel etiam superioribus temporibus in hoc ipso curriculo industriam suam exercuerant, dissentirem: feci id, ut et natura et consuetudo mea fert, libere, sed ea tamen moderatione servata, ut imminutam esse a me dignitatem suam, nemo conqueri possit, nisi qui tantum sibi tribuat, ut errare se posse non putet.

Quod neque cuiquam unquam contigit, et maius est, quam ut convenire in humanam fragilitatem queat. Sed nos quid fecerimus, ipsa res indicabit. Testatum quidem omnibus esse volumus, nihil aliud nobis propositum fuisse, quam ut sine cuiusquam offensione auxilii aliquid attulisse huic studiorum generi diceremur. A te autem, Hippolyte, Principum decus, etiam atque etiam petimus, ut, qua nos humanitate in familiarium tuorum numerum recipere dignatus es, eadem hos labores nostros, qui nulla re magis quam tui nominis auctoritate nixi, in publicum prodeunt, tibi accipiendos putes: neque tam quid amplitudini tuae conveniat, quam quid praestari a nobis possit, expendas. Nam et haec ipsa novis in dies accessionibus crescent,*) et alia suo tempore, quae tibi gratiora fore confidimus, proferentur.

*) Variarum lectionum libri VIII. priores primum prodierunt *Venetiis* 1559. quo tempore in Hippolyti Cardinalis familiam receptus otio fruebatur Muretus *et plurimo et honestissimo*. Postea a. 1580. quindecim libri editi sunt *Antverpiae* apud *Plantinum*. Reliquos quatuor post Mureti mortem per Marcum Velserum edendos curavit *Andreas Schottus* a. 1606.

M. ANTONII MURETI

AD

D. LAMBINUM

ET

LAMBINI AD MURETUM

EPISTOLAE.

Has epistolas sumsimus ex libro rarissimo, qui inscribitur: *Epistolae clarorum virorum, quibus veterum auctorum loci complures explicantur, tribus libris a Ioanne Michaële Bruto comprehensae: atque nunc primum in lucem editae. Lugduni apud hered. Seb. Gryphii.* 1561. 8. Muretus etsi harum epistolarum editione aliquam nomini suo labem aspersam esse dolebat, tamen iniuriam a Lambino ortam, quoad ille vixit, tacitam habuit et dissimulavit. Verum octodecim annis post, cum, Lambino mortuo, impune mentiendi facultas esset, non dubitavit in epistola ad Io. Nicotium scribere, has ipsas epistolas non a se scriptas esse, sed a Lambino improbe confictas. Cf. Moneta ad Menag. T. IV. p. 222. [ed. Amstelod.] *Ruhnken.* [Epistola ad Nicotium prima est lib. I. ubi Lambinum ipsum postea iniuriam confessum esse scribit Muretus eiusque rei testes Turnebum affert et Auratum. Qua in re malam eius apparere fidem Ruhnkenius monet; Turnebus enim dudum mortuus erat, Auratus autem sanguine et amicitia Mureto coniunctus, nullum testimonii dicendi ius habebat. Itaque has epistolas ceteris Mureti adiungere non dubitavimus.]

I. M. ANTONIUS MURETUS

DIONYSIO LAMBINO MONSTROLIENSI S. D.

Nae tu mirificus homo es. Certe scio, atque hoc magis ac magis in dies perspicio, et paene oculis cerno, te rerum mearum commodorumque meorum studiosiorem et cupidiorem esse, quam me ipsum. Quare peto abs te, ut tibi persuadeas, te in dies magis ac magis mihi quodam modo vim afferre, ut te impensius diligam. Et tametsi mihi iam pridem videbatur meae erga te benevolentiae meoque in te studio afferre non posse incrementum dies: amorem meum tamen in horas augeri sentio. Sed hunc sermonem in aliud tempus reservemus. Iamiam puerum mittam ad eum, qui ἐπισταθμίᾳ praeest, ut cum primum venerit ille (scis quem dicam) mihi significet. Velim Cardinalis tuus *) litteras ad alterum meo nomine det commendatitias. Si quid scribet et, cum scripserit, si compertum habueris aut certe subodoratus fueris, quid scripserit, mihi gratissimum facies, si totam rem ad me rescribes sine fuco ac fallaciis, more maiorum aut, ut verius dicam, more tuo. De versibus et epistola ne dubita. Nihil amplius habeo, quod scribam. Card. tuo verbis quam honorificentissimis meo nomine salutem dicito et toti eius cohorti. Nam singulos enumerare longum foret. Quod me mones, ut obdurem et permaneam in mea posteriore sententia: tu vero memorem mones. Ego compedes ne aureas quidem libens tulerim. Scribam ad te ἀκριβέστατα καὶ λεπτομερέστατα-

*) Franc. Turnonius. Alter ille intelligendus videtur Hippolytus Cardinalis Ferrariensis. *Frotscher.*

τα, quae ego et is, quem supra designavi, inter nos locuti erimus. Vale. Patavii pridie Nonas Febr. anno MDLVIII.

II. M. ANTONIUS MURETUS

D. LAMBINO S. D.

De litteris tuis libero te metu: omnes mihi sunt redditae. Niketus venit. De sermone, quem ultro citroque habuimus, *οὐδὲν μυστηριῶδες*. Paucissimis verbis confecta tota res est. Ita eum a me dimisi, ut ipse quoque fateretur, nullam omnino in me haerere culpam. Id adeo ex ipsius ad Cardinalem Ferrariensem litteris intelligere poteris, quae ad te una cum his in eundem inclusae fasciculum perferentur. Mi Lambine optime et amicissime, quaeso te, quae, quaenam ego tandem verba reperiam, quibus communi hero nostro, amplissimo atque ornatissimo Cardinali Turnonio gratias agam? Adiuva me, si quid potes. Nam ego quidem magnitudine beneficiorum ipsius in me obstupefactus haereo. Tantam fuisse in illo heroe humanitatem, ut, quod ego nunquam neque petere neque sperare ausus essem, id ipse bis iam, primum apud triumviros gymnasii Patavini, deinde apud Card. Ferrariensem suapte sponte fecerit? Itaque, ne vivam, si non dies noctesque cogito, quibus modis et me gratum ostendere et conservare tam prolixam ipsius erga me voluntatem queam. Scribere ad eum vehementer cupio. Sed mehercule tantum me ei debere sentio, ut verba mihi desint idonea. Verumtamen constitui scribere idque quam primum. Interea, mi Lambine, peto abs te, ut cures, ne suam erga me voluntatem immutet. Nam Deum immortalem testor, si is me amare desinet, vitam mihi insuavem futuram. Meas ad Card. Ferrariensem litteras tibi mitto vulgari Italorum sermone scri-

ptas propterea, quod Niketus mihi, ut ita facerem, auctor fuit: una cum eis Niketi ad eum litteras in eundem fasciculum inclusi. Neutras obsignare volui: volebam enim te utrasque legere. Si tibi videbitur mea interesse illas Card. tuo et meo recitari, per me facias licet. Usus sum modica παῤῥησίᾳ. Sed quid agas? Non possum eam meo ingenio vim afferre, ut non libere quod sentio, scribam. Posteaquam utrasque legeris, peto abs te, ut eas annulo tuo obsignes, Florentinumque roges, ut in fasciculum tui Cardinalis coniiciat et Ferrariam perferendas curet. Scribito ad me quam saepissime tuo more; ego rescribam meo. Vale. Patavii Idib. Feb. anno MDLVIII.

III. D. LAMBINUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

Nihil erat, quod scriberem, sed te imitari volui, atque id ipsum scribendum esse existimavi. Exspecto tuam ad lectorem epistolam et versus, tum de illo loco τὸν προτεθέντα νόμον διαθεῖναι καλῶς, *qui est fol.* 98. *et de nomine* διάτασις, *quod iam contentionem Latine reddideram, quid sentias.**) *Nondum venerunt ab illo (tenes quem dicam) litterae. Simul ut venerint, quid in eis scriptum fuerit, odorabor. Sagacem me dices fuisse. Verum quid ad te? Nunc expeditus, nunc liberatus es. Nullus est illi de te querendi relictus locus. Iam vero de Franc. Turnonio Card. is te in ore, is te in oculis. Nunquam hic de litteris sermo habetur, quin continuo de te mentio fiat et honoris et amoris plena. Omnes eius familiares et comites tibi omnia laeta et secunda exoptant, teque, quia ad maiora natum existimant, tendiculis illis et plagis, quibus captabaris, extricatum esse, magnopere laetantur. Tuas ad illum*

*) Cf. infra ep. 5.

acutissimas et prudentissimas litteras Cardinali meo recitavi. Probavit. Easdem paucis quibusdam (quos nosti) legendas dedi. Negant quicquam maiore consilio a quoquam fieri aut scribi potuisse. Gaudent, te tuam libertatem ei homini non commisisse, qui, cum te primum cupide et honorifice arcessivisset atque ultro appetivisset, deinde fastidiose propemodum exclusisset; idem postea mutato iterum consilio revocarit. Praeterita igitur omnia tibi ita pulchre et honeste ceciderunt, ut nihil intervenire possit, quod tantam εὐτυχίαν conturbet. De futuris, quae sunt ταύτην τοῦ μύθου λύσιν consecutura, dormito (si me audis) in utramque aurem. Dii immortales in te omnia naturae bona contulerunt; fortuna te adiuvat, virtus tibi non deest, consilio abundas, ingenio praestas; tantum tibi, ne ab invidis ac malevolis opprimare, magnopere cavendum est. Quod hac una ratione facillime assequeris, si neminem sciens laeseris; si integre, pie, temperanter vixeris; si denique totus teres atque rotundus fueris,) ne quid in tua vita criminis atque adeo suspicionis haerere possit. Hoc institutum si tenebis, nihil est, quod τῶν δυναστῶν τούτων πλοῦτον ἐνδεῆ καὶ τύχην ἀτυχῆ desideres. Quanquam cui haec scribo? nempe ei homini, qui quanti κίβδηλα ταῦτα καὶ ταραχώδη εὐτυχήματα aestimet, re declararit. Sed videto primum ut tibi constes; deinde ut Turnonii Card. qui te tuae virtutis opinione incensus unice diligit, cohortatio purgatam crebro tibi personet aurem.**) Nihilne praeterea est, quod scribam? nihil, nisi quod miratus sum et miror etiam nunc, te, cum ego de Gallo quodam nuper ad te scripsissem, hoc est nostrate, ita mihi rescripsisse, vestratem hominem. Amabo te, non tu etiam Gallus es? Quid respondebis Lemovicibus civibus tuis ex Italia te revocantibus ac vindicantibus? Gallum te esse negabis? Romanum aut Venetum aut Patavinum esse dices? Audio. Duarum civitatum esse iure civili posse esse neminem et statim,*

*) Cf. Hor. Sat. II. 7. 86 **) Hor. Ep. I. 1. 7.

ut quis in aliam civitatem receptus sit, illius civitatis, cui se dicarit, civem esse, scio. Sed quando civis Romanus aut Venetus factus es? Quodsi neque Romanus neque Venetus neque alius civitatis civis es, relinquitur, ut aut nullius aut eius civitatis sis, quae te suscepit, quae edidit, quae aluit, quae instituit, quae denique talem, qualem nunc admirantur exterae nationes, perfecit ac perpolivit. Dices te nullo tuo merito ab ingratis Gallis esse e patriae finibus eiectum atque expulsum. Non est ita, mi Murete. Non enim, si poenam legibus iis, contra quas nihil (ut ego quidem arbitror) commiseras, constitutam voluntario exilio declinare, quam inimicis tuis iugulum praebere maluisti; non si certorum hominum tuae praestantiae et gloriae invidentium consiliis occultis et insidiosis cedere, quam vitam tuam praecipiti et turbulento iudicio committere, tutius esse duxisti, idcirco exul es. Exules sunt facinorosi homines, flagitiosi, scelerati, sicarii, venefici, impuri, impii. Te, quem olim Galli litteris dediti praesentem attentissimis atque avidissimis auribus audierunt, nunc absentem sollicitis animis desiderant et calamitate levatum volunt: quem Veneti per quadriennium modestissimum, continentissimum, integerrimum, religiosissimum, innocentissimum cognoverunt: quem principes et pontifices secum vivere sibique contubernalem esse cupiunt: cuius litteris, sermone, congressu delectantur: cuius doctrinam cum singulari eloquentia coniunctam admirantur: quem incredibili amore complectuntur, quis exulem appellabit? Dices haec praeclare et magnifice dici: te interea tamen patria carere. Atqui aliud est carere, aliud perpetuo carendum esse. Non dico hoc temere. Audivi cum diceret Franc. Turnonius Card. sese pro sua erga te benevolentia habere in animo, omni studio elaborare, ut tibi pateat in Galliam reditus: idque ut obtineas et cum Rege et cum Pontifice Maximo Pio IV. diligenter acturum: utriusque autem auctoritate in hac causa usurum, ut tu non

solum poena, verum etiam culpa, si quid forte abs te peccatum est, liberatus, in Gallia nostra reliquam aetatem agere possis. Itaque nisi tibi deesse voles, nisi patriam tuam tibi ultro dextram porrigentem complectique cupientem aspernabere, magnam te video et eius recuperandae et vivendi cum tuis facultatem esse habiturum. Atque hac de re ego, Villarius et Sandrinus nudiustertius accurate locuti sumus, quem sermonem tibi totum perscriberem, nisi ad congressum nostrum potius reservandum esse existimarem. Fuit enim in te et honorificus et amoris plenus. Cum igitur haec ita sint (fui enim longior, quam debui atque adeo, quam volui) velim mihi quam primum respondeas, quamobrem, cum ad me scriberes, Gallum hominem vestratem potius, quam nostratem dixeris. Vale. A. d. x. *Calend. Mart. in Corneliano.*

IV. M. ANTONIUS MURETUS

D. LAMBINO S. D.

Respondebo iis potissimum tuarum litterarum capitibus, quae mihi videntur maxime responsionem flagitare. *Vestratem* hominem eo dixeram, quia tu et ille Belgae estis. Nam quod ad Galliam attinet, ego et Gallus sum, et me, quamdiu vivam, Gallum profitebor. Sed gaudeo, te id quod scripseram, in eam partem accepisse, et occasionem hinc tibi natam esse scribendi ad me de honorificis et amicis sermonibus, quos tu, Villarius et Sandrinus de me habuistis. Ego quidem neque illis neque tibi gratias agere debeo, ne pro salute ipsa, cuius mihi vel pariendae vel restituendae a vobis consilia capiuntur, vili munere defungi velle videar orationis. Vulgaribus et usitatis beneficiis gratiarum actio debetur: hoc, quo maius homo ab homine accipere nullum potest,

ὡς δαιμόνιόν τι, silentio potius est et cogitatione venerandum. Sed quod meam super ea re sententiam requiris, dicam. Ἐγὼ περὶ μὲν τοῦ ἐπανέρχεσθαι ἐς τὴν πατρίδα οὐδὲν πώποτε, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐφρόντισα, καὶ αὐτὴν τὴν ἐπάνοδον οὐ περὶ πολλοῦ ποιοῦμαι, τὴν ἐμὴν τύχην παραμυθούμενος τῷ τοῦ κωμικοῦ·*)

Πατρὶς γάρ ἐστι πᾶσ᾽ ἵν᾽ ἂν πράττῃ τις εὖ.

καὶ μὴν οὕτω τὴν ψυχὴν διακείμενος τὴν τοῦ ἐπανέρχεσθαι δύναμιν ἕν μοι τῶν ἐν τῷ βίῳ ποθεινοτάτων εἶναι νομίζω, ac quod, si liceret, numquam tamen fortasse facerem, id non licere vix satis aequo animo fero. Ego autem constitutum in animo habebam, annos aliquot expectare πρὶν τοῦ τὰ τοιαῦτα κινεῖν, atque eniti, ut mea bona existimatio et fama bonorum mihi ad hanc rem adiumento esset. Verumtamen tuo iudicio rem omnem permitto. Interea velim ex te audiat P. Villarius, quantum ego et mihi conscius sim et profitear me sibi debere, quamque beatum me futurum putem, si mihi aliquando referendae gratiae potestas detur. Eum igitur et Iannoctium et Laureum et Torodem meis verbis salvere iubeas velim. Vale, mi Lambine, omnium meorum amicorum amicissime. Patavii. A. d. VII. Kal. Mart.

V. M. A. MURETUS

D. LAMBINO S. D.

Tuas litteras hodie accepi. Meas puto heri a prandio tibi fuisse redditas cum iis quas ad Rufillum dabam. Videor mihi tuis omnibus respondisse saltem ad ea capita, quae responsione aliqua indigere videbantur: nisi quod non satis commemini, scripserim necne περὶ διατάσεως, quam *contentionem* interpretaris, lib. nono de morib. ad Nicom.**) Quo de

*) Aristoph. Plut. 1151.

**) c. 5.

nomine, cum me in omnes partes cogitatione converterim, nihil potui reperire melius tuo. Nam de illo loco, qui est in extremo decimo,*) ὅν τινα καὶ τὸν προτεθέντα, potestne cuiquam (Perionium semper excipio: de quo ita sentio, nihil posse esse tam absurdum, quod non ei interdum et veniat in mentem et probetur:) sed potestne cuiquam dubium esse, quin ita intelligendus sit, ut tu censes? Quin Argyropulus quoque et Aretinus a te faciunt. Divus Thomas autem more suo fecit, ut ex interpretatione neque bona neque vera bonam tamen et veram sententiam eliceret. Itaque eum quoque habes adstipulatorem. De his hactenus. Litteras Cardinalis Ferr. ad me et Sandrini ad te cum tuis accepi. Utrasque remitto. Eas, quas princeps ille clarissimus mittit ad me, leges, et lectas remittes, ut easdem considerem per otium et rescribam. Quicquid consilii cepero, tu primus eris particeps et conscius, quemadmodum amicitia nostra postulat: ex qua equidem maiorem in dies et fructum et suavitatem percipio. Simulatque remiseris, (quod cras fiet aut perendie) aggrediar ad rescribendum, simulque de eodem oleo et opera scribam aliquid ad communem herum nostrum, Cardinalem Turnonium. Sed te mihi adiutorem esse necesse est in re levi et pusilla, quam tamen ipse per me non satis commode explicare possum: id est, in litterarum inscriptione. Niketus cum ad Card. Ferr. Gallico sermone scriberet, in inscriptione suarum nihil praeter vocem *domini* iteratam ad nomina illa solemnia et necessaria *Card. Ferr.* adiunxit. Eiusne exemplum sequi debeo, an magnifica illa verba adhibere Italis usitata, *Reverendiss. Illustriss.*? Inepta haec καὶ φορτικὰ esse intelligo; sed tamen ne in his quidem minimis rebus rusticus videri velim. Vale. Patavii. A. d. v. Kal. Martias.

*) c. 9. §. 17.

VI. M. A. MURETUS

D. LAMBINO S. D.

Tuas omnes litteras accepi: hoc primum. Sequitur nunc, ut ad eas respondeam. Quando vir clariss. Card. Turnonius praecise et sine ulla exceptione iubet, ut dedam me Hippolyto Estensi Card. Ferrariensi, geram ei morem σὺν θεῷ. Hoc enim tibi persuasum habe, mi Lambine, Cardinalis Turnonii voluntatem mihi, quamdiu vivam, instar Helicae aut Cynosurae cuiusdam futuram, ad quam totus consiliorum meorum cursus dirigatur. Quod imperabit ille, si modo in mea potestate erit situm, faciam, quoquo modo potero. Quin etiam si mihi ea imperet, quae facultatem habere non videantur, ea tamen efficere conabor, non perficiendi spe, sed obtemperandi voluntate. Hoc certum, hoc deliberatum, hoc fixum est. Hac de re ego ad eum triduo aut quatriduo scribam: simulque ad Cardinalem Ferrariensem litteras dabo. Hoc ipso die scripsissem: verum extra occupationes, quibus districtus sum, ita me Deus amet, ut cum ad hos populi primores scribendum est, nihil mihi venit in mentem, quod scribam, nisi diu multumque meditato. Interea pro me spondebis ac recipies Cardinali tuo, me, quod vult, facturum; tum tu pristinam tuam erga me voluntatem retinebis. De obligatione illa altera noli laborare. *Mecum erit iste labor. Fata viam invenient.**) Atque etiam confido, me eis satisfacturum, qui videantur de me iure queri posse. Mittas ad me velim epistolam illam Gallicam, in qua de me fit mentio. Nihil praeterea video in tuis litteris, quod responsionem desideret. Amo te immensum quantum: teque orarem, ut paria redderes, nisi exploratum haberem, te tua sponte facere. Salutem omnibus meo nomine; sed inprimis P. Villario. Quid sibi vult autem tam subitus

*) Virg. Aen. IV. 115. III. 395.

atque inopinatus vester ex Italia discessus? Iocone an serio ista scripsisti? Si quid est τῶν ἀποῤῥήτων, taceo; sin, fac ut sciam. Vale. Patavii. Pridie Kal. Mart.

VII. MURETUS

LAMBINO S. D.

Iam scripseram ad liberos Valgrisii, cum allatae mihi sunt tuae litterae. Itaque etsi valde sperabam, meis precibus nihil opus fore, tamen, quod erant iam scriptae litterae, mittendas censui: idque feci. Assuefieri paulatim aures tuas quasique occallescere gaudeo. Manutius heri ad me scripsit, si quid mutare vellem in notis illis meis ad Terentium aut ad eas aliquid addere, ut primo quoque tempore facerem: se de eis denuo propediem excudendis cogitare. Denuntio igitur tibi, si quid adiuvare in ea re me potes, (potes autem plurimum) ut facias. Alliano nostro, quem talem tibi videri, qualis mihi semper visus est, id est, optimum ac modestissimum virum inprimisque φιλόφιλον, immortaliter gaudeo; ei igitur plurimum meo nomine salutis imperties. Vale, amicorum meorum optime et integerrime. Id. Mart. Patavio.

VIII. MURETUS

LAMBINO S. D.

Sciebam, me illud de *irritandi* verbo alicubi legisse: sed nolebam obstinate contendere, nisi locum etiam ipsum indicare possem. Hodie reperi. Est autem in iis, quae notavit Pierius in librum decimum Virgilii*) his verbis: *Irritatque virum telis. Impressi codices omnes irritat geminato* r *scribunt:*

*) Aen. X. 644.

sonet ut de nare canina littera. Irrito tamen ab ira est. Haec Pierius. Sed tamen scrupulus adhuc aliquis meo in animo insidet propter verbum *prorito*, ne forte ambo ex eodem fonte fluxerint. Tu cogitabis. Sed amabo, quid tibi venit in mentem, ut iuberes, a me concerpi, quae in notis illis tuis Terentianis minus probarem? Ego vero omnia ita approbo, ut nihil supra. Itaque, quae ad meum institutum pertinebunt, iis utar: cetera ad usum meum asservabo, idque *ἐν κειμηλίοις*. Cucuronis nostri munusculum mihi longe iucundissimum fuit: idque velim abs te ei omni asseveratione affirmari. Profecto quibuscunque locis putabo testimonio meo ac praedicatione aliquid ipsius nomini celebritatis afferri posse, non deero. Ita enim eum in arte illa, cui se dedit, excellere video, ut sit cum iis, qui principes habentur, meo quidem iudicio conferendus. De viginti quatuor illis librorum tuorum exemplis noli laborare. Ego rem, cum tu voles, confecero: idque ad me recipio. In his litteris aliena, ut vides, manu usus sum: quod recenti a prandio ne scriptio mihi non satis firmo obesset, verebar. Saluta mihi communes amicos et vale. Idib. Apr. Patavio.

IX. MURETUS

L A M B I N O S. D.

Quod ad te rarius scribo, quam aut tu cuperes aut amicitia nostra fert: peto a te, ne id potius negligentiae, quam negotiorum, quibus assidue premor, multitudini adscribas: nam illud non puto petendum esse, ut ne quid propterea de amore erga te meo imminutum putes. Ego enim si quicquam tale suspicarer, mihi crede, istuc accurrerem tibique modis omnibus probare conarer, te mihi ita carum esse, ut vix ipse

tibi sis carior. Quare noli, si quid unquam de te bene merui, si me mihi carum vivere cupis, si me salvum vis denique, noli deponere eam voluntatem, quam erga me iam pridem suscepisti. Ego te eximie amare, ita uti tua eximia virtus promeretur, non desinam, nisi ipsemet amare me desinam: quod tuus Aristoteles ait esse τῶν ἀδυνάτων. Propediem mittam ad te Catullum, Tibullum et Propertium cum scholiis quibusdam meis; in quibus est aliquot locis facta tui mentio. Sed, amice magne, noli quicquam elimatum aut elaboratum exspectare. Omnia vulgaria ac protrita et a Decimo Laelio, non a Persio*) legi digna. Quae tamen tu, qualiacunque sunt, quia nostra sunt, probabis et non invitus leges. Vale. Illustrissimo Cardinali si meo nomine salutem dixeris, erit gratissimum. Villarium item, Laureum, Torodem, ceteros mihi diligenter saluta. Donatum Iannoctium nuper vidi Patavii. Nam haec scripsi Venetiis in taberna quadam libraria, cum hodie Patavio venissem, hodie Patavium cogitarem. Iterum vale, κεφαλή μοι προσφιλεστάτη. Id. Quinctil. MDLVIII.

X. MURETUS

LAMBINO S. D.

Petrum Paganum, quibus apud te laudibus ornaverim, scis: quamque diligenter et accurate tecum egerim, ut eum in amicitiam tuam reciperes, hominemque et probum et eruditum et perstudiosum tui toto pectore complecterere. Eius ego nunc ex aedibus haec ad te scribo: teque verbis ipsius rogo, si quando erit tibi hac iter, ut eum tibi invisendum, salutandum, etiam, si videbitur, domo ipsius aeque atque si tua esset, tibi utendum putes. Mihi crede,

*) Cf. Cicer. de orat. II. c. 6. §. 25.

cognosces hominem tua amicitia dignum. Nunc cum ex ipso audierim, fore, ut die crastino Hieronymus Amaltheus, ad suos rediens, hac transeat, cumque ita ferat itineris ratio, ut Corneliano quoque eum iter facere oporteat: putavi obiectam esse mihi occasionem, qua tibi, qua vobis omnibus ac inprimis ipsi amplissimo atque illustrissimo Cardinali rem gratissimam facerem. Hic ille Amaltheus est, quem tibi affirmavi, magisque ac magis affirmo, omnium, qui hodie vivant, Italorum, quos ego quidem noverim, praestantissimum poëtam esse: eundemque medicum *οὐ τῶν τυχόντων*, immo, ut ille*) ait, *πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων*. Velim, patefacias ei aditum ad Cardinalem: nam et ille non vulgari se honore a te affectum intelliget, si, productus a te, possit ei *καταφιλεῖν τὰς χεῖρας* (agnoscis castrense verbum) et, nisi me valde fallit animus, Cardinalis ipse magnam ex eius sermonibus percipiet voluptatem. Id autem ut facilius fieret, has ad te litteras scripsi, quae Amaltheo darentur, ut eas ipse perferret. Sed coenandum est. Vale. Tarvisii. IV. Kal. Decemb.

XI. DIONYSIUS LAMBINUS

M. A. MURETO S. D.

*Pontifex Vesontionensis, qui Patavium, ut scis, non ita pridem se contulit, ut iuris civilis et philosophiae et litterarum humanarum doctoribus operam daret, nudiusquartus venit in Cornelianum, Francisci Turnonii Cardinalis salutandi et invisendi gratia. Erat in eius comitatu theologus quidam notus mihi nomine tantum,**) Gilbertus Cosinus. Is non ita longo, postquam in cubiculum Cardinalis cum Pontifice introivit, tem-*

*) Hom. Il. XI. 514.
**) Hor. Sat. I. 9. 3.

pore, me requisivit, ut videret. Inambulabam tum forte hora diei decima sub dio, qua densissimis diffusae ramis arbores locum ab arbitris remotum ac liberum opacabant. Comes erat nullus praeter unum libellum, quem mecum tuleram, ut, si forte deficeret me, quod inter ambulandum animo agitarem, lectiuncula me oblectarem. Aliquot iam spatia confeceram nescio quid meditans nugarum, totus in illis,) cum puer currens nunciat mihi, Pontificem Vesontionensem venisse; quendam esse ex eius comitibus, qui me salutare et convenire vellet; quodsi in cubiculo meo fuissem, ultro ad me venturum fuisse. Quibus auditis, puerum ad eum praecurrere iubeo eique renunciare, me in propinquo saltu ambulare et mox affuturum. Ita praemissum puerum e vestigio consecutus sum. Cosinus autem, simulatque audivit de meo ubi essem, properanti mihi venit ipse quoque cupide obviam. Cum in congressum venissemus, post illa quae* ἐν τῇ ἀπαντήσει *dici solent. primum multa ille de me, more hoc insulso, in os et coram: quae ego (nosti enim me* πρὸς πᾶσαν κολακίαν δύσκολόν τε καὶ ἀντίτυπον ὄντα) *perinvitus, et paene dicam, recalcitrans audivi: deinde non pauca de Genua, Robertello, Fallopio et ceteris. De te percunctans tandem et* ῥῆξας φωνήν *(longum enim erat, de aliis dicenti aures tam patientes et faciles praebere, de te autem ab eo, qui Patavio recens veniret, nihil audire:) Sed Muretus noster, inquam, quid agit? ut valet? nihilne novi scribit, quod alios delectet, ipsum laudibus aeternis illustret? Ille vero, inquit, Patavio dies aliquot abfuit: quam ob causam, nescio; nisi quod Patavii disseminatus est ab invidis, opinor, hominibus rumor de eo non bellus. Itaque nobiles aliquot adolescentes Veneti pudentes et boni, qui cum eo vivebant, recepisse se ad suos dicuntur. Mu-*

*) Ib. vs. 2.

*retus autem, cum paucis post diebus illos consecutus esset, hoc consilio, ut se purgaret atque aliquantum temporis, dum rumor ille defervesceret, Venetiis consedisset, Patavium rediit tristis ac demissus: diciturque prioribus aedibus, in quibus laxissime habitabat, relictis, alias angustiores conduxisse. Haec cum audissem, valdeque ea auditione perturbatus et propemodum exanimatus obstupuissem, et vix tandem me collegissem: quaesivi, certone sciret, tuos abs te discessisse. Negavit ille se certo scire. Eorum, quae diceret, rumorem sibi esse nuntium, praeterea neminem. Hoc unum se exploratum habere, te Venetias profectum esse ibique dies aliquot constitisse: deinde Patavium reversum esse; aedes tuas non ea, qua ante, frequentia celebrari. Haec mihi theologus ille, quae me plane perculerunt atque afflixerunt: neque extollar aut recreabor prius, quam ex tuis litteris, quid acciderit novi, cognovero. Quamobrem, si me amas, fac ut de toto hoc rumore diligenter ad me scribas: ut, si verus sit (quod Dii immortales omen avertant) nos subveniamus; sin falsus (quod spero et opto) cura metuque liberemur et gaudeamus et tibi gratulemur. Scis, quanti te Fr. Turnonius Card., quanti te faciamus. Meministi, commendationem nostram tibi ad amicitiam et gratiam Cardinalis colligendam magno adiumento fuisse. Si ea de te audiet, quae nos rubore perfundant, quid nobis miserius? Non enim iam nobis erit integrum, Horatio *) obtemperare illa praecipienti et monenti,*

Qualem commendes, etiam atque etiam aspice, ne mox Incutiant.

Tenes cetera. Piget me plura hac de re scribere. Vehementer sollicitus sum: valde hoc nuntio territus. Tu, ut primo quoque tempore mihi metum, in quo nunc versor, adimas, videto. Significavi tibi aliis litteris, me

*) Epist. I. 18. 76

libros de moribus ad Nicomachum a me conversos Lutetiam misisse, ut ibi te integro et quidem emendatiores, quam Venetiis, excudantur: certiorem etiam te feci de theologorum Parisiensium severitate, seu potius (non enim puto haec theologis curae fuisse) inimicorum et invidorum tuorum acerbitate, qui nomen tuum e libris meis tolli iusserunt. Vale. Pridie Idus Sext. MDLVIII. *in Corneliano.*

XII. MURETUS

LAMBINO S. D.

Primum de iis, quae istuc allata sunt, metu omni te libero. Ego Patavio pedem non movi; nisi quod nuper negotiorum causa Venetias profectus sum. Mei omnes adhuc mecum sunt; nisi quod tres, cum febre correpti essent, ad suos se contulerunt, ut ibi melius curarentur. Nae ego, mi Lambine, singulari quodam sum ad invidiam fato. Nam quid mirum est, istuc pervenisse falsos quosdam de me rumusculos, cum Venetiis, hoc est, in ea urbe, in qua, haec quam vana essent, oculis videri poterat, eadem illa, quae istuc allata esse scribis, disseminata sint? De libro tuo nodus est ad solvendum difficilis. Dabitur enim magna occasio hominibus quaerendi, quid acciderit: ut satius fuerit me nunquam initio inseri, quam nunc evelli. Tu cogitabis. Catulli exemplaria duo, antequam Venetiis discederem, curavi danda Donato Iannotio: quorum unum, mea causa, sibi asservaret, alterum ad te ferret. Itaque miror, quid factum sit. Litterae illae tuae superiores ad me non pervenerunt. Posthac cum ad me voles scribere, nihil potius, quam ut ad Cavalcantem mittas. Equidem valde conturbatus sum, ac parum abest, quin cogitem in aliquas solas terras, ubi nec Pelopidarum nomen

nec facta audiam.*) Eius autem rei mihi sese offert occasio sane luculenta. Sunt enim, qui me honestissimo stipendio in Graeciam conentur abducere. Quid enim faciam, qui neminem laedens, omnibus omnium invidorum ac malevolorum dentibus petor? Vitae me prope ipsius odium capit. Tu bene vale, ne ego deterius etiam valeam, si tecum minus belle agatur. Cardinalis saltem Turnonius, columen meum, ne me amare desinat, tu cum Villario, Donato, Laureo, Torode, ceteris, quantum in vobis est, praestate. Litteras tuas valde exspecto. Patavii VI. Kal. Sept. quo ipso die tuas litteras acceperam, quae tamen a te datae erant prid. Id. Sextileis.

XIII. D. LAMBINUS

MURETO S. D.

Postridie quam tabellarius Cardinalis Turnonii Venetias ire solet, tuas postremas litteras accepi. Itaque eis non potui citius, quam hodierno die respondere, nisi vellem meas incertis hominibus committere. De rumore illo, scito, me magno metu, magna cura, magna denique animi molestia tuis litteris esse liberatum. Dii male faciant istis talium sermonum, qui ad alterius existimationem laedendam valent, artificibus. Atqui vide quam sis incautus: immo vero, quam credulus et εὐήθης. Is, qui mihi primus hanc fabulam narravit, dicebat, se eam Patavii e quodam, qui te quotidie invisere solet, et quo tu familiarissime uti consuevisti, accepisse: nomen se negabat scire. Tantum in Mediomatricum finibus natum esse dicebat, eumque sic mihi describebat: brevi collo, capite obstipo, rufo capillo, sparso ore, caesiis oculis, naribus amplis atque obtusis. Huic homini, si sapis, cave quicquam posthac credas:

*) Cf. Cic. ad Fam. VII. 30. ad Att. XV. 11. §. 3.

libr

tis tibi domi tuae blanditur, foris obtrectat: fronte et vultu amici speciem prae se fert, consilio et voluntate inimicus est: verbo et sermone liberalis, humanus et officiosus est: re et factis illiberalis, inhumanus et capitalis est: cuius denique blanditiae insidiosae, oratio infidelis, congressus pestilens et perniciosus. Is quidem, quod in eo fuit, te propemodum perculit atque evertit. Quod nisi tua innocentia, integritas, veritas denique tibi mature subvenissent, periculum erat, ne macula sempiterna tuo in nomine tuaque in fama haereret. Nunc autem tot clarissimorum et gravissimorum virorum, quibus tu notissimus et carissimus es, testimonio convictis atque compressis invidorum tuorum obtrectationibus falsisque criminationibus, tua vivi quidem vox, oratio, consuetudo praestantibus et principibus in repub. viris erit optabilis et iucunda: mortui vero gloria crescet et vigebit memoria hominum sempiterna. De libro, quid futurum sit, nescio. Scripsi quidem ad eos, qui Lutetiae negotia mea gerunt, ne patiantur excudi potius, quam tanta iniuria tibi inferatur. Unum vereor, ne, quo tempore meae li terae ad eos pervenient, res iam non sit integra. Quod si accidet, quid consilii capiendum censes? aut quo modo, quod erit ab illis inceptum, revocari et corrigi: quod factum, infectum esse poterit? Scis, hoc belli tempore, cum ex Italia longo flexu, longoque circuitu per Rhaetos et Vindelicos itur in Galliam, litteras Roma vix vicesimo die Lutetiam pervenire: ut omittam sexcentos casus, qui in tam longo itinere nec opinato intervenire possunt. Omnino res difficilis, ut scribis: eoque difficilior, quo minus loci consilio relictum est. De invidis dubium istuc quidem non est, quin ab hoc genere acriter oppugneris. Sed quid tum postea?) num tibi iccirco aut Italia, altera tua patria, relinquenda est: aut in peregrinas terras cogitandum? Quasi vero locus ullus sit in orbe terra-*

*) Saepe sic hanc formulam Terentium usurpasse Frotscher. observat. Cf. Eun. II. 3 78 IV. 2. 9. et 7. 23

rum, quem quidem homines incolant, ab invidis purus et vacuus. Nam quod scribis parum abesse, quin in solas terras cogites, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audias: consilium tuum laudarem, nisi homo natus esses, non fera: aut si in solitudine homo humanitate politus vitam agere posset. Multa nobis in hac vita, Murete, natura commoda, multa incommoda proposuit. Multa nos suavia et iucunda in vita retinent, multa perpessu aspera atque acerba vitam odiosam, amaram atque insuavem reddunt. Sed sapientis est, cum his incommodis tot huius lucis opportunitates et commoditates compensantem et comparantem, vitae dulcedine, dum licet, frui: quae in ea sunt aliquanto amariora, animi aequitate condire. Dum hominum genus erit, invidia praestantissimum quemque insequetur et petet. Quam una ratione facillime placabis, si te inertiae desidiaeque, virtute relicta, dedideris: hoc est, si contemni et latere, quam in pretio esse et excellere malueris. Quod te facturum non puto. Novi enim tuos ad virtutem et veram laudem impetus. Quodsi mutare consilium velles, tibi tamen non liceret. Non enim tibi iam integrum est, tot scriptis, tanquam tuae constantiae obsidibus, implicato atque irretito, totas vitae tuae rationes conturbare novamque ac longe dissimilem vivendi viam inire. Reliquum igitur est, ut, quem a puero vitae cursum instituisti, eum constantissime tenere perseveres: vitae integritate, innocentia, continentia, pietate invidorum morsus et criminationes, quoad eius fieri queat, debilites: clarorum potentiumque virorum amicitia, opibus, auctoritate tuum otium sustentes, tuas fortunas augeas, tuum caput tegas, tuam vitam munias. Vale. A. d. XV. *Kal. Sept.*

XIV. MURETUS

LAMBINO S. D.

Mihi iratus es, scio: et quidem merito. Nihil enim totos hos duos menseis ad te scripsi. Verum si scias, quam fuerim occupatus, tantisper dum Venetiis fui, non in libris meis Variarum Lect. describendis, sed in ambulationibus seu potius in traiectionibus Venetis, in salutationibus obeundis, in ceteris officiis praestandis, quibus me hi iuvenes patricii districtum tenuerunt, tum te mihi aequum placatumque praebeas. Dices, me ex meis necessariis occupationibus semihoram suffurari eamque in scribendo insumere potuisse. Quid tibi respondeam vis? Dixi me pigrum proficiscenti tibi: dixi talibus officiis prope mancum. Fateor, me omnium popularium et tribulium meorum esse pigerrimum, maxime in scribendis epistolis. Quid tum? animi hic morbus est. Praeclara vero laude dignus sit, qui amicos suos amare desinat tum, cum aegrotent. Non continuo, si non scripsi, te amare, de te dies noctesque cogitare, de te loqui, de te scribere destiti. In eo duntaxat peccavi, quod, cum essem plurimis et necessariis negotiis impeditus, et cum mihi scribendi deesset argumentum, praeter haec communia et vulgaria, me valere, tuum esse, tibi perbene cupere et similia, quibus apud nos tali necessitudine coniunctos, nihil loci debet esse, dies aliquot scriptionem et missionem litterarum solitam intermisi. In summa, si cui culpae sum affinis, ignoscito: sin culpa vaco, irasci desinito. Sed haec missa faciamus. Mitto ad te unum e libris meis Var. lect. Peto abs te, ut errata librariorum corrigas, quomodo vides in eo, quem ad Fr. Turnonium Cardinal. misi, esse correcta. Sublatis illorum mendis, mea tolles et de iis me admonebis, quemadmodum amicitia nostra postulat. Turnonii Cardinalis mentionem feci cap. 1.

lib. VIII. tui locis tribus, ut legendo cognosces. Plura exempla misissem, quae distribuerentur Villario, Iannotio, Laureo, Torodi. Sed sudasset gerulus, praesertim his diebus aestivis, quibus *rubra Canicula findit Infanteis statuas.* *) Alioqui eiuscemodi sunt mei libri, ut unus uni loco sit satis superque. Si quis e vestra cohorte pransus horam legendo perdere volet, tuum ei commodabis. Praeterea hoc tempore frigidum aliquid quaerendum et providendum est ad hos calores tam acreis leniendos: et ego in meis libris suspicor pleraque ita frigida visum iri, ut vel istas aquas quantumvis calidas refrigerare possint. Sed, quando in aquarum mentionem incidi, tibine profuerunt aquae istae Lucenses, quibus te dies aliquot usum esse audio? Quo (malum) consilio aut qua spe, cum valeres, tot aquarum cyathos hausisti? quasi vero vinum, praesertim refrigeratum, hoc tempore non sit et melius et salubrius. Verumtamen, si bene cessit, ut spero et cupio, gratulor. Defessus sum scribendo, non tu etiam legendo? Vale, mi Lambine, amicorum meorum prime, et me ama: tibique persuade, te mihi in animo insculptum esse. Non audeo te orare, ut mihi rescribas, culpae meae conscius. Verum si tua sponte feceris, tanto humanius atque amicius feceris. Cucuroni primum salutem: deinde dices, me iamiam ei propinare hoc vini albi liquidissimi et optimi poculum: quod quidem vinum ego nunc in hoc cyatho vitreo video trepidare et flammae vibrantis in morem micare. Ego te quoque ad combibendum invitarem: sed utrum sis etiam nunc *δύςτροπός τις καὶ ὕδωρ πίνων*, an ad victum pristinum redieris, nescio. Iterum vale. Ferr. A. d. XIII. Kal. Sext. anno MDLIX.

*) Hor. Sat. II. 5. 39.

XV. LAMBINUS

MURETO S. D.

Excusationem tuam, cur tamdiu nihil ad me scripseris, accipio. Itaque iam non sum iratus. Librum unum Var. Lect. Cardinali dedi: alterum mihi servo gratiamque habeo. Librariorum menda, quemadmodum tu praescripseras, sustuli. Tua, quae me corrigere voluisti iocans (sic enim interpretor,) nulla reperi. Paucos tantum locos notavi, in quibus abs te dissentio. Sed est, quod tecum expostulem. Miror te, cum scires me commentarios in Horatium iampridem scripsisse et propediem in lucem proferre atque edere cogitare, cumque adeo pleraque in eis partim meo rogatu, partim tua sponte legisses: amicitiam nostram, age, mitto amicitiam: humanitatem, aequitatem, omnium consuetudinem usque adeo neglexisse ac parvi fecisse, ut mihi meas vindemiolas praeripere mearumque vigiliarum fructum praecerpere conareris. Nondum queror de iis, quae a me scripta et tractata et occupata tu tibi in tuis libris πλεονεκτικῶς vendicasti. Estne hominis politi et communem hominum societatem sanctam et inviolatam tueri cupientis, parteis alienas sibi ultro arrogare et vendicare? Libros variarum lectionum scribere cogitabas. Quam multi sunt alii veteres scriptores, e quorum interpretatione et explicatione libros tuos ita concinnare poteras, ut eum scriptorem, quem ego mihi totum explicandum susceperam, non tangeres? At habebas res quasdam singulares, quas si tum non ederes, verebare, ne tibi nullum fructum ferrent, posteaquam commentarii mei exiissent. At erat tuum, qui te amicum meum profitebaris, amici tui gloriae consulere magis, quam tuae. Verum esto. Pauci sunt, qui gloriae iacturam facere velint. Quamobrem tu, cum Venetias venisses nocte fere intempesta, pridie quam inde proficisceremur, et me dormientem e somno excitasses: in cubiculum meum intromissus atque adeo in lectum,

in quo quiescebam, receptus esses: totam noctem insomnem duxissemus: complures locos e tuis libris memoriter recitasses: nunquam mihi significasti, te quicquam, quod ad Horatium pertineret, in tuis libris attigisse? Quamobrem haec tacebas et celabas, cum cetera fere omnia mihi aperires, nisi quod facile intelligebas, te mihi in eis iniuriam facere, meque, si quid eorum cognovissem, petiturum abs te fuisse pro amicitia nostra, ut illorum locorum editionem in aliud tempus reservares? Omnino magnum cogitatae iam et meditatae iniuriae argumentum est, me de Horatio esse celatum, cum ceteros prope omneis auctores aperuisses. Verum demus, te laudis et gloriae studio, quo optimum quemque virum duci videmus, inflammatum in istam fraudem incidisse. Quid ad hoc respondebis, quod ea, quae in municipio Corneliano apud me legeras, cum Cardinalem Turnonium Ferrariam proficiscens invisisses, paulum immutata in libros tuos transtulisti? Negare id non potes: et, si negabis, testibus te locupletibus coarguam. Quae quamvis te meminisse sciam, tibi tamen in his litteris ordine perscribam. Primus locus est Ode II. *lib. II.* ***Illum aget penna haud metuente solvi,*** *etc. quem ego ex veteribus codicibus emendavi sublata negatione, veterisque scripturae rationem pluribus verbis in meis commentariis ostendi, eamque emendationem una cum explanatione a me auditam magnopere probavit Cardinalis. Ne te quidem celavi: probasti tu quoque: et paucis post mensibus id totum in cap.* VIII. *lib. I. Var. lect. retulisti. Si quid mentior, Deus immortalis mihi perpetuo sit iratus. Secundus est Od.* XVII. *eiusdem lib.* ***Nec diis amicum est, nec mihi*** *etc. ex quo* XII. *caput tui libri II. concinnasti. Tertius est Od.* XXI. *lib. III.* ***Narratur et prisci Catonis*** *etc. ex quo caput* VIII. *tui lib. III. conflatum est: ego autem hanc nominis circumlocutionem annotavi ad Od.* V. *lib. III. idque tibi Venetiis demonstravi. Quartus est in Od.* XVII. *epod.* ***Luxera***

matres Iliae etc. quem tractas cap. XIX. *lib. II. Eum tibi totum recitavi in Corneliano domi meae. Quintus est Ode* VI. *lib. III. ex quo confecisti caput* XV. *lib. IV. quanquam quod ad hunc attinet, non satis commemini, utrum eum tibi legendum dederim, necne. Hoc scio, me ea de re tecum aliquando esse locutum. et cum Horatium in Corneliano una cum Cardinali legerem, versus Arati, qui cum Horatianis congruunt, in commentariis meis descriptos, ei ostendisse. Locum illum de poëtis non lacessendis, de quo tu* ἐν παρέργῳ *cap.* VIII. *ego suo loco, nempe ad satyr.* I. *lib. II. tractavi: cui rei mihi testes sunt Villarius, Laureus, Iannoctius et ipse Cardinalis, si modo memoria tenent. Haec igitur de te queror. Non enim mihi videris in his, non dico amici, sed viri simplicis et aperti et candidi (qualis ego et esse et haberi volo) officio functus esse. Quod si quando Romam proficiscemur et ibi te videbo (quod spero brevi fore, propterea quod hic pontifex aqua inter cutem, morbo insanabili, praesertim in sene, afflictus et paene confectus, nullis medicamentis excitari nec recreari potest) ego tibi coram probabo, te amicitiam nostram laesisse. Interea tamen te amare non desinam: et, cum te convenero, quibus conditionibus voles, mecum in gratiam redibis. Venio nunc ad ea, in quibus abs te paulum dissentio. Cap.* VII. *lib. I. vocem Graecam* ἀμφιθάλασσος *Latinae* bimari *respondere putas. Non ita mihi videtur.* Διθάλασσον *dicerem potius. Praeterea si epithetum* ἀμφιθάλασσος, *quod significat locum undique mari cinctum, convenit Athenis, ut apparet ex verbis Xenophontis, quae tu producis, non potest Corintho, cum Athenarum situs a Corinthi positione plurimum differat. In primo capite lib.* II. *Petri Victorii sententiam et explicationem verborum Aristotelis in primo de arte dicendi*) refellis. Non est meum tantas inter vos componere lites. Ego scripturam, quam substituis, non probo. Denique to-*

*) c. 2

tum illum locum sic legendum arbitror: Οὐ γὰρ, ὥσπερ ἔνιοι τῶν τεχνολογούντων, οἳ οὐ τιθέασιν ἐν τῇ τέχνῃ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ λέγοντος. *Quorum verborum haec sententia mihi videtur esse: Non enim ita se res habet, ut quidam magistri, qui de arte scripserunt, existimant: qui non ponunt in iis, quae sunt artis, probitatem dicentis. Verba autem illa* οὐ γὰρ *sic esse intelligenda, et in eis subaudiendum esse* οὕτως ἔχει, *vel quippiam simile, ut sit* οὐ γὰρ οὕτως ἔχει, *apparet ex illo loco, qui est lib. III. non longe a principio:* Οὐ γὰρ, ὡς ἔφη Βρύσων, οὐδένα αἰσχρολογεῖν. *Iam ea, quae sequuntur,* ὡς οὐ συμβαλλομένην *etc. meministi, cum Venetiis essemus et hos libros in manibus haberemus, me tibi dicere, libri veteris scripturam* συμβαλλομένην *mihi videri veram et rectam. Cap.* XIII. *eiusdem, vocem scriptum pro lapide malim per b scribi, quam per p et ita Festi vet. cod. Cap.* XIV. *nomen coaevus, quo tu uteris, non puto Latinum esse. Nam quod in orat. in Vatinium*) vulgo legitur, nunquam puer aut adolescens inter coaevos fueras? mendosa scriptura est: legendum enim est inter coquos seu cocos, ut noster Adr. Turnebus docuit. In* XVII. *eiusdem libri apud M. Tull. in orat. pro M. Caelio,**) censes legendum, ne quam vocem eiiciat, non, ut in omnibus libris legitur, ne quam vocem eliciat: hoc uno fretus, quod putas M. Tullium haec verba Euripidis***) exprimere voluisse.*

οὐδὲ σκότον φρίσσουσι τὸν ξυνεργάτην,
τέρεμνά τ' οἴκων μή ποτε φθογγὴν ἀφῇ;

Demus ita esse, non tamen iccirco vulgata et recepta lectio immutanda est. Nam haec verba, non ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? sic interpretabor, nonne Clodia metuet domum ipsam, ne ex ea domo vocem eliciat? et ita locutus est in orat. pro

*) c. 13. §. 32. Cf. Turn. Adversar. XXI. 11.
**) c. 24. §. 60.
***) Hippol. vs. 417.

*Deiotaro:**) *in qua quaestione dolor veram vocem elicere possit etc. et de orat.***) *dolor et ardor animi etiam ex infantium ingeniis elicere voces et querelas solet. Manet igitur eadem sententia, quam tu vis ex Euripide esse expressam, scriptura manente. Nam quod addis,* ἀφεῖναι φωνὴν *seu* φθογγὴν *Ciceronem reddidisse Latine eiicere vocem: videtur mihi apud eum usitatius esse mittere vocem. Cap.* II. *lib. V.* νύκτα ἄστρων τροφὸν *noctem siderum alumnam Latine interpretaris: nutricem dixissem potius. Nam alumnus et alumna sine dubio apud probatos Latini sermonis auctores, eos qui aluntur, significant. Cap.* XV. *verbo insolescendi uteris et recte, et eo usus sum semel in scholiis meis ad lib. IV. Aristotelis ad Nicomach. Nam quod suspicatus sum aliquando, verbum esse inusitatum, indicavit mihi P. Magnus tuus et meus eo verbo Sallustium usum esse in coniurat. Catil.****) *Cap.* XIX. *ita loqueris: Aeneae autem propter singularem ipsius pietatem eos potius, quam cuiquam alii, apparuisse credibile est. Primum hoc apparuisse Aeneae insolens; deinde Aeneae eos potius perturbatum: ita enim collocanda verba fuerunt, Aeneae autem potius, propter etc. eos apparuisse, etc. Cap.* I. *lib. VI. Aristotelis locum ex principio lib. III. analyt. puto mendo vacare, hoc modo,* ἔστι δὲ γνωρίζειν τὰ μὲν πρότερον γνωρίζοντα, τῶν δὲ καὶ ἅμα λαμβάνοντα τὴν γνῶσιν. *Cap.* V. *non videntur M. Tullius et Lysias eodem argumento usi esse. Nam M. Tullius quidem ait, non esse verisimile, M. Caelium consilium de Clodia veneno necanda eius servis crediturum fuisse: quos sciret licentius, liberius, familiarius cum domina vivere. Lysias autem eum, qui arguebatur sacram oleam incidisse, sic defendit, non esse credibile, id facinus ad-*

*) c. I. §. 3.
**) Brut. c. 80. §. 278.
***) c. 6.

misisse; quia servos suos, eius facinoris conscios, et ita non iam servos, sed dominos per totam vitam habiturus esset. Eodem capite facinoris nomen et flagitii confundis: quasi utriusque eadem sit significatio. Atqui ex lectione Latinorum scriptorum intelligere licet, flagitium semper locum habere in re turpi et cum dedecore coniuncta, ut si quis libidinosus, si quis ignavus esse arguatur: facinus autem, cum in vitio ponitur, (nam interdum etiam in re laudabili locum habet et propemodum idem valet, quod factum) vel audaciam, vel immanitatem quandam non sine cruore aut certe non sine manuum ministerio atque opera significat. Uno et altero exemplo contentus ero. M. Tull. orat. I. in Catil.) Quae libido ab oculis? quod facinus a manibus tuis unquam, quod flagitium a toto corpore abfuit? Idem pro Milone: cui nihil unquam nefas fuit, nec in facinore, nec in libidine. In cap.* VI. *ita loqueris, ad spernendam pro patria vitam. Dixissem contemnendam. Nam spernere dicimur, quod reiicimus, repudiamus, respuimus; contemnere, quod nobis vile est, quod parvi facimus. Itaque sic loquuntur boni scriptores, contemnere vitam, pecuniam, honores, non spernere. Contra spernere voluptates, amicitiam improborum, studium malarum artium. Neque vero me movet T. Livius, qui videtur interdum verbo spernendi aliter uti. Magis me movent Ennius, Lucretius, Plautus, Terentius, Caesar, M. Tullius, Virgilius, Tibullus, Horatius. In cap.* XVIII. *Euripidis loci nihil te adiuvant,* καλὸν ὄνειδος, κάλλιστον ὄνειδος. *Dicam enim ita Latine, si quis rem laudabilem mihi vitio vertat, verbi gratia, quod tyrannum interfecerim; vel quod falsam religionem oppugnarim, Christianam et veram defenderim: gloriosum probrum mihi obiicis. Et contra, si quis laudet quempiam, quod patriam prodiderit,*

*) c. 6. §. 13. et pro Milon. c. 27. §. 73.

aut quod alicui virgini generosae pudicitiam eripuerit: dicam, turpes et infames esse laudes. Iam de Aulo Gellio alius erit disputandi locus. Hoc tantum dicam, in oratione Metelli peiorem mihi videri positum pro minorem, ut Graeci χείρονα dicunt pro ἥττονα. Fugit me admonere te de iis, quae scribis in cap. ultimo lib. IV. ubi mihi videris dormitasse. Nam verborum illorum Euripidis in Electra,) ὥστε χέρας ἐμὰς λιπεῖν βέλος, non est ea sententia, quam tu putas. Ita enim interpretaris, quasi significet Orestes, cum mater flens ipsum oraret atque obsecraret, ne se interficeret, telum ex ipsius manu fugisse: id est, Orestem imprudentem matri necem intulisse. Quo nihil absurdius fingi aut excogitari potest; et miror id tibi unquam in mentem venisse. Nam haec sententia est potius: ita miserabiles et flebiles voces mittebat: ita me suis precibus commovebat mater, ut telum, quod ego districtum tenebam ad eam necandam, paene mihi e manibus excideret. In Cap.* XI. *lib. VII. primum non placet, quod novos Graece interpretaris νέους: καινοὺς potius dicam. Sic enim Plutarch. in Catone maiore:**) εἰωθότων δὲ τῶν Ῥωμαίων τοὺς ἀπὸ γένους δόξαν οὐκ ἔχοντας, ἀρχομένους δὲ γνωρίζεσθαι δι᾽ αὑτῶν, καινοὺς προσαγορεύειν, etc. Deinde sententia, quam elicis ex his verbis Q. Tullii Ciceronis, de petit. consulat.***) Habes enim ea quae novi: (deles enim verbum habuerunt) publicanos, totum fere equestrem ordinem etc. mihi probari non potest. Quis enim ita loquitur? habes ea, quae novi, id est, quae scio? Dicerem potius: habes ea, quae tute scis. Postremo nihil puto tollendum, sed addendam negationem, non: quae ex similitudine vocis propinquae, novi, a librariis praetermissa est. Itaque totus hic locus sic mihi videtur esse legendus:*

*) vs. 1217.
**) c. 1.
***) c. 3. §. 9.

Habes enim ea, quae novi non habuerunt etc. In Cap. XVIII. *locum Ciceronis, qui est in principio eius libri, qui inscribitur Lucullus,*) sine dubio corruptum, alio modo corrigis, alio Paull. Manutius. Dicam libere. Neque tuam, neque Paulli Manutii emendationem probo. Ego iampridem propius (nisi fallor) accedens ad scripturam corruptam, sic emendavi. Sed praestat verba M. Tullii adscribere: Nam quod dicunt omnia se credere ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes et indocti iudicare potuissent. Statuere enim, quis sit sapiens, vel maxime videtur esse sapientis. Sed ut potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis, iudicaverunt: aut re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. Totum hunc locum a principio ad illa verba, sed ut potuerunt etc. integrum et incorruptum esse constat: ab illis verbis ad extremum plane mendosus est. Sic igitur eum emendandum censeo: Sed ut potuerint, potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis iudicare. Nunc autem re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. Sententia nunc est aperta. Scripturae autem non magna fit commutatio. Vocem potuerint, quam probabile est a librario propter similitudinem vocis sequentis, esse praetermissam, repono: ex his verbis, iudicaverunt aut re, facio iudicare. Nunc autem re.* Cap. II. *lib. VIII. ita loqueris: Ira enim ex opinione iniuriae nascitur: quibus verbis illa Aristotelis (opinor) interpretaris,* ὀργὴ ἐστιν ἐπὶ φαινομένῃ ἀδικίᾳ: *puto planius futurum fuisse, si dixisses: ira enim ex opinione iniuriae acceptae nascitur. De illo loco, qui est lib. II. rhetor. Arist.**)* ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῶν ἐναντίων, ἡ ἐναντία, *de quo disputas cap.*

*) c. 3.
**) c. 19. pr.

VII. *dissentiens a P. Victorio, nondum constitui, utrius vestrum sententia sit probabilior. Vellem caput* XXI. *de mulieribus eruditis et libidinosis admiscere tibi non venisset in mentem. Videris ignorare, quam sit iracundum mulierum genus. Atqui debebat te miserabilis Orphei casus erudire et a mulieribus irritandis deterrere. Sed plura quam volueram: ut minus sit mirum, si me dicam scribendo, te suspicer legendo defessum esse. Haec tantum addam. Scis, libros de moribus ad Nicomachum Lutetiae paulo accuratius et emendatius, quam Venetiis, excusos esse. Verumtamen non usquequaque vacant erratis aut librariorum aut meis. Ego omnes relegi et perpurgavi mea quidem sententia. Ubi primum Lugduni fuero, curabo, ut de integro excudantur. De Graeca voce* φορτικὸς *placet, quod mihi coram dixisti in Corneliano,* φορτικὸν *uno nomine Latino non satis commode exprimi posse, pluribus posse, ut eum vel* ineptum *vel* stolidum *vel* ridiculum *vel* tardum *et* pinguem *et similibus interpretemur. Nomen* διαφορά, *quod est pag.* III. *male interpretatus sum* dissimilitudo. Dissensionem *potius vertere debui. Iam de verbo* πορίζειν, *quod est lib. IV. in editione Parisiensi* praebere *et* largiri *repositum est; et Graeco* πορίζεσθαι, *quod est lib.* X. *curavi, ut Latinum responderet* sibi comparare *seu* parare. *Vale et me, ut soles, ama, et facito, ut intelligam, te libera amicorum oratione offendi non solere. Lucae. Kalend. Sextilibus.* MDLIX.